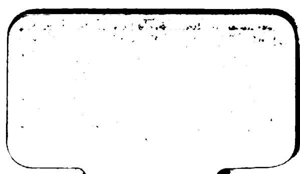

TAYLOR INSTITUTION
DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA

Historisk-geographisk Beskrivelse

over

Kongeriget Norge

(Noregsveldi)

i Middelalderen.

Af

P. A. Munch.

Moss.
Wilhelm Grams Forlag.

Christiania.
Feilberg & Landmark.

Kjøbenhavn.
F. H. Eibe.

1849.

Trykt hos Carl C. Werner & Co. i Christiania.

Indhold.

Fortale.

Ved at udarbeide dette Skrift har jeg søgt at afhjelpe et Savn, som for alle dem, der enten til Belærelse eller Underholdning beskjeftige sig med vort Fædrelands ældre Historie maa være mere eller mindre føleligt: Savnet af en fuldstændig Haandbog i vort Fædrelands ældre Geographie. Vistnok er dette Savn for en betydelig Deel afhjulpet ved de ypperlige af Capt. Munthe forfattede geographiske Noter til Aalls Oversættelse af Snorres og de følgende Kongesagaer, men deels omfatte disse Noter kun den Kreds af historiske Navne, som findes i nysanførte Sagarække, deels har den Omstændighed, at de kun lejlighedsviis ere anbragte som oplysende Anmerkninger, hindret den systematiske Ordning af Materien, hvorved endog enkelte ikke uvigtige Afsnit, som Elve- og Fjord-Systemet, Bjergstrækningerne o. s. v. ej have kunnet afhandles i deres Heelhed. Overflødigt kan derfor, som jeg antager, mit Skrift neppe kaldes, hvis det forøvrigt befindes svarende til Hensigten. Det ligger i Sagens Natur, at jeg ikke fortrinsviis har kunnet udarbeide det med Hensyn til dette eller hiint Oldskrift, men har søgt at underkaste Stoffet en saa jevn og ligelig Bearbeidelse som muligt, hvilket ej har kunnet skee uden ved at samle og meddele Alt, hvad der paa nogen Maade lod sig tilvejebringe, hvor Hjelpekilderne vare magre og mangelfulde, men paa den anden Side at holde tilraade og ej blive altfor vidtløftig, hvor Kilderne vare mange og righoldige. Først og fremst maatte det være af Vigtighed at give en klar og fuldstændig Fremstilling af de enkelte Inddelinger og Grundlagene for disse, dernæst at omtale de i de historiske Skrifter forekommende Stedsnavne, hvor det for ethvert var mest passende, uden at forbigaae noget, der kunde være af Interesse.

At jeg ikke har holdt mig alene til de Landskaber, der nu tilsammen udgjøre Norge, vil man finde rimeligt. De i det 17de Aarhundrede til Sverige afstaaede Grændse-Bygder udgjorde før den Tid ligesaa integrerende Dele af Norge, som ethvert af dets nuværende Amter eller Fogderier; der var altsaa ingen Grund til at udelade dem. Snarere kunde man maaske have udeladt Skatlandene i Vesterhavet, men da de alle i Oldtiden dog regnedes ind under det fælles Navn „Noregsveldi", og egentlig først dette i sin Heelhed dannede „Kongeriget Norge", har jeg dog foretrukket at omtale dem, dog saaledes, at Island og Grønland, der først silbigt kom under norsk Høihed, og dannede ligesom en Verden for sig selv,

kun ganske løseligt, og i en hurtig Oversigt, ere omhandlede; de egne sig bedst til at beskrives i egne Skrifter, og et saadant have vi allerede, hvad Grønland angaar, i de af det kgl. nordiske Oldskriftselskab udgivne „Grønlands historiske Mindesmærker", et Skrift, der med Hensyn til Lærdom og Fuldstændighed intet lader tilbage at ønske. Hvad jeg har underkastet en nøjagtigere og mere i det Enkelte gaaende Behandling, er saaledes det egentlige Norge, med de nu svenske Landskaber Jemteland, Herjedalen og Bohuuslen, og af Skatlandene Orknøerne, Hetland, Sydersøerne og Færøerne.

Som egentlige Kildeskrifter eller originale Levninger fra Oldtiden, af hvilke de nødvendige Oplysninger i denne Materie erhverves, maa først og fremst de endnu opbevarede gejstlige Jordebøger (jarðaskrár) omtales. Af saadanne gaves der i ældre Tider en stor Mængde, thi hvert Bispedømme, hver gejstlig Stiftelse havde naturligviis nøjagtig Protokoll over sine Landejendomme, til Efterretning ved Indkrævning af Landskyld, Bortbygsling m. m.; ikke sjelden havde man endog flere slige Protokoller, optagne til forskjellige Tider. Saadanne Jordebøger ere ej alene oplysende, fordi de indeholde en Mængde ældre Stedsnavne, men ogsaa fordi de, ved at ordne disse Stedsnavne efter den under Affattelsestiden brugelige Inddeling, give bedre Underretninger om denne, end Sagaerne i Alm. kunne skaffe. Da Kirker og gejstlige Stiftelser overhoved vare meget rige, og deres Gods tillige meget spredt, saaledes at det oftere vare enkelte Parter af Gaarde, end hele Gaarde, som tilhørte dem, er den Masse af Navne, der forekomme i deslige Jordebøger, overmaade stor, og afgiver næsten allerede i og for sig tilstrækkelige Data til, ved Sammenligning med den nyere Matrikel og fuldstændige Karter, at drage de specielle Inddelings-Grændser i de Partier, som de omfatte. Hvis vi havde besiddet alle disse Jordebøger fuldstændigt, og tillige de kongelige Jordebøger eller Fortegnelser paa kongelige Ejendomme, som ifølge Hirdskraa Cap. 21 maa have existeret, saavelsom de Fortegnelser, de rige Jordegodsejere, f. Ex. Arnmødlingerne i Bjarkø og Gizke ogsaa upaatvivlelig maa have ladet optage, da vilde vi sikkert allerede i disse have et saa fuldstændigt Apparat af Materiale, at man intet videre behøvede. Men desværre ere nu alle de ikkegeistlige Fortegnelser tabte, og af de gejstlige ere ikkun faa tilbage. Disse ere:

a) Den saakaldte røde Bog for Oslo Bispedømme, affattet paa Biskop Øysteins Visitatsreiser mellem Aarene 1388 og 1401, og siden forsynet med Tilsætninger af senere Hænder. Denne er den vigtigste, mest omfattende og mest authentiske, vi besidde, thi den er affattet paa ethvert Sted selv, uden at være nogen blot Afskrift af ældre Jordebøger, hvilke den dog undertiden paaberaaber sig. Foruden Kirkernes Gods i Bispedømmet indeholder den ogsaa Bispestolens, Kannikernes og nogle Klostres Gods. Uheldigviis mangler den paa to Steder betydelige Stykker, nemlig paa det ene Sted (mellem fol. 52 og 53) de Blade, der indeholde 10 Kirker af Vestfolds og een af Oslo Provsti; paa det andet (mellem fol. 61 og 62) de Blade, der indeholde fem Kirker af Oslo Provstie. Bo-

gen opbevares nu, uagtet dens Vigtighed for Norge, i den arnamagnæanske Samling i Kjøbenhavn, betegnet № 328 folio. Den blev nemlig i Begyndelsen af forrige Aarhundrede laant af Arne Magnusson, og er ej siden bleven tilbageleveret. Hidtil har den ej været udgivet.

b) Det saakaldte **Bergens Kalvskind**, eller en i Aarene 1360—70 tagen Copi af ældre Fortegnelser over Kirkegodset i Bergens Stift, indrettet omtrent paa samme Maade som „den røde Bog", men langt mindre paalidelig, da Afskriften viser sig at være noget unøjagtig. Derhos mangler den hist og her store Stykker. Ogsaa denne er kommen ind i den arnamagnæanske Samling, hvor den er betegnet № 329 folio. Men den er mere tilgængelig, end „den røde Bog", fordi den i 1843 er udgiven ved det akademiske Collegiums Foranstaltning.

c) **Aslak Bolts Jordebog**, eller Fortegnelse over det vidtløftige Bispe-Gods i Nidaros Bispedømme, affattet strax efter Erkebiskop Aslak Bolts Tiltrædelse 1428. Den indeholder fortrinlige geogr. Oplysninger for dette Bispedømme, det vil sige hele det nuværende Throndhjems Stift tilligemed Søndmøre og Nordlandene. Ogsaa denne Codex har desværre en Lacune, der falder i den Deel, som indeholder ydre Throndhjem og Nordmøre, og den er overhoved saa brøstfældig, at den trængte til, snarest mulig at udgives. Den opbevares i det norske Rigsarchiv.

d) Fortegnelse over de tunsbergske St. Stephans og St. Jørgens Hospitalers Gods, optagen 1445. Det er en lang Pergamentsrolle, der opbevares i det deichmannske Bibliothek i Christiania, og især deleshed giver Oplysninger med Hensyn til Vestfold.

e) Fortegnelser over **St. Michaels** eller **Munkelifs Klosters** Jordegods, den ene fra 1487, indtaget ved Enden af den i dette Aar foranstaltede Samling af Klostrets Adkomstbreve, en anden fra 1463, og en tredie noget sildigere; de opbevares alle i den arnamagn. Samling, Additamenta № 98, 99; men den første og den sidste er tilligemed Brevbogen udgiven 1845. De ere især oplysende for Bergens og Stavangers Stifter.

f) Fortegnelse over **Kastelle Klosters** Jordegods i Elvesyssel, optagen 1485; den opbevares i det svenske Rigsarchiv, men er aftrykt, skjønt med mange Fejl, i Holmbergs „Bohuslens beskrifning" 3 B. S. 363—366.

g) Fortegnelser over Throndenes Kirkes Gaarde i Haalogaland omtrent fra 1400, paa Pergamentsstykker, der opbevares i den arnamagnæanske Samling.

Vi mangle saaledes Jordebøger for Hamars og Stavangers Stifter, saavelsom for alle de øvrige Klostre og geistlige Stiftelser; der findes vistnok senere Fortegnelser af dette Slags, men de ere os i nærværende Materie ej til Nytte, da de i Almindelighed ikke længer fremstille de gamle Navnformer, men derimod allerede fremstille Navnene lempede efter den danske Retskrivning. Disse Savn ere derfor saare følelige; imidlertid kunne de dog nogenlunde udfyldes ved den overordentlige Mængde af **Diplomer** eller Perga-

mentsbreve, som endnu ere tilbage fra Aarene mellem 1300 og 1500, og som især deles hed angaae Kjøb, Salg og Bytte af Jordejendomme. Disse Diplomer, hvoraf mindst henimod 6000 ere forhaanden, og hvis Masse aarligen forøges ved de hidtil ubekjendte, der opdages rundtom i Bygderne, give en Mængde Oplysninger, og ere fornemmelig til Nytte, hvor Jordebøgerne slippe. Af saadanne Diplomer har man endog en særskilt Samling for Munkelif Klosters Vedkommende, den ovennævnte Adkomstbrevbog, udgiven 1845. Der er neppe nogen Egn af Norge, fra hvilken Diplomer ikke findes, skjønt rigtignok Throndhjems og Tromsø Stifter, uvist hvorfor, hidtil have viist sig saare fattige i denne Henseende.

Disse authentiske Oplysninger, sammenholdte med den nye Matrikel og med de nøjagtigste Specialkarter over Fædrelandet, hvortil mine flereaarige Kart-Arbeider beredede mig Adgang, afgave saaledes mine vigtigste Materialier. Jeg gjorde mig det til en Regel, intet at anføre uden Hjemmel, og fornemmelig, ikke af nyere Navnformer at slutte tilbage til ældre, for hvilke ingen authentisk Hjemmel havdes, uden hvor Oldformen var aldeles utvivlsom, f. Ex. ved Ord som strönd, akr, þveit o. s. v. Det er en altfor rask Tilbageslutning af dette Slags, ikke tillige understøttet ved sikker grammatisk Indsigt i Oldformerne og Overgangs-Theorien, og en saagodtsom total Undladelse af at benytte de diplomatiske Kilder, som har gjort Schønings ellers saa fortjenstlige Arbeider i denne Materie, fornemmelig hans, Udgaven af Heimskringla ledsagende, Karter saa fejlagtige, at de næsten maa kaldes ubrugelige. Der vrimler her af Navne, som baade i og for sig ere urigtige, eller ikke svarende til de rette gamle Navnformer, og derhos grammatisk umulige. Saaledes f. Ex. kaldes det nuværende Hitterdal, der af Almuen udtales Heddal, paa Schønings Kart Hitardalr, efter Analogien af den islandske Bygd af dette Navn, medens det rette gamle Navn var Heitradalr; ved at forvexle grœnn (grøn) og grön (Gran) har han faaet Grenland op imod Mjøsen, o. s. v. — Det var først Capt. Munthe, der i sine oldgeographiske Notitser i „Samlinger til det Norske Folks og Sprogs Historie", og fornemmelig i Anmærkningerne til Aalls Oversættelse af Heimskringla, anvendte den rette Methode, i det han lagde de authentiske diplomatariske Kilder til Grund, og han har derfor ogsaa leveret en Skat af værdifulde Oplysninger, uden hvilke mange Afsnit i nærværende Skrift, der nu med Lethed ere udarbeidede, kun med yderste Møje vilde have kunnet komme istand.

Af de nu anførte Kilders Beskaffenhed vil man lettelig kunne slutte, at min efter dem udarbeidede Fremstilling ogsaa væsentligst indskrænker sig til det Tidsrum, de omfatte, især deles hed det 12te, 13de og 14de Aarhundrede. Det er ogsaa dette Tidsrum, hvori Spørgsmaalet om geographiske Oplysninger paa Grund af de i de historiske Skrifter forekommende geographiske Navnes Hyppighed især opstaar. Men ogsaa til de tidligere Aarhundreder, forsaavidt Oplysninger om dem haves, er der taget Hensyn; og i det Hele taget maa man antage, at Hovedinddelingerne og de fornemste Stedsnavne da vare de samme. Imidlertid kan det ikke negtes, at enkelte ikke ubetydelige Uovereens-

stemmelser med, hvad der senere fandt Sted, i hine Tider aabenbare sig, fornemmelig i Inddelingen af det sydlige Norge, hvor, som paa sit Sted bemerket, Thelemarken og Grenland i den fjerneste Oldtid ej synes at have udgjort noget eget Fylke, medens Rogaland indbefattede den nu saakaldte vestfjeldske Deel af Thelemarken. Ligesaa synes enkelte Navne at have undergaaet en Forandring, hvis dette ikke ellers er at tilregne Afskriverne, f. Ex. naar den Gaard, der idetmindste i det 15de Aarhundrede hed Skerðingsstaðir, i Olaf Tryggvesøns Sagn for Aar 995 heder Skerðingssteðja; o. fl. Men disse Afvigelser maa dog i det Hele betragtes som faa og uvæsentlige, og en Beskrivelse, der fremstiller den mere indviklede og mangfoldigere Tingenes Orden under de senere Aarhundreder, bliver saaledes altid lige brugbar for de simplere Forhold i ældre Tider, medens omvendt en Beskrivelse, der gik ud fra disse, vilde blive mindre brugbar for hiin.

Hvad Inddelingen angaar, da kunde jeg have ønsket fuldstændigere Kilder, end de, som ere forhaanden. Dette gjelder især den vigtige Skibrede-Inddeling, med hvilken jeg, som man vil see, ingenlunde overalt er kommen paa det Rene, men har maattet hjelpe mig frem ved Conjecturer, hvilket jeg dog stedse, naar det er Tilfældet, ej har undladt at bemærke. Aarsagen, hvorfor Kilderne med Hensyn til denne Inddeling ere saa mangelfulde, er den, at man ikke paa alle Steder i Landet regnede efter den i de sædvanlige Retsforhandlinger. Dette skete nogenlunde hyppigt kun i Gulathingslagen, andensteds regnede man efter Bygdelag og Sogner. Heller ikke var Skibredernes Antal til alle Tider lige store, eller førte de altid samme Navne. I den ældre Gulathingslov Cap. 315, hvor der handles om, hvormange Skibe ethvert Fylke skal udrede, antyder det opgivne Skibe-Antal øjensynligt ogsaa Skibredernes Antal: derom vil man let overbevise sig ved at sammenligne dette Capitel med Kong Magnus Haakonssøns Testamente af 1 Febr. 1277 (Thorkelins Dipl. Arnamagn. II. p. 253 fgg.) hvor hvert enkelt Fylkes Skibrede-Antal nævnes; men dog findes der ogsaa betydelige Afvigelser, hvilket lettest vil sees ved følgende sammenlignende Oversigt:

	Efter Gul. L.		Efter Testamentet	
Haalogaland	13 eller 14	Skibe	13	Skibreder.
Naumdølafylke	9	—	9	—
Thrøndelagens 8 Fylker	80	—	59	—
Nordmørafylke	20	—	16	—
Raumsdølafylke	10	—	8	—
Sunnmørafylke	16	—	16	—
Firdafylke	20	—	15	—
Sygnafylke	16	—	16	—
Hordafylke	24	—	32	—
Rygjafylke	24	—	32	—
Egdafylke	16	—	15	—
Den øvrige Kyststrækning mellem Rygjarbit og Gøtaelven	60	—	48	—

Flere af disse Afvigelser kunne nu vel maaskee nogenlunde for-

klares derved, at ikke alle de Skibe, der ifølge Gulathingsloven skulle stilles, ere angivne til samme Størrelse, saaledes heder det, at Haalogaland har at stille 13 Tyvesesser og een Tredive-Sesse; Naumdølerne, Thrønderne, Nordmørerne og Raumsdølerne stille Tyvesesser; Sundmørerne, Firderne, Sygnerne, Hørderne, Rygerne og Egderne stille 25-Sesser (hálfþritug), Vikverjerne Tyvesesser. Men betydelige Afvigelser blive dog altid tilbage, og lignende Afvigelser vise sig derhos, naar man sammenligner den ældre Skibrede-Inddeling med den, som i de senere Aarhundreder var almindelig og først i vore Dage er ophævet. Alt dette viser, at Skibrede-Inddelingen har været svævende. Jeg har naturligviis holdt mig til den, der angives i Testamentet, fordi den maa antages at have været den, som gjaldt i den Periode, mit Skrift nærmest omfatter, dog har det ofte været vanskeligt, ogsaa at forlige denne med Diplomernes Angivelser. Uagtet saaledes Romsdalens 8 Aattinger fuldstændigt opregnes i Aslak Bolts Jordebog, hvilken Inddeling af mig er fulgt S. 90, findes dog Diplomer, der omtale en Fræns áttungr og en Framness áttungr, hvilke maaskee have været de samme som Stims áttungr og Sunds áttungr, men muligtviis ogsaa kunne have været forskjellige fra disse, saaledes at Fræns áttungr indbefattede Egnen om Frænfjorden, Framness áttungr Fastlandsdelen af Sunds Aatting. I Firdafylke omtales undertiden Breiðefnis eller Breiðheims skipreiða, undertiden Rér skipreiða, der indbefattede baade Breiðefni (Breum) og Jólurstœr (Jølster). Ligeledes finder man undertiden baade en Gemlastaða, (rimeligviis d. s. s. Gloppa) en Uppstrjónar (Nedstryns) en Miðstrjónar og en Innstrjónar eller Niðstrjónar (Nedstryns) Skibrede. I Rygjafylki omtales undertiden en Yxnafjarðar skipreiða, der synes at betegne det samme som Hýsfjarðar skipreiða eller en enkelt Deel af denne, og paa Vestfold Arnadals skpr., der synes at have været det nuværende Stokke Prestegjeld.

En Inddeling, til hvis Fremstilling Kilderne neppe nogensinde ville forslaa, er ogsaa de indre Distrikters i Thinglag (þinghár); jeg har derfor maattet afholde mig fra at tage den i Betragtning; dette gjelder ogsaa den mærkelige, sikkert ældgamle Inddeling i liðar, der kun synes at have fundet Sted i Strækningen mellem Glommen og Gøta-Elven, eller hvad der udgjorde det gamle Álfheimar. En anden Inddeling, som det derimod maaskee endnu var muligt at fuldstændiggjøre, er de enkelte Hereders eller Thinglags Inddeling i Fjerdinger, fornemmelig paa Oplandene. Denne Inddeling er nemlig endnu brugelig, men man har hidtil desværre undladt at anføre den saavel paa Specialkarter, som i Matrikelen. Det eneste Kart, hvor jeg veed at have fundet en saadan Inddeling afstukken, er paa det Kart over Eker, der ledsager Strøms Beskrivelse over dette Prestegjeld.

Jeg har ved hvert Fylke anført et betydeligt Antal Gaardsnavne, ikke fordi de alle have nogen historisk Interesse, men deels for at man derefter, ved at sammenholde dem med nyere Specialkarter, paa egen Haand med desto større Sikkerhed kan drage Inddelingslinjerne, deels fordi man kun ved at lære en stor Masse af deslige

Navne at kjende kan erhverve sig det rette Begreb om Maaden, paa hvilken Overgangen fra ældre til nyere Navnformer har fundet Sted, og abstrahere sig paalidelige Analogier i denne Henseende. Jeg har derfor ogsaa iagttaget, at anføre alle ældre Navne i den rene Oldform, grammatisk rigtigt, og efter den bestemte antagne Normal-Orthographi, uden at angive de mange Smaa-Afvigelser, som Originalskrifternes vaklende Skrivemaade frembyder, Afvigelser, der mere vedkomme Grammatiken, end et Skrift som nærværende, og som desuden aldrig kunne forvilde den, der først har lært den rette Form at kjende. Mærkeligt er det forresten, at der gives flere Navne, med hvis rette, ej blot grammatiske, men virkelig etymologiske Form man ikke engang i ældre Tider var paa det Rene, en Omstændighed, som deels vidner om flere af disse Navnes Ælde, deels om, at de Egenheder i Udtale, der nu betegne de enkelte Mundarter i Landet, ogsaa i den gamle Tid fandt Sted, uden da, som nu, at tages for mere, end de ere, blotte Udtale-Egenheder. Af Navne, med hvilk man saaledes ikke engang i ældre Tider var paa det Rene i etymologisk Henseende, kunne vi anføre Skiptvet, der findes skrevet baade Skipþveit og Skygþveit, og altsaa da, som nu, har været udtalt mere skjødesløst, som Skjetvet eller Skjøtvet; Udenes paa Raumarike skrives i den „røde Bog" Údulgjanes, Údylgjanes, Údýjanes, Údynes; Udtalen har umiskjendelig været saa skjødesløs, at ylgj neppe hørtes uden som en Lyd af y eller i; Grandsheред i Thelemarken skrives Grandalsherað, Grandásherað, Grandsherað; Enningdalen skrives Annilladalr, Anniðadalr, Øyndadalr, saaat det endog er umuligt at afgjøre, om den rette Form er Arnhildardalr, Önundardalr, Eynindardalr eller endnu noget andet. Ødefjeld i Thelemarken skrives Øyjafjall og Elgjarfjall; Kodal findes skrevet Kúadalr og Kvaðadalr; Skjeringrud i Thrøgstad skrives Skeiðrungaruð, Skerfungaruð og Skefrungaruð, og maa altsaa have været udtalt Skerungaruð, ligesom nu, med udeladt ð; Naper i Fyrisdal skrives et Diplom fra Midten af 14de Aarhundrede „Nabæ", hvoraf det tydeligt sees, at den vestlandske Udtale af p som b imellem to Vocaler allerede da var brugelig; allerede i et Diplom af 1270 (Thorkelin II p. 58) finder man den vestlandske Udtale -ak for -akr, nemlig Viðarak; Navnet paa en Sø i Jemteland skrives allerede i Grændsedocumentet for 13de Aarhundrede (see Norges gl. Love II. S. 491) Kjærsio edr Kjolsjo, ɔ: en mellem Kjörsjór og Kjölsjór vaklende Form, hvilket viser at l allerede da har haft den nu bekjendte tykke, over mod r spillende Udtale. Mange slige Exempler kunde anføres, og deres Opdagelse og Studium er især at anbefale dem, der ønske at trænge tilbunds i vort ældre Sprogs Lydlære. Paa nogle faa Steder har jeg været uvis, hvorvidt jeg har truffet det Rette, men isaafald altid antydet denne Uvished. Her vil jeg kun tilføje, at jeg, efterat Texten var trykt, har faaet etslags Tvivl om Rigtigheden af Skrivemaaden Rábyggjalög, thi vel udtales Navnet nu stedse med aa, men i Diplomer staar altid o, og muligt kunde det dog være, at Robú, Robúsdalr, Robyggvir, Robyggjalög, egentlig staar istedet-

for Rogbú, Rogbyggvir, Rogbyggjalög, og ere Levninger fra den Tid, Districtet hørte til Rogaland, altsaa var beboet af Rogar.

Navnene ere naturligviis, hvor de ej staa sammensatte eller grammatisk forbundne med andre Ord, anførte i Nominativformen. I denne forekomme de dog sjeldent, saavel i Sagaer som i Breve, da det ligger i Sagens Natur, at de oftest findes styrede af Forholdsordene til, i, á, af eller frá, og saaledes i Genitiv eller Dativ. Den Vanskelighed, der maaskee for dem, som ej kjende vort ældre Sprogs Declinationer, vilde være forbunden med at gjenkjende et hos mig i Nominativform anført Navn, hvoraf de i Sagaer og Diplomer kun havde seet Genitiv- eller Dativ-Formen, har jeg søgt at raade Bod paa, ved oftere ogsaa at tilføje en af de sidste. Imidlertid vil jeg dog ikke undlade, for de mindre Kyndiges Skyld her at tilføje nogle vejledende Bemærkninger, hvilke den i vor ældre Grammatik bevandrede gjerne kan forbigaa.

Det er især i Fleertalsformer, at den største tilsyneladende Forskjel mellem Nominativ og den øvre Casus viser sig. I Enkelttallet dannes Genitivet enten ved -s eller ved -ar, Dativet undertiden ved tillagt i, undertiden, blot som Accusativ, ved at bortkaste Nominativet -r, undertiden, som i Femininer, ved -u eller antydes slet ikke. I Fleertal derimod ender Nominativ somoftest paa -ir eller ar, Genitivet paa -a, Dativ paa -um, Acc. paa -a, -i, -ir eller -ar, hvorhos det er at mærke, at Endelsen -um somoftest bevirker at et foregaaende a omlyder til ö, der skrives o. Navne, der have den saa hyppigt brugelige Afledsendelse paa „staðir“, forekomme saaledes oftest i Dativformen -stöðum, -stoðum, -staðum, eller i Genitivformen -staða. Finder man en Gaard skrevet: -á Faxstöðum, Faxstoðum eller til Faxstaða, saa veed man strax, at den i Nominativ bør skrives Faxstaðir; en Gaard i Dativformen Sólheimum heder i Nom. Sólheimar. Større Vanskeligheder frembyde de Navne, der have den bestemte Artikel, thi der gives, mærkeligt nok, enkelte, som kun forekomme saaledes. Naar man f. Ex. finder Dativet Ruðunum, saa veed den med Oldsprogets Grammatik fortrolige strax, at Nominativformen er Neutr. Ruðin, Gen. Ruðanna (Fleertal); Dativet Dölunum forudsætter Nominativet Dalirnir, Genitiv Dalanna, ligeledes Fleertal. Naar man finder en Fjords Navn i Dativ Sing. Beðjanum (Bejern), forudsætter dette Nom. Beðinn, og Accus. Beðjann. Til Lettelse ved Bestemmelsen af saadanne Former, hidsættes følgende Exempler paa Stedsnavne, declinerede med eller uden bestemt Artikel.

Hankjønsnavne:		med Artikel.	Fleert.	med Artikel.
Nom.	staðr	staðrinn	staðir	staðirnir
Gen.	staðar	staðarins	staða	staðanna
Dat.	stað	staðnum	stöðum	stöðunum
Acc.	stað	staðinn	staði	staðina

Saaledes gaar undertiden dalr, sjór eller sær (Gen. sjávar, sævar), válr.

		med Artikel.	Fleert.	med Artikel.
Enk. N.	vágr	vágrinn	vágar	vágarnír
G.	vágs	vágsins	vága	váganna

Hankjønsnavne:	med Artikel.	Fleert.	med Artikel.
D. vági	váginum	vágum	vágunum
A. vág	váginn	vága	vágana

Saaledes gaar krókr, haugr, garðr, hóll, Gen. hóls, hamarr, Dat. hamri, tildeels skógr og dalr.

	med Artikel.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. fjörðr	fjörðrinn	firðir	firðirnir
G. fjarðar	fjarðarins	fjarða	fjarðanna
D. firði	firðinum	fjörðum	fjörðunum
A. fjörð	fjörðinn	fjörðu	fjörðuna

Saaledes gaa ogsaa völlr, G. vallar, Dat. velli, Nom. Pl. vellir.

	med Artikel.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. endi	endinn	endar	endarnir
G. enda	endans	enda	endanna
D. enda	endanum	endum	endunum
A. enda	endann	enda	endana

Saaledes gaa ogsaa hali, Beði, eyri.

Bœr eller býr har i Gen. bœjar, býjar, bjár, i Dat. og Acc. bœ eller bý; i Nom. Plur. bœir eller býir, Gen. bœja, býja, bjá; Dat. bœjum, býjum, bjám; Acc. bœi, býi. Hvorledes den bestemte Artikel tilføjes, skjønnes let af det ovenanførte.

Hunkjønsnavne:	med best. Art.	Fleert.	med Artikel:
Ent. N. vík	víkin	víkr	víkrnar
G. víkr	víkrinnar	víka	víkanna
D. vík	víkinni	víkum	víkunum
A. vík.	víkina	víkr	víkrnar

Saaledes gaa mörk, Gen. merkr, der dog ogsaa har Gen. markar.

	med best. Art.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. þveit	þveitin	þveitar	þveitarnar
G. þveitar	þveitarinnnar	þveita	þveitanna
D. þveit el. þveitu	þveitinni el. þveitunni	þveitum	þveitunum
A. þveit	þveitina	þveitar	þveitarnar

Saaledes gaar ogsaa fit, G. fitjar, vin, G. vinjar (ofte vinar), á, Gen. ár.

	med best. Art.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. jörð	jörðin	jarðar ell. jarðir	jarðarnar eller jarðirnar
G. jarðar	jarðarinnar	jarða	jarðanna
D. jörðu	jörðunni	jörðum	jörðunum
A. jörð	jörðina	jarðar ell. jarðir	jarðarnar;-irnar

Saaledes gaa ogsaa mörk (der dog ogsaa har i Gen. merkr); ey, G. eyjar.

	med best. Art.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. heiðr el. heiði	heiðrin el. heiðin	heiðar	heiðarnar
G. heiðar	heiðarinnar	heiða	heiðanna
D. heiði	heiðinni	heiðum	heiðunum
A. heiði	heiðina	heiðar	heiðarnar

Saaledes gaa ogsaa elfr, der dog ogsaa heder elf, og da gaar som þveit.

	med best. Art.	Fleert.	med Artikel.
Ent. N. gata	gatan	götur	göturnar
D. götu	götunnar	gatna	gatnanna
G. götu	götunni	götum	götunum
A. götu	götuna	götur	göturnar

Saaledes og ekra, tunga, fjara.

Enk. N. Heinini		Bruges ikke i Fleertal eller med bestemt Artikel.
G. Heinini eller Heininar		
D. A. Heinini		

Saaledes alle paa -ini, som Leykini, Eyðini, Sköðini.

Intetkjønsnavne:	med best. Art.	Fleert.	med Artikel.
N. fjall	fjallit	fjöll	fjöllin
G. fjalls	fjallsins	fjalla	fjallana
D. fjalli	fjallinu	fjöllum	fjöllunum
A. fjall	fjallit	fjöll	fjöllin

Saaledes gaa ruð eller rjóðr, fall, djúp, tildeels berg, nes, hús, tún. Former som skeiði, eiði, gerði have i Gen. skeiðis, eiðis, gerðis, og gaae forresten som fjall.

Men det er en mærkelig Omstændighed, at mange Intetkjønsord, naar de bruges som Stedsnavne, gaae over til at blive Hunkjønsord; dette er idetmindste Tilfældet med de fire sidstnævnte; man finder saaledes berg eller bjarg, Fl. bergar, bjargir, nes, fl. nesjar; tún, fl. túnir, hús, fl. húsar (den røde Bog. fol. 195. a.), holt, fl. holtar). Tages nu hertil den bestemte Artikel, faaes Former som bergarnar, nesjarnar, túnirnar, húsarnar, der ofte assimileres bergannar, nesjannar, túninnar, húsannar, hvoraf nyere Former som Bergann', Husann', ere afkortede. Overhovedet kan man overalt, hvor rn forekommer, ogsaa finde nn, ligesom man i alle Endelser, hvor i forekommer, ogsaa kan finde e.

Endelserne selv, eller de til Dannelse af Stedsnavne anvendte Ord, ere baade med Hensyn til deres Betydning og deres Anvendelse heel mærkelige; flere af dem maae endog ansees som Levninger fra et Sprogstadium ældre end det, paa hvilket vi nu kjende Sproget, hvilket heller ikke er at undres over, da de egentlige Urnavne (örnefni), maae være opkomne strax efter at Landet befolkedes af vor Stamme. Disse örnefni betegne i Regelen en Lokalbeskaffenhed, som Slette, Høj, Bakke, Myr, Eid, Kyst, Lid, Dal, Ø o. s. v., og forekomme enten usammensatte eller sammensatte med andre Ord, der betegne enkelte nærmere Omstændigheder ved dem, f. Ex. Højde, Farve, Brede o. s. v. Til en senere Klasse af Navne, der allerede antyder en stærkere Befolkning og en Udstykning af det tilstedeværende Jordsmon høre de, der betegne en Gaard, Plads (Sted), en Rydning (Rud) „Sæde", en Affsondring (Thvet), en Dyrkning, o. s. v.; disse Navne sammensættes derfor ogsaa oftere med Persons-Navne, og forekomme oftest i de sildigst bebyggede Egne. Vi ville her omtale nogle blandt de mærkeligste og hyppigst forekommende af begge Klasser.

Af den ældre Klasse er neppe noget Navn mere oprindeligt, eller en mere umiddelbar Levning fra Urtiden, end det hyppigt forekommende vin, g. vinjar. Det svarer ganske til det gotiske vinja, som hos Ulfilas bruges i Betydningen „Græsgang", og til det angelsaxiske vynn, det oldtydske wunna, hvilke dog kun anvendes i Betydningen „Velbehag", det nyere tydske „Wonne". Ordet har altsaa aabenbart Hensyn til en Tid, da Fædriften udgjorde vore Forfædres fornemste Levevej, og da den ypperste Græsgang tillige

var det behageligste Sted. Hvilken af begge Betydninger er den oprindelige, lader sig vanskeligt afgjøre; men tager man Hensyn til Ligheden, og vel derfor ogsaa Slægtskabet med Ordet vinr ɔ: „Ven", skulde man dog nok helde til den Mening, at Ordet egentlig har betegnet „Velbehag", „behageligt Sted", og at Betydningen „Græsgang" er afledet. Overgangen fra en foreløbig Dvælen til en fast Beboelse, og da rimeligviis ogsaa fra Fædrift til Agerbrug, betegnes heel anskueligt ved Ombytningen af Ordet vin (behageligt Sted, Græsgang) med heimr (Hjem); det skal nemlig snart nedenfor vises, hvorledes flere sammensatte Stedsnavne have en dobbelt Form, een paa — vin, og een paa -heimr, hvilke bruges i Fleng. Usammensat forekommer vin temmelig ofte, især i Flertal; i Thelemarken er saaledes et Vinjar, g. Vinja (nu Vinje), den nordvestligste, mindst til Agerbrug og mest til Fædrift skikkede Deel; Suledals Kirke i Ryfylki heder Vinje Kirke, Vinjar kirkja, og Gaarden, paa hvis Grund den ligger, saaledes Vin; en heel Aatting paa Voss hed, og heder endnu Vinjar áttungr, eller kortere Vin; et Vin, eller Vinjar kirkja, nu Vinje Kirke, findes og paa Nordmøre, og Snaasens Kirke i Sparbyggjafylki heder ligeledes Vinje Kirke; i Skaun paa Hedemarken er et Vin (Ven). Sammensat har Ordet en endnu større Anvendelse, og forekommer især i Hørdafylke, hvor vi strax finde Kjøbstaden Bergens Navn saaledes dannet, nemlig af Björg eller Berg (Bjerg) og vin: Bjargvin, Björgvin, Bergvin. Efter en for den med de germaniske Sprogs Lydforhold fortrolige meget bekjendt Analogi ombyttes vi, naar en Consonant kommer foran, med y, eller maaske rettere med o eller u, (f. Ex. kona for kvina, koma for kvima), hvilket igjen paa Grund af det oprindelige, og endnu i Flexionen efterfølgende j er omlydet til y, saaledes Björgyn, Þoptyn, eller v udelades aldeles, f. Ex. Björgin. Og, mærkeligt nok, af Formen vin er der atter dannet en saakaldet svag Declinationsform vini, gen. vini, sjeldnere vinar, der især bruges med udeladt v: ini, og som er den forherskende Søndenfjelds, medens den oprindelige Form vin er brugeligere Nordenfjelds. Derhos maa det mærkes, at Endelsen -vin i Sammensætninger foretrækker Genitivformen vinar, medens -yn foretrækker -ynjar, rimeligviis for at kunne beholde Omlyden; saaledes Björgvinar og Björgynjar. Endelig er det sædvanligt, at Bogstavet v, hvad enten den beholdes eller ej, bevirker at et a i en umiddelbart foregaaende Rodstavelse somofteſt omlyder til ö, ja endog ofte at et foregaaende ei faar den saakaldte sterke Omlyd og bliver til ey (udtalt øi), senere øy; i ligeledes til y. Alt dette vil bedst vise sig af enkelte Exempler. Af grön g. granar ɔ: Grantræ, og vin dannes Navnet Grönvin, ogsaa omlydt Granvin, nu Graven i Hardanger, det eneste Sted i disse Egne, hvor Grantræer findes; af sandr (Sand) og vin dannes Sandvin, Söndvin, Söndyn, Söndini, Sandini, af hvilke Former den første er hyppig paa Vestkanten, f. Ex. Sandven i Hardanger, de sidste paa Østkanten, f. Ex. Sandini sókn, nu Sande Sogn nærved Drammen. Af Leir (Leer) og vin dannes Leirvin, og med stærk Omlyd Leyryn, Leyrini; deraf er Navnet paa en Bygd i Romerige, Leyrinskógr, nu Lørenskogen,

dannet; og vilde nogen betvivle denne Etymologi, maatte han dog blive overbeviist ved at see, at Oldskrifterne bruge Navnet Leyrinskógr og Leirheimsskógr i Fleng; altsaa er Leyrini, Leirvin og Leirheimr eenstydige. Det vil nu blive begribeligt, hvorfor det gamle Eiðvin (af eið, Isthmus), ogsaa kan skrives Eyðyn, Öyðyn, og nu udtales Ødven, ligesaa, hvorledes Leikvin (af Leikr, Leeg), hvilken Form især paa Vestlandet er brugelig, og nu udtales „Lekven", „Lekve", paa Østlandet oftere forekommer som Leykyn, Leykini, og nu udtales „Løken", medens det dog er aldeles samme Navn som Vestlændingernes „Lekve", og ingenlunde maa forverles med lækrinn ɔ: Bækken. Af tað ɔ: Gjødning dannes Taðvin, der og skrives Töðvin, Töðyn, Töðini, Taðini, og nu sædvanligviis udtales Tojen, Tøjen, da ð ej sjelden er gaaet over til en j lignende Lyd. Saaledes er ogsaa af Vað (Vadested) dannet Vaðvin, Vöðvin, Vöðini, nu „Vøjen"; af Dalr Dalvin, Dölvin eller Dölini, der nu deels udtales Dæli eller Dali, deels Dolven. Særdeles interessant er Formen Skaðvin, Sköðvin, Skoðini, der nu udtales „Skojen", „Skøjen", thi dette her forkommende Skað er neppe andet end en Forkortning af Skand, ligesom Staðr er beslægtet med standa; Skaðvin staar altsaa istedetfor Skandvin, og vi have her et med det gotiske Skandin-avi (ɔ: Skandin-ey) beslægtet Navn; ligesom Skandin-ey sammendrages til Skáney (Skaane), sammendrages Sköðynjarvík (ɔ: Skandvinjarvík) hos os til „Skaanevik". Skand betegner, som man antager, en Rand, en Yderkant, og maa ej, hvad der saa ofte skeer, forverles med skaun, hvorom siden. Ved den nu brugelige Udtale er det sædvanligt, at gjengive vin, hvor det ej er affortet, „ven" eller „ve", f. Ex. Sandvin, Sandven, Leikvin, Lekve, især paa Voss, hvor der forekomme slige Navne i Mængdeviis, f. Ex. Helluvin, Helleve, Endavin, Endeve, Hornvin, Honve, Sævin, Sæve, og hvor Flere urigtigen have antaget „ve" for at være det gamle vé ɔ: Helligdom. Hvor det derimod er affortet, eller gaaet over til -ini, plejer man at udtale det „-en", eller endog „-i", f. Ex. Björgyn, Bergen, Töðini, Tojen, Dölini, Dali, Bóndini, Bondi, o. s. v. Derved opstaar mangen Inconseqvens, thi medens man udtaler Byen Björgvin Bergen, udtaler man det samme Navn, naar det, hvilket hyppigt er Tilfældet, forekommer som Gaards-Navn, snart „Børve", f. Ex. i Hardanger, snart „Bjerve", „Berven", „Bervin" o. s. v. Som nomen appellativum forekommer det i vort Sprog neppe uden i den allerede længst forældede Sammensætning vinjartoddi, Afgift for Benyttelse af Græsgang, see Ólafs saga hins helga S. 60, 143.

Af de ved Siden af hinanden bestaaende og i Fleng brugte Former Leyrinskógr (ɔ: Leirvinskógr) og Leirheimsskógr sees allerede, at -vin og -heimr kunne bruges, eller rettere i den fjerneste Oldtid have været brugte om hinanden. Den samme dobbelte Form findes ogsaa ved det nuværende Thofte i Dovre Sogn i Gudbrandsdalen, der omtales i Sagaerne i Anledning af Kong Harald Haarfagres Æventyr med Jøtnen Svase, og her kaldes deels Þoptyn ɔ: Þoptvin, deels Þoptheimr. Man finder ligeledes Skersvin

og Skerfheimr, Ullarini og Ullarheimr, o. fl. Denne Ombytning af -vin med heimr er, som jeg allerede ovenfor har ytret, vistnok betegnende med Hensyn til Overgangen fra et mere nomadisk eller idetmindste endnu ikke fast, men nybyggermæssigt Ophold paa et Sted til en blivende Nedsættelse. Den skjønne, til Græsgang skikkede Egn (vin) bringer Nybyggeren til at standse; naar han har taget fast Bolig, bliver Stedet først hans Hjem (heimr). Og derfor finder man ikke sjelden, at ved Navne, der endes med -vin eller -heimr, dette Tillæg endog er udeladt som uvæsentligt til Localbetegning, og kun den første Deel, der egentlig betegner Stedet, brugt i Fleertal. Saaledes kaldes netop det nysomtalte Þoptvin og Þoptheimr ogsaa slet og ret Þoptar, eller á Þoptum, og naar Staden Björgvin, Bergvin allerede i de ældste paa Latin forfattede Documenter, hvor den omtales, kaldes Bergæ, g. Bergarum — hvilken latinske Navnform siden er vedbleven — saa er dette heller ikke andet end en latinsk Oversættelse af Navnets fornemste, betegnende Deel Björg, Berg ɔ: Bjerge, maaskee i den feminine Form Bergar, som ovenfor er nævnt. Der findes forresten Antydninger til, hvad der i og for sig er rimeligt, at den blotte Fleertal-Endelse udtrykker noget mere udstrakt, ubestemt, et heelt Strøg, medens -vin betegner noget mere specielt, det fornemste Sted eller den oprindelige Hoved-Gaard i Egnen. Det nuværende Bamble Sogn vestenfor Langesundsfjorden kaldes saaledes i Oldskrifter Bamblar, á Bömblum eller Bamblum, hvormed det hele Hered eller Distrikt betegnes; Kirken, der ligger paa Gaarden Skeiðis Grund, kaldes derfor Skeiðis kirkja á Bömblum. Men i Districtet findes ogsaa en Gaard ved Navn Bamble, og denne skrives i „den røde Bog" (fol. 30. a.) Bamblyn (ɔ: Bambl-vin). Den samme Forskjel har vel oprindelig været mellem Þoptar (Strøget, Grenden) og Þoptvin (Hovedgaarden), mellem Björg (Strøget i hine Bjergegne) og Björgvin, (Stedet, hvor Byen anlagdes). En Analogi er det ogsaa, naar man i „den røde Bog" finder Øen Nøterø skreven Njótarøy, Njótarey, men Gaarden Nøterø paa denne Njótarini. Muligt kunde det nu ogsaa være, at -heimr oprindelig har antydet noget mere omfattende, end -vin, eller et heelt Strøg eller en Samling af Boliger; dog bruges -heimr meget ofte om enkelte Gaarde. Paa samme Maade anvendes ogsaa Fleertalsformen -heimar, og det maa vel mærkes, at Forskjellen mellem Enkelttals- og Fleertals-Formen somoftest nøje overholdes, saaledes at en Gaard, der f. Ex. heder Sólheimar, ikke skrives Sólheimr eller omvendt. Saavel heimr som vin sammensættes med Appellativer, ej med Egennavne, f. Ex. Vatnheimr, Sólheimr, Eiðheimr, Bjargheimr, Björgvin o. s. v.

Af Ord, der betegne en Høide, gives en heel Deel, alle vistnok med noget forskjelligt Bibegreb, hvilket dog nu vanskeligt lader sig bestemme. Temmelig almindeligt, især paa Island, er hváll eller hvóll, hóll, baade enkelt og sammensat, og da ofte med Personsnavne; det synes at være forskjelligt fra hvalr, og dette igjen fra Válr enkelt f. Ex. i Válir (Vaaler), sammensat i Ullarválr (Ullevaal); alle synes dog at betegne en Forhøining, større eller mindre.

Ordet hvammr synes at betegne et dybere Bakkeheld, at dømme efter de saaledes benævnte Gaardes Beliggenhed. Kjölr er en Ryg mellem to Dale. Egg, g. Eggjar maaskee det samme. Haugr, hlið, hall, berg, brekka, þúfa, hamarr trænge ej til nogen Forklaring. Hjallr, hjalli er en Terrasse, horn betegner en Kant, et Hjørne.

En jevn og flad Strækning betegnes ved völlr, der ej maa forvexles med válr, og bruges saavel enkelt som sammensat: i Enkelttal f. Ex. Ásvöllr, eller i Fleertal, f. Ex. Hlöðuvellir, eller med den bestemte Artikel Völlrinn, Vellirnir, g. Vallanna. Skove og Lunde antydes ved skógr, lundr, holt, mörk, viðr, kjarr fl. kjörr. En formelig Slette betegnes ved slétta, en Sandstrækning ved mór, der ogsaa bruges i Fleertal, móar, og med den bestemte Artikel mórinn, g. mósins, d. mónum, fl. móarnir, g. móanna, d. mónum. Disse Ord sammensættes allerede meget ofte, völlr maaskee endog oftest, med Personsnavne. Jaðarr betegner deels et fladt Forland, deels en Række af Gaarde. Fit, eller Fl. fitjar, er en gjødet, lidt fugtig Slette med frisk Græsvært; istra omtrent det samme. Localbenævnelser, der antyde Naboskab af Vand, ere foruden vatn (Vand), tjörn eller tjarn (Tjern), sjór (Sø), fjörðr (Fjord), vík (Vig), botn (Bund), sund, strönd, á (Aa), elfr (Elv), ló, g. lóar, der altid bruges om en lav Kyststrand ved Foden af et Fjeld, f. Ex. Lóar, á Lóm, i Gudbrandsdalen (Lom), Ló i Aasen i Strindafylke, Osló, Veló, Lysiló o. fl. Angr betegner en Fjordstrækning, kill en Kile, kjóss en meget smal Fjordegn. En Sump antydes ved dý, myri, fen, saur, mosi. En Elvs eller Bæks Udløb i Havet eller en Sø, eller dens Udløb af en Sø, kaldes óss eller mynni. Deler den sig i flere Arme, kaldes en saadan kvísl. Eið, der ikke sjelden bruges i den afledede Form eiði, g. eiðis, er en Jordtange, Isthmus i Almindelighed; en saa smal og lav Tange, at Baade kunne drages derover, kaldes ofte drag. Bakki betegner oftest en saakaldet Aabakke, eller straa Elvebred; ogsaa det føromtalte fit betegner ofte en sumpig Flade ved Stranden, fjara en Fjære, flad Strand, efja er den ved Breden af et Sund eller Elv tilbagegaaende Modstrøm, Evje, den kaldes ogsaa iða (den røde Bog fol. 39. a). Lækr g. lækjar er en langsomt, undertiden i flere Smaaarme rindende Bæk; á er det almindelige Navn paa en Flod, straumr en Strømning, fló et videre Bassin, lögr hvilketsomhelst Vand, enten Indsø eller Elv, vágr en Baag, mindre Søstrækning, Rhede, nór et smalt Sund, vað et Vadested, ogsaa veðill, Fleertal vaðlar. Forskjellige Slags Halvøer eller Landspidser betegne nes, höfði, skagi (flad), tangi, múli, eyri (flad Kyststrækning) tunga; det sidste betegner ogsaa en Strækning mellem to sammenløbende Elve, hvis Sammenløb kaldes mót (ármót, ámót, lækjamót). Et Nes, der rager skarpt frem og bevirker en pludselig Svingning i Seiladsen, eller bringer det indenfor liggende Land til med eet at forsvinde (hverfa), kaldes hvarf. Forskjellige Slags omflydte Lande ere ey, hólmr, sker, fles; modsat disse er meginland (Fastlandet). Besynderligt er det, at naar en Ø benævnes efter vágr, og derfor nu kaldes Vaags, tilføjes i Ordsproget aldrig ey, men der sættes blot Fleertallet vágar,

saaledes Vágar i Lofoten (egentlig baade Øst- og Vest-Vaagen); Vágar paa Færøerne (Vaagø), Vágar i Orknøerne (Waes).

Til den yngre Klasse af Navn, der tyde paa en virkelig Bebyggelse, høre hús, Fl. hús eller húsar, þorp, tún (Gaardsplads), kot, stofa, bœr eller býr; ból, eller svag Form bœli; bú Bo, af byggja; braut, en Vei, leið ligesaa; tupt (d. e. Tomt) akr, hvoraf ogsaa ekra; garðr, hvoraf ogsaa gerði; teigr (Afdeling paa Ageren) þveit, fraskilt Stykke (af det nu ubrugelige Verbum þvita, afskære, præt. þveit, hvilket oftere forekommer i Angelsaxisk, þvitan, þvát, þviton eller þveoton, see cod. exon. fol. 95. a., Beda ed. Smith p. 524, 544), reit, et Beed, en Opdyrkning, egentlig vreit, svensk vrét (af rita, vrita); ruð eller rjóðr, (af rjóða, ryðja) Rydning, tó, Græsplads; auðn, nyoptagen Ødemark, setr, (Sæde, Sæter), sel (Sæterhuus), staðr, næsten altid i Fleertal, staðir; stöðull, en Støl, Sæterstøl, hagi (indhegnet Plads, Hage), tröð, (gjødslet Plads, Indhegning for Kvæg), eng, eller svagt engi, vangr. Alle disse Ord sammensættes oftest med Personsnavne, ofte endog med andre Stedsnavne, hvoraf da især deleshed deres yngre Oprindelse kan sluttes. Af særegen Interesse ere de Navne, der vidne om den hedenske Cultus, som hof (Tempel), hörgr (Guderne helligt Sted), vé (indviet Sted), især naar de ere sammensatte med virkelige Gudenavne, som Njarðarhof, Freyshof, Forsetalundr.

Enkelte Endelser ere blotte Afledsendelser uden nogen selvstændig Betydning, f. Ex. -und, der blot tilkjendegiver Tilstedeværelsen af en vis Beskaffenhed, og derfor bruges i sædvanlige Appellativer, f. Ex. mergund (hvad der gaar til Marven), holund, hvad der gaar til Hulheden, vitund, hvad der vides, þusund (Tusende, hvad der vrimler beslægtet med þyss, Vrimmel); saaledes og Sælund, paradisisk Sted (af sæll lykkelig), Borgund, (hvor der findes Borge), Raðund, eller maaskee Hraðund (hvad der befares let, af hraðr). Disse Ord vakle mellem Femininum og Neutrum.

De Rodord, til hvilke Aflednings-Endelserne føjes, ere ikke sjelden meget dunkle, eller rettere saa gamle, at deres Betydning ej kjendes, f. Ex. det ovenfor nævnte Bambl-, ligesaa Os eller As i Osló, o. fl. Gamle, dog altid forstaaelige, Rødder ere vé (indviet Sted), hlæ, oftest læ (got. hlaiv), Grav, Dybde. De fleste ere almindelig bekjendte Ord, der betegne Beliggenhed, som björg, sól, vatn, eller Udseende, som fagr, grœnn, svartr, hárr (høi), eller Træarter, som björk, grön, lindr, runnr; eller Dyr, som kú, uxi, refr, o. s. v. Sammensætningerne ere ofte forbundne med stærke Sammendragninger, f. Ex. naar Sæheimr sammendrages til Sæimr, Sæmr (nu Sœm); Háheimr til Hæmr (Hœm), Hlæheimr til Hlæmr, Læmr; Nýjuhús til Njús (ligesom Fé-hús til Fjós). Om Maaden hvorpaa vin behandles, er forhen talt. Naar h kommer efter en Consonant, udelades det sædvanligviis, f. Grimaugr for Grimhaugr, Forseimr f. Forsheimr, Kamborn f. Kambhorn. Naar Adjectiver i den svage Form sammensættes med et Navn, declineres begge Dele, f. Ex. Mikligarðr, gen. Miklagarðs, dat. Miklagarði, acc. Miklagarð; Fagravik, gen. Fögruvikr.

Af usammensatte Navne, der tillige ere oprindelige Appellativer, vil jeg her blot omtale nogle faa. Skaun har været Gjenstanden for flere Fortolkninger, og man har somoftest urigtigviis sat det i Forbindelse med Skáni. Det er en Femininform, gen. Skaunar, og anvendes stedse om skjønne, frugtbare Slette-Egne; de Steder, der føre dette Navn, ere alle saadanne, nemlig Skaun i Sparbyggja-Fylke, Skaun (nu Skogn) i Indhered i Throndhjem, den smukkeste Deel deraf; Skaun i Orkdølafylke (Børgsesskognen), Skaun paa Hedemarken, nemlig Stange Sogn, Skaun paa Raumarike, Skaun paa Vestfold, det smukke Sandehered, og Skaun i Borgesyssel eller Rakkestad Prestegjeld. Navnet er oprindelig Feminin af det i Oldnorsk forlængst obsolete Adjectiv skaunn, som derimod findes i Gotisk: skauns, og er det tydske schön, hvoraf „skjøn" igjen er optaget i vort Skriftsprog; skaun betegner derfor „en skjøn Egn". En lignende Betydning har fraun, der svarer til det gammeltydske frôn ligesom skaun til det glt. scôn, scôni; frôn betyder egentlig „offentlig", men det afledede frônisc ogsaa „herlig, prægtig"; fraun har altsaa hos os enten betegnet „offentligt Land", *ager publicus*, eller „godt, herligt Land". Det bruges stundom i Enkelttal, oftest i Fleertal, Fraunar. Det maa ikke forverles med Frón, der betyder Jord, Land, og kun er en mere poetisk Benævnelse. Mjörs, g. Mjarsar, synes oprindelig at have været det almindelige Ord paa en Indsø.

Benævnelsen paa Indbyggerne i de enkelte Distrikter har jeg kun anført, naar den var dannet paa en særegen Maade, f. Ex. Elfargrimar; ellers har jeg undladt det, da disse Benævnelser somoftest dannes ved regelret Afledning, og derfor helst bør omtales under eet. Den almindelige Afledning er ved at danne af Stedsnavne et stærkt Masculins-Fleertal med i-Flexion og I-Omlyd, f. Ex. af Skaun Skeynir, af Sogn Sygnir, af Agð Egðir, af Harðangr Harðengrir, af Lóar Lœir, af Lesjar Lesir, af Vestfold Vestfyldir. Undertiden er Afændringen større, f. Ex. naar der af Hálogi dannes Háleygir, af dalr -dœlir, af bú byggvir (f. Ex. Sparabú, Sparbyggvir, Selabú, Selbyggvir) af Ey Eynir. Alle disse Benævnelser forekomme neppe uden i Fleertal, men forudsætte dog en Enkelttalsform, som vel ogsaa ofte maa have været brugt, (aldeles svarende til Danr, fl. Danir, angelf. Dene, sg. og pl. Engle, leóde, vare o. s. v.) og efter den nuværende Udtale at dømme maa have været f. Ex. Skeynn, Egðr, Lœr, Vers, Firðr, Less, Dœlr o. s. v., og Hunkjønsformerne Sygna, Egða o. s. v. Dog findes ogsaa Former med a-Flexion, som Hörðar, Vörsar, Raumar, Haðar, Hjaltar (for Hetland), Jamtar (for Jemteland) eller begge Dele, f. Ex. Vörsar og Versir, Rogar eller Rugar og Rygir. Efter disse Navne benævnes altid Fylkerne (f. Ex. Sygnafylki ɔ: Sygnernes Fylke), og dannes Adjectiverne, som sygnskr, egðskr, háleyskr, firðskr o. s. v. Undertiden dannes Subst. ved Tilføielse af fl. verjar (Fleertal af verr ɔ: Mand), navnlig er dette Tilfældet med Vik, hvoraf Víkverjar, og Gaular, hvoraf Gaulverjar; Adjectivet er – verskr, víkverskr, gaulverskr; man finder og heinverskr. Endelserne

-ingr og -ungr ere heller ikke sjeldne, det første især ved mörk, holt f. Vingulmerkingr, Stafhyltingr. Af Hliðir dannes Hliðungr (Beboer af Lier), af Sóleyjar Sólungr.

Nogle Benævnelser bruges, uvist hvorfor, mere specielt; saaledes synes Rygir eller Rugar kun at betegne Ø-Boere, hvorfor de og kaldes Hólmrygir (ligeledes de gotiske Rugîs, Hulmarugîs); skeggr eller skeggi Fl. skeggjar bruges ligeledes altid og udelukkende om Ø-Boere, med Tilføjelse af Øens eller Stedets Navn: Mostrarskeggr (fra Mostr), Fitjaskeggr, (fra Fitjar paa Øen Storð), Eyjarskeggjar (fra Hetland eller Orknøerne), Götuskeggjar (fra Gata paa Østerø i Færøerne). Mere i Skjeldsordenes Række staae rimeligviis Navne som Elfargrimar, (fra Elvesyssel), Sygnakjúka (fra Sogn), Vágadrumbr (fra Vaage).

Ved at tilføje de nyere Navnformer har jeg, som de fleste ved slig Anledning, ofte været i stor Uvished og Forlegenhed med Hensyn til Skrivemaaden, og været nødsaget til, aldeles at opgive streng Consequens. Sagen er nemlig den, at man, da vort Sprog ophørte at være Skriftsprog, men derimod det danske Sprog indførtes, ikke længer skrev Navnene med den rette gamle, for alle Dialecter fælles Orthographi, men saaledes som Udtalen paa hvert Sted nærmest kunde gjengives efter det danske Retskrivningssystem. Og dette skete ikke engang efter en consequent Regel, men efter enhver Skrivers individuelle Opfatning af Lyden. Man fik derved paa eengang en Mængde tilsyneladende nye Navnformer, uagtet Udtalen fremdeles var den samme som forhen, og de Afvigelser fra den rette gamle Orthographi, som den nyere danske Lydbetegning syntes at antyde, egentlig allerede existerede i den gamle Tid, men ikke regnedes for andet end hvad de vare, Særegenheder i Udtalen. Beviser derfor ere allerede ovenfor anførte. Man bar sig omtrent saaledes ad, som Englænderne, naar de skrive indiske Navne med deres Orthographi, f. Ex. Punjaub, hvor en Franskmand maaskee vilde skrive Pennjab, en Tydsker Pendschab; Runjeet, hvor Franskmanden maatte skrive Rennjite, Tydskeren Randschit, o. s. v. Men Fejlen var den, at Forandringen her var unødvendig, da der ej var Tale om Overførelse fra et andet Alfabet, eller til et grundforskjelligt Lydsystem. Hvad vilde man sige, om en Englænder skrev Paree f. Paris? Naar nu f. Ex. Navnet Sólheimr, der allerede længe før det danske Skriftsprogs Indførelse udtaltes Sóleimr, og, med en skjødesløsere Udtale af Diphthongen, Sólemr, i Acc. Sólem, skulde skrives med den nye Bogstavering, skrev man snart Soleim, snart Solem, snart Solum; Forsheimr, der allerede i Oldtiden udtaltes Fosseimr, Fossemr, blev skrevet Fossum, Fossem; hvammr blev paa de Steder, hvor hv udtales som kv, til Kvam, paa andre Steder til Hvam eller endog blot Vam. Saaledes opstod af een Form pludseligt en Mangfoldighed af indbyrdes afvigende Former, hvilke af de ukyndige Embedsmænd antoges for forskjellige Navne, og Mangfoldigheden blev saameget større, som grammatiske Indsigter hverken var hine Embedsmænds, eller deres Tidsalders Sag. Hertil kom nu, at de samme Mænd ofte hvor Navnenes Etymologi var iøjnefaldende, omsatte

de dem velbekjendte Appellativer til den danske Form; akr blev saaledes til Ager, flat- til flad, eik til Eeg, hvit til hvid, gata til Gade. Ja undertiden tillod man sig endog dristigere Conjecturer; i Navnet Hvítiseið f. Ex., hvor eið udtales som ei, antog man dette sidste for ø, eller man deelte endog hvíti-seið, antog det sidste for „Sø", og skrev derfor Hvidesø, uagtet Navnet den Dag idag udtales Hviteseid. Uagtet Navnene Skaun, Fraun overalt i Landet regelmæssigen udtales Skaugn eller Skongn, Frongn, skrev man dog Skaun i Throndhjem Skogn, Fraunar i Lier og andensteds Frogner, men Fraun ved Drøbak, der dog af Almuen stedse kaldes Frongn, skrev og skriver man Fron, Froen, som om Navnet var det samme som Frón i Gudbrandsdalen. Der opstod saaledes ved Siden af den rette Udtale, der nu blot betragtedes som fordærvet Folke-Udtale, en anden Skriftsprog-Udtale, der, løjerligt nok, ansaaes som den bedre og rigtigere, og det er ej at undres over, at denne sidste, efterat have vedvaret i to Aarhundreder, tilsidst er bleven den, man har vant sig til at see, og som Folket endog bruger i Skrift, uagtet det i daglig Tale betjener sig af den gamle, der endnu er saagodtsom uforandret, ihvorvel vistnok, hvad der ej er at undres over, den mangeaarige fordærvede Skrivemaade ikke aldeles har undladt at medføre skadelig Virkning. Hertil kommer ogsaa, at man, især i forrige Aarhundrede, ansaa det for gjævt at bruge saamange tydske Lydbetegnelser, som muligt. Prester, Sorenskrivere og nationale Capitainer, ikke at tale om Skolemestere og Underofficierer, bekvemmede sig aldrig til at bruge V, naar de kunde anvende det kjære W (en Skrivemaade der endnu spøger iblandt os); man skrev aldrig Erik, kun Erich, aldrig Skaar, kun Schaar; tager man den forrige Matrikel for sig, finder man Navne som Skulerud, Skrikerud, Veklen, stadig forhutlede til Schulerud, Schrigerud, Wechlen o. s. v. Endnu hænder det ofte, naar Nogen, efter gammel germanisk Skik, optager Navnet paa den Gaard eller det Sted, hvor han er fød, som Familienavn, at han af falsk Undseelse forvansker dette med endeel fremmedartede Tilsætninger. Naar man f. Ex. seer Navnet Bochelie, skulde man langt snarere formode at det var et fransk Navn, Monsieur Bochelie udtalt Boschelii, end det gode norske Tjømø-Navn Bukkahlið udtalt Bokkeli. Navnet Bakke radbrækkes til Bache, Backa, Backe, Bakka, Bachke o. s. v. Det er overhoved kommet saavidt, at en Skrivemaade, der paa eengang fremstiller den gamle og den virkelige Udtale, ansees som barbarisk og uvant, medens den forvanskede findes nettere og hyggeligere. For Udlændingen og den som fordomsfrit betragter Forholdene maa det vistnok synes løjerligt og uforklarligt, at et Navn, som næsten overalt i Landet udtales Aker, alligevel skal skrives Ager, at man skal skrive Tved, naar man siger Tveit eller Tveet. Man beraaber sig paa, at Udtalen i det allersydligste Norge dog er blød, f. Ex. Tved, Ager, Nude, Nibe o. s. v. Men i Oldtiden, da dog Udtalen vistnok var den samme, skrev man alligevel i Regelen med Normal-Orthographi þveit, akr, nútr, nipa, anseende de enkelte Afvigelser for hvad de vare, uvæsentlige Egenheder i Udtalen. Her er det nu

klart, at en bestemt Regel burde opstilles, og at denne Regel skulde rette sig efter hvad der er det mest almindelige, at man derfor burde skrive Aker, Tvet eller Tveit, Nute, Nipe, Gate, Flathuus, Hviteseid, Hvam (ikke Kvam eller Qvam, ligesaalidt som man skriver Kvile fordi den sædvanlige Udtale af hv er kv); eller at man overhoved burde følge den gamle Normal-Skrivemaade, der endnu den Dag idag nærmest gjengiver Udtalen, idet man blot sløjfede hvad der aldeles bestemt er bortfaldet, f. Ex. Forskjellen mellem T og Þ (Th), de grammatiske Endelser, især Nominativets -r, m. m. og at man istedetfor ey eller y foretrak at skrive Ø, endog hvor hiin Diphthong er dannet ved sterk Omlyd ei, men sædvanligviis udtales som Ø, f. Ex. Løken af Leykini f. Leikvin, Røken af Reykini f. Reikvin, Løren af Leyrini f. Leirvin Økern af Eikrvin; dog kunde man ikke altid skrive Grønen af Greynini f. Greinvin, thi den sædvanlige Udtale er her Grini. Om man burde udelade det væsentlige r, hvor dette ligeledes er udeladt, f. Ex. i vestre Thelemarken og Raabygdelaget, hvor Navne som Skerfarakr, Freyjarakr. Laufarakr nu udtales Skjerverak, Frøyrak, Lauvrak, er vanskeligere at afgjøre; jeg tror det ikke, thi man skriver dog Ringsaker eller Ringsager, uagtet Udtalen sædvanligviis er Ringsak. Det første Forsøg paa at indføre en rigtigere Skrivemaade af vore Stedsnavne er skeet i den nye større Udgave af Matrikelen, hvor Capt. Munthe har gjort sin rige Skat af Indsigter i denne Materie frugtbringende, ved at berigtige Navnenes Skrivemaade efter det ovenangivne System, og derhos vedtegne de fleste ældre Navnformer. Siden den Tid har man ogsaa virkelig sporet en kjendelig Fremadskriden til det Bedre. Imidlertid have dog mange ukyndige og incompetente, men derfor lige djerve Stemmer opløftet Skrig imod den af Munthe foreslaaede Skrivemaade, som altfor „besynderlig, urimelig og afvigende fra det sædvanlige"; man har hængt sig ved enkelte Inconseqvenser og Unøjagtigheder, der ved et Arbeide af saa stort Omfang ingenlunde vare lette at undgaa, og man har derfor tilsidst maattet indgaa paa etslags Overeenskomst om at mødes paa halv Vej, en højst urimelig Føjelighed. Men i det Hele taget er dog et godt Slag vundet, og eftersom grundig grammatisk Indsigt i vort Oldsprog mere og mere udbreder sig blandt de vordende Embedsmænd, desto mere vil man efterhaanden naa det Rette i norske Steds- og Persons-Navnes Skrivemaade. Jeg har i nærværende Skrift kun tilføjet de nyere Navnformer, for at man i Hast skal gjenkjende de ældre; jeg maatte derfor nærmest holde mig til den vedtagne Skrivemaade, uagtet jeg anseer den for urigtig, thi skulde jeg skrive Navnene saaledes som jeg fandt det rettest og mest stemmende med Udtalen, kunde jeg somoftest have undladt at tilføje dem, da Skrivemaaden isaafald blot i en meget liden Grad vilde have afveget fra Oldsprogets. Kun altfor himmelskrigende Urigtigheder har jeg rettet. Men netop denne Sammenstilling af de ældre og de saakaldte nyere Former indeholder den bedste praktiske Vejledning til at finde den rette Maade, hvorpaa de sidste bør skrives.

At behandle vort Fædrelands ældre statistiske Forhold, laa udenfor min Plan med nærværende Skrift. Jeg har derfor heller ikke indladt mig paa nogen nærmere Skildring af Skatte- og Afgifts-Væsenet, nogen Beregning af Statsindtægter eller Folketal. Imidlertid vil jeg dog ikke undlade, her koretligen at berøre en til Statistiken henhørende Materie, der med Hensyn til Bestemmelsen af et Steds geographiske Beliggenhed ofte kan give god Oplysning, nemlig de forskjellige Skyldspecies, hvori en Gaards Størrelse eller Affastning angaves; de angaves nemlig forskjelligt i de forskjellige Landdistrikter. Saaledes er det eget for Gulathingslagen, det vil sige alle Fylker lige fra Sunnmøre indtil Rygjarbit, eller Egdafylkes yderste Grændse mod Øst, at regne efter mánaðarmatir ɔ: Madportioner for en Maaned. Grunden dertil er den, at før Magnus Haakonssøns Lovrevision, der gav Norge fælles Lovgivning, omtalte kun Gulathingsloven de saakaldte mánaðarmatir som en med Ledingen forbunden Præstation. Leding og Landskyld betegnedes paa samme Maade, og mánaðarmatr maa derfor i denne Deel af Landet ansees som Eenheden ved Skyldberegningen, og de større eller mindre Maal som Multiplicationer eller Brøkdele af hiin. Naar man saaledes i et Diplom finder en Gaard omtalt, hvis Navn forøvrigt er blandt de hyppigt forekommende, f. Ex. Sæheimr, uden at der tilføies, hvor den ligger, men dens Skyld dog anføres i mánaðarmatir, f. Ex. 3 mánaðarmata ból, da kan man i Almindelighed være temmelig sikker paa, at den hører til Gulathingslagen, vel at mærke Valdres og Hallingdal heri indbefattet. Ved mánaðarmatr tænkte man sig nok oftest Smør, og et saa stort Qvantum, som rummedes i en Løb (hlaupr); derfor bruges ogsaa laups ból og mánaðarmatar ból om hinanden; hálflœypis ból er d. s. s. hálfs mánaðarmatar ból. Trediedelen af en Løb var et Pund, d. e. Bismerpund. Sjettedelen af en Løb eller Maanedsmad var et Spand, altsaa hører ogsaa spannsból (⅙ Løbsbol) til Gulathingslagen, ligesaa skettingr, hvis Størrelse dog ikke ret kjendes. I Frostathingslagen, altsaa fra og med Romsdalen indtil Haalogalands yderste Grændse, regnedes vistnok, som søndenfjelds, efter merkrból, eyrisból og ertogarból (Mk.=8 Ører, 1 Øre=8 Ertoger), men den sædvanlige Eenhed, hvorefter man regnede, var spannsleiga (ikke spannsból), hvilken er ligesaa charakteristisk for Frostathingslagen som mánaðarmatr for Gulathingslagen. Ligeledes regnedes efter vettr, vettarleiga, der synes omtrent at have været jevngod med eyrisból; begge Beregninger ere rimeligviis hentede deels fra Kornavl, deels fra Fiskeriet. I Eidsiva- og Borgarthingslagen var Beregningen efter merkrból, eyrisból og ertogarból det sædvanlige; men charakteristisk for Oplandene, især Heina- og Hada-Fylke, tildeels ogsaa Rauma-Fylke, var Beregningen efter sáld og hálft sáld, sædvanligviis skrevet helfsælda eller hefsælda og spannsmjörs, ligesom man ogsaa undertiden ved Marke- eller Øre-Beregninger finder tilføjet nøjere Steds-Angivelser, som dœlskt (for Gudbrandsdalen), haðskt (for Hadeland) o. s. v. I Gudbrandsdalen regnes ofte efter kýrleiga sl. kúaleigur, i Thelemarken efter kýrland sl. kúalönd, ligesom

ogsaa i Thelemarken og det egentlige Grenland, merkeligt nok, Beregningen efter mánaðarmatir, skjønt sjeldent, (Dplt. Norv. № 95), og efter laupsland, halfleypis land, oftere kommer frem, tilligemed de for dette Strøg særegne Udtryk vikumatr, vikumatar ból. Dette synes at være en Levning fra den Tid, da noget eget Grœnafylki ej var til, og da maaskee hele Thelemarken med Grœnland stod i nærmere Forbindelse med Vestlandet, end med Østlandet. Beregningen efter laupsland udstrækker sig derimod ogsaa til hele Vestfolden. Overhoved kunde vistnok en nøjere Undersøgelse af disse Skyldberegnings-Forholde kaste meget Lys paa Landets allerældste Inddeling.

Charakteristisk bliver altsaa: for Gulathingslagen: mánaðarmatr og laupsból; for Frostethingslagen: spannsleiga og vettarleiga; for Oplandene: hefsælda og spannsmjörs; for Thelemarken: laupsland og vikumatarland, thi mánaðarmatr forekommer saa sjeldent, at det neppe kan komme i Betragtning; for Vestfolden: laupsland. Peningsból forekommer sjeldent i Norge, og her som det synes, kun i den sydøstligste Deel, Borgesyssel og Viken; paa Orknøerne og Hetland er derimod baade skillingr og peningr charakteristisk.

De her meddelte Bemærkninger ville, som jeg haabe, indeholde flere ved Benyttelsen af Skriftet selv nyttige Vink. Dets Brugbarhed antager jeg forøget ved det alphabetiske Register, der dog naturligviis kun omfatter de i Paragraphernes egentlige Text indførte, historisk eller geographisk mærkelige, Navne, ikke den store Mængde Specialnavne, der ledsage hver enkelt Paragraph.

Under Skriftets Trykning har jeg tilfældigviis stødt paa Oplysninger, hvorved enkelte Udsagn i de allerede trykte Ark have kunnet berigtiges. Disse Berigtigelser har jeg anført i Rettelseslisten, som derfor bedes nøje paaagtet. En uventet og kjærkommen Oplysning har jeg derhos ganske nyligen modtaget fra Hr. Provst Grundell i Kongelf, hvem jeg havde tilskrevet angaaende de geographiske Forhold omkring det gamle Kongehelle; af disse Oplysninger fremgaar det, at Sólbjargir og Skyrbagar, der omtales i Beretningen om Vendernes Erobring af Kongehelle, ikke engang, som jeg senest (§ 198) antog, ere at søge i den vestre Deel af Ytterby Sogn, men længere mod Øst; Hr. G. troer i Rødbo Sogn paa Hisingen, jeg skulde dog snarere antage hvor det nuværende Konghelle ligger; hvorhos det maa bemerkes, at Beretningens Udsagn om de to Afdelinger, hvori den vendiske Flaade kom sejlende, ej maa forstaaes saaledes, at den ene Afdeling virkelig sejlede østenom Hisingen, men at den Ø, de omsejlede, kun var den lille Gulley, nu Guldø, landfast med Hisingen. — Flere Berigtigelser veed jeg ikke at tilføje.

Juni 1849.

Rettelser.

Side 6,	Linie	17, 18, f. o.	Orkedalens, Meldalens, Opdals, Børgsens og Bynesets Prestegjelde.
— 12	—	18 f. o.	indbefatttede 11 Bispedømmer.
— 14	—	16 —	Prestegjeld (prestdœmi, parochia).
— —	—	17 —	erkidjaknsríki.
— —	—	4 f. n.	heiðr.
— 16	—	2 —	Stangarvíkrfjörðr.
— 19	—	2 f. o.	Regndalsfjörðr.
— —	—	6 —	Ábýr.
— —	—	9 —	Orðóst.
— —	—	9 —	Orðóst og Þjórn.
— 32	—	20 f. n.	Vágar.
— 48	—	11 f. n.	Elliðavík eller Elliðarvík.
— 49	—	1 —	Tunguherað.
— 73	—	9 —	(Suul).
— 75	—	9 f. o.	(Thynes).
— 92	—	14 f. n.	Sunnmœra-.
— 97	—	5 f. o.	Jølster (Jólurstœr).
— —	—	9 f. n.	(K. Vemunds Brand).
— 98	—	4 —	Af andre Steder
— 108	—	1 f. o.	Rognar k. s.
— 111	—	17, 18 f. o.	Húftr (Hofteren).
— 117	—	6 f. o.	Kvennaheraðs eller Skála sk.
— 120	—	5 f. n.	Steinsþveit.
— 123	—	6 f. o.	Gers, Görðar eller maaskee Górðar k.
— —	—	14 —	Floðar og Gaulsvíkr k. s.
— 127	—	8 og 9 f. o.	Súladal.
— 131	—	11, 12, 13 f. n.	Egdafylke, Rábyggjalög naturligvis ikke be regnet, indbefattede først 16, siden 15, og tilsidst, som det synes, kun 13 Skibreder, nemlig: Lundar sk. osv.
— 132	—	17, 18, 19 f. o.	og Holts Sogne; Sundaleiðs sk., indbefattende Geriksstaða (Gjerestad) og Sundaleiðs (Søndeløvs) Sogne. Af disse Skibreder udgjorde de fem første Listasýsla, de fire følgende Miðsýsla, og de fire sidste Austragðir.
— —	—	3 f. n.	Valla k. (Valle K.), Nomalands k. (Nomeland).
— 144	—	19, f. n.	Hornborustaðir (Homerstad), Sköðvin (Skojen).
— —	—	12 f. n.	57.
— 146	—	6 og 12 f. o.	Spirðill.
— 150	—	10 f. o.	58.
— 166	—	7 f. n.	Elivágar.
— 171	—	5 f. o.	Grønafylke.

Side 175 Linie 17 f. o. Undrheimsdalr.
— 188 — 2 — Válir.
— 191 — 13 f. n. Åsakra.
— 192 — 12 — Forsetalundr (Forsetlund, var her en Lund, helliget Guden Forsete?)
— 204 — 2 f. o. Yttrabœjar.
— 216 oftere Viðidalr.

Norges Grændser.

1. Den nyere Benævnelse Norge er kun en Fordreielse af det gamle Norvegr ɔ: den nordlige Vei, ogsaa kaldet Noregr, hvilket endnu (udtalt Norig) er det almindelige Navn i vort Folkesprog. Den gamle Benævnelse har, besynderligt nok, bedre vedligeholdt sig blandt fremmede Nationer; af det angelsaxiske Norvege stammer nemlig det engelske Norway, der ligefrem svarer til vort Norvegr; det tydske Norwegen, og det i Middelalderens Latin brugelige Norvegia. Det er sandsynligt, at Navnet har fulgt Nordmændene fra deres ældste Opholdssteder i det østlige Europa. Bestemte Grændser fik Norge først, efterat alle Smaariger, hvoraf det bestod, ved Harald Haarfagres og hans nærmeste Efterfølgeres Bestræbelser vare forenede til et Heelt, paa samme Tid som Naborigerne Danmark og Sverige ogsaa consolideredes, hvorved naturligviis Spørgsmaalet om Grændsefjellet mellem de tvende Riger idetmindste med nogenlunde Bestemthed maatte blive afgjort.

Paa een Kant vedbleve dog Norges Grændser at være ubestemte indtil langt hen i Tiden, nemlig paa den nordøstlige, hvor Nordmændene allerede meget tidligt tilegnede sig Herredømmet over Finnerne eller Lapperne, der maatte betale dem Skat. Egentlig skulde vel Benævnelsen Norvegr ophøre, hvor Landet ophørte at være beboet udelukkende, eller for den største Deel, af Nordmænd, og dette Punkt synes indtil langt hen i Tiden at have været hiinsides Øen Senjen, ved Begyndelsen af Malangerfjorden; thi der begyndte paa Søsiden Finmarken (Finmörk ɔ: Finnernes Skovstrækning): saa kaldtes med et Fællesnavn alle de øde Strækninger, hvor kun Finnerne droge frem og tilbage med sine Rener. Men da efterhaanden Finmarken begyndte at betragtes som en integrerende Deel af Norges Rige, udstraktes ogsaa tillige Norges Grændser saa langt som Finmarken antoges at strække sig. Dette var langs Nordiishavets Kyst og fremdeles langs den vestre Side af det

hvide Hav indtil Veleaga, nu Øen Voljo, nogle Mile østenfor Kandalax, og i Nærheden af Finnebyen Umba. Her fandtes et Grændsemærke, eller en Klippe, der kaldtes Veggistafr eller Eggistafr, hvilken allerede i det 13de Aarhundrede betragtedes som Norges yderste Punkt, uagtet den yderste Spidse af den i det hvide Hav fremstikkende Halvø egentlig laa meget længere i Øst; men man regnede her efter den længste Afstand til Søs.

Den Nation, som længere mod Sydvest berørte Finmarkens yderste Grændser, vare Karelerne eller Korjalerne, af vore Forfædre kaldte Kyrjálar, en af Finlands trende Hovedstammer. Disse Kareler strejfede meget om blandt Finnerne paa Jagt og Rov, og have vel paa sin Side ligeledes tilegnet sig etslags Skatteret over dem. Karelerne bleve siden underkastede Storfyrstendømmet Novgorod, der nu traadte ind i alle de Rettigheder, Karelerne havde udøvet, og som idetmindste fordrede Skat af alle de Kareler, der for Jagtens Skyld opholdt sig i Finmarken, lige til Finmarkens yderste vestlige Grændser. Da Mongolerne erobrede Rusland, flygtede en heel Deel Bjarmere, et med Karelerne beslægtet tshudiskt Folk, der beboede Bjarmeland eller Strækningen mellem Onego og Petshora (af Russerne kaldet Savolotshie) til Norge, og fik af Haakon Haakonssøn Tilladelse til at nedsætte sig omkring Malangerfjorden, imod at antage Christendommen, ved hvilken Leilighed den første Kirke synes at være bleven bygget paa Tromsø. Herved opstode mange Forviklinger med Hensyn til Grændseforholdene med Rusland. Hellerikke med Sverige var man i disse Egne paa det Rene, thi Kvænerne, den nordvestligst boende finlandske Hovedstamme, plejede ligeledes at streife om i Finmarken, og over dem tilegnede Sverige sig Herredømmet efter Finlands Erobring. Sverige var paa sin Side ogsaa i heftig Strid med Rusland om Karelerne. Endelig afgjordes Trætten under Magnus Erikssøns Mindreaarighed ved tvende Tractater, en mellem Sverige og Novgorod af 1323, og en mellem Norge og Novgorod af 1326, derhen, at Karelen deeltes mellem Sverige og Novgorod, omtrent saaledes som Grændsen nu gaar mellem Gouvernementet St. Michael og Keksholm samt videre nordenfor indtil et Sted, kaldet Kellentaipala, hvor Norges Grændse begyndte. Dette Kellentaipala kunde maaskee være at søge i Nærheden af Kellojavre i Kemi-Lapmark, eller ved Kalliojærvi, lidt længere i Øst, hvor Kemi-Lapmark begynder; derfra maa Grændsen have strakt sig langs Fjeldene til henimod

Imandrasøen, og derfra langs den deraf udløbende Elv forbi Konbozero til Veggistafr. Imidlertid forbeholdtes der ved Tractaten af 1326 Russerne Ret til at kræve Skat af sine egne Undersaatter saa langt i Vest, som til Lyngstuen, den yderste Spidse af Halvøen mellem Lyngenfjorden og Ulfsfjorden, paa Søsiden, og til Mæle-Aa, eller Maalselven, tilfjelds; den norske Konge forbeholdt sig derimod Retten til at kræve Skat endogsaa af dem, der havde en karelsk Fader og lappisk Moder lige indtil nysnævnte Grændsepunkt, Veleaga ved det hvide Hav. At Grændserne mellem Kellentaipala og Veleaga ej nøjere bestemtes, kom vistnok deraf, at det for Nordmændene, der mest besøgte disse Egne til Søs, og derfor især krævede Skat af Lapperne ved Søkysten og i Fjordbundene, maatte være vigtigst at faae det yderste Punkt for deres Skatkræven langs Søkysten bestemt; for Russerne derimod, hvis Skatkrævere gjennemstreifede Fjeldegnene og kom ned til Kysten ved Lyngen- og Malanger-Fjordene, maatte det være mest magtpaaliggende at faa opgivet den yderste Linie mod Vest, ud over hvilken de ej maatte komme. Men herved opstode naturligviis i Tidens Løb Forviklinger, og der dannede sig imellem begge de betegnede Yderpunkter et Fællesdistrict. Tractatens noget dunkle Udtryk kunne og temmelig let fortolkes derhen, at det indenfor de nævnte Grændser vare Søfinnerne, af hvilke de Norske nærmest havde at kræve Skat, medens Fjeldfinnerne vare Russerne forbeholdte; og denne Fortolkning gjorde Russerne i Norges senere Afmagtsperiode ej alene gjeldende, men udvidede den til en formelig Besiddelses-Paastand. Den vestlige Deel af det omtvistede Distrikt, eller rettere Paastanden derpaa, afstode de i 1595 til Sverige, som dog allerede ved Kalmarkrigen 1611—1613 af Christian IV blev tvunget til at opgive Fordringerne paa det nuværende Finmarken; men fra Buggefjorden af østover vedblev endnu i to Aarhundreder Landet at være norsk-russisk Fællesdistrict, indtil Grændsen endelig definitivt bestemtes ved Tractaten af 1826.

Fra Kellentaipala af, hvor Svensk Finland begynder, kjender man ikke Grændsen saa nøje; men man synes dog allerede i det 13de Aarhundrede at have skjelnet mellem norsk og svensk Finmarken, hvoraf igjen synes at følge, at Grændsen regnedes, som nu, efter de højeste Fjeldstrækninger i Finmarken, hvor Hovedelvene udsprang og løb enten mod Vest eller Øst; saaledes fremdeles indtil Jemteland, der fra Haakon den Godes Tid tilhørte Norge. Grændsen mellem

Jemteland og de østenfor liggende svenske Landskaber gik omtrent som den nuværende; den bestemtes nærmere ved en Tractat omtrent ved 1270, saaledes at den egentligen skulde begynde ved Liderne i Nærheden af Søen Senglingen (omtrent ved søndre Finlid i Snaasen) og gaa tversover til Straumr (nu Strøm i Jemteland), men at Jemterne desuagtet skulde have Ret til at gaae paa Rensdyr- og Ekorn-Jagt 19 Mile nordenfor. Fra Strøm gik Grændsen sydøstlig over endeel Søer indtil Kjarsjór eller Kjöðsjór lidt nordenfor Rafundar (Ragunda), og derfra sydvestligt til Hafrar lidt østenfor Kirken, hvor Herjárdalr eller Herjedalen begynder. Grændsen angives imidlertid lidt forskjelligt i Helsinge-Lovbogen; efter denne (þingmálabálkr Cap. 15) begynder Grændsen i Uluþræsk (o: Ulsøen i søndre Finlid, hvilken optager en kort Elv, der kommer fra Senglingen), og videre langs Elvedraget, kaldet Ysma (maaskee en Fordrejelse af Inga eller Ingdøla) 15 Mile, hvorved Straumr og Rafundar synes at være regnede til Aangermanland. Mellem Herjedalen og Sverige gik Grændsen omtrent som Herjedalens nuværende Grændse indtil þrándarklettr (Trundeklitt) og Trollagröf (Trollegraf), derfra langs den sydøstlige Grændse af Serna Sogn indtil den nuværende Grændses Begyndelse nærved Grønaaens Udløb i Trysil-Elven. Derfra var Grændsen sydefter ej meget forskjellig fra den nuværende Grændse lige til søndre Kornsø (Kornsjór), hvorfra den fulgte den nuværende Grændse mellem Bohuslen og Dalsland indtil Gøtaelven. Derpaa fulgte den denne indtil omtrent ligeoverfor Konghelle (Konungahella), hvor den omcirklede et lille Stykke paa Østsiden, den saakaldte Skyrdalr; gik derfra over paa Øen Hisingen, af hvilken den sydøstligste Deel tilhørte Sverige; endelig til Danaholmen ligeud for Hisingen, hvor Norges, Sveriges og Danmarks Grændser mødtes.

Norges Grændselande vare saaledes: længst i Øst det hiinsides det hvide Hav (Gandvik) liggende Bjarmaland (Savolotshie); dernæst Karelen (Kyrjálaland), endelig Kvænland og den svenske eller kvænske Deel af Finmörk; dernæst de svenske Landskaber Meðalpaði, Helsingjaland, Járnberjaland, Vermaland, Dalr med Tilbehør og Vestra-Gautland. Det danske Landskab, som naaede op mod Danaholmen, var Halland.

At Norge eller rettere Norges Konger en ganske kort Tid ogsaa vare i Besiddelse af Helsingeland, eller en Deel deraf, og Vermeland, kan her ej komme i Betragtning.

Det norske Riges Udstrækning og Inddeling.

2. Det norske Rige (Noregsveldi eller Noregs konungs riki) indbefattede i sin Velmagtstid foruden det egentlige Norge (Noregr) ogsaa flere Bilande eller Skatlande i Vesterhavet. Disse vare: Færøerne (Færeyjar), Hetlands= eller Shetlands=Øerne (Hjaltland eller Hjatland), Orknøerne (Orkneyjar) og Syderøerne (Suðreyjar), saa kaldtes Hebriderne vestenfor Skotland tilligemed Man (Mön) og en Tidlang ogsaa Anglesea (Öngulsey). Man angav derfor som Norges Riges Grændse i Nord Dumbshaf (Nordiishavet), saaledes kaldet efter Klippen Dumbr, nu Domen, ligeoverfor Vardø; i Øst Gandvík, Kyrjálaland og Svíaríki eller Svíaveldi; i Syd Jótlandshaf (Jyllandshavet), saa kaldtes Kattegattet og Skageraket, i Vest Írlandshaf og Öngulseyjarsund (Menai Strait). Fra anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede indlemmedes ogsaa Island og Grønland (Grœnaland, Grœnland) i det norske Rige.

Længden af Norges Kyststrækning fra det Sydligste af det nuværende Bohuslen indtil Veggestav findes i et gammelt Haandskrift opgiven saaledes:

Fra Kalfsund (nu Kalfsund udenfor Hisingen) til Lindesnes (Líðandisnes) 2 Tylfter Sø; d. e. 24 Uger (vikur sjávar) eller Sømile; fra Lindesnes til Bergen ligeledes to Tylfter; fra Bergen til Kraakevaa (Krákuváð), en lille Ø ved Indløbet til Throndhjemsfjorden, fire Tylfter; derfra til Vaagen i Lofoten fire Tylfter; fra Vaagen til Andsnes ved Indløbet til Kvænangerfjorden fire Tylfter; fra Andsnes til Vardøhus (Vargeyjarhús) fire Tylfter; fra Vardøhus til Veggestav 6 Tylfter; tilsammen 26 Tylfter eller 312 Sømile. En saadan Tylft Sømile udgjør omtrent 72 Meridianminuter, hvorved en Miil omtrent bliver svarende til en af vore nuværende norske Mile.

Norges Areal udgjorde, saavidt man kan beregne det, i dets Velmagtstid omtrent 8500 geogr. □ Mile; Bilandene heri ej indbegrebne. Befolkningen synes i Forhold ej at have været stort ringere end nu.

3. Norges ældste og fornemste Inddeling var i Fylker (fylki, af folk) af hvilke ethvert i de ældste Tider udgjorde et eget uafhængigt Kongerige. Regnede nordenfra vare disse Fylker:

1. Háleygjafylki eller Hálogaland, det nuværende Nordlands Amt og af Tromsøens og Senjens Fogderi den vestlige Deel indtil Malangerfjorden. (Hålogaland deltes senere i to Fylker, see nedenfor).

2. Naumdœlafylki eller Naumudalr, nu Numedals Fogderi tilligemed Osens Sogn, der nu hører til Bjørnør Prestegjeld.

3. Eynafylki, indbefattende Inderøens og Beitstadens Prestegjeld tilligemed Verans eller Vestvigs Sogn af Ytterøens Prestegjeld.

4. Sparbyggjafylki, indbefattende de nuværende Sparbuens, Stods og Snaasens Prestegjeld.

5. Verdœlafylki eller Veradalr, det nuværende Verdalen.

6. Skeynafylki, indbefattende de nuværende Skougns og Ytterøens Prestegjelde, paa ovennævnte, til Eynafylki hørende Vestvigs Sogn nær.

7. Stjórdœlafylki, indbefattende de nuværende Stjørdalens, Selbo og Klæbo Prestegjelde.

8. Strindafylki, indbefattende de nuværende Strindens, Frostens og Lexvikens Prestegjelde, med Undtagelse af Strandens Sogn, der hørte til Nordmøre.

9. Gauldœlafylki, indbefattende de nuværende Melhuus, Størens, Holtaalens og Røros Prestegjelde.

10. Orkdœlafylki, indbefattende Orkedalens, Meldalens, Opdals og Bynesets Prestegjælde.

11. Norðmœrafylki, indbefattende det nuværende Nordmøre (Norðmœri eller Mœri) tilligemed Fosens Fogderie (med Undtagelse af Osens Annex) og Strandens Sogn af Lexvikens Prestegjeld.

12. Raumsdœlafylki eller Raumsdalr, det nuværende Romsdals Fogderi.

13. Sunnmœrafylki eller Sunnmœri, det nuværende Søndmøre.

14. Firðafylki eller Firðir, nu Nord- og Søndfjord. Den sydligste Deel heraf, nemlig Fjalir ɔ: de nuværende Askevolds og begge Holmedals Prestegjelde, findes en kort Tid i Midten af det 9de Aarhundrede at være kaldet Fjalafylki; men hvis dette ej er en Fejltagelse, maa iallefald dette District meget snart have ophørt at være regnet som et eget Fylke, thi ellers gaar det stedse ind under Firðafylki.

15. Sygnafylki eller Sogn, omtrent det nuværende Sogns Fogderi med Undtagelse af Evindviks Sogn, der først i forrige Aarhundrede blev taget fra Nordhørdeland og lagt til Sogn, medens derimod Opheim blev taget fra Sogn og lagt til Voss.

16. Hörðafylki, det nuværende søndre Bergenhus Amt, med Undtagelse af Opheim, der hørte til Sogn, men med Tillæg af Evindvik, der hørte til Nordhørdeland.

17. Haddingjadalr, nu Hallingdalen.

18. Valdres, nu ogsaa Valdres eller Valders.

19. Rygjafylki eller Rogaland, det nuværende Stavanger Amt, i de ældste Tider af større Udstrækning mod Øst.

29. Egðafylki eller Agðir, det nuværende Nedenes Amt.

21. Grœnafylki, det nuværende Bratsbergs Amt tilligemed Numedals Fogderi af Buskeruds Amt.

22. Vestfold, det nuværende Jarlsbergs og Larviks Amt, tilligemed Liers, Ekers og Sandsvers Prestegjelde af Buskeruds Amt.

23. Vingulmörk, det nuværende Akers og Follou Fogderi tilligemed saameget af Smaalenenes Amt, som naaede til Glommen.

24. Álfheimar, den øvrige Deel af Smaalenene tilligemed Bohuslen; den nordlige Deel af dette Fylke, søndenfor Svinesund, kaldtes Ranriki; Benævnelsen Álfheimar synes i de allerældste Tider at have været udstrakt til alt hvad der laa mellem Glommen og Gøtaelven lige op mod Eidskogen.

25. Raumafylki eller Raumariki, indbefattende det nuværende Romerike tilligemed Soløer og Odalen.

26. Haðafylki, indbefattende Hadeland, Ringerike med Modum, Sigdal og Krødsherred, Land og Thoten.

27. Heinafylki, indbefattende Hedemarken, Vardal og Birid.

28. Guðbrandsdalir, det nuværende Gudbrandsdalen, Faaberg og Gausdal iberegnede.

29. Eystridalir, det nuværende Østerdalen, tilligemed Idre og Særna Sogne, der tilhøre Sverige.

30. Herjárdalr, Herjedalen.

31. Jamtaland, Jemteland.

Flere af disse Fylker tilsammen betegnedes hyppigt under Eet ved større Samlingsbenævnelser. Saaledes kaldtes Fylkerne № 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 tilsammen Throndhjem (Þróndheimr), af hvilken de fire førstnævnte ansaaes at udgjøre den indre Deel, de fire sidstnævnte den ydre, hvortil man stundom i vidtløftig Forstand regnede de Dele af Norðmœrafylki, som laa paa begge Sider af Throndhjemsfjorden. Grœnafylki, Vestfold, Vingulmörk og Álfheimar kaldes tilsammen Vik eller Vikin, et Navn, som siden blot indskrænkedes til den østlige Deel. Haðafylki, Heinafylki, Raumafylki, Guðbrandsdalir og Eystridalir kaldes Oplandene (Upplönd).

I den ældste Tid synes de indre Dal-Egne ikke at have været regnede med blandt de egentlige Fylker, men deels at have dannet særskilte Districter for sig, deels at have været anseede som afsondrede, med de enkelte Fylker kun løseligt forbundne Dele. Som slige særskilte Districter have rimeligviis Jemteland med Herjedalen, Gudbrandsdalen med Østerdalen, Valdres med Haddingjadal, og Øst-Thelemarken været anseede, hvorimod Setersdalen og Vest-Thelemarken regnedes til Rogaland, Grenland m. m. enten til Thelemarken eller til Vestfold i udstrakt Forstand.

4. Fylke-Inddelingen blev i den sidste Tid af Norges Uafhængighedsperiode i flere Egne næsten fortrængt af Inddelingen i Sysler (sýslur) eller kongelige Bestyrelses- og Skatteoppebørsels-Districter. En Tidlang gaves der ej bestemte Grændser for Sysslerne, men enhver Sysselmand fik ved Udnævnelsen Grændserne for sit District opgivne; siden bleve Grændserne stadigere, fornemmelig i den nordligste og sydligste Deel. Sysslerne benævntes, ligesom de svenske Læn, somoftest efter det fornemste Sted i Syslen, eller Sysselmandens Residens. Hálogaland inddeeltes i Þrándarnessýsla (Senjusýsla?) den nordligste Deel, hvor Þrándarnes (Throndenes) var det fornemste Sted; Andarnesssýsla (Andenes), Ylfissýsla eller Vesteraalen, benævnt efter Ylfi, nu Ulføen; Steigarsýsla, Lødingens, Ofotens, Hammerø og Stegens Prgld., benævnt efter Steig, nu Stegen; Lófótarsýsla, nu Lofoten; Boðinjarsýsla, eller Folden, Salten, Bejern, Gildeskaal og Rødø, benævnt efter Boðin, nu Bodø; Álastarhaugssýsla, benævnt efter Álastarhaugr, nu Alstahaug, den indbefattede den sydligste Deel. Fylkerne fra Naumdælafylki indtil Sogn bestode, paa Ovna-, Verdøla-, Skøyna-, Stjordøla-, Gauldøla-, Orkdøla- og Rauma-Fylke nær, hvert af to Sysler. Hörðafylki synes tidligt at være bleven inddeelt i saamange Sysler, som det indbefattede særegne Landskaber, nemlig Norðhörðaland, Sunnhörðaland, Vörs og Harðangr. Rogaland indbefattede tvende Sysler, Egðafylki indbefattede, som det synes, 4 Sysler, nemlig Listasýsla (Lister Fogderi), Miðsýsla (Mandals Fogderi), Austragðir eller Niðarnessýsla (Nedenes Fogderi), og Rábyggjalög (Raabygdelaget). Grœnafylki udgjorde Skíðusýsla, saakaldet efter Byen Skíða eller Skíðan, Skien. Túnsbergssýsla, saakaldet efter Staden Tunsberg, indbefattede det meste af Vestfold, undtagen Lier (Hliðir). Oslóarsýsla, saakaldet efter Staden Osló, indbefattede Lier, Røken, Hurum og det nuværende Akers og Follo Fogderi. Borgarsýsla,

saakaldet efter Borg eller Sarpsborg, indbefattede det nuværende Smaalenenes Amt, paa Enningdalen nær. Ranrikissýsla indbefattede blot den nordlige Deel af Bohuslen, tilligemed Enningdalen. Elfarsýsla indbefattede den sydlige Deel af Bohuslen, adskilt fra hiin ved Lanesund. Haðafylki synes at have indbefattet 3 Sysler, Hringarikissýsla, (Ringerike) Haðalandssýsla (Land og Hadeland) og Þótnarsýsla (Thotn). Raumafylki indbefattede to Sysler, det egentlige Raumariki og Sóleyjar, (Solør og Odalen). Heinafylki indbefattede to Sysler, den nordre og søndre Deel. Guðbrandsdalir og Valdres udgjorde hvert tvende Sysler.

Syslerne kunne igjen ansees som Underafdelinger af de større Oppebørselsdistricter, hver med et kongelig Slot (hús), indrettet til Opbevaringssted for de kongelige Penge eller Statskassen, hvor en Féhirðir eller Skatmester havde Opsigt dermed, hver i sit District, og til hvem Skatterne indbetaltes. Denne Inddeling i Skatteoppebørselsdistricter (féhirzlur, i latinske Documenter *thesaurariæ*), er meget vigtig, da den danner det første Grundlag til den senere Inddeling i de saakaldte Hovedlen. Fehirdslerne vare:

a) Björgvinar féhirzla (*thesauraria Bergensis*), hvis féhirðir derhos var Generalskatmester for hele Landet. Den indbefattede Gulaþingslög og Hálogaland.

b) Niðaróss féhirzla, (*thes. Nidrosiensis*) indbefattede Frostathingslagen, vel og Jemteland og Herjedalen.

c) Túnsbergs féhirzla, (*thes. Tunsbergensis*), rimeligviis indbefattende Vestfold, Skiðusýsla og Borgarsýsla.

d) Oslóar féhirzla (*thes. Osloensis*), indbef. Oslóarsýsla og Oplandene.

e) Bagahús (?) féhirzla; (*thes. de Elfarsysla & Ranriki*), indbefattede Ránriki og Elfarsýsla.

5., Fylkerne inddeeltes i mindre Afdelinger, som kaldtes Halver (hálfur), Fjerdinger (fjórðungar) eller Tredinger (þriðjungar) eftersom Fylket bestod af tre eller fire Afdelinger. Halve-Inddelingen var hyppigst i den nordre, Fjerding-Inddelingen i den vestre, og Tredings-Inddelingen i den søndre Deel af Landet. De nysnævnte Afdelinger deeltes igjen i Hereder (heruð, enkelt herað): hvorhos Kyst-Districterne, saa langt Laxen gik op i Landet, lige fra Haakon den Godes Tid i militær Henseende inddeeltes i Skibre-

der, (skipreiður, Enkeltt. skipreiða). Man finder og en Inddeling i Aattinger (áttungar) enten som Aattendele af et heelt Fylke, eller kun af et stort Hered. Skibrede-Inddelingen var aldeles uafhængig af Hereds-Inddelingen. Hver enkelt Skibrede inddeeltes igjen, idetmindste i Borgesyssel, Ranrike og Elvesyssel, i mindre Districter, der kaldtes liðar, og benævntes efter den fornemste Gaard i Liden, f. Ex. Skyrbaga-liði i Inlands-Hered. Rødenes Sogn i Borgesyssel bestod af 12 saadanne Lider.

Herederne havde ofte egne Landskabsbenævnelser, dog finder man ligesaaofte Landskabsbenævnelser, der omfatte flere Hereder, f. Ex. Harðangr, Vörs, og andre, der kun gjelde enkelte Bygder (bygðir) i et enkelt Hered f. Ex. paa Raumarike. Bygderne bestode af enkelte Gaarde (bœir), der havde egne Navne og som oftest indbefattede flere Brug (ból), hvis Udstrækning betegnedes efter den Landskyld, de afkastede, f. Ex. markarból, mánaðarmatarból o. s. v. Flere Gaarde tilsammen dannede en Grend. I visse Egne f. Ex. Setersdalen, Thelemarken, Elvesyssel, brugtes Benævnelsen bœr i en mere udstrakt Betydning, eller rettere, Gaardene vare oprindelige saa store, at enhver bœr senere indbefattede flere Gaarde, der igjen fik særskilte Navne, og Bœr bliver her saaledes eenstydigt med Grend. Paa denne Maade er det at Ordet bœr, býr er gaaet over til at betyde „By". Enhver Gaard havde sædvanligviis foruden Hjemmemarken (heimröst), ogsaa en Udmark (útvegr, útröst) med Skov og Græsgange og andre Herligheder (hlunnendi). Hvad der ej tilhørte Bygdens Folk, nemlig de fjernere Skov- og Fjeldstrækninger, var Alminding (almenningr) og ansaaes som Kongens ɔ: Statens Eiendom.

6. Den nysnævnte Inddeling stod i nøieste Forbindelse med de administrative og judicielle Indretninger. Efter Harald Haarfagres Bestemmelse skulde der være en Jarl i hvert Fylke, og hver Jarl have fire eller flere Hersere under sig, hvilket vel er saaledes at forstaa, at der skulde være en Herser i hvert Hered. I hvert Hered kunde Sager afgjøres paa Hereds-Thinget; fra Heredsthinget stevnedes, naar man ej kunde blive enig, til Halve- eller Fjerdings- eller Tredings-Thinget, derfra i lignende Tilfælde til Fylkes-Thinget, og fra Fylkes-Thinget til det store Lagthing for flere Fylker, hvor ogsaa offentlige Sager afgjordes,

Love vedtoges o. s. v. Ethvert af disse Lagthing havde sine bestemte Districter med særskilt Lovgivning; disse Districter vare fra Olaf den Helliges Tid af:

a) Frostuþingslög, hvis fælles Thingsted var paa Frosten; det indbefattede Naumdølafylke, de 8 throndhjemske Fylker, Nordmørefylke og Raumsdølefylke.

b) Gulaþingslög, hvis fælles Thingsted var paa Gulen (Gula), omtrent ved Evindvik Kirke, nu i ytre Sogn, forhen i Nordhordeland; det indbefattede Søndmøre, Firdafylke, Sygnafylke, Valdres, Haddingjadal, Hørdafylke, Rygjafylke og Egdafylke.

c) Eiðsivaþingslög, hvis fælles Thingsted var paa Eid eller Eidsvold (Eið, Eiðsvellir) ved Vormen paa øvre Raumarike; det indbefattede Gudbrandsdalene, Østerdalene, Heina-, Hada- og Rauma-Fylker.

d) Borgarþingslög eller Vikin, hvis fælles Thingsted var paa Borg eller Sarpsborg; det indbefattede Grønafylke, Vestfold, Vingulmark og Ránrike. Det maa dog bemærkes, at Borgarthingslagens Fylker før Olaf den Helliges Tid hørte under Eidsivathinget, og først ved Sarpsborgs Opkomst skiltes derfra.

Hálogaland, Jemteland og Herjedalen regnedes ikke under nogen af disse Afdelinger, men havde Thing for sig selv, uagtet deres Lovgivning synes at have været Frostathingets.

Frostuþingslög synes oprindeligen kun at have omfattet de 8 throndhjemske Fylker, hvorved det saaledes var eenstydigt med þrœndalög, Thrøndelagen, hvortil senere de øvrige Fylker maa have sluttet sig. Paa samme Maade synes Gulaþingslög ifølge Egils Saga (c. 57) oprindeligen blot at have omfattet de tre Fylker, Firdafylke, Sogn og Hørdafylke. Formodentlig har ligeledes den egentlige Kjerne af Eidsivathinget været de tre frugtbareste oplandske Fylker, Heina-, Hada- og Rauma-Fylke, medens de tre fornemste Fylker i Viken, Vestfold, Vingulmark og Alfheim ogsaa have hørt nærmere sammen. De indre Districter Valdres, Haddingjadalr, Rábyggjalög, Þelamörk, Guðbrandsdalir, Eystridalir, synes da, ligesom senere Jemteland og Herjedalen, ikke at have været regnede under noget bestemt Lagdømme.

I den sidste Tid af Borgerkrigene oprettedes det saakaldte Lagmands-Embede, hvis Jurisdiction fik saadan Betydning og Anseelse, at Retstrætters Afgjørelse paa de fire Hovedthing efterhaanden blev sjældnere og omsider ophørte, medens derimod de samme Sager afgjordes hos Lagmanden, der endog til bestemte Tider holdt Thing, paa hvilke Benævnelsen lögþing anvendtes. Derved begrundedes en ny Inddeling i Lagmandsdistricter, nemlig:

Steigarþing, indbefattende Hálogaland.

Frostuþing, som forhen.

Gulaþing, indbefattende Firda, Sygna- og Hørda-Fylker.

Ögvaldsnes eller Avaldsnesþing, indbef. Rygjafylke og Egdafylke.

Skiðuþing, Skiens Thing, indbefattende Grønafylke.

Borgarþing, for Vestfold, Oslóarsýsla og Borgarsýsla.

Fors eller Bagahólmsþing for Ránrikis- og Elfarsýsla.

Sproðeiðsþing, for Jemteland og Herjedalen.

Upplanda-þing, først tvende, senere forenede til eet.

Desforuden havde hver af de fire Hovedbyer, Niðaróss, Björgvin, Túnsberg og Osló sin egen Lagmand, af hvilke idetmindste Tunsbergs og Oslo Lagmænd ogsaa synes at have udøvet Jurisdiction over de tilliggende Landdistricter, hiin over Vestfold, denne over Oslóarsýsla.

7. Den gejstlige Inddeling ordnedes først i Slutningen af det 12te Aarhundrede, da Erkestolen i Nidaros var oprettet. Nidaros Erkebispedømme (Niðaróss erkibyskupsdœmi, paa Latin *provincia Nidrosiensis*) indbefattede Bispedømmet (byskupsdœmi, *dioeceses*). Disse vare:

1. Nidaros Bispedømme (*dioec. Nidrosiensis*). Det indbefattede foruden Frostathingslagen ogsaa Hálogaland, Sunnmørafylke af Gulathingslagen og Herjedalen samt det nordligste af Østerdalen. Jemtland hørte til Uppsala Bispedømme.

2. Bergens Bispedømme (*dioec. Bergensis*), indbefattede Firdafylke, Sogn og Hørdafylke, paa Eidfjord Sogn nær, der, som det heder, lagdes til Stavanger Bispedømme, forat lette dettes Biskop den besværlige Fjeldreise over til Haddingjadal, imod at Svedens Sogn lagdes til Bergens Bispedømme.

3. Stavangers Bispedømme (*dioec. Stavangrensis*), indbefattede Rygjafylke, Egdafylke, Valdres og Haddingjadal.

4. Oslo Bispedømme (*dioec. Osloensis*), indbefattede Raumafylke, Vingulmark, Ránrike, Vestfold, det meste af Grønafylke.

5. Hamars Bispedømme (*dioec. Hamarensis*), indbefattende Heina- og Hada-Fylker, Gudbrandsdalene, Østerdalene, og af Grønafylke Numedalen tilligemed den nordøstlige Deel af Thelemarken, eller de nuværende Tinds, Silegjords, Hjartdals, Lardals og Vinje Sogne, tilligemed Lilleherreds Sogn af nedre Thelemarken.

6. Færøernes Bispedømme (*dioec. Farensis*), indbefattede Færøerne.

7. **Orknøernes Bispedømme (*dioec. Orcadensis*), indbefattende Orknøerne og Hjaltland.**

8. Sydenøernes Bispedømme (*dioec. Sodorensis*)*), indbefattende Hebriderne og Man.

9. Skálholts Bispedømme (*dioec. Scalotensis*), indbefattende den søndre Deel af Island.

10. Hole Bispedømme (*dioec. Holensis*), indbefattende den nordre Deel af Island.

11. Garde Bispedømme (*dioec. Gardensis*), indbefattende Colonierne paa Grønland.

Bispedømmernes Underafdelinger vare forskjellige. Oprindeligen laae her de hedenske Indretninger til Grund. I Hedendommen havde hvert Fylke sit Hovedtempel (fylkis-hof), hvor Fylkes-Kongen selv besørgede Offringerne; desforuden var der vel somoftest et Tempel i hvert Hered, idetmindste i hver Treding eller Fjerding, hvor Herserne forestode Offringerne (heraðshof); ogsaa gaves der private Templer, som ejedes af en eller flere Bønder. Ved de store Thingsteder fandtes igjen Templer, som vare fælles for flere Fylker. De fleste Hoved-Kirker synes fordetmeste at være anlagte paa samme Sted, hvor Templerne før stode, rimeligviis fordi Templernes Jordegods er gaaet over til Kirkerne. Man finder derfor i de gamle Kirkeretter Forskjel gjort mellem Fylkes-Kirker, Fjerdings-Kirker, Hereds-Kirker og private Kirker (hægindiskirkjur). Fylkes-Kirken skulde vedligeholdes af det hele Fylke, Fjerdings- og Hereds-Kirkerne af Fjerdingen eller Heredet, og de private Kirker af vedkommende Ejere. Fylkes-Presten havde større Anseelse end de øvrige Prester i Fylket, og synes at have staaet i et overordnet Forhold til dem, omtrent som Provsterne nutildags eller Land-Decanerne i flere katholske Lande. Benævnelsen Provstier opkom imidlertid ikke i Nidaros, Bergens eller Stavanger Bispedømme, men fornemmelig i Oslo Bispedømme, hvor ogsaa Benævnelsen „Fylkeskirke" findes brugt uegentligt, da i den ældre Borgarthings-Christenret hver af de tre Fylker Vestfold, Vingulmark og Ránrike siges at have tvende Fylkeskirker. I Hamars Bispedømme brugtes Benævnelsen „Hovedkirke", af hvilke en synes at have været i hver

*) Hvoraf den endnu i England brugelige, men for Englænderne selv uforstaaelige og derfor mange Gisninger underkastede Titel „bishop of Sodor" ɔ: Suðr-eyjar. (episcopus Sodorensis).

Treding eller Halve. Provstierne i Oslo Bispedømme vare omtrent ved Aaret 1400: 1) Elfarsýslu prófastdœmi; 2) Ránríkis pr.; 3) Sarpsborgs pr., indbefattende den søndre Deel af Borgarsýsla med Undtagelse af Morsudalr (Haabøls og Mofs Prestegjelde); 4) Eiðsbergs pr., indbefattende den nordre Deel af Borgarsýsla; 5) Oslóar pr., indbefattende Morsudalr, Oslóarsýsla, og af Vestfold de nuværende Ekers, Skouge og Sande Prestegjelde, samt Strømmens Sogn; 6) Vestfoldar pr., indbefattende det øvrige af Vestfold; 7) Gerpinar pr., indbefattende de nuværende Nedre Thelemarkens og Bamle Fogderier, paa Lilleherred nær; 8) Raumaríkis pr.; 9) Sóleyja pr. og 10) Þelamarkar pr., indbefattende den sydlige Deel af Øvre Thelemarken. Den anden Deel udgjorde et Provsti under Hammers Bispedømme. Til enhver Kirke hørte et bestemt Sogn (sókn), med sin Sognepræst (sóknarprestr, *persona*) og ofte vare, som nu, flere Sogne og Kirker forenede under een Prest (*plebanus*) til et Prestegjeld (*parochia*).

Hjaltland udgjorde et eget Archidiaconat (erkidjákníriski) under Orknøernes Bispestol.

Paa Island vare alle Kirker private.

Fjelde.

8. Den store Klippemasse, hvoraf saaatsige hele Norge bestaar, havde i Oldtiden ligesaalidt som nu større Samlingsbenævnelser, men derimod en Mængde Særnavne, deels paa enkelte mest befarne Strøg, der da sædvanligviis benævntes efter de nærliggende Bygder, som Dofrafjall, Fjeldstrøget mellem Dovre i Gudbrandsdalen og Uppdalr i Orkdølafylke, deels paa enkelte Fjeldtoppe, der da som nu, efter deres Udseende, benævntes forskjelligt, hnútr, núpr eller nípa, varði, kambr, eggr, toppr, tind, horn, hæð eller hœð, med foran tilføjet nærmere Localbestemmelse, som Raumsdalshorn, Hofsnípa, o. fl. Snefjeldene kaldtes fönn (især i Hálogaland og Hørdaland, breði, breðafönn mellem Sogn, Gudbrandsdalen, Søndmør og Fjordene; skafl ved Vofs og Hardanger. Iisfjelde kaldtes jöklar (nom. sing. jökull) og de nedhængende Gletschere skækr (i Sg. skák). En bred og temmelig flad Fjeldryg mellem tvende Bygder kaldes heið; en højere og smalere, som adskilte Vandløbene, kjölr; hvilken Benævnelse især brugtes om Højdestrækningen mellem Hálogaland og nuværende svenske Finmarken. Fjeldskarene kaldtes skarð.

Efter det bebyggede Lands Beliggenhed med Hensyn til Hoved-Fjeldmassen inddeeltes Norge i Landet fyrir norðan fjall eller Nordenfjelds, indbefattende Hálogaland, Frostathingslagen og Gulathingslagen med Undtagelse af Egdafylke; og det øvrige, der sagdes at ligge „fyrir sunnan fjall“ eller Søndenfjelds. De fornemste Fjeldpas mellem det Nordenfjeldske og Søndenfjeldske var a) mellem Eidfjord i Hardanger og Haddingjadal; b) mellem Læradalr i Sogn og Valdres over Fillafjall; c) mellem Raumsdal og Lesjar (Lesjø) i Gudbrandsdalen; d) mellem Uppdalr og Gudbrandsdalen over Dofrafjall.

Vigtige Forbjerge, efter hvilke Seiladsen rettedes, vare Tunna eller Tunnaskagi (Tønsberg Tønde), vestligt ved Indløbet til Folden; Rygjarbit (Jærnespynten) mellem Egda- og Grøna-Fylke; Liðandisnes (Lindesnes); Hádyri (Haadyr) lidt søndenfor Jæderen; Tungunes ved Indløbet til Bókn (Buknfjord); Stað (Stadtland); Stimr eller Stimshestr mellem Raumsdal og Nordmør; Agðanes ved Indløbet til Throndhjemsfjorden; Andarnes, den nordlige Spidse af Andøen paa Hálogaland; Lyngshúfa, nu Lyngstuen mellem Lyngenfjord og Ulfsfjord; Andsnes nærved Indløbet til Kvænangerfjorden og Knöskanes, nu Knivskjer-Odden, tætved Nordkap.

Med Hensyn til Benævnelsen „fyrir norðan fjall, fyrir sunnan fjall“ maa det bemærkes, at vore Forfædre regnede aldeles saaledes som Mængden i Norge nutildags, Retningen modsat Hoved-Elvenes Løb paa Østsiden af Fjældene at være nordlig, omvendt nedad Elveløbet sydlig, og videre paa den vestlige Side nedad Elveløbet nordlig, opad sydlig. Derfor betragtedes enhver af de paa Vestsiden liggende Landskaber som nordenfor de østlige; ja naar man f. Ex. drog fra Tunsberg langs Kysten til Bergen, hed det, selv førend man kom til Lindesnes, at man drog nordefter. Derfor kaldes ogsaa den vestlige Deel af Agder Norðragðir i Modsætning til Austragðir.

Have og Fjorde.

9. De vigtigste, Norge omgivne Have (höf) kaldtes:

Gandvik, det hvide Hav.

Dumbshaf, Nordiishavet, saaledes kaldet efter Klippen Dumbr, nu Domen. Man troede at det begrændsedes ved en sig fra Gandvik i Retning mod Nordpolen og derfra i Sydvest til Grønland snoende Kyst, kaldet Svalbarði.

Íslandshaf mellem Island og Norge.

Sólundarhaf, Vesthavet nærmest ved Sogn og Fjerdafylke; det kaldtes saaledes efter Sólundar-Øerne ɔ: mellem, ydre og indre Sulend.

Jótlandshaf, Skagerrak og Kattegat.

Englandshaf, Nordsøen.

Írlandshaf, mellem Irland, England og Island.

Ethvert af Landet, det være sig Fastland eller Øer, omgivet større Vand-Strækning endog i Indsøer, kaldtes en Fjord, fjörðr (af fjarr, fjærn eg. den fjærnende). Var Vandstrækningen smal, saaat man let kunde sætte over fra den ene Side til den anden, kaldtes den sund af at sundra, skille. En mindre Kyst-Indbøjning kaldtes vik; en lille, næsten indelukt Bugt, tjenlig til Havn, kaldtes vágr.

De vigtigste Fjorde m. m. ere: I Finmarken Altfjörðr, Kvænangr, Lyngsfjörðr, Ulfsfjörðr.

I Hálogaland: Málangr, nu Malangen, mellem Senja og Hvaley, gaar dybt ind i Landet og optager Mæli-á (Maalselven).

Geigusund, nu Gisund, mellem Senjen og Fastlandet.

Aristafjörðr, nu Astafjorden, mellem Rolden (Róöld) og Fastlandet.

Tjaldasund, nu Tjeldesund, mellem Hindø (Hinn) og Tjeldø.

Ófóti, Ofoten.

Fold, nu Nord- og Sør-Folden.

Salfti eller Salpti, nu Saltensfjord.

Beðinn (i Gen. Beðjans, Dat. Beðjanum), nu Bejern.

Raðund, nu Ranfjorden.

Vefsn eller Vefsnir, nu Vefsenfjorden.

Harmr, nu Brønøfjorden.

I Naumdølafylke:

Foldin, nu yttre og indre Folden.

I Nordmør og Throndhjem:

Þróndheimsfjörðr, Throndhjemsfjorden, regnedes fra Kráku-váð, nu Kraakevaa-Ø, hvor Þróndheimsmynni (Throndhjemsfjordens Munding) sagdes at være. Den til Gaulelvens Munding udgaaende Arm kaldtes Gauláróss (Gulosen); den vide Strækning mellem Strinden og Frosten, Strindsjór, Strindsær, og den inderste Deel indenfor Inderøen Beitissjór, Beitissær (Beitstadfjord).

Hölsynjar- og Stangarvíkarfjörðr, Halse og Stangvik Fjord.

Þingvallar- og Sundalsfjörðr, Thingvold- og Sundalsfjorden.

En i den ydre Deel mod Sydvest indgaaende Arm kaldes Barkar- eller Barknafjörðr (nu Batnfjord).

I Raumsdølafylke:

Raumsdalsfjörðr, hvis Indløb (Raumsdalsmynni) regnedes mellem det nuværende Bo Vær og Harøen; den dannede flere mindre Fjorde, hvoriblandt Eyrisfjörðr eller Œyrisfjörðr (Erisfjorden).

I Søndmørefylke:

Hárundarfjorðr, nu Vartdalsfjorden og Storfjorden; den indskyder mod Syd Hjörundarfjörðr eller Hjørendfjord, længere mod Ost Sykkifli eller Sykelvsfjorden; endnu længere mod Ost Stóladals- eller Stordals-Fjorden, der igjen deler sig i to Arme, Töðrarfjörðr, nu Tafjord, i Ost, og Sunnifli, nu Sønelvsfjord, i Syd.

I Firdafylke:

Den store, med flere Sær-Navne betegnede Nord-Fjord, hvis yderste Indløb kaldtes Brimangr. Sidearme ere Eygis- eller Œygisfjörðr (Eids-Fjord) i Nord, Hýi (Hyenfjord) og Gloppafjörðr i Syd.

Stafafjörðr, omkring Stafanes, nu Stavenes i Askevold. Nordenfor dette skærer sig Naustdalsfjörðr (Førdefjord) dybt ind i Landet; søndenfor er den lille Stafangr eller Stafanessvágr.

Dalsfjörðr, nu Dalsfjorden, i Askevolds og Holmedals Prestegjelde; den strækker sig ind i det gamle Fjalir.

I Sygnafylke:

Sognsær eller Sognsjór, nu Sognsøen, Indløbet til Sognefjorden. Sogn, den lange Sognefjord, med alle dens forskjellige Arme. En Deel deraf, omtrent i Midten, udenfor Leikvangar, hed Syrstrandarfjörðr. Ved Fimreiti gik den saakaldte Nóra- eller Sóknadalsfjörðr mod Nord, og i den inderste Deel forgrenede Sognefjorden sig i Gaupna-, Lustrar-, Árdals- og Læradals-fjörðr. Mod Syd skød Aurlandsfjörðr (Urlandsfjorden) med sin Arm Niðrheimsfjörðr (Næreimsfjorden) sig ind.

I Hørdafylke:

Gula, Gulenfjord, gaar ind til Eyvindarvík (Evindvik), hvor Gulathinget holdtes; den deler sig siden i tre smaa Arme.

Fjansfjörðr, nu Fensfjord, gaar ind til Sandnes; dens inderste Deel kaldes nu Masfjord, fordum rimeligvis Matrsfjörðr.

Lýgrufjörðr, gaar forbi Lýgra, nu Lyren, ind til Sæheimr, nu Sæim. Dens inderste Deel kaldes Sæimsfjörðr.

Herðlufjörðr kaldes Strækningen fra den lille Ø Herðla, nu Herlø, ind mellem Askø (Fenhringr) og Holsenø.

Ostrarfjörðr, angivende Øen Ostr, nu Østerøen.

Grœningarsund mellem Sotr (Sartorøen) og Fastlandet, fornemmelig ved den lille Ø Leðrey (Læderø) ved Bukken.

Harðsær eller Harðsjór, nu Korsfjorden og Bjørnefjorden. Dens inderste, trange Deel hed Samnangr.

Bumlarfjörðr, Indløbet til Hardangerfjorden, ved Buml, Bømmeløen. Dens indre Fortsættelse havde, som nu, flere Navne, som Hiss, Samlinn, Eiðafjörðr. Sidearme ere Állfjórðr (Aalfjord), Olundarfjörðr (Aalundfjord) Akrafjördr (Aakrefjorden), Maurangr (Maurangspollen), Grönvinarfjörðr (Gravensfjord) og Sjófjörðr, (saaledes maa vel Navnet „Sjøfjorden" have lydt i det gamle Sprog).

I Rygjafylke:

Haugasund, mellem den nordlige Deel af Körmt eller Karmt (Karmøen) og Fastlandet.

Bókn, den store Bukn- eller Stavanger-Fjord, med sine mange Arme, af hvilke Hýsfjörðr (Hylsfjorden) og Lýsafjörðr trænge dybest ind i Landet.

Hafrsfjörðr, nu Hafsfjord, strax sydvestenfor Stavanger, gaar ind til Sóla.

I Egdafylke:

Hvinisfjörðr, nu Listerfjord og Feddefjord, paa Vestkysten af Listir, Listerland, optager Elven Hvin.

Þofnardalsfjörðr, Thopdalsfjorden, gaar forbi Otrunes. Den sydlige Deel, som optog Otra eller Oteraaen, hed upaatvivlelig Otrufjörðr.

Sundaleiðsfjörðr, Søndeløvsfjord, længst i Øst.

I Grønafylke:

Grenmarr eller Grœnmarr, Langesundsfjorden.

I Vestfold og Vingulmark:

Lagarvík, Larviksbugten, optager Elven Lögr (g. lagar), Laagen.

Foldin, den ydre, bredere Deel af Christianiafjorden, indtil dens Deling i tre Grene, a) den korte Söndynarfjörðr (Sandesogns Bugten; b) Dröfn eller Drafnarfjörðr, ogsaa skrevet Dramn, Dramnarfjörðr, (Dramsfjord); c). Oslóarfjörðr, som gik ind til Oslo og derpaa svingede om Nesoddi mod Syd under Navn af Botnfjörðr.

I Alfheime:

Hringdalsfjörðr, hvis smaleste Deel kaldtes Svinasund; den løb ind til Udløbet af Þeistá (Tistedalselven) og svingede siden mod Syd under Navn af Hellisfjörðr (Iddefjorden).

Sótafjörðr, nu Sotefjord, udenfor Sveinabœjar og Botna Kirker.

Ábýarfjörðr, i Askheimsherað, gaaer ind til Áby.

Guðmarsfjörðr, nu Gulmarsfjord, løber ind til Skriksvik og Fors.

Lanasund, adskiller Øen Orðöst (Orøst) paa Nordsiden fra Fastlandet, ligesom Hakafjörðr paa Østsiden.

Elve og Indsøer.

10. Den almindeligste Benævnelse paa en Flod var á (g. ár), en Aa; Benævnelsen elfr brugtes sjældnere, og helst om de større Hoved-Elve. Ordet á eller elfr forbundet med en Steds-Angivelse er undertiden den eneste Betegning for Floden, som altsaa paa den Maade savner et eget Navn, f. Ex. Gautelfr, Gøtaelven ɔ: Gauternes Elv. I Almindelighed have dog alle Aaer og Elve selvstændige Navne, og det i en langt større Udstrækning end nutildags, hvor Aaens oprindelige Navn ofte er gaaet ud af Brug og erstattet ved en Sammensætning af Ordet „Aa eller „Elv" med Dalstrøgets Navn, hvilket dog igjen oftest er dannet af Aaens oprindelige Navn. Saaledes siger man f. Ex. „Lyngdals-Elv", medens man i Oldtiden kun sagde Lygna, hvoraf Dalstrøgets Navn Lygnudalr dannedes. Endnu siger man snart „Sire-Aa" (Sira), snart „Siredals-Elv". En Mængde lignende Exempler kunde anføres, thi de fleste Dalstrøg i Landet have sine Navne af de dem gjennemstrømmende Elve, ej omvendt. — De fleste Aa-Navne i vort Oldsprog ere sterke eller svage Feminina, f. Ex. Gaul (Gulelv), Mörn ell. Marn (Mandalselv), Nið (Nidelven), eller Sira (Sireaaen), Varma (Vormen), Nauma (Namselven), Auðna (Undalselv) o. fl. Til disse Navne føjes nu undertiden Ordet á, saaat det i Haandskrifter, hvor Accentueringen ej er iagttaget, ofte seer ud som om Navnene bøjedes forskjelligt; man finder saaledes Gaul og Gaulá; Varma, g. Vörmu, og Varmá, g. Varmár o. s. v. Nogle faa Elve i Landet kaldes, uden nogen nærmere Bestemmelse, Lögr eller Lagr (Vand), hvilket ellers kun bruges om Indsøer; disse Elve ere Lögr i Gudbrandsdalen, Lögr i Numedalen og Vestfold, og Lögr i Suledal i Ryfylke. En mindre

Aa kaldtes som nu Bæk, bekkr. Hvor en Bæk randt paa fladt Terrain saaledes at den sagtnedes i sin Fart og udvidede sig eller forgrenede sig, kaldtes den lækr, g. lækjar. En Fos kaldtes fors. Sammenstødet af to Elve kaldtes Ámót eller Ármót. En Aas Udløb i en Indsø eller Havet, eller dens Udløb deraf kaldtes óss, undertiden mynni. Naar en Elv ved Udløbet deelte sig i flere Arme, som omslyngede Øer, kaldtes disse Arme kvíslir (nom. kvísl).

Den almindelige Benævnelse paa en Indsø, især de større, var simpelthen vatn, ogsaa sær, sjár eller sjór. De enkelte Dele af et større Vand kaldtes fjörðr, og vare ofte forbundne ved smale Indknibninger (nór eller sund), hvor der gik Strøm (straumr). I den nordlige Deel af Landet var Benævnelsen lögr eller lagr almindelig om mindre Indsøer. En lille Sø kaldtes tjörn (fem., i gen. tjarnar) eller tjarn (neutr. gen. tjarns, et Tjern*). En Myr kaldtes mýri, mosi, en Sump fen.

Blandt de større Elve og Søer kunne merkes:

I Hálogaland:

Mæli-á, Maalselven, Grændsen for den russiske Skattekrævning.

I Frostathingslagen:

Nauma (Nams-Elv), udspringende af Naumsvatn.

Lenglingr, den største Sø i de nu saakaldte Finlider i Snaasen, den har sit Udløb gjennem Ulstrømmen i Ulen (Uluþresk), denne i Rengen, og derfra strømmer det store Indals eller Ingdals-Vasdrag, upaatvivlelig Helsingelovens Ysma (see § 36).

Snásarvatn, Snaasen-Vand i Sparbyggjafylke, har gjennem et kort Vasdrag sit Udløb i Beitissjór ved Steinker.

Nið, Nidelven, optager Þýðá, Thydalselven, danner Selasjór (Selbosø) og falder ved Niðaróss i Strindsær.

Gaul, Gulelven, udspringer paa Fjeldene ovenfor Áll, Aalen; gjennemløber Gaulardalr, Guldalen, optager Sókn, (Sogndalselven) ved Staurin, Støren, gaar forbi Skerðingssteðja, Rimul, Meðalhús (Melhus) og Gimsar, og falder ud i en Arm af Throndhjemsfjorden.

Ork, Orkelven, udspringer nærved Dofrafjall, gjennemløber

*) Den sædvanlige Skrivemaade „Kjern" er aldeles urigtig.

Kviknir, Rennabú, Meðaldalr og Orkadalr, og falder i Orkedalsfjorden, en Arm af Throndhjemsfjorden.

Rauma, Romsdalselven, udspringer i Gudbrandsdalen af det nu saakaldte Lesjøskogens Vand (Lesjaskógsvatn?), gjennemstrømmer Raumsdalr og falder i Romsdalsfjorden.

I Gulathingslagen:

Hornymudalsvatn, nu Horningdalsvand, den største Indsø i hele Gulathingslagen, har gjennem en kort Elv Udløb ved Eygi eller Œygi i Nordfjord.

Gaul, nu Gaula, gjennemstrømmer Landskabet Gaular, Hoveddistrictet i det gamle Fjalir, og falder i Dalsfjörðr.

Læradalsá, eller rettere vistnok blot Lærá, Lærdalselven, udspringer paa Fillafjall, og falder i Sognefjorden.

Sira dannede Grændsen mellem Rygjafylke og Egdafylke, og gjennemløb Sirudalr.

Hvín, Kvinen eller Kvinesdals-Elven, gjennemløb Hvínisdalr, Kvinesdalen, i Nord-Agder, og faldt ud i Hvínisfjörðr (Feddefjorden).

Otra, Oteraaen, udsprang øverst i Rábyggjalög paa Grændsen mod Hardanger og Thelemarken, løb sydlig gjennem Setr, Sætersdalen og Otrudalr (Evje Prestegjeld) og faldt ved Otrunes (Oddernes) ud i Otrufjörðr eller Þofnardalsfjörðr.

Nið, Nidelven, har sit Udløb i Thelemarken af den store Indsø Niðsir eller Nizir (Nisservandet); løber gjennem en Elv som kom fra Fyrisvatn i Fyrisdalr (Molands Sogn); gjennemløber derpaa den østlige Deel af Rábyggjalög og Austragðir, gaar forbi Eyjarstaðir eller Œyjarstaðir (Øiestad), og falder ved Niðarnes i Havet, nær ved Þrumusund.

I Borgarthingslagen og Eidsivathingslagen:

Af de store Indsøer i Thelemarken gaae Fyrisvatn og Nizir gjennem Nið til Agder. De øvrige forenes alle i Landskabet Grænland i Nonnsjór (nu Nordsø), der gjennem en kort Elv, der gaar forbi Skiðan (Skien) falder ud i Grenmarr.

Lögr, Laagen, udspringer af Fjeldvandet Lögr i Hardanger, løber gjennem Numadalr, derfra gjennem Herederne Sandsverf, Lagardalr og Heiðarheimr, og falder i Lagarvik.

Dröfn, Dramselven, der falder i Fjorden af samme Navn, har Tilløb fra tre Hovedvasdrag: a) Haddingjadalens, der gjennemløber Indsøen Krœðir, Krøderen, og forener sig med Dröfn i Heredet

Móðheimr, Modum; b) Valdres og Ringerikes Vasdrag, der udspringer paa Fillafjall, danner flere Söer, hvoriblandt Mjörs i Valdres, kaldes i Vagns Herred Begna; gaar ind i Ringerike, hvor den i Bygden Árdalr, Aadalen, danner Indsøen Spirill, danner derpaa den store Indsø Týri, gjennemstrømmer Móðheimr, kaldes nu Drösn og gaaer ind i Vestfold, hvor den gjennemstrømmer Eikjar og danner Grændsen mellem Skógabygð (Skouger) og Hliðir (Lier) indtil den ved Koparvik, Kopervik, falder i Drafnarfjörðr; c) Lands og Hadalands Vasdrag, der kommer fra den store Indsø Rönd eller Rand, Randsfjorden, hvoraf den nordre Deel tilhører Land, den søndre Hadeland; ved en kort Elv forener den sig med Valdres-Vasdraget paa Ringerike, noget ovenfor Njarðarhof, Norderhou. Elven Drösn optager ogsaa paa Móðheimr en mindre Elv, der kommer fra Eggjadalr og Sigdalr.

Gudbrandsdalens Hovedvasdrag er Lögr, Laagen, der kommer fra den anden Ende af samme Vand paa Lesjar, som Rauma. Den gjennemløber Herrederne Lesjar, Dofrar og Vága (Vaage), optager her Bielven Ótta, der kommer fra Sneebrederne paa Grændsen mod Søndmøre og Firdafylke og gjennemstrømmer Lóar (Lom), hvor den udvider sig til et langt og smalt Vand; Lögr gjennemstrømmer derpaa de sydligere Bygder af Gudbrandsdalen, optager ved Fagaberg (Faaberg) Gausa, der gjennemløber Gausdalr; den falder i Mjörs, Mjøsen, ved Hamarr litli (Lillehammer).

Indsøen Mjörs (gen. Mjarsar), Mjøsen, var Norges næststørste Indsø. Den omgaves af Guðbrandsdalir ved den nordlige Ende, Heiðmörk i Øst, Birið, Vardalr og Þótn i Vest, samt Raumariki i Syd. Midt i Vandet ligger den til Hedemarken hørende Eyin helga, Helgeøen. Paa en Spidse nordøst for denne laa Kjøbstaden Hamarr, Hamarkaupangr. Ved Mynni i Landskabet Eið paa Raumarike udløber Varmá, Vormen, af Mjørs, og sætter den saaledes i Forbindelse med Raumelfr. Varmá optager en kort Elv, der kommer fra Urðadalr, nu Hurdalen, paa Romerike.

Østerdalenes, Raumarikes og Vingulmarks Hovedvasdrag var den nu saakaldte Glommen, Norges største Elv, hvis fornemste Navn i Oldtiden upaatvivlelig kan have været Glymja; i Sagaerne kaldes den altid Raumelfr, en Benævnelse, som dog kun kan have gjeldet for Raumarike og de nedenfor liggende Landskaber, og ikke engang her udelukkende, da man ikke langt fra dens Udløb finder en Bygd kaldet Glymheimar. Den løber ud af Aursundssjór paa

de sydlige Fjælde i Gauldœlafylki, optager den lille Reyðá ved Reyðáróss (Røros), gjennemløber den vestlige Deel af Eystridalir, hvis Hovedbygd dog laa omkring Reina, Renelven, der ved Ámót forenede sig med Hovedelven; den gjennemskærer den sydligste Deel af Østerdalene, Alfrheimsherað (Elverum), derpaa Sóleyjar i Raumafylki, altid sydefter, indtil Vingr, hvor den bøjer mod Vest, gjennem Ódalr, optager Varma ved Nes (Store-Nes), gjennemløber det store Eyjavatn (Øyeren), og dannede, før Oprettelsen af Borgarsýsla, Grændsen mellem Vingulmörk og Alfheimar, omslyngede Túnir (Tune) og Hrolfsey, maaskee og Óðinsey, (Onsø); dens østlige Arm dannede Fossen Sarpr ved Kjøbstaden Sarpsborg. Den faldt ud i Foldin.

Østerdalenes andet Hoved-Vasdrag var Fæmundselven, der kom fra den store Fæmundsø, som i Oldtiden vel hed Fémundsjór. Den deraf udrindende Elv gjennemløb Trysiljar, nu Trysil, og forlod derpaa Norge, idet den gjennemløb Vermeland i Sverige, hvor den, omslyngende Þingvalla-ø, faldt ud i den store Indsø. Vænern.

Østerdalens østligste Vasdrag var den nu saakaldte Østre-Dalelv, der gjennemløb Idre og Serna-Herreder, men siden forlod Norge, gik ind i Járnberjaland i Sverige, og faldt ud i Østersøen (Eystrasalt) mellem Gestrekaland og Sjáland eller Róðrinn.

Alfheims nordligste Vasdrag kom fra Aurskógr og Heylönd (Urskog og Høland), gjennemstrømmede, idet det dannede forskjellige Indsøer, Landskabet Markir (Marker) og havde gjennem Þeistá (Tistedalselven), Udløb i Hellisfjörðr.

Paa Grændsen af Alfheime og Vermaland samt Dalr i Sverige ligger den lange Indsø Lé (Store-Lee), der har Udløb i Venern.

Grændsen mellem Elfarsýsla og Vestragautland dannede Gautelfr, ogsaa slethen kaldet Elfr. Den løb forbi den vigtige gotiske Handelsstad Ljóðhus (Lødøse), derpaa forbi den norske By Konungahella, hvor den, ved at dele sig i to Arme (Elfarkvíslir) dannede den store Ø Hising.

I Jemtland og Herjedalen:

Jemtelands fornemste Vasdrag kom fra Grændserne mod Verdæla- og Sparbyggjafylki, og dannede flere store Søer, blandt hvilke Stórsjór med Øen Freysey var den største Indsø i Norge. Vasdraget forenede sig siden med det forhen omtalte Ysma, der kom fra Lenglingr, og dannede nu Rafunda-elfr (Ragunda-Elven) der ovenfor Rafundir (Ragunda) endnu optog en betydelig Biflod.

Vasdraget (nu Indals-Elv) gjennemløb siden det svenske Landskab Meðalpaði og faldt ud i Helsingjabotn (den botniske Bugt). Et andet Vasdrag (nu Faxe-Elven) kom fra Grændsefjeldene mod Naumudalr, gik forbi Straumr (Strøm) og gjennemløb Angrmannaland forbi Hrafnasilr (Ramsele) inden det faldt ud i Helsingjabotn.

Herjedalens fornemste Vasdrag var Ljósna, der kommer fra de samme Fjælde, hvor Glymja havde sit Udspring; den optog siden, lidt ovenfor Thingstedet Sveig, Herjá, hvoraf hele Landskabet har sit Navn. Den gjennemløber derpaa det svenske Landskab Helsingjaland, og falder i Helsingjabotn.

Øer, Halvøer og Eid m. m.

11. De mange Fjorde og Sund omkring Norges Kyster danne utallige større og mindre Øer og Halvøer, der give Kysten sit characteristiske Udseende og omgive den med hvad der i Sverige kaldes en Skærgaard. Indenfor denne er man mere beskyttet mod Storm og Søgang, og den sædvanlige Kystseilads og indre Communication foregik derfor ogsaa mest indenskærs, hvorfor denne Sejlads i de gamle Skrifter kaldes þjóðleið ɔ: Folkevejen, den almindelige Vej; at seile udenskærs kaldtes derimod at sigla útleið; og holdt man saa langt ud, at kun den øverste Deel af Kysten saaes op over Horizonten, kaldtes det „at sjór var í miðjum hlíðum“ ɔ: at Søen naaede midt op paa Klippesiderne. Fastlandet kaldtes til Modsætning af Øerne meginland. Forskjellen mellem ey eller œy (Ø), holmr eller holmi og sker behøver ej at forklares. Begrebet „Halvø“ synes ej at have været vore Forfædre ret klart, ihvorvel Ordet halfey ej strider mod Orddannelsens Regler. En Halvø, som enten kun ved et smalt Eid, eller ved ufarbare Strækninger var forbunden med Fastlandet, kaldte de ofte ligefrem ey; ellers havde de Benævnelser som skagi (útskagi), en langt udstikkende Landspidse, tunga, en lignende, men noget mindre, nes, pl. nes (neutr.) ell. nesjar (fem.) ej saameget et Forbjerg, som en fremstikkende højere Landpynt; et højt, enkeltstaaende Forbjerg kaldtes höfði. Et Sted, hvor en Fjord eller Kyst gjorde en skarp Vending, kaldtes hvarf. Et ej af Skærgaard beskyttet, aabent Forland kaldtes jaðarr; en flad, sandig Slette lige ved Kysten af Havet, eller ved en Flod eller Indsø kaldtes eyri. Det almindelige Navn for Kystranden var strönd ell. strand, for Havbredden fjara, hvorfor og det beboede Land sagdes at ligge

milli fjalls ok fjöru; det Sted udenfor Kysten, hvor Lavvands-Grunden ophørte og styrtede steil ud mod Dybet, kaldtes marbakki eller marreinsbakki. Ogsaa Ebben kaldtes fjara, Floden derimod flóð, og den Deel af Stranden, som ved Flodtid overskylledes, og kun ved Ebbetid var tør, kaldtes flœðarmál (neutr. pl.; gen. mála). En Malstrøm kaldtes svelgr, en Brænding eller blindt Skær kaldtes boði, et Sandrev rif; en spids opstaaende Klippe stapi, tildeels og drangr. En Pynt eller et Skær, hvor enten Sælhunde fangedes, eller hvor man kunde sanke Duun og Æg, eller hvor der faldt godt Fiskeri, kaldtes, ligesom nu, ver, og var da enten selver, fuglaver, eggver, eller fiskiver.

En Mængde Halvøer forbandtes med Fastlandet kun ved flade, ubetydelige Jordtunger, eið, over hvilke man, naar det lod sig gjøre, heller drog Skibene eller Baadene, end at seile omkring hele Halvøen. Et saadant Sted kaldtes da ofte drag (det gaeliske tarbet).

Blandt de betydeligere Øer ved Norges Kyst kunne følgende mærkes:

Senja (g.—u), el. Senjan (g.—unnar), nu Senjen, i Hálogaland, vestenfor Malangerfjorden. Den adskilles ved Geigusund (Gisund) fra Fastlandet.

Hinn, nu Hindøen, Norges største Ø, i Hálogaland, S. V. for Senjen, adskilt ved Tjaldasund (Tjeldesund) fra den nærmere Fastlandet liggende Tjaldey (Tjeldø). Den østlige Deel deraf hørte til det District som kaldtes Amd eller Ömd, hvorom nedenfor; den vestlige til Districtet Vestráll. Paa Østsiden laa Þrándarnes, hvor der i Oldtiden var et berømt Tempel, og hvor siden Thinget holdtes. I Nærheden var Bjarkey, Bjarkø-Ættens Hovedsæde.

Anguley eller Önguley, nu Engelø, med Kongsgaarden Steig, nu Stegen, i Hálogaland.

Dun eller Dyn, Døn-Ø, ogsaa kaldet Dynjarness-ey efter Dynjarnes, nu Dønnes, den nordligste Gaard paa Øen, laa længere mod Syd, i Hálogalands sydligste Deel. Rimeligviis er det denne, som forstaaes ved Plinius's Dumna, i hans Beskrivelse over de nordlige Egne af Europa. (Hist. nat. L. IV. c. 16).

Álast eller Álöst, nu Alsten-Ø, sydligt i Hálogaland, ved Indløbet til Fjorden Vefsn.

Leka, nu Lekø, udenfor Naumdalens Kyst.

Njarðey, nu Nærø, en lille Ø udenfor Naumdalen, paa Nord-

siden af Foldenfjorden, og ved et Sund, gjennem hvilket hele Hovedpassagen gik fra de sydligere Egne til Hålogaland. Njarðey, som har sit Navn efter Njørd, var derfor i Oldtiden et vigtigt Søkongesæde.

Hitrar, i Nordmørefylke, kaldtes den store Ø Hitteren i Fosens Fogderi, med tilhørende Smaa-Øer. Vestenfor laa Smyl, Smølen, og nordenfor Frey ligeledes store Øer.

Freiðey eller Fræðey, ligeledes i Nordmorafylke, ved Indløbet til Thingvold-Fjorden; her laa Kongsgaarden Birkiströnd.

Vé-ey, en lille Ø i Romsdalsfjorden, hvor rimeligviis i de ældste Tider Hovedtemplet stod, thi Navnet betegner „Helligdoms-Øen" (af vé, Helligdom). Siden var her, før Moldes Opkomst, en lille Kjøbstad.

Borgund, en lille Ø i Søndmørefylkes nordlige Deel, ganske tæt ved Nyrfi (nu Nørvø), hvor Aalesund ligger. Her var ogsaa i ældre Tider en lille Kjøbstad, i hvis Sted Borgensund eller Aalesund siden har reist sig. I Nærheden var Gizki, Giskø, Arnunga-Ættens Hovedsæde.

Hað eller Höð (g. Haðar), nu Hareidland (egentl. Haðareiðsland), saakaldet af et tversover Øen gaaende Eid. Det er den største Ø paa Søndmøre. Paa dens sydøstlige Hjørne er en lille Vaag, Hjörungavágr.

Brimangrs-land, nu Bremangerland, i Firdafylke, lidt søndenfor Stadtland; dens egentlige Navn synes at have været Smals. Her var Fjeldet Smalsarhorn, ogsaa kaldet Hjörnagli (Hornelen) yderst mod Øst. Her var og Herresædet Beröla, nu Berle.

Atley, strax nordenfor Indløbet til Dalsfjorden i Firdafylke.

Sólundir, de tre Sulend-Øer, ved Indløbet til Sognefjorden. Efter dem kaldtes Vesterhavet Sólundarhaf.

Fenhringr, nu Askø, saaledes kaldet efter Kongsgaarden Askr, i Nordhørdeland, strax udenfor Björgvin.

Sotr, nu Sartor eller Storsoteren, lidt sydligere.

Storð og Njarðarlög, nu Stord-Øen og Tysnesøen eller Jarløen, i Søndhørdeland, to store Øer nordenfor Indløbet til Bumlarfjörðr eller Bømlfjorden. Paa Nordsiden af Storð laa Kongsgaarden Fitjar, nu Fidje.

Buml i Søndhørdeland, nu Bøml-Øen, efter hvilken Fjorden har sit Navn.

Karmt eller Körmt i Rygjafylke, nu Karm-Ø, adskilles fra

Fastlandet ved Haugasund. Paa den nordøstlige Kant laa Kongsgaarden og Thingstedet Agvaldsnes, Ögvaldsnes eller Avaldsnes, nu Avelsnes.

Þruma, nu Thromø, i Egdafylke, adskilt ved Þrumusund fra Vestlandet.

Njótarey og Tjúma i Vestfold (Nøterø og Tjømø) paa Vestsiden af Indløbet til Fold.

Hvalir, nu Hvaløerne, udenfor Svínasund i Borgarsýsla.

Orðöst og Þjörn, nu Oroust og Tjørn, to store Øer i Ránrike, mellem Lanesund og Hakefjorden.

Hísing, nu Hisingen, mellem begge Arme af Got-Elven.

Af Halvøer og Eid kunne mærkes:

Alteið, mellem Kvænangerfjorden og Altenfjord.

Lyngseið mellem Lyngenfjord og Ulfsfjord.

Salfteið, mellem Salfti (Saltenfjord) og Fold (Foldenfjord) i Hålogaland.

Eldueið, ogsaa simpelthen kaldet Eið, mellem Naumdœlafylki og Þrændalög; det kaldes nu Eldeidet eller Naumdalseidet, mellem Throndhjemsfjord og Naumsfjords sydligste Arm Lyngenfjord.

Dragseið, det yderste af de tre Eid, som forbinde Halvøen Stadtland med Fastlandet.

Spangareið, det smale Eid, som forener Lindesnes-Halvøen (Liðandi) med Fastlandet, sydligst i Egdafylke.

Þórsey, Velley og Yxney vare trende, nu landfaste, Halvøer allersydligst paa Vestfold; det er uvist, om de nogensinde have været virkelige Øer. Þórsey i Skiringssal er Halvøen paa Sydsiden af Viksfjorden, der gaar østligt ind fra Larviksfjorden. Velley og Yxney ere paa hver sin Side af Midfjorden i Sandeherred.

Jalund el. Jölund, nu Jeløn ved Moss, paa Østsiden af Fold (Christianiafjorden), i Borgarsýsla.

Óðinsey, nu Onsø, var rimeligviis i ældre Tider ganske omflydt.

Norges Kjøbstæder.

12. Kjøbstæderne i Norge fremstode eller tiltoge ej, som i det sydlige Europa, derved, at Handelsmænd, Haandverkere og andre personlig frie, dog ej til Feudal-Adelen henhørende Folk flyttede sammen i Byer og forenede sig i Communer, for bedre at kunne staa hverandre bi i Udøvelsen af de til deres Næringsvej hørende Sysler, hvilken Feudal-Adelens Anmasselser og Voldsomheder

ellers næsten vilde have gjort umulig. En saadan Tilstand forudsætter altid mere eller mindre en forudgaaende Erobring af Landet ved en mægtigere, men mindre talrig Folkeskare, der fordeler Landdistricterne mellem sig, undertvingende eller fortrængende den ældre Befolkning, hvilken saaledes, naar den ej vil underkaste sig Livegenskabet, enten maa flytte bort, eller forsvare sig i befæstede Byer. I Norge var der ingen saadan ældre, overvunden Befolkning, ingen saadan Deling i tvende Klasser med indbyrdes stridende Interesser, og som en Følge deraf heller ingen befæstede Byer, overhoved ikke andre Byer, end saadanne, som efterhaanden opstode derved at flere og flere Familier flyttede sammen paa Steder, der paa Grund af deres Beliggenhed eller af andre Aarsager bleve stadige eller sterkt besøgte Handels- eller Markedspladse, hvor inden- og udenlandske Kjøbmænd i Førstningen kun til visse Tider af Aaret, siden paa hvilkensomhelst Tid, idetmindste om Sommeren, kunde komme sammen for at kjøbslaa, og forefinde idetmindste de allertarveligste Betingelser for et Ophold af flere Uger, f. Ex. Skuur, Boder, Nøst eller noget lignende, omtrent som nutildags ved de store Fiskevær.

De fleste norske Byer, der nævnes i Sagaerne, have paa den Maade været til som Handels- eller Markeds-Pladse, eller Fiskerlejer, længe førend de omtales i Historien. Der kan saaledes egentlig ej være Tale om nogen formelig Anlæggelse af denne eller hiin By ved denne eller hiin Konge, men kun om Ophjelpelsen, Forskjønnelsen og Reguleringen af et allerede forefundet Handels-Sted med sin Klynge af Huse. Saadanne Steder maae især søges dybt inde i Fjorde, hvis Opland var vel bebygget, eller ved Elve paa det Sted, hvor naturlige Hindringer nødte de fra Søen opsejlende Skibe til at standse. Da der ej er nogen Grund til at antage, at man ved Opførelsen af Husene paa en saadan Handelsplads bar sig anderledes ad, end ellers paa Landet, uden forsaavidt som et indskrænket Terrain paa en smal Kystrand under Fjeldfoden ofte maatte gjøre en sparsommere Benyttelse af Rummet nødvendig, kan man, naar man veed, hvilken uforholdsmæssig Mængde af enkelte Husebygninger blot en eneste Gaard indeholdt, letteligen forstaa, at igrunden kun yderst faa Familier behøvede at flytte sammen paa en Handelsplads, for at give den Udseende af en By*). Saadanne forefundne By-Anlæg have da senere Konger, efter at Norge var samlet til et eneste Heelt, Vikin-

*) See Keyser, om Nordmændenes Boliger og daglige Sysler, fornemmelig S. 13—15.

gelivet ophørt og Handel og Søfart tryggere og mere udbredt, medens paa den anden Side Statsforfatningens og Regjeringsformens større Udvikling gjorde et nøjere Tilsyn fra Kongemagtens Side nødvendigt, ophjulpet ved at meddele dem udvidede Handelsrettigheder, ved at forskjønne dem med Bygninger, fornemmelig Kongsgaarde og Kirker, og ved at ordne de spredte Huse i bestemte Gader og Grupper, saa at formelige Byer fremkom. Ved flere af disse Byer anlagdes siden Befæstninger (borgir eller hús).

13. Nordmændenes, eller overhoved den nordiske Stammes ældste Benævnelse paa Handelspladse synes at have været deels bjarkey (birkrey, berkrey), deels kaupangr. Den første maa nærmest have været brugt om Handelspladse paa Øer, hvor Handelen ej saameget dreves mellem Handelsmændene paa den ene og Landets Beboere paa den anden Side, som mellem de fra forskjellige Kanter sammenkomne Handelsmænd selv. Kaupangr (egentl. Kjøb-Fjord, af angr, en smal Fjord), synes derimod nærmest at have betegnet det Sted, hvor Handelsskibene plejede at lægge ind for at handle med Districtets Indbyggere. Siden bleve Navnene eenstydige, eller rettere: Navnet bjarkey, hvis egentlige Betydning taber sig i den fjerneste Oldtid*), synes allerede tidligt at være gaaet af Brug undtagen i den ene Sammensætning „bjarkeyjar-réttr", ɔ: Kjøbstads-Ret. Derimod finder man Navnet kaupangr ogsaa paa Handelspladse dybt inde i Landet, langt fra Kysten.

14. Den Deel af Norge, der efter al Rimelighed først bebyggedes, var Hálogaland, og af dette igjen Districtet Amd eller Ömd (see nedenfor § 32). Her finde vi og, nordenfor Thingstedet Þrándarnes paa Hindøen, lige ved Indløbet til den store indre Fjord Vaags-Fjorden, Øen Bjarkey, hvis blotte Navn vidner om, at

*) Imidlertid maa dog vel den oprindelige Benævnelse kun have været birk, eller bjark, uden Hensyn til Beliggenheden, og bjarkey kan ej have været brugt om noget andet Sted end en virkelig Ø. Da nu „Birk" i Danmark bruges i Betydningen „særeget District", ledes man heraf til at slutte, at Navnet birk, bjarkey nærmest antyder „et afgrændset Sted", „en afgrændset Ø", og dette sigter igjen til Forholdene under den urolige Vikingstid, da man, for at kunne drive Handelen i Fred, maatte fredlyse den Plads, hvor Handels-Sammenkomsten holdtes. Muligviis har Pladsen været afstukken med Birkekviste. „Véey" faar omtrent samme Betydning, Helligdoms-Øen, den fredhellige Ø, ligesom „Weihbild" i Tydsk betegner en Byes Enemerker.

den maa have været Handelsplads i hiin os ej længer bekjendte Oldtid, da Hálogaland var den fornemste eller bedst beboede Deel af Norge.

I den sydlige Deel af Norge var der ligeledes i de ældste Tider en Handelsplads, som siden forglemtes eller ombyttedes med en anden. Dette var Skiringssalr, om hvilken Hálogalændingen Ottar i Slutningen af det 9de Aarhundrede fortalte Kong Alfred i England. Skiringssalr var egentlig Navnet paa et Hered i den sydvestligste Deel af Vestfold, det nuværende Thjøling Sogn, mellem Udløbet af Elven Laagen og Sandefjord, men Handelspladsens Sted gjenkjendes endnu af Navnet Kaupang (kaupangr) paa en Gaard ved den føromtalte Viksfjord, der skærer sig ind mod Øst fra Larviksfjorden. I Nærheden af Kaupang laa Kongsgaarden Geirstaðir, nu Gjerstad, hvor Halfdan Svartes ældre Halvbroder Olaf og dennes Søn Ragnvald boede. Skiringssal ophører at omtales som Kjøbstad fra den Tid, Túnsberg begynder at nævnes, først som Residens for Harald Haarfagres Morbroder og Statholder i Viken, Guttorm Sigurdssøn, siden, og fornemmelig, som det Sted, hvorfra Harald Haarfagres Søn Bjørn Farmand, Underkonge paa Vestfold, drev sin Handel. Han boede paa det nærliggende Sæheimr, nu Sæm eller Jarlsberg, og Tunsberg beskrives paa den Tid allerede som en meget besøgt Handelsplads, hvor der endog kom Handels-Skibe fra Saxland eller Nordtydskland. Rimeligviis har det været den samme Handel, der, begunstiget af Kongen paa Geirstad, dreves paa Kaupang i Skiringssal, som siden med Kongesædet forflyttedes til Tunsberg ved Sæheim.

Omtrent samtidig med Tunsberg nævnes ogsaa Stafangr ɔ: Stavanger, i Rygjafylke, men som ordentlig Kjøbstad forekommer den ej førend omtrent ved Midten af det 11te Aarhundrede.

I Vikingetiden omtales Brennøerne, der laa yderst i Mundingen af Gøt-Elven (i elfarskerjum) og neppe tilhørte Norge, som en af Handelsmænd og Vikinger meget besøgt Markedsplads. Snart ophøre de dog at nævnes, derimod omtales nu hyppigere Konungahella (Kongehelle) paa den norske, og Ljóðhús (Lødøse) paa den gøtiske Side af Elven. Rimeligviis er det Handelen fra Brennøerne, som siden trak sig til disse Steder, hvorfra hele Vestergøtland og Alfheim forsynedes.

Som en Handelsplads nævnes allerede i det 10de Aarhundrede Bergen, Bjargvin, Björgvin eller Bergvin, (af bjarg eller berg, Berg, og vin, behagelig Plads) i Nordhørdeland. Dens egentlige Opkomst

skyldte den først K. Olaf Haraldsøn Kyrre, der indrettede den til en ordentlig Kjøbstad omtrent ved 1070.

I Strinden i Thrøndelagen, i Nærheden af Jarlesædet Hlaðir, deels under Bjerget Hladehammeren, deels paa den af Nidelven ved dens Udløb omslyngede lille Halvø Niðarnes synes der ogsaa at have været Handelsleier. Paa det sidste Sted anlagte K. Olaf Tryggvesøn i Aaret 997 en ordentlig Kjøbstad, det bekjendte Niðaróss, der dog i den første Tid synes at have vedblevet at føre Navnet Niðarnes; siden kaldtes den ogsaa ofte slethen kaupangr i þróndheimi, hvorfor den nu blot benævnes Throndhjem. Inderst inde i Beitstadfjorden ved Udløbet af de Vasdrag, der kommer fra Snaasenvandet, i Sparbyggjafylke, laa allerede i Oldtiden og ligger endnu Handelspladsen Steinker (dat. Steinkerum), hvilken Jarlerne Erik og Svein, Hakons Sønner, efter Olaf Tryggvesøns Fald søgte at gjøre til den fornemste Kjøbstad i Throndhjem, medens de lode Nidaros forfalde; imidlertid varede dette ej længere end til Olaf den Helliges Thronbestigelse; han ophjalp igjen Nidaros, medens Steinker sank ned til sin forrige Ubetydelighed.

Ved Sarpsfossen, højere end til hvilken Skibene ej kunne gaa op i Glommen, anlagde K. Olaf den Hellige c. 1017 Kjøbstaden Borg, almindeligviis kaldet Sarpsborg, dog vel neppe uden at forefinde en tidligere Samling af Huse.

Inderst ved den nuværende Christianiafjord, i Middelpunktet af de frugtbare Hereder Akrsherað og Folló, og paa det Sted, hvor Raumarikes Befolkning ad den letteste og korteste Vej kunde naa Søkysten, maa Osló eller Asló som Handelsted tidligt have fremstaaet. En ordentlig Kjøbstad blev anlagt her af K. Harald Sigurdssøn, haardraade, omtrent ved 1059.

Paa Hedemarken, ved Mjøsens østlige Bred, nævnes fra Midten af det 12te Aarhundrede som en betydelig Kjøbstad det bekjendte Hamarr, Hamarkaupangr; den synes dog nærmest at have skyldet den der oprettede Bispestol sin Opkomst.

I Landskabet Grœnland forener den store Indsø Nonnsjór, nu Nordsø, næsten alle Vasdrag fra Thelemarken, og har sit Udløb i Grenmar (Skiensfjorden) gjennem en kort Elv, der halvvejs opad er sejlbar, indtil Fosse standse Skibes videre Fremtrængen. I denne frugtbare, velbebyggede Egn (Hafund eller Höfund), maa en Kaupang tidlig have dannet sig i Nærheden af Fossen, og denne Kjøbstad, Skien, Skiða eller Skiðan (g. Skiðunnar), der omtales allerførst

i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, maa rimeligviis have faaet sin egentlige Opkomst efter Stiftelsen af Nonneklostret paa Gymsey, midt i Elven.

Noget tidligere end Skiðan, uden, som det synes, derfor at være ældre, nævnes den føromtalte Kjøbstad paa Véey (nu Vedø) i Raumsdalen, men den synes dog aldrig, ligesaalidt som den vel omtrent samtidige Borgund paa Søndmør, at have naaet nogen synderlig Anseelse.

Omtrent af samme Beskaffenhed maa Kjøbstaden Lúsakaupangr eller slethen Kaupangr, nu Kopanger, i indre Sogn, have været. Den nævnes ej førend i Slutningen af det 12te Aarhundrede, da Kong Sverrer afbrændte den 1181; siden blev den vel igjen opbygget, og stod endnu i det fjortende Aarhundrede, men synes fra den Tid af mere og mere at have tabt sig; nu er den ej længer til.

Másstrandir, nu Marstrand i Bohuslen, blev anlagt af K. Haakon Haakonsøn.

Foruden de omtalte Byer vare der og andre Handelspladse, som deels nævnes i Oldskrifterne, deels af de nuværende Stedsnavne kunne gjenkjendes som saadanne. Af disse kunne nævnes:

Vágir, nu Vaagen i Lofoten.

Hamarr litli, eller litli kaupangr, det nuværende Lillehammer, nævnes som Kjøbstad allerede først i det 13de Aarhundrede.

Ved Nidelvens Udløb i Agder (Niðaróss i þrumusundum) var en Handelsplads, nu Arendal.

Freysey eller Fræsey, nu Frøsøen i Storsjø i Jemteland, omtales før 1270.

Koparvik, nu Kopervik i eller ved Drammen, har rimeligviis været Udskibningssted og Havn for Dramselvens Opland.

Kaupmannanes, nu Kopmandsnes, paa en af Logen Elv dannet Halvø i det sydlige Sandsvær paa Vestfold; her skulle i senere Tider især hollandske Kjøbmænd have indfundet sig for at handle med Tømmer. Det nævnes allerede i Midten af 14de Aarhundrede.

I Fenstad paa øvre Romerike, ligger en „Birkekaupang", (Birkikaupangr), her har saaledes baade været Birk og Kaupang, rimeligviis i den ældste Tid, da Raumarike endnu havde sine egne Konger.

Steder ved Navn „Kaupangr" findes og ved Glommen i Storelvedalen i Østerdalen, Aal i Hallingdal, og i Nærheden af Svenæ i Numdal, nordenfor det nuværende Kongsberg.

Som virkelige Kjøbstæder i Norge kunne vi altsaa omtrent ved Aar 1300 regne Niðaróss, Björgvin, Stafangr, Skiðan, Túnsberg, Konungahella, Sarpsborg, Osló og Hamarr; som ubetydelige Véey, Borgund, Lúsakaupangr og Másstrandir. Men ikke alle disse Stæder havde sin egen for Landdistrikterne adskilte Jurisdiction og dannede saaledes virkelige By=Communer. Af saadanne vare der kun fire, Niðaróss, Björgvin, Túnsberg og Osló; hver af dem havde sin egen Lagmand og sit eget Bything, og kaldtes derfor til Forskjel fra de øvrige *villæ forenses*. De øvrige stode under Landdistriktets Lagmand, og nøde vel heller ikke den Anseelse, som hine.

51. Efter Bylovene at dømme vare Byerne i ældre Tider saavidt muligt anlagte efter samme Plan. Hovedgaderne (stræti) gik parallelt med Bryggerne (bryggjur), hvilke i fortløbende Række vare byggede ud i Vandet langsmed den Side af Havnen (vágr), der vendte mod Byen. Disse Hovedgader afbrødes i visse Afstande ved bredere Tvergader, kaldte Almindinger (almenningar), der saaledes dannede den aabneste og fornemste Communication mellem den øvre Deel af Byen og Bryggerne. Dog var der ogsaa i Stykkerne mellem to Almindinger mindre og smalere Gader eller Passager (veitr), for Fodgængere; og desforuden skulde man fra Bryggen kunne gaa gjennem ethvert Gaardsrum til Gaden paa den modsatte Side. Husene vare byggede med Gavlerne mod Gaden og Bryggen; hver Gaard (garðr) indtog sædvanligviis et meget stort Rum, og vilde efter vort Talebrug siges at bestaa af flere Gaarde, alle med fælles Gaardsrum; man kunde derfor og sælge hele, halve, ja fjerdedeels Gaarde. Hver Gade, Alminding og Veit, ja hver Gaard havde sit eget Navn.

Om Byerne i Norge og Bilandene kan mærkes:

16. Nidaros, Norges Erkesæde (*metropolis*), blev, som ovenfor anført, anlagt af Olaf Tryggvesøn paa det saakaldte Niðarnes, ved Nidelvens Udløb, længst nede ved Elven; og kun efterhaanden, og det temmelig langsomt, udvidede Byen sig opad mod Syd og Vest. Olaf byggede ogsaa Byens første Kirke, Klemenskirken, dog kun af Træ; og nedenfor denne, men i Nærheden deraf, en Kongsgaard, begge lidt ovenfor Krókr (s. nedf.) mellem de yderste Dele af nuvær. Strandgade eller Dronningensgade. Disse Bygninger forfaldt siden under Haakon Jarls Sønner, men Olaf den Hellige opbyggede dem paany, begge af Steen, og gjenopreiste ligeledes det næsten tilintetgjorte By=Anlæg.

hans Klemenskirke antoges hidtil urigtigen at være det med Domkirken sammenhængende, saakaldte Capitel. Efter Olaf den Helliges Fald blev siden en Trækirke opført paa dette Sted, hvor hans Lig et Aars Tid havde ligget begravet, en Sandmæle allersydligst ved Elven. I Stedet for Træ-Kirken opførte siden Olaf Kyrre en Steenkirke, kaldet Christ- eller Trinitatis-Kirken; søndenfor denne, men maaske nær ved, havde allerede Harald Haardraade ladet opføre en stor og sterkt bygget Steenkirke, kaldet Mariekirken. Saaledes stode indtil Erkebiskop Øysteins Tid de tvende Kirker, Trinitatis-, og Maria-Kirken, ganske tæt ved Siden af hverandre. Erkebiskop Øystein lod baade Trinitatis- og Maria-Kirken nedrive og den sidste flytte til Elgeseter; i den førstes Sted opførte han den berømte og prægtige Christkirke (paabegyndt efter 1181); den udvidedes siden under Erkebiskop Sigurd fra 1248 af ved Tilføjelse af den pragtfulde vestlige Deel, som nu ligger i Ruiner. Christkirken var Norges Metropolitankirke og Nidaros Stifts Kathedralkirke, hvor St. Olafs Lig opbevaredes i et kostbart Skrin. Indgangen til dette Chor laa omtrent der hvor forhen Mariekirkens Højalter stod. En anden Kirke, der ligeledes skylder Olaf sin Oprindelse, var Olafskirken; den paabegyndtes af Magnus den Gode og fuldførtes af Harald Haardraade paa et Sted, kaldet Saurhlið ikke langt fra Elven, hvor Olafs Lig havde staaet en Nat førend det bragtes hen til den føromtalte Sandmæle; dette Sted var dengang ovenfor Byen, men kom senere, efter dens Udvidelse, til at ligge midt i den. Olafskirken var Sognekirke, men synes senere hen, i det 14de Aarhundrede, at være bleven overladt Minoriterne eller Franciscanerne. Andre Kirker vare St. Gregoriikirke, nær ved Olafskirken, oprindelig paabegyndt af Magnus den Gode, for at indrettes til Kongsgaard, men af Harald Haardraade fuldendt og indrettet til Kirke; St. Margaretæ Kirke, opført paa det under K. Olaf Kyrre stiftede Gildes Bekostning; her var Byens Vagttaarn; St. Martins Kirke, nedenfor denne; St. Mariæ Kirke, den nuværende Frue Kirke; Korskirken, i den nedre Deel af Byen; Allehelgenskirke og St. Benedict-Kirke, paa hver sin Side af Langgaden (langstræti); St. Petri Kirke, hvor alle Rets-Eder bleve aflagte; St. Johannis Kirke, St. Michaels Kirke, Apostlernes Kirke, St. Nikolai Kirke, St. Andreæ Kirke; dertil kom Prædikebrødrenes eller Dominicanernes Kloster paa den anden Side af Almindingen lige overfor Kongsgaarden. Lige udfor Byen laa et Cluniacenserkloster paa Niðarhólmr eller Hólmr, nu Munkholm; og paa den

anden Side af Elven Bakke Nonnekloster og Elgeseter (Elgisetr) Augustinerkloster, med den dertil flyttede Mariekirke, i Vest, (see § 30). Blandt Byens geistlige Stiftelser maa ogsaa Hospitalerne regnes neml. Hospitalet ved Domkirken og tvende paa Ilevoldene, vestenfor Byen. Blandt andre Bygninger er især Kongsgaarden mærkelig; den var opført af Magnus den Gode og Harald Haardraade, og laa søndenfor Christkirken, mellem denne og Elven, som her gjorde en Bøining; den kaldtes den nye Kongsgaard til Forskjel fra den ældre, eller Olaf den Helliges, som siden kaldtes Skulegaarden, og laa nedenfor Klemenskirken ved Krókr. Ogsaa vare Erkebispegaarden og Kors-Gildehuset eller Gildeskaalen ude mod Øren, betydelige Bygninger; i den sidste holdtes Bythinget.

Af andre Gaarde nævnes: Sigurd Svardages Gaard, nede i Byen, Bergsvein Pipa's Gaard, hvor nu Bergsvensveiten er, Skjælgin, Steingarðr, Bássinn, Brattinn, Grjót, Stútsgarðr, Krunkinn, Tannagarðr, Kvennaþórisgarðr, Straumrinn, Hávarðargarðr, Strumpinn, Soprinn, den sidste nede i Byen, o. fl.

Bryggerne synes at have strakt sig langs Elven, fra den saakaldte Krókr eller Skipakrókr lidt ovenfor Bröttueyrar (see nedenfor) indtil ud for Kongsgaarden. Af Gader nævnes Øvre-Gaden (efra stræti), nu maaskee Prindsens Gade; Nedre-Gaden (neðra stræti), nu Munkegaden; Nordre-Gade (nyrðra stræti); Lang-gaden (langstræti), nu Søndre Gade, der strakte sig heelt op til Kongsgaarden; og Kjøbmandsgaden (kaupmannastræti) ved Bryggerne, den nuværende Strandgade. Kongens, Dronningens og Østre Gade vare deels Almindinger deels ubebyggede Steder ved Stranden. Desforuden nævnes Torvet. Ved Søen i N. O. laae Ørene (eyrar), hvor Ørethinget holdtes, et Thing, som egentlig kun var fælles for de 8 throndhjemske Fylker og sammenkaldtes ved en Konges Thronbestigelse for at Kongenavnet formeligt kunde blive ham tildømt; men hvor ogsaa Frostethinget kunde holdes. Paa Ørene stode nogle Smedjer (smiðjubúðir); ad Elven til bleve Ørene brattere og kaldtes Bröttueyrar. Vestenfor Kongsgaarden, henimod den smale Hals, der forbinder Landningen med Fastlandet, laa Akrinn eller Kálfskinnsakrinn, nu Kalvskindsageren, hvor Erling Skakke faldt 1179; ved Siden af den, mellem det nuværende Torv og Hospitalet, en indhegnet Vei, kaldet Geilar, nu Geilann. Hiinsides Halsen, mellem denne og Ilsvigen, vare Íluvellir, ved Mølleaaen Íla, hvor

nu Forstaden Ilen ligger; Skraaningen østenfor Elven lige overfor Byen kaldtes Bakkar, Bakke, hvor nu Baklandet ligger; her laa det omtalte Nonnekloster af Benedictiner-Ordenen. Fæstningsværker i eller strax ved Byen vare en Træborg eller Forskandsning over den smale Hals ved Ilen, en saakaldet Borg ude ved Ørene, og et Kastel ved den Bro, der forbandt den sydlige Deel af Byen med Fastlandet. Alle disse Fæstningsværker indrettedes, og ødelagdes tildeels ogsaa, under Borgerkrigene. Noget længere fra Byen, paa de saakaldte Steenbjerge, anlagde Sverrer et Kastel, kaldet Sion, senere Sverrisborg.

Naar man seilede til Nidaros udenifra Fjorden, og var kommen ind paa den egentlige Strindfjord, hindrede først den høje Gauláráss (Byaasen), hvis øverste Punkt kaldtes Grásteinn (Graakallen), Øjet fra at see den østenfor liggende Vig, hvorved Byen laa, og Byen selv. Den østligste og yderste Gaard i Nes (Byneset) Sogn vestenfor Aasen, var Flaðki eller Flagðki (Flak); derpaa kom man forbi Folafótr og enkelte Pynter af Aasen, Hattarhamarr, Digrmúli, Gullhamarr og Hefring (nu Høvringen). Ligeoverfor Digermulen, paa Østsiden af Vijen og Byen, strakte Hlaðhamrar (Ladehamren) sig ud, ovenfor denne laa Jarle- og Kongsgaarden Hlaðir (Lade). Broen over Nid-Elven var i Oldtiden længere vestlig, end nu, omtrent lige nedenfor Kongsgaarden. Paa den modsatte Kant vare Sletterne Sprotavellir, fra hvilke man forbi Skellingarhella kom til Elgisetr eller Helgasetr Kloster, nu Elgesæter, lige ovenfor Christkirken og Kongsgaarden. Strax vestenfor Byen laa Steinbjörg, Steenbjergene, hvis Skraaning mod Byen paa det Sted, Vejen gik, kaldtes Feginsbrekka.

Gadernes Retning og Husenes Beliggenhed angaves almindeligviis ved Ordene „ud", „op" og „ned"; „ud" betegnede Retningen mod Søen; „ned" mod Elven og Bryggerne; „op" mod Kirken og Kongsgaarden. Derfor kaldes ogsaa Franciscanernes Kloster i daglig Tale „ned hos Brødrene", Dominicanernes derimod „op hos Brødrene".

Nidaros Takmerker eller Grændser mellem Byens og Landets Territorium opgives saaledes: fra Folefoten over Aasen til en Furu ved Navn Steinverte; derfra til Gullingsaasen østenfor Varden, tversover Myren til et Tjern ved Navn Rødtjern eller Koltjern, derfra langs Aaen, der falder i Søen ved Iduklett, og derfra op

i Graastein (Graakallen), mellem Flaðki (Flak) og Klepstad, og derfra gjennem Bjørnskardet ud til Flaðkamörk.

17. Bergen (Bjargvin, Björgvin, Bergvin, Björgyn, Bergyn, Bergin) var i lang Tid kun bebygget paa den østre Side af Vaagen, hvor nu den saakaldte Tydskebrygge er, mellem Fæstningen og Vaagsbunden. Den modsatte Side af Vaagen, der nu udgjør Byens fornemste Deel, var i Middelalderen uden egentlige By-Anlæg, og kaldtes Stranden (strönd). Som Byens tre Hoveddele kan man regne a) den egentlige By, mellem Sandbro (see nedenfor) og Vaagsbunden; b) Stranden paa Nordnes, mellem Vaagsbunden og Haakarlestranden see nedenfor; c) Holmen (Hólmrinn), nu Holmen eller Communen, hvor Bergenhuus Fæstning ligger, forstørstedelen adskilt fra den egentlige By ved en sumpig Fordybning, kaldet Veisan.

Kirkerne i Bergen vare følgende: Christkirken, Bispedømmets Kathedralkirke, allerede paabegyndt under Kong Olaf Kyrre, med den hellige Sunnivas Skrin. De hellige Apostlers Kirke, (postulakirkja) opført først af K. Haakon Haakonsøn som et Capel i selve Kongsgaarden, siden flyttet til den kongelige Urtehave (grasgarðr), opbygget saare prægtigt og og indviet 1302; den var den fornemste af de 14 kongelige Capeller; ovenpaa i samme Bygning skal St. Játmunds Gildestue have været. Den lille Christkirke (litla Kristskirkja) ogsaa kaldet Trinitatis Kirke, paa samme Kirkegaard som Domkirken. Dominikaner- eller Prædiker-Klostret med Kirke, ganske nær ved Christkirken, paa det saakaldte Kannikebjergs østlige Skraaning ned mod Veisan; i daglig Tale kaldte man dette Kloster út til bræðra eller á ofan til bræðra; endelig Vilhjalmskirkja. Alle de nu nævnte laae paa Holmen; til den lille Christkirke sognede Personalet i Kongsgaarden og alle forøvrigt dertil hørende Personer. Dernæst efter deres Beliggenhed sydefter indtil Vaagsbunden; Olafskirkja á bökkum (paa Bakkene) paa Skraaningen østenfor Sverresborg; Mariukirkja, nu Tydskekirken, Lafranzkirkja, Petrskirkja, Columbæ kirkja eller Steinkirkja, Nikuláskirkja, hvis Taarn var Vagttaarn; Marteins kirkja, Hallvarðskirkja, til hvis Sogn Skomagerne i Vaagsbunden hørte, og for hvis Qvarteer den dannede Nordgrændsen. De sidstnævnte 7 Kirker laae alle ved Øvregaden. I Vaagsbunden laae: Mikjalskirkja, Olafskirkja i vágsbotni, med et Minorit- eller Franciscaner-Kloster, almindeligen kaldet inn til bræðra eller kortere at bræðra; det er den nuværende Domkirke; de tvende, til een og samme Stiftelse hørende Kirker, Katharinakirken (Katri-

narskirkja) og Allehelgenskirken (allraheilagrakirkja,) hver med sit Hospital, hiin for Fruentimmer, denne for Mandfolk; de hørte begge blandt de 14 kongelige Capeller, og vare stiftede af Kong Haakon Haakonsøn, men kun Allehelgenskirken var opført af ham; Katharinakirken, hvortil han havde lagt Grunden ved Sandbro, opførtes af hans Søn Kong Magnus i Vaagsbunden, nær ved Katharinakirken; endelig Krosskirkja (nu Korskirken). Sydligt ved Álrekstaðavatn (nu Lunggaardsvandet), laa St. Mariæ Nonnekloster af Cistercienser-Ordenen, almindeligviis kaldet Nunnusetr, nu Lunggaarden. Paa Stranden laae: Ágátukirkja, St. Johannis Kloster for regulære Augustiner-Chorherrer, almindeligviis kaldet Jónskirkja, Klemetskirkja (nu Nykirken); og det rige St. Michaels Kloster af Benedictiner-,. siden Birgittiner-Ordenen, almindeligviis kaldet Munklifi (Munkeliv) eller Mikjálskirkja á Norðnesi, beliggende ude paa Nordnes, ligeoverfor Holmen. Foruden disse Kirker nævnes Jacobskirken paa Nordnes og endelig Margretekirken sammesteds, opført, trods Geistlighedens Forbud og Bandsættelser, til Ære for den paa Nordnes 1301 brændte Kvinde, der udgav sig for Kong Erik Magnussøns Datter og Thronarving til Skotland.

Af andre Bygninger mærkes: Kongsgaarden, opført af Olaf Kyrre, i den Deel af Byen, der kaldtes Holmen; Bergenhuus Fæstning indtager nu det hele Terrain, hvor Christkirkerne den gamle Kongsgaard m. m. stode; Bispegaarden ogsaa paa Holmen; St. Mariæ Gildehuus, hvor Lagthinget holdtes, og Borgin, eller Sverrisborg, paa en Høide lidt østenfor Kongsgaarden. Af egentlige Gader har Bergen i Middelalderen neppe haft flere end een Langgade, den øvre (langstræti efra), nu Øvregaden. Denne Gade var overskaaren af følgende Almindinger, nordenfra at regne: Mariekirkens Alminding (Mariukirkju-almenningr), fra Mariekirken til Bryggerne; Búa-almenningr, Breiða-almenningr, Nikuláskirkju-almenningr, Auta-almenningr, nu Vetterlevs-Almindingen, og Hallvarðskirkju-almenningr. I den sydlige Deel af Byen, ovenfor Halvardskirken, indmod Vaagsbunden, hvor Skomagerne (sútarar) boede, omtales et Sútarastræti (Skostrædet); ved Martinskirken, hvor Skindernes og Guldsmedenes Qvarteer grændsede sammen, nævnes i Oldskrifterne Skinnarastræti og Gullsmiðastræti. En Mængde af de enkelte Gaarde i Bergen nævnes, og flere af dem have endnu beholdt deres gamle Navn; saaledes langs

Bryggen sydefter: Gúllskórinn (Guldskoen); Systragarðrinn (Systergaarden) i Mariekirkens Sogn; Englagarðr (Engelgaarden); Búagarðr, ved Búa-almenningr; Bræðisgarðr (Brædsgaarden); Einarsgarðr, Sveinsgarðr, Gyltan, Jáfjörðr eller Áfjörðr (Jacobsfjorden), begge i Petri Kirke Sogn, Straumrinn ligesaa; Bellagarðr (Belgaarden), Hólmadalrinn (Holmedalen), alle fra det nuværende Dreggen til Bryggesporden; dernæst Kappinn (Kappen), Lepprinn (Leppen), Brattrinn (Bratten), Dramsúðin, Finngarðr (Finnegaarden), den sidste ved Auta-Almindingen. Andre Gaarde, som nævnes, ere Hildugarðrinn, Fattrinn, Bjarnagarðrinn eller Nýigarðrinn i Sútarastræti, Grissinn i Gullsmiðastræti i St. Martins Sogn, Knausinn, Oddsgarðrinn, Grasgarðrinn, Gálgrinn, Askaþingsgarðrinn, ogsaa i Mariekirkens Sogn, Skiðagarðr i St. Martins Sogn, ved Siden af Grisen, Kauninn i Skinnarastræti, St. Martins Sogn, Skaftinn, hvoraf en Deel kaldet Dúfuhús, Kringlan i Petrskirkjusókn, der grændsede til det nordenfor liggende Mariekirkens Sogn; Skeggrinn, ved Bryggen, Skallagarðr, Slæpalangrinn, Kárinn, Arnagarðrinn ved Søen, Heinreksgarðr, Dróttningargarðr, Brœðragarðr, Mikligarðr, Bœtagarðr, Brynjúlfsgarðr, der synes at have ligget yderst mod Nord, ved Bryggen; Klokkaragarðr, der synes at have ligget nordligst paa Øvregade; garðr Sigríðar Sætu, omtrent midt i Byen. Paa Stranden laa Auðunargarðr, der engang tilhørte den bekjendte Skribent Hr. Hauk Erlendsson; Erkebispens Gaard o. fl. Overhovedet vare de største og smukkeste Gaarde, hvor fornemme Folk boede, nede ved Bryggerne; i den øvre Gade boede blot Haandværkere og Kræmmere. En Badstue, kaldet Bergsbaðstofa, nævnes i Martins Kirkesogn, lidt oppe i Bakkerne.

Af Brygger nævnes Kongsbryggen (Konungsbryggja), udenfor Kongsgaarden, Biskupsbryggja udenfor Bispegaarden, Fauskabryggja i Vaagsbunden, Munkabryggja paa Nordnes; de egentlige Hoved-Brygger vare den nu saakaldte Tydskebrygge, fra Kongens Have til Ørene (eyrar) i Vaagsbunden. Kongens Have indtog den sydlige Skraaning af Holmen søndenfor Kongsgaarden, og adskilles ved den omtalte sumpige Fordybning (veisan) fra Byen. Nærmest Vaagen laa Frugthaven (eplagarðr), længere inde Urtehaven (grasgarðr), hvor Apostelkirken stod, og hvorfra der til Øvregaden førte en Bro over veisan kaldet Sandbrú; etsteds kaldes den sandbrú litla, og maa man, hvis denne Benævnelse ej er løst henkastet,

tænke sig den større Sandbro at have været den Deel af Bryggen, som upaatvivlelig har strakt sig over Veisan nede ved Stranden til Kongens Frugthave. En anden Træbro eller Træbrolægning førte over en sumpig Strækning nær Allehelgenskirken inderst i Vaagsbunden (brú við allraheil. kirkju). — Byen var inddeelt i Fjerdinger.

Byens Omgivelser vare følgende: i Nordvest Øen Fenhringr, nu Askøen, forbi hvilken man seilede ind, paa Østsiden, naar man kom nordenfra, paa Sydsiden, naar man kom vesten- og søndenfra. Sydøstlig paa Askøen er den lille, af et Par Øer indelukte Vaag Flóruvágr (Florevaag), bekjendt af Slaget mellem Sverrer og Øeskjeggerne 1194; ligeoverfor, paa Fastlandet, laa Hvarfsnes, nu Hvarven, hvor det store indre Bassin, den saakalde Byfjord, begynder; ovenfor Hvarfsnes er Fjeldet Lögðarhorn (Lyderhorn) hvor Byen havde sin Vite og Vagttaarn. Lidt indenfor Hvarfsnes er Grafdalsvágr, der gaar ind til Grafdalr, (Gravdal); endnu længer inde, ved Begyndelsen af den nu saakaldte Puddefjord, Laxavágr (Laxevaag); her gaar Fjorden temmelig langt ind mod Sydost, indtil den, gjennem et smalt Sund (Straumrinn) staar i Forbindelse med en indre Vaag i Øst, Álreksstaðavágr (Store Lunggaardsvandet), der igjen staaer i Forbindelse med et nordenfor liggende lille Bassin, nu kaldet lille Lunggaardsvandet. Fra dette er der mod Nord til Vaagsbunden kun et smalt Eid, og den ligeledes fra Byfjorden mod Sydøst indgaaende Vaag danner paa den Maade tilligemed Puddefjorden en blot ved dette Eid med Fastlandet sammenhængende Halvø, hvis nordlige Deel kaldtes Norðnes, og dettes yderste Strand Hákarlaströnd. Den sydlige Deel af Halvøen kaldtes Sunnes (Sydnes). Sletterne længere inde paa Nordnes, nærmere Vaagsbunden, kaldtes efter det der beliggende St. Johannis Kloster Jonsvoldene, Jónsvellir (nu Engen). Mellem Nordnes og Holmen paa den ene Side, og det nordøstenfor liggende Hegranes paa den anden, gaar den fordum saakaldte Hegravik, nu Sandvigen, ind, optagende to Elve, den store Sandvigselv, nærmest Hegranes, og en mindre, den nu saakaldte lille Sandvigselv, i ældre Tider Gunnhildar-á. Den nederste Deel af Dalstrøget, hvori denne løb, kaldtes Mylnudalr efter de der staaende Møller; længer op mod Fløifjeldet laa den lille Vápnadalr. I hiin Vig laa Töluholmr, nu Christiansholm, og sydvestligt for denne var, ved Sverresborg, den lille Töluvik (Skudevigen). Ved Alreksstaðavatn laa Kongsgaarden Alreksstaðir,

nu Aarstad, og mellem denne og Byen faldt en Elv ud, (Fløen-Elven) over hvilken en Bro førte, ved Navn Krossbrú. Strækningen ovenfor Nicolaikirke under Fløifjeldet til henimod Sandvigen kaldtes Kopr.

I Bergen blev almindeligviis Retningen udefter Vaagen kaldet „Nord" eller „ud"; omvendt indefter Vaagen „Syd" eller „ind"; Østover, mod Fjeldet, „op" og vestover, mod Søen, „ned".

Bergens Takmerker angives i Byloven af 1276 saaledes; Gunnhildará (Lille Sandvigselv) danner den nordlige Grændse, derfra til Varden oppe paa Fjeldet i Vápnadalr (Varden paa Fløjfjeldet), derfra sydefter, norden (ɔ: nordøsten) for Breiðamýri, en Myrstrækning ovenfor Fløifjeldet, og op i Álreksstaðavatn (Svartediget), derfra til Krossbrú, derfra til Strømmen (mellem Store Lunggaardsvand og Puddefjorden), og hele Sydnes og Nordnes (ɔ: hele Halvøen), og hvad der af Fjorden ligger indenfor den rette Synslinje mellem Nordnes og Gunnhildará.

18. Stavanger (Stafangr) var, som en af de Stæder, der intet eget Lagthing besad, neppe af den Betydenhed, som de fire fornemste Stæder, og det var sandsynligviis mest som Bispeресidents, at den i Middelalderen spillede nogen egentlig Rolle. Heller ikke finder man i Diplomer eller Love dens Gaarde eller Gader synderligt omtalte. Byen selv, eller dens Grund, tilhørte ifølge Gavebrev af Kong Magnus Erlingssøn, bekræftet af K. Haakon Haakonssøn, Kathedralkirken eller dens Patron St. Svithuns Helligdom. Dens Beliggenhed var da, som nu, om en Vaag, der gaar ind fra det Sund, der adskiller den i Bukkefjord (Bóknarfjörðr) beliggende Ø Hundvaka fra Fastlandet. Af Kirker i Stavanger nævnes den endnu staaende Kathedral, St. Svithuns Kirke, St. Mariæ Kirke, St. Martins Kirke, (Marteinskirkja) Allehelgenskirke (Allraheilagrakirkja); St. Petri Kirke, (Petrskirkja) med Hospital, og St. Olafs Kirke. Der var i Stavanger en Kongsgaard og en Bispegaard. Ogsaa omtales Gaardene Brattrinn og Krikrinn. Indsejlingen til Stavanger skete mellem Tungunes, nu Tungenes, den yderste Spidse af den Halvø, der dannes af Havet i Vest, Bukkefjorden og Gandsfjorden i Øst, og den nordenfor liggende Fjarðbyrja (nu Fjeldø), hvoraf dette Sund kaldtes Fjarðbyrjusund; derpaa indenom Brúa (Broø) og endelig forbi Hundvaka (Hundvaagø) ind i Stavangers indre Vaag.

19. Skien, Skiða, (g. Skiðu) el. Skiðan (g. Skiðunnar) nævnes ikke synderligt i Oldskrifterne. Der udførtes derfra, som nu, Bryne-

stene (harðsteinar, harðsteinagrjót) fra Eidsborg i Thelemarken. Af Kirker nævnes kun een i Byen selv, St. Mariæ Kirke; men strax søndenfor Byen, paa en af Elven omslynget Ø, Gymsey, laa det rige Benedictiner=Nonnekloster, Gymseyjar klaustr, med et Capel, og til dette hørte desuden en Kirke, Hakasteins kirkja, længer i Vest paa Sydsiden af Elven, hvor nu Hagestens=Faret er beliggende. Ikke langt nordenfor Byen laa Gerpens Kirke (Gerpinar kirkja), og i Øst Høvdingsgaarden Bratsberg, ligeledes med et Capel. Af Gaarde nævnes kun Gestgarðrinn, Hoginn og et Sted kaldet Sundin (á Sundunum) samt Prestegaarden Lundr og den nordligste Gaard Hlið. Som Takmerker nævnes Strækningen sydefter langs med Bjerget (Brekkeberget) til Meginbekkr (Kverndals=Bekken?) saa langt som Hliðs Grændser gaae, vestover til Grændsefjellet mod Gaardene Folkheimr (Falkum) og til Fartangen samt midt i Farvandet. Stedet, hvor Klostret havde sit Nøst, synes at have været kaldet Naustaberg, i Fossen her ovenfor faldt godt Laxefiske.

20. Tønsberg (Túnsberg), var en *villa forensis* og nævnes hyppigt. Dens Beliggenhed var, som nu, ved Foden af Slotsberget (bergit), paa den østre Side af det indre Bassin af Tønsbergfjorden, ligeoverfor Njótarey (Nøterø), der kun ved en smal, tildeels usejlbar, Canal (den saakaldte Pir, i Fortiden Skeljasteinssund), stod i Forbindelse med Foldin eller den ydre Deel af Christianiafjorden. Tunsberg var i Middelalderen langt anseeligere end nu. Den havde følgende Kirker: St. Laurentii Kirke (Lafranz kirkja) i den nordlige Deel af Byen, med et Hospital, i dens Taarn hang Stormklokken; St. Mariæ Kirke, der endnu er tilbage; St. Thomas Kirke, St. Petri Kirke, St. Stephans og Georgs Kirke med Hospital, et af de 14 kgl. Capeller, sydligt eller rettere udenfor Byen; fremdeles et Minorit= eller Franciscaner=Kloster med Kirke i den sydlige Deel af Byen; St. Olafs Kirke og Kloster (Ólafskirkja) for Munke af Præmonstratenser=Ordenen, ogsaa sydligt i Byen, nærved Bryggerne. Paa Slotsberget laa St. Michaels Kirke, i Førstningen et Præmonstratenser=Kloster, men siden det 3die af de 14 kongelige Capeller. Paa det fritstaaende Slotsberg lige over Byen paa Nordsiden var der allerede i det 12te Aarhundrede en Borg og Kasteller hvilke Befæstninger Haakon Haakonssøn udvidede, idet han byggede det saakaldte Gautakastali over Danakleif, Opgangen til Bjerget, og lod hele Bjerget omgive med

en Mur. Fra denne Tid af synes Befæstningen at have faaet Navnet Túnsberghús, her residerede Fehirderen som Commandant. Ogsaa byggede K. Haakon i Byen en Kongsgaard, i Nærheden af St. Laurentii Kirke. Tunsberg synes kun at have haft en eneste Hovedgade, foruden Bryggerne, der strakte sig fra Kongsgaarden til Olafsklosteret, og af hvilke den sydligste kaldtes farbryggja eller farkarlsbryggja. I Midten af Hovedgaden var Torvet med et Kors; desforuden flere Almindinger eller Tvergader. Af Gaarde nævnes Bárðargarðr øverst ved St. Laurentii Kirke, Ámundargarðr i den midtre Deel af Byen, derforuden Gautagarðr i Mariekirkens Sogn, Rauðhelda i Peterskirkens Sogn, Æskellinn, Brattrinn, Jónsgarðr i Mariekirkens Sogn, Sappinn, Presthusene, Bræðragarðr, og maaskee Jökulsgarðr. Nordlig udenfør Byen stode Smedeboderne (smiðjubúðir), og paa den nu saakaldte Mølle-Haug strax østenfor Byen var det gamle Haugar, hvor Haugaþing for Vestfold holdtes. Lige i Sydøst for Byen laa Gaarden Gunnarsbœr (nu Gunnersby), og sydligt for denne Skeljasteinn, i daglig Tale kaldet Steinninn, nu Steen, ved det smale Sund, Skeljasteinssund eller Skeljasteinsgrunnr, nu Piren, som Kong Haakon Haakonssøn lod udgrave. Paa den anden Side, paa Njótarey, ligeoverfor Byen, laa den Oslo Bispestol beneficerede Gaard Teigar (nu Teje) med en Bispegaard. Nordenfor Slotsberget var den lave Aas Fróðaáss med den saakaldte Fróðakelda, nu Kjelde. Endnu længer i Nordvest laa Gaden Sæheimr, nu Sæm eller Jarlsberg. Fra Foldin seilede man ind til Tunsberg enten forbi Jarlsey, nu Jersø, eller mellem Húsey og Féey (Føyen), eller gjennem Hundsund mellem Féey og Njótarey.

Som Tunsbergs Takmerker angives i Byloven af 1276: over til Hrafnaberg (nu Ramberg paa Nøtterø), vestenfor Teige) og Smjörberg paa den anden Side af Fjorden; derfra op til Fróðakelda, og derfra (over Fróðaáss) heelt op i Sýrubekkr, maaskee den Bæk, der kommer fra Slagn og falder ud nordøstenfor Byen; langs ud med denne og ovenom Gunnarsbœr ud om Steinninn og saa nordefter om Teigar og til Farkarlsbryggja.

21. Konghelle (Konungahella), nu Kongelf i Bohuslen, men noget vestligere end den nuværende By. Denne ældgamle By naaede sin største Velstand under Kong Sigurd Jorsalafarer, men tabte sig efterat Venderne havde herjet den 1135. Den laa paa Nordsiden af den nordlige eller vestlige Arm af Gøt-Elven. Paa dens vestre Side laa et af Kong Sigurd Jor-

salafarer opført Kastel (Kastali), med Kongsgaard, Kirke og senere et Augustiner-Kloster (Kastala klaustr). Af Kirker i Byen nævnes St. Mariæ Kirke, St. Nicolai Kirke og et Minorit- eller Franciscaner-Kloster med Kirke. Paa en Holme i Elven Ragnhildarholmr, nu Rangleholmen, byggede Kong Haakon Haakonssøn en Fæstning, hvor Statsfanger ofte hensattes. Siden anlagde Kong Haakon V paa en noget østligere liggende Ø den stærke Fæstning Bagahús, Bahus eller Bohus Slot, efter hvilket hele Lenet fik sit Navn. Af Gaarde i Byen nævnes Bispegaarden og Baggagarðr. Ovenfor Byen laa en Aas, kaldet Bratsáss nu Brataasen, og nordenfor denne, i Rimalanda Sogn, Gaarden Sólberg eller Sólbjörg, og i Nærheden af denne Skurhagi eller Skyrvágr. Omtrent lige overfor Kastellet laa en Ø i Elven, Gulley, Gulløen, der nu er landfast med Hisingen.

22. Sarpsborg, eller Borg, laa paa Nordsiden af Fossen Sarpr, paa en i Glommens østlige Arm fremstikkende Pynt (Gamlebyens og Helgebys Mark) østligt for Gleng og Borregaard. Denne Tomt lod Olaf den Hellige afgjerde ved en Jordvold og Grav, og begyndte nu indenfor Volden en Kongsgaard og St. Mariæ-Kirke. Synderlig stor synes Sarpsborg aldrig at have været. Af Kirker omtales Mariekirken endnu i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, men ved Aar 1400 nævnes kun St. Olafs Kirke og St. Nicolai Kirke. Af Gaarde nævnes Rauðkopsgarðr og Júlsgarðr, begge liggende nordvestenfor Olafskirken; Muurmestergaarden (múrameistaragarðrinn) i Nærheden af Borgararmrinn, saa kaldtes enten en Deel af Befæstningen eller maaskee og den til Gleng indgaaende Viig; Prestgarðrinn, Syðrigarðrinn, Vestrigarðrinn, Sandsgarðr og Plátrinn. Vestenfor Byen kaldtes Bymarken Borgargerði (nu Borregaard), der var inddeelt i Lykker, af hvilken Petrslykkja nævnes; længere mod Nord kaldtes Egnen nede ved Vigen Hlægjandi (Gleng). Paa Mariekirkegaarden i Sarpsborg holdtes Borgarthinget. Sarpsborg afbrændtes af de Svenske 1567, og gjenreistes ej før 1839.

23. Oslo (Osló eller Asló) laa inderst inde ved Oslóarfjörðr, paa Sletten mellem den fra Tøjen (Töðvin) kommende Bæk (Töðvinarbekkr) og den nu saakaldte Loen-Elv. Oprindelsen af Navnet er uvis; den sidste Deel, Ló, betegner en lav Kyststrækning, men den første Deel har hidtil ej kunnet forklares. Den særdeles velbyggede By havde følgende Kirker: St. Halvards Kirke

(Hallvarðskirkja), Kathedralkirken i Bispedømmet, tæt søndenfor den nuværende Bispegaard; her opbevaredes St. Halvards Lig i et prægtigt Skrin; St. Mariakirken, den anden i Ordenen af de 14 kongelige Capeller, paa den saakaldt Øre, nærved Kongsgaarden i den ydre Deel af Byen, og nærmere Elven; St. Clemens Kirke (Klemetskirkja), St. Nicolai Kirke (Nikulásskirkja), nær ved den over Elven førende Geitabrú (Gedebroen), paa den nordlige Side af den derfra førende Eyra- eller Eystra-stræti; den flyttedes siden til Válkaberg (Aakeberg); St. Laurentii Kirke (Lafranzkirkja) med Hospital; Hellig Kors's Kirke (Krosskirkja); et Benedictiner-Nonnekloster (Nunnusetr) paa Leret, omtrent hvor den nuværende Prestegaard er; Prædiker- eller Dominikaner-Klostret, den nuværende Bispegaard, med St. Olafs Kirke, nær ved Domkirken; og Minorit- eller Franciscaner-klosteret med Kirke, den nuværende Oslo Kirke, udenfor den egentlige By, hiinsides Broen, paa det Strøg, som man kaldte Lykkerne (lykkjur). Af mærkelige Bygninger maa nævnes Kongsgaarden paa Øren, nærved Mariekirken og Elven; Bispegaarden med et Castel og Chorsbrødre-Gaarden, begge nærved St. Halvards Kirke, Lagmandsgaarden, Raadhuset, et Par Gildehuse o. fl. Af private Gaarde nævnes: Þórelfugarðr, Digrbeinninn, Skarthællinn, Digriskytningrinn, Gyriðargarðr, Þorláksgarðr, Haraldsgarðr, Steinbjarnargarðr, Jónsgarðr, Skinheimrinn, Saxagarðr (nu Saxegaard), Þórugarðr, Viðarsgarðr i N. O., Gamalsgarðr, Marteinsgarðr ved Korskirken, Olbærnagarðr, Flugubytinn ved Geitabrú, Kyrningrinn, Hjalparagarðr, Augat (i Auganu), Kærungrinn, Ágátan (i Ágátunni), Spakrinn, Snauðrinn, Brandsgarðr, Slupprinn, begge i den nordøstlige Deel; Pausinn, Smiðsgarðr, Gullinn, Kisinn (nu Matrikul-Løbenummer 462 og 463), Tapprinn, Skaddrinn, Hergilsgarðr, Knútsgarðr, Hestskórinn, Skankinn. Af Gader nævnes Eyrastræti, der synes at have været Byens Hovedgade, afdeelt ved Tvergaden Biskups-almenningr, der gik forbi Bispegaarden (omtrent den nuværende Strandgade), i to Hoveddele, af hvilke den nordlige synes at være kaldet vestra stræti, den sydlige eystra stræti. Af andre Almindninger nævnes Klemets-almenningr. Som Forstæder kan man ansee Lykkjur (austr á Lykkjum), mellem Elven og Eikaberg; Leiran (nu Leret) i den nordlige Deel af Byen, Martustokkar eller Mörtustokkar, (nu Galgeberget), og Válkaberg, Vákaberg eller Ákaberg (nu Aakeberg), hvor Kong Haakon Haakonsøn opførte

en Borg, og hvorhen han flyttede Nicolaikirken. Bryggerne strakte sig fra Bispops-Almindingen til Elvens Udløb. Længere hen under Eikaberg, hvor nu det saakaldte Alunverk ligger, var et Landingssted, kaldet Þrælaberg. Dalen længer oppe ved Elven kaldtes Kverndalrinn, hvor ogsaa flere Huse laae; her førte som nu en Bro over Elven, (brú við Ryginarberg) ved den nuværende Gaard Kverner, og man kom derfra op ad Ryginarberg (Ryenbergene), Egebergs østlige Fortsættelse. Ved Nonneklostret gik en lille Bæk Nunnu-bekkrinn eller bekkrin á Mörtustokkum, der kom fra Hofin (nu Hovin), hvor der var et Hospital; længere nordvest hiinsides Leiran, kom en Bæk fra Taðvin (Töðyn, Tøjen), og dannede Byens Grændse. Endnu længer i Vest faldt den store Frysja (Akers-Elven) ud i Bugten, og her begynder den flade Strækning Akrshagi (hvor Christiania nu ligger), fra hvilken igjen den bjergrige Pynt Akrsnes strakte sig ud, lige overfor Þrælaberg. Den derved indsluttede lille Vig, nu Bjørvigen, kaldtes Bjárvágr eller slethen Vágr, og i den laa lige ud for Frysjas Munding, Øen Snælda (hvor nu Kranen staar). Søen gik forresten i den ældre Tid langt højere op, især i den nordre Deel af Vaagen. Paa det højeste Punkt af Akrsnes anlagdes i Slutningen af det 13de Aarhundrede Borgen Akrshús eller Akrsborg (nu Akershuus). Akrsnes og Akrshagi havde sit Navn af Gaarden Akr, til hvilken de hørte, og hvor Fylkeskirken Akrs kirkja (Akers Kirke) laa. Nedenfor den, ved nuværende nedre Fos, laa den nederste Bro, man i Middelalderen havde over Elven (Frysjubrú). Stranden paa den anden Side af Akrsnes (nu Tyveholmen og Pebervigen), kaldtes Gyljandi. Ligeoverfor Akrsnes laa Höfuðey (Hovedøen) med et rigt Cistercienser-Kloster.

Retningen i Oslo regnedes saaledes, at hvad der egentlig er Syd, kaldes Øst; det hed saaledes at Lykkerne under Egeberg laa i Øst (austr á lykkjum), og følgelig Leret i Vest, Mörtustokkar i Nord og Vaagen i Syd.

Oslos Takmerker angives saaledes i Byloven af 1276: Töðvinarbekkr (Tøjenbækken) danner den nordlige Grændse; fra Bækken (ɔ: Bækkens Udløb) til den nordlige (det vil efter det nysforegaaende sige „vestlige") Kant af Válkaberg eller Vákaberg (Aakeberg, hvor det nye Bodsfængsel staar); derfra til Bækken paa Mörtustokkar (Hovinbækken under Galgeberget), og i Grinden paa Válin (Vaaler); derfra til Krossbrekka (Kors-Brinken) som gaar opad Eikaberg,

derfra udefter til den nederste Eikabergskleif, derfra ud paa Vaagen lige ud for Akrsnes og tilbage i Töðvinarbekkr. I en anden Afskrift udtrykkes det samme saaledes: Taðinarbekkr (Tøjenbækken) danner Nordgrændsen, derfra nordenfor Nonneklosteret og op til Mörtustokkar, derfra til Grinden paa Válin, og over under Eikaberg og ud til Þrælaberg eller Þrælaborg og midtfjords mellem Hovedøen og Akrshage.

24. Hammer (Hamarr, Hamarkaupangr, Biskupshamarr, Hamarr mikli) var neppe saa betydelig som det heder i den bekjendte Beskrivelse over den (Thaarups Magasin 2 B. S. 207 fgg) fra det 16de Aarhundrede; en Beskrivelse, der indeholder flere øjensynlige Overdrivelser. Hammer skyldte ene Bispestolen og Geistligheden sin Opkomst. Den laa, hvor nu Gaarden Store Hammer er beliggende i Vangs Sogn eller Riðabú paa Hedemarken, men skal i Middelalderen have strakt sig langt videre paa begge Kanter, det heder indtil Furuberget i Nord, derfra østligt henimod Gaarden Alang, derfra til Flagstadbro, og langs Flagstad-Elven indtil Asphølmen og Kyrholmen. Her stod en stor og smuk Kathedralkirke (Christkirken), af hvilken der endnu findes Ruiner; af andre Kirker nævnes Hellig Korses Kirke (Krosskirkja) ved Grønne-Gade, St. Georgii Kirke (af Træ), St. Olafs Kirke og Kloster, maaskee af Dominicanernes Orden, og et saakaldet St. Antonii Kloster, af hvilke man dog kun kjender det blotte Navn. Af Bygninger nævnes Kongsgaarden, som siden befæstedes og fik et højt Taarn; det kaldes siden Hamarshús (Hammershuus), Bispegaarden, Raadhuset, Chorsbrødrenes Huus o. s. v. Af Gader nævnes Grønne-Gade, Kloster-Stræde og Bispe-Stræde. Sysselmanden residerede i Kongsgaarden, i Staden boede desuden Lagmanden for Oplandene i det 14de, 15de og 16de Aarhundrede. Pesten i 1349 og Nedlæggelsen af Bispestolen i 1537 vare Hammers haardeste Stød; da Byen siden afbrændtes af de Svenske 1567, reiste den sig ikke mere.

25. Om Smaabyerne Véey, Borgund, Lúsakaupangr og Másstrandir er ej meget at sige. Véey havde to Kirker, Peters- og Marie-Kirken, af hvilken den sidste maaskee var Fylkeskirke for Romsdalen og rimeligviis stod i det gamle Fylkestempels Plads; desforuden havde den en Kongsgaard. Borgund havde idetmindste tre Kirker, Christkirken, Peterskirken og Mathiaskirken. Den laae paa den lille Borgund-Ø ved Siden af Nørvø (Nyrfi)

paa Søndmør, og dertil har vel ogsaa efter almindelig Talebrug alle de hvartede Bebyggelser været regnede, som siden kaldtes Borgensund, nu Aalesund, saaat Byen paa en vis Maade kan siges at have holdt sig indtil vore Dage. Lúsakaupangr eller Kaupangr i Indre Sogn synes aldrig at have havt mere end een Kirke, og nævnes i det 14de Aarhundrede ej længer som Kjøbstad. Om Másstrandir (Marstrand), beliggende paa nogle smaa Øer søndenfor Þjörn i Elvesyssel savnes nøiagtige Efterretninger; den havde et Minorit- eller Franciscaner-Kloster.

26. I Norges Bilande nævnes ingen anden egentlig By end Kirkjuvágr, (nu Kirkwall) paa Orknøerne. Denne By skylder rimeligviis især Jarlen Ragnvald Kale og Bispesædets Flytning herhen sin Opkomst. Tidligere var Jarlernes Residens og Bispesæde med Kathedralkirke (Christkirken) i Birgisherað (nu Birsay) paa den nordvestlige Kant af Øen Hrossey (Mainland), og sandsynligviis var der vel paa dette Sted ogsaa en Art af By. Men i Aaret 1137 grundlagde Ragnvald Kale i Kirkevaag den herlige St. Magnus-Kirke, som endnu staar der; Bispesædet flyttedes hid, og Jarlerne toge her deres Hovedresidens; fra denne Tid af kan man ansee Kirkevaag som en By; forhen var den vel neppe andet end en større Gaard med en bekvem Havn, hvor en Kirke stod, og hvor Jarlerne undertiden boede. Kirkevaag ligger inderst i en lille, fra Nord mod Syd indgaaende Bugt, paa det smaleste Sted af Øen Hrossey, hvis tvende Hoveddele her forbindes af det flade, kun en halv Fjerdingvej brede Eid Skalpeið (nu Scalpa). Foruden Kathedralkirken, St. Magnus-Kirke, omtales og en St. Olafs Kirke inderst i Vaagen. Af Bygninger nævnes Jarlegaarden og den prægtige Bispegaard, hvoraf endnu Ruiner findes. Som Udhavn for Kirkevaag nævnes paa Nordsiden Elliðuvik (nu Elwick) en Vig i Øen Gjalpandisey (Shapinsay), der ligger ved Indløbet til Kirkevaag, og paa den anden Kant Knarrarstaðir (nu Knarstoun) paa Sydsiden af Skalpeidet.

Paa Hjaltland var der rimeligviis en bymæssig Husesamling ved Bugten, som gaar ind i Nærheden af Þingavöllr (nu Thingwall), hvor Øernes Lagthing holdtes, hvor den fornemste Kirke stod, og hvor Erkedegnen og Lagmanden boede. Endnu er her etslags By, ved Navn Scalloway, og rimeligviis har Stedets ældre Navn, hvilket hidtil ej i Diplomer har kunnet gjenfindes, været Skálavágr eller Skálavegr.

Paa Færøerne har rimeligviis en lignende Bebyggelse allerede i gamle Tider været paa Þórshöfn (Thorshavn) ligeledes Hoved-Thingsted, beliggende østligt paa Straumsey (Strømø).

Befæstninger.

27. Af ordentlige Befæstninger eller Borge havde Norge ej mange — de fleste ere allerede i det Foregaaende omtalte — og de skyldte forstørstedelen Thronkrigene sin Oprindelse. I Vikingetiden manglede der vistnok ikke paa mange smaa, private Befæstninger (virki) langt Kysterne, paa Øer eller Klipper, hvor en angreben eller forfulgt Kæmpe en Tidlang kunde forsvare sig ved Pileskud og Steenkast; men da de neppe bestode i andet end nogle faa sammenslæbte Stene og Bjelker, maatte de snart sporløst forsvinde. Det laa i Sagens Natur, at de første ordentlige Befæstninger opførtes i eller ved Byerne. Saadanne Befæstninger kaldtes, naar de tillige vare beboelige, sædvanligviis hús, til Forskjel fra blotte Befæstningstaarne (kastali) eller de mindre sterke (borg). De vigtigste Befæstninger vare derhos i Landets sydligste Deel, hvor man paa en vis Maade kunde ansee dem alle som Grændsefæstninger mod Sverige og Danmark.

I og ved Kongehelle var der ikke mindre end trende Befæstninger. Den ældste, opført af K. Sigurd Jorsalafarer, var Kastellet (Kastali) paa den venstre Side af Byen. Her byggede Kong Sigurd desforuden den prægtige Korskirke af Træ, hvilken Venderne siden ødelagde; i dens Sted opførtes senere Augustinerklostret. I Kastellets Sted staar nu den saakaldte Kastelgaard. Kong Haakon Haakonssøn byggede derhos en Fæstning paa Ragnhildarhólmr (see § 21) ude i Elven, ligefor Kastellet; denne Fæstning omtales oftere som Arrest for Statsfanger, den skal og have hedet Niklaborg. Men den fornemste af Befæstningerne ved Konghelle, og Norges stærkeste Grændsefæstning var Bagahús Slot paa en Holm ligeoverfor Byen, anlagt af K. Haakon V i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; betydelige Ruiner deraf findes endnu*). Her residerede Fehirderen for Ránrike og Elvesyssel, og Fehirdslen fik efter Fæstningen Navnet Bagahús eller Bohuus-Len.

I Ránrike, i Tungunesherað, var der i det 13de Aarhundrede en

*) See Afbildninger af Konghelle i Aall's Overs. af Kongesagaerne.

Fæstning, kaldet Svartuborg, Svörtuborg, eller Svertiborg, nu Svarteborg, hvor ligeledes Forbrydere hensattes. Fæstningerne Karlsborg i Stangenesheredet og Olsborg ved Søen Bullaren i den nordre Deel af Ránrike fremstode først under Unions-Urolighederne. Det synes, som om Kong Haakon Haakonssøn ogsaa har opført Befæstninger paa en af Økerøerne (Eykreyjar) udenfor Hisingen, og paa Guldøen ved Hisingen (nu landfast dermed, og tilhørende Kastelgaarden).

I Borgarsýsel var, hvad Navnet viser, Sarpsborg selv befæstet; men en Borg eller Fæstning opførtes ogsaa under K. Haakon Haakonssøn paa Valdinsholmr (nu Baldensø) i Glommen, i Heredet Heggin, nu Eidsberg Sogn, i Borgarsýsel. Holmen ligger lige ud for Gaarden Lindhol. Her hensattes og i det 13de Aarhundrede Forbrydere; men efter det 14de Aarhundrede nævnes denne Borg ej mere, den maa da være bleven nedbrudt.

Befæstningerne ved Oslo ere allerede omtalte. De bestode i den af K. Haakon Haakonssøn opførte Borg paa Válkaberg (Aakeberg), og i den, rimeligviis af K. Haakon V som Hertug opførte Borg paa Akrsnes, senere kaldet Akrsborg eller Akrshús. Akrshús blev nu Opbevaringsstedet for Kronindtægterne i Oslo Fehirdsle, og saaledes Sædet for Fehirderne, hvorfor Navnet Akerhus Len siden blev almindeligt. Ved eller i Bispegaarden i Oslo var derhos et Kastel, og rimeligviis har vel ogsaa Kongsgaarden ej været uden Befæstninger.

Befæstningerne paa Bjerget ved Túnsbergshús bestode af den indre Borg med Muur og Kasteller, i hvilken K. Haakon Haakonssøn opførte Kongsgaarden, den ydre af samme Konge opførte Ringmur, med Kasteller over Portene og Gøtakastellet over Daneklev. Tunsbergshús var Opbevaringsstedet for Indtægterne af Tunsberg Fehirdsle, og saaledes Residens for Fehirderen.

Paa Oplandene skal Hamarshús (Hammerhuus, Kongsgaarden i Hammer) have været en Borg af betydelig Udstrækning, forsynet med et højt Taarn; den synes dog ej at være kommen istand førend henimod Unions-Tiden. Ældre var i alle Fald den saakaldte Mjarsarkastali, Mjøskastellet, en af Kong Haakon Haakonssøn opført Steenborg paa en Holm i Mjøsens nordlige Deel, lige udenfor Ringsager.

Hovedbefæstningen i Bergen var Kongsgaarden, opført af K. Olaf Kyrre og siden udvidet og forbedret af K. Haakon Haakonssøn, der opførte to Steenhaller og en Ringmur med Kasteller

over Portene. Levninger deraf sees endnu i Magasinbygningen (den gamle Gildehall). Navnet „Bergenhuus" synes ej at være opkommet, førend Christkirken i Aaret 1526 ved Lehnsherren Eske Bildes Foranstaltninger var nedreven, og det hele Terrain paa den saakaldte „Holm", hvor Kongsgaarden og Kirken laa, var blevet indtaget i Befæstningerne. Nær ved Kongsgaarden, østenfor, laa den af Sverrer 1193, for Kongsgaardens Befæstning, opførte og siden af Kong Haakon Haakonssøn forbedrede Borg, kaldet Sverresborg, der endnu hører til Bergens Befæstninger.

Paa Agdenes, ved Indløbet til Throndhjemsfjorden, lod K. Haakon Haakonssøn oprette et Virke eller en Befæstning, som dog efter hans Tid ej videre omtales.

Befæstningerne i Nidaros vare, foruden en Træborg, der gik tvers over den smale Hals ved Ilen, hvorved den Halvø, paa hvilken Byen ligger, er landfast, ogsaa den Befæstning paa Steinberget, som Sverrer først opførte og kaldte Sion, men som siden nedbrødes af Baglerne, og gjenrejstes solidere, med en Ringmur, af Kong Haakon Haakonssøn; fra denne Tid af fik den Navnet Sverrisborg (nu Svalsborg). Ubetydelige Levninger af den sees endnu. De under Sverrers Krige opførte Befæstninger i selve Byen, nemlig Palissaderingen tversover Øen og Kastellet ved Broen (Sv. S. Cap. 71) vare blot midlertidige Værker. Steenvikshholm, en Erkebiskoppen tilhørende Befæstning inde ved Aasenfjorden, paa en Ø i Skatvol Sogn ligeoverfor Frosten, blev opført i Reformationstiden.

I Hålogaland fandtes ingen Befæstninger. Derimod finder man allerede i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede det nu saakaldte Vardøhuus omtalt under Navnet Vargeyjarhús. Øen, paa hvilken det ligger, kaldtes i ældre Tider Vargey (lappisk Vargak). Navnet udtales nu sædvanligviis Vaarø, og det er kun Skriftsproget, som har fordrejet det til Vardø. Befæstningen, der i Aaret 1340 omtales som trængende til Reparation, er rimeligviis bleven opført i Anledning af Karelernes og Russernes Herjetog i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, maaske nærmest i Aaret 1310, da Gisfur Galle og Valter Øgjulfsøn, Prettapaals Broder, paany gjorde det fra Norge næsten løsrevne Finmarken skatskyldigt.

Gejstlige Indretninger.

28. De geistlige Stiftelser i Norge vare Chorsbrødre- (Kórsbræðra) eller Kannike-Collegierne (Domkapitler) ved Kathedral-Kirkerne og de øvrige Domkirker *(ecclesiæ collegiatæ)*; Klostrene med deres Hospitier og andre tilhørende Indretninger; og Hospitalerne. Som en egen, for Norge særegen Institution maae ogsaa de af Pave Clemens den 5te 1308 oprettede, og af Kong Haakon IV, Magnus IV og Haakon V grundede og doterede 14 kongelige Capeller omtales.

Enhver geistlig Stiftelse, hvortil der hørte et større Personale af virkelige Geistlige, og som havde bestemte Ejendomme, kaldtes sædvanligviis staðr, et Navn, der saaledes kan bruges om Canonicat-Collegierne og alle de saakaldte Herreklostre, d. e. saadanne, der ej tilhørte de tiggende Munkeordener. De fornemste blandt Landets staðir kaldtes höfuðstaðir, hvilket Navn især bruges om Kathedral-kirkerne med tilhørende Collegier, og ej maa forvexles med vort nyere „Hovedstad", der har en langt anden Betydning. Erkesædet kaldtes erkistóll; det sædvanlige latinske Navn var *metropolis*.

De med Domkapitler forbundne Kathedralkirker vare:

A. Nidaros Metropolitankirke, Christkirken, med en Erkedegn, Præpositus, Decanus og i alt 24 (?) Chorsbrødre.

B. Bergens Kathedralkirke, Christkirken, med 12 Chorsbrødre.

C. Stavangers Kathedralkirke, Svithunskirken, med en Erkedegn; Chorsbrødrenes Antal uvist.

D. Oslo Kathedralkirke, Halvardskirken, med en Erkeprest og Chorsbrødre.

E. Hammers Kathedralkirke, Christkirken, Chorsbrødrenes Antal uvist.

F. Kirkevaags Kathedralkirke, Magnuskirken, paa Orknøerne, med en Erkedegn, der residerede paa Hjaltland.

G. Kathedralkirken for Sydernøernes Stift var maaske først St. Columbæ Kirke paa Øen Jona eller eyin helga, men siden St. Germani Kirke paa St. Patricii Ø (Holm Peel) paa Man, og endelig atter den førstnævnte. Her var baade Erkedegn og Chorsbrødre.

De øvrige Collegiatkirker, eller Kirker med Domkapitler vare:

Apostelkirken i Bergen, uvist med hvor mange Chorsbrødre. Den var den fornemste af de 14 kongelige Capeller, og dens Forstander eller Provst hed derfor Magister capellarum.

St. Olafs-Kirke paa Avaldsnes paa Karmøen, den 4de af de 14 kongelige Capeller; den havde dog den længste Tid kun een Prest.

St. Laurentii Kirke i Tunsberg, med fire Chorsbrødre, eller idetmindste fire Præbender, disse sammensmeltedes siden omtrent 1400 til een, ligesom der allerede længe blot havde været een Prest.

St. Michaels Kirke paa Tunsberghus, den 3die af de 14 kongelige Capeller.

St. Mariæ Kirke i Oslo, det andet af de 14 kongelige Capeller, med en Provst, 6 Chorsbrødre og 6 Vicarier. Med Provste-embedet forenede K. Haakon V i Aaret 1314 Rigskantsler-Embedet, ligesom han allerede i 1300 havde givet Provsten Barons Rang, Presterne, der havde Præbender, Ridders Rang og Diaconerne Hirdmands Rang.

Om der ved Gran paa Hadeland har været en Collegialkirke, som nogle troe, fordi der her findes tvende gamle og betydelige Kirkebygninger, bliver altid uvist, og det er neppe rimeligt.

29. De 14 kongelige Capeller vare i den Orden, hvori de opregnes i Pavebullen af 1308:

1. De 12 Apostlers Kirke i Bergen, see ovenfor.
2. St. Mariæ Kirke i Oslo, see ovenfor.
3. St. Michaels Kirke i Tunsberg, see ovenfor.
4. St. Olafs Kirke paa Avaldsnes, see ovenfor.
5. St. Peters Kirke paa Saurbø, nu Sørbø Annex til Hausken paa Renniso i Rygjafylke.
6. St. Laurentii Kirke paa Lister (á Listum), paa Gaarden Huseby i Vanse Sogn paa Lister.
7. St. Laurentii Kirke i Eikundasund (Egersund), i Rygjafylke.
8. Hellig Korses Kirke med Hospital paa Fane, i Sondhordeland.
9 og 10. St. Katharina og Allehelgens-Kirker med Hospitaler i Bergen.
11. St. Ludvigs Kapel paa Þyssisey (nu Thyssø) i Bergens Led.
12. St. Nicolai Kapel paa Herðla (nu Herlø) i Nordhordeland nordvest for Bergen.
13. St. Mariæ Kapel paa Trums (Tromsø), nærved Hedningerne (juxta paganos), som det hed.
14. St. Stephans Kapel med Hospital i Tunsberg.

Alle disse Kapeller tilsammen udgjorde saaatsige et eget Stift

for sig selv, thi de vare ej Bispperne underkastede, men den bispoppelige Myndighed over dem udøvedes af Provsten for Apostelkirken i Bergen, Magister capellarum, hvilken endog havde Ret til, ved visse Leiligheder at bruge bispoppelig Ornat, og derfor regnedes blandt Landets Prælater og faste Rigsraadsmedlemmer. En fornem Prælat, og ligeledes fast Medlem af Rigsraadet, var Provsten ved Mariækirken i Oslo, især deleshed efterat Rigskanslerværdigheden ved Forordningen af 1314 var bleven forenet med hans Embede.

30. Klostre vare

I Nidaros Bispedømme:

a) Herreklostre.

1. St. Laurentii Cluniacenser-Kloster paa Nidarholm (monasterium de Holm), nu Munkholmen, stiftet 1028 af Kong Knud den Mægtige, og fornyet i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede af Lendermanden Sigurd Ullstreng. Sæculariseret c. 1537.

2. Elgesæter eller Helgesæter Kloster (mon. sanctæ sedis) for regulære Kanniker af Augustiner-Ordenen, stiftet rimeligviis c. 1170, af Erkebiskop Øystein og sandsynligviis helliget Sta. Maria. Gaarden heder nu Elsæter, strax S. V. for Throndhjem hinsides Elven. Sæculariseret noget efter Reformationen.

3. St. Mariæ Cistercienser-Kloster paa Tautra (monasterium de Tuta insula) nu Tuterøen udenfor Frosten, stiftet 1207, sæculariseret 1532.

4. Nonneklostret paa Bakke (nunnusetr á Bakka; *claustr. monialium de Bakke*), rimeligviis af Benedictiner-Ordenen, stiftet maaskee allerede af K. Harald Haardraade, idetmindste før 1120. Sæcular. efter Reformationen.

5. St. Andreæ Nonnekloster paa Rein (*claustrum monialium de Rein*, nunnusetr á Reini), rimeligviis af Augustiner-Ordenen, stiftet c. 1230 af Skule Jarl. Ruiner findes endnu paa Rein i Rissens Sogn, Fosens Fogderi. Sæculariseret 1532.

b) Tiggerklostre.

6. Dominicanernes eller Prædikebrødrenes Kloster i Nidaros, beliggende nær ved Kongsgaarden (upp at brœðra), stiftet c. 1230, og ophævet ved Reformationen.

7. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Ni-

varos (niðr at bræðra) stiftet maaskee c. 1300 og rimeligviis forenet med Olafskirken, ophævet ved 1531.

I Bergens Bispedømme:

a) Herreklostre.

8. St. Albani Benedictiner-Kloster paa Selja, (*monasterium de Selia*) nu Sells i Nordfjord, hvor endnu Ruiner findes, stiftet i Slutningen af 11te Aarhundrede.

9. St. Michaels Benedictiner-Kloster i Bergen (*monasterium Sancti Michaelis Bergis*), almindeligviis kaldet Munklifi, Munkeliv, eller, naar man nærmest havde Kirken for Øje, Mikjalskirkja, paa Nordnes i Bergen. Det synes allerede at have været paatænkt af K. Olaf Kyrre, men egentligen først at være stiftet af K. Øystein Magnusson c. 1108. Det gik siden (1426) over til at blive Birgittinerkloster for Nonner og Munke, opbrændtes af Hanseaterne 1455, og blev en Tid senere (c. 1470—79) beboet af Cisterciensermunke fra Hovedøen, indtil hine atter c. 1479 kom tilbage. Sæculariseret 1531.

10. St. Mariæ Cistercienser-Kloster paa Lyse (*coenobium* eller *monasterium vallis lucidæ*; klaustr á Lýsa). i Søndhordeland, Oos Sogn, stiftet 1146, sæculariseret efter Reformationen.

11. St. Johannis Kloster paa Stranden i Bergen (*monasterium Sti. Johannis, Bergis*, berfœttabrœðr at Jónskirkju) for regulære Augustinere, stiftet rimeligviis sidst i 12te Aarhundrede, hævet maaskee efter Branden 1489.

12. Den Helligaands Kloster paa Halsns (*monast.* eller *coenobium sancti paracletæ*, *sancti spiritus*, *de Halsno*), i Søndhordeland, for regulære Kanniker af Augustiner-Ordenen, stiftet maaskee i Begyndelse af 13de Aarhundrede, og sæculariseret c. 1539.

13. St. Mariæ Nonnekloster i Bergen (*claustrum monialium Stæ Mariæ, Bergis*, nunnusetr i Björgvin) for Nonner af St. Bernhards- eller Cistercienser-Ordenen, stiftet ved Midten af 12te Aarhundrede, overdraget Munke af St. Antons-Ordenen 1507; skjenket i 1528 til Hr. Vincents Lunge, efter hvem den nuværende Bygning kaldes Lunggaarden.

b) Tiggerklostre.

14. Dominicanernes- eller Prædikebrødrenes Kloster i Bergen (á ofan til brœðra ellec út til brœðra) paa Holmen, nær ved Christkirken, stiftet c. 1230—40, afbrændt 1528, og siden ej gjenoprettet.

15. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Bergen,

(Ólafskirkja i vágsbotni, inn at brœðra), nu Domkirken, stiftet c. 1240, ophævet ved Reformationen.

I Stavanger Bispedømme:

16. St. Laurentii Kloster paa Utstein *(mon. Sti Laurentii de Utstein)* nu Utsteins Capel paa den lille Utsteins-Ø tæt udenfor Mosterøen i Bukfjorden, for Augustinere, stiftet c. 1280, sæculariseret 1537.

I Oslo Bispedømme:

a) Herreklostre.

17. St. Mariæ og St. Edmunds Cistercienser-Kloster paa Hovedøen *(mon. St. Mariæ et Sti Edmundi de Hofudey)* ved Oslo, stiftet 1147, beboet c. 1470—79 af Birgittinerinder og Birgittinere fra Munkeliv i Bergen, sæculariseret 1532.

18. St. Olafs Præmonstratenserkloster i Tunsberg (berfœttabrœðr at Ólafskirkju) stiftet omtrent 1300, sæculariseret 1532.

19. St. Mariæ Præmonstratenserkloster i Dragsmark *(monasterium de silva St. Mariæ in Dragsmark,* Mariskógs klaustr) ved Lanesund i Elvesyssel, stiftet 1260, sæculariseret c. 1510.

20. Augustinerklostret paa Kastellet i Kongehelle (Kastalaklaustr) stiftet c. 1180, sæculariseret 1529.

21. Johanniterklostret med Hospital paa Varna (spitalinn á Varnu el. Vörnu) nu Værneklosteer, stiftet i Midten af 13de Aarhundrede, sæculariseret 1532.

22. Mariæ Nonnekloster i Oslo *(claustrum monialium de Asloia,* nunnusetr i Osló), for Benedictinerinder, stiftet c. 1160, sæculariseret c. 1550.

23. Nonneklostret paa Gymsøy *(cl. monialium de Gymsey)* for Benedictinerinder, nu Gjemsøkloster ved Skien, stiftet c. 1150 sækulariseret 1540.

b) Tiggerklostre.

24. Dominicanernes eller Prædikebrødrenes Kloster i Oslo (vestr at brœðra) omtr. den nuværende Bispegaard, stiftet c. 1230, ophævet c. 1530.

25. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Oslo (austr at brœðra, berfœttabrœðr á lykkjum) ved den nuværende Kirke, stiftet c. 1290; ophævet c. 1536.

26. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Tunsberg, sydligst i Byen, Stiftelsestiden uvis, ophævet 1536.

27. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Kongshelle, stiftet c. 1290.

28. Franciscanernes eller Minoriternes Kloster i Marstrand, stiftet c. 1290.

I Hamars Bispedømme:

29. 30. St. Antonii Kloster og St. Olafs Kloster i Hamar, det sidste rimeligviis et Dominicaner-Kloster.

Hospitalerne vare:

I Nidaros Bispedømme: De fattige Mænds Hospital (fátœkra manna spitali); de fattige Kvinders Hospital (Mariu spitali á Völlum, kerlingar við Maríukirkju), begge paa Ilevoldene, stiftet c. 1270; Hospitalet ved Christkirken (spitali fyrir norðan Kristskirkju). De laa alle i Byen Nidaros.

I Bergens Bispedømme: Allehelgens-Hospital for Mænd og St. Katharinas Hospital for Kvinder, ved de ligeledes benævnede Kirker (see § 17) ved Vaagsbunden i Bergen, stiftede 1276, og Helligkorses Hospital paa Fane, søndenfor Bergen, stiftet omtrent 1220.

I Stavangers Bispedømme: St. Peders Hospital i Stavanger, stiftet omtrent 1270.

I Oslo Bispedømme: St. Laurentii Hosital, staaende under Domkirken, St. Georgs (Jørgens) Hospital, St. Mariæ Hospital, et Fattighuus, stiftet 1308, alle i Oslo; Hospitalet paa Hofvin (Hofvinar spitali) nær ved Oslo; St. Laurentii Hospital ved Kirken af samme Navn i Tunsberg, stiftet 1355, St. Stephans (og Georgs) Hospital tætved Tunsberg og Varna Hospital ved Klostret.

I Hamars Bispedømme: Hellig Korses Hospital i Hamar; Alfstad Hospital paa Thoten.

Af Norges ældre og senere Bilande var det, saavidt vides, kun Syderøerne, Man, Island og Grønland, der havde Klostre, og af disse ingen Tiggerklostre.

Paa Syderøerne vare tvende berømte, af St. Columba stiftede Klostre, et for Munke, hvilket siden indrettedes til Cluniacenser-Kloster, et andet for Augustiner-Nonner; de laae begge paa Øen Jona eller Hycolumkill, eyin helga kaldet.

Om det Kloster, hvoraf Ruiner findes paa Oransay, stiftedes før 1266, er uvist.

Paa Man var der et Cistercienser-Kloster, St. Mariæ Kloster i Russin eller Rushin, paa den sydlige Kant af Øen, stiftet fra Furnes Cistercienserkloster i Yorks Erkestift 1134.

Islands Klostre vare:

I Skálholts Bispedømme.

1. Et Augustiner-Kloster paa Alftaver eller Ver i Skaptafellsthing, almindeligviis kaldet Thykkvebø Kloster (þykkvabæjar klaustr), stiftet 1168, sæculariseret 1651.

2. Et Augustiner-Kloster, stiftet først paa Flatø i Breidefjorden 1172, siden flyttet 1184 til Helgafell paa Thorsnes i Thorsnesthing, (Helgafells klaustr) sæculariseret c. 1544.

3. Et Augustiner-Kloster paa Vidø i Kjalarnesthing (Viðeyjar klaustr), stiftet 1226, sæculariseret 1542.

4. Et Augustiner-Kloster paa Skrida i Kidjafellsthing (Skriðu klaustr), stiftet 1493, sæculariseret c. 1550.

5. Et Benedictiner-Nonnekloster paa Kirkebø i Skaftafellsthing (Kirkjubæjar klaustr), stiftet 1186, sæculariseret c. 1550.

I Hole Bispedømme.

6. Et Benedictiner-Kloster paa Thingøyre i Hunavatnsthing, (þingeyra klaustr), stiftet 1133, sæculariseret 1551.

7. Et Benedictiner-Kloster paa Thveraa i Øyafjorden (þverár eller Munkaþverár klaustr, stiftet 1155, sæculariseret 1551.

8. Et Augustiner-Kloster paa Madrevalle i Øyafjorden (Möðruvalla klaustr), stiftet 1292, sæculariseret c. 1550.

9. Et Benedictiner-Nonnekloster paa Røynisnes i Skagafjorden (Reynisness klaustr, Reynistaðr, Staðr á Reyninesi) stiftet 1296, sæculariseret 1551.

Paa Grønland var der tvende Klostre, om hvis Tilværelse der ej hersker nogen Tvivl, St. Olafs Augustiner-Kloster i Vatnsdal ved Ketilsfjorden (nu Tessermiut); og et Benedictiner-Nonnekloster inderst i Hrafnsfjord (nu Ounartok). Desforuden skal der have været et Dominicanerkloster, indviet til St. Thomas.

31. Uagtet Gilderne i Norge ej strengt taget kunne regnes blandt geistlige Indretninger, omtales de dog bekvemmest her; forresten kjender man dem vist ikke fuldstændigt.

I Nidaros Bispedømme: Hellig Korses Gilde, det for-

nemste i Nidaros; Gildestuen (krossgildis-skáli), brugtes ogsaa til Lagthinges Holdelse; et Gilde for Haandverkerne (Anna-Gilde?). Et Gilde paa Herø paa Søndmøre, og rimeligviis et Gide paa Gildeskaal (Gildisskáli) i nuværende Saltens Fogderi.

I Bergens Bispedømme: I Staden Bergen selv nævnes St. Játmunds eller Edmunds Gilde, det fornemste, hvis Forsamlingssal dannede den øvre Etage af Apostelkirken; dernæst St. Mariæ Gilde, i hvis Sal (Maríugildisskáli) Lagthinget holdes; i den senere Tid et St. Anna Gilde for Tydskerne, oprindeligen Haandverkernes (Skomagernes) Gilde. Udenfor Bergen nævnes St. Olafs Gilde paa Onareim i Njarðarlög (Tysnesøen), St. Mariæ og St Olafs Gilde paa Kinsarvik, og St. Michaels Gilde paa Voss.

I Oslo Bispedømme: St. Annæ Gilde, Skomagernes Gilde og Hellig Legems Gilde i Byen Oslo; St. Annæ Gilde i Tunsberg.

I Jemteland nævnes Aasmændenes (Ásmanna) Gilde.

Norges Landdistricter.

32. Hålogaland med Finmarken. Navnet Hálogaland, hvilket Navn man i den sildigere Middelalder udledede af en fabelagtig Kong Hálogi, men som oprindelig kun synes at have betydet „det hellige Land", blev i det 15de Aarhundrede forkortet til Hálgaland, og endelig til Helgeland, der dog kun betegner dets sydligste Deel. Det gamle Hálogaland eller Helgeland indbefattede Alt, hvad vi nu kalde Nordlandene, og saameget af Tromsens og Senjens Fogderi, som var beboet af Nordmænd. Málangr regnedes i den længste Tid som Grændsen mod Finmarken, siden synes denne at være bleven udstrakt til henimod Kvænangerfjorden. Hålogaland synes at have været den Deel af Norge, som først bebyggedes, og navnligen maa dette have været Tilfældet med Kysterne af Andsog Vaagsfjorden, mellem Andøen, Hindøen, Senjen, Astafjorden og Tjeldesund. Her omtales Throndenes (Þrándarnes eller Þróndarnes) allerede i det 6te Aarhundrede som Stedet for et anseet Tempel. Her laa, noget nordenfor Hindøen, ved Indløbet i Vaagsfjorden, det bekjendte Bjarkø, (Kjøbstads-Øen, see § 14). Hele

dette District, indbefattende den østlige Deel af Hindøen, eller de nuværende Trondenes og Kvedfjord Prestegjeld, tilligemed Andøen, og rimeligviis den vestre og søndre Deel af Senjen, Dyrø, Andørjø og Rolden med de mindre mellemliggende Øer, kaldtes Amd eller Ömd, og den nordligste Spids af Andøen kaldtes derfor Amdarnes (hos Saxo Abdarnes) siden Andarnes, ligesom Andøen kaldtes Andey (eg. Amdey). Et Strøg, rimeligviis nærmest Bjarkø og Senjen, synes og at være blevet kaldet Yrjar og den ligeoverfor liggende Ø derfor Andyrja.

Hålogaland udgjorde i lang Tid kun et Fylke, men deeltes senere (uvist naar) i tvende, af hvilke det sydligste igjen deeltes i to Halv-Fylker. Det bestod saaledes af Þrándarnessfylki, Rauðeyjar (Rødø) halffylki, og Hereyja (Herø) halffylki.

Þrándarness fylki indbefattede det nuværende Tromsens og Senjens Fogderi, og har rimeligviis ogsaa senere været kaldet Senjusýsla. Den yderste Grændse mod Østen dannede Malangerfjorden, indtil Kong Haakon Haakonssøns Tid, da en Deel Bjarmer, som flygtede for Mongolerne, fik Lov til at nedsætte sig her og noget østenfor, ved hvilken Leilighed Tromsø (Trumsar) Kirke byggedes. Paa den vestlige Side af Malangen var det høie Forbjerg Afglapi, nu Aglapen, og vestenfor begyndte det smale Geigusund (Gisund), der adskilte Senja fra Fastlandet. Ved Geigusund, nær ved Afglapi, laa Lengjuvik, nu Lenvik, med en Kirke, som før Opbyggelsen af Tromsø Kirke ansaaes for den nordligste i Verden; (Thorer Hund og Gunstein i Olaf d. Hell. Saga). I Sundet laa Øen Geiga, nu Gi-Ø.

Senja, en af Norges største Øer, inddeeltes, som det synes, i tvende Dele, den indre, ved Geigusund, og den yttre, mod Havet og Andsfjorden. Af dens mange Fjorde ud mod Havet nævnes Eyja- eller Öyjafjörðr (Øyfjord) Miðfjörðr (Mefjord) Gryflufjörðr (Gryllefjord) og Þorskafjörðr, ved hvilken Gaarden Þorskar (nu Thorsken). Udenfor laa Øen Yrja, og paa Sydspidsen Øen Traney (nu Tranø).

Søndenfor Senjen ligger Dyrø, forhen Dyrey eller Dureksey, endnu længer i Syd de to store Øer Andørjø, forhen Andyrja, og Rolden, forhen Rööld (g. Róaldar). Paa Andyrja laa Gaarden Árnastaðir, nu Aanstad, efter hvilken Fjorden mellem begge Øer fik Navnet Árnastaðafjörðr eller kortere Áristafjörðr (?) nu Astafjord, men dette Navn bruges nu mest om Fjorden mellem Rolden og Fastlandet, medens den egentlige Astafjord kaldes Bygden.

Af Hinn (Hindøen) hørte kun den nordøstlige Deel til Throndenesfylke. Paa Nordsiden af Øen skærer den store Kvedfjord, fordum Kviðjufjörðr, sig dybt ind, og udskyder flere Arme, af hvilke Gullholmsfjörðr (Gullesfjord) mod Syd, og den egentlige Kviðjufjörðr i Øst; i denne Arm laa den velbyggede Ø Kviðey eller Kviðjuey (Kved-Ø). Længere i Nord var Kasafjörðr (Kasfjord). Ved Topsund adskilles Hindø fra den høje Grytø, der fordum synes at have været kaldet Tennisey (?), og nordenfor denne den ovenfor omtalte Bjarkey (Birkrey, Berkrey), Hovedbøle for Thorer Hund og siden for den bjarkøiske Green af Arnunga-Ætten. Nordenfor Bjarkey laa Krytey (nu Krøtø), og sydøstligst Sandey, der og skal have hedet Sónesta.

Af historisk mærkelige Steder nævnes kun faa i dette Fylke. Þrándarnes var i den Tid, da Hálogaland var udeelt, ogsaa det Sted hvor Fylkethinget for hele Hálogaland holdtes, rimeligviis fordi Fylkets fornemste Tempel og en Tidlang dens eneste Kirke stod der. Noget sydligere, ved Harðstaðir, laa Handelslejet Harðstaðahöfn, (Harstadhavn) almindeligviis kun kaldet Höfn (Vegard Veradals Drab).

I Slutningen af Middelalderen synes følgende Kirker at have været i Throndenesfylke:

Þrándarnes k., Rár k. i Kviðjufirði, Sands k., Árnastaða (eller Ívarsstaða) k., Traneyjar k., Dyreyjar k., Lengjuvíks k., Eyjafjarðar (Øyfjords) k., Baltastaða k., Miðfjarðar k., Bergs k., Gryflufjarðar k., Þorskanna k., de 6 sidste paa Nord- og Vestsiden af Senja, endelig Helliseyjar k., paa Hellisey (Hillesø) ved Indløbet til Malangen.

Af Gaarde, som nævnes i Throndenesfylke, kunne forøvrigt merkes: Paa og ved Hindøens Østkyst: Sandtorg, Válungstaðir (Volstad), Fauskavágr (Fuskevaag), Hálsar (Halsbø), Suðrvík (Søvik), Kjölr (Kile), Breiðavík (Bredvig), Árney (Arnø), Gangsvágr (Gangsaas), Harðstaðir (Harstad), Ærvík, Harðbakki i Kasafirði, Reykjanes (Røkenes), Árnes, Ketilshús (Kilhus). Paa Kviðjuey: Eyjanes el. Œyjanes (Øynes), Garðleysa (Gardløs), Vebólstaðir (Vebestad), Hokland, Hundstaðir. Ved Kviðjufjörðr: Útströnd (Utstrand), Rá, Húsabœr, Strönd. Ved Gullholmsfjord: Himilstaðir (Hemestad), Gullholmar. Paa Grytø: Skellisvík eller Skeldreksvík, Bersabólstaðr, Vaðaskinn (Vaskin). Paa Bjarkø: Leirvágir, det egentlige Herresæde var den nuværende Ovregaard. Paa Sandø: Miklu-Sandar, Litlu-Sandar, Slakstaðir. Paa Senjens østre Side: Laukhella, Geigubólstaðr (Gibostad), Vangr, Stufunes, (Stønnes) Gafl; paa den vestre: Hóp, paa den søndre: Stangarnes, Hals, Eið, Djúpvík (Dyvig). Paa Fastlandet ved Malangen og Geigusund: Ternusker (ved Afglape), Reisa (Reisen). Paa Dyrø: Setr, Forsá, Vinjar,

Klár, (Kløven). Paa Andyrja: Árnastaðir. Paa Rósly: Róáldarnes (Rolones), Bolár (Bolla) Dýrastaðir, Ívarsstaðir. Paa Fastlandet søndenfor sidstnævnte Ø. Steinsland, Skáneyjarland (Skaanland).

Rauðeyjar halffylki indbefattede de nuværende Lofotens og Saltens Fogderier tilligemed Rødø og Lurø Præstegjelde af Helgelands Fogderi. Det bestod af 5 Sysler: Andarnes s., indbefattende det nuværende Andenes Præstegjeld; Ylfis s., indbefattende Ulvøen, Langøen m. m., og den vestlige Deel af Hindøen; Lófótar s., indbefattende Lofoten; Steigar s., indbefattende Lødingens, Ofotens, Hamerø og Stegens Præstegjelde; og Boðinjar s., der indbefattede det øvrige; dog er det ei afgjort, om ikke ogsaa Gildeskaals, Rødø og Lurø Præstegjelde udgjorde en femte Sysel, Rauðeyjar sýsla.

De største Øer i dette Halvfylke tilhørte de tre førstnævnte Sysler, der ene bestode af Øer; den sidstnævnte eller de to sidstnævnte bestode deels af Fastland, deels af mindre Øer udenfor dette. Den nordligste Ø var Andey eller Amdey, til hvis Sysel ogsaa den nordvestlige Deel af Hindøen hørte. Vestenfor Hindø laa den store Langey, (Langø) der deles ved Eidsfjorden (Eiðsfjörðr) i to store Halvøer. Paa Nordsiden af Langø ligger Skógsey (Skogsøen), og søndenfor, adskilt ved et smalt Sund, Ylfi (Ulvøen), længer i Vest den lille Veðrey (Gauks-Værø). Langey, Skógsey, Veðrey, Ylfi og Vestsiden af Hinn tilligemed omliggende Smaaøer dannede Heredet Vestráll. Paa Langey boede i Olaf den Hell. Tid Brødrene Gunstein og Karle, efter nogles Gjetning paa Gaarden Karlshöfuðnes (nu Kalsnes) i den sydligste Deel af Langøens østlige Halvø. Paa Ylfe laa Höfðasegls (nu Hadsels) Kirke; paa denne Ø boede ogsaa i Hakon den Godes Tid Ottar, Halfred Vandrædaskalds Fader. Den store Ø, der nu kaldes Øst-Vaagen, havde i Oldtiden intet bestemt Navn; dens nordlige Deel — maaskee og den hele Ø — kaldtes Foxströnd. Den deeltes ved tvende Fjorde, Morðansfjörðr (Mordfjord) paa Nordsiden, og Eysteinsfjörðr (Østensfjord) paa Sydsiden, i to Dele, forbundne kun ved et lavt Eid. Fra Hinn skiltes den ved Raftasund. Paa den sydligste Kant af denne Ø laa det egentlige Vágar (Vaagen), hvor fra umindelige Tider det bekjendte, rige Skreidfiskeri blev drevet; her boede paa Olaf Tryggvesøns Tid Thorer Hjort; aarlig holdtes her i Anledning af Fiskeriet et stort Kjøbstevne, og Kong Øystein d. I lod til de forsamlede Folks Bekvemmelighed opbygge Fiskeboder og den første Kirke omtrent ved 1120. Senere synes næsten etslags Kjøbstad eller idetmindste et by-

mæssigt Anlæg at have været her, thi enkelte Huse i Vaagen nævnes (Oddshús 1321), og senere omtales det i en Retterbod af 1385 som Handelsplads. Et andet Sted i Vaagen, hvor Thing eller Møder holdtes, kaldtes Brúðarberg. Ved det sydlige Indløb til Raftesund laa de to Øer Moley, meiri og minni (store og lille Molla), og søndenfor den sidste Skrofar (Skroven), det fornemste Fiskevær.

Vestenfor Østvaagen laa Gimista, nu Gimsø, vestenfor denne den egentlige Lófót, nu Vestvaagen, dernæst Vargfót, nu Flagstad-Ø, dernæst den store Muskunes-ey (Moskenes-Ø), adskilt fra Vargfót ved Strømmen Straumneskinn; endelig Veðrey (Værø), adskilt fra Muskunesey ved Muskeyjarstraumr. Længst ude mod Sydvest laa Øen Röst.

Til Steigarsýsla hørte ogsaa den sydlige Deel af Hinn eller Loðingjar Sogn, tilligemed Tjaldey (Tjeldø), adskilt fra Hinn ved Tjaldasund (Tjeldesund), gjennem hvilket det almindelige Skibsløb gik. I den sydlige Deel af Hindøen gaae dybe Fjorde ind, den vestligste er Œgisfjörðr (nu Øgsfjord), hvor Sigurd Slemmedegn nedsænkede sit Skib, og den nuværende Kanstadfjord, der maaskee kan være den samme som kaldes Gljúfrafjörðr (Styrtnings-Fjorden) ved Tjeldesund. Fortsættelsen af Vestfjorden mod Øst ind i Fastlandet er Ófóti, og Landskabet deromkring kaldtes Ófót. En mod Syd indgaaende Arm af Ófóti var Bagangr, nu Ballangen. De ældre Navne paa Tys- og Sag-Fjorden kjendes nu ej; i Indløbet til den sidste ligger den store Önguley eller Anguley (Engelø), med det gamle Herresæde Steig (Stegen), efter hvilken Syslen benævntes, og hvor Sagnet lagde Scenen for Hagbards og Signes bekjendte Historie. Steig blev siden Hálogalands Thingsted og Lagmandens Residens. I Nærheden maa den Kepsisey have ligget, der omtales i Sigurd Jorsalaf. Saga som Heredsthingsted. Halvøen, som dannes af Sag- og Tysfjorden, kaldtes Hamarey, og paa den anden Halvø, der dannes af Folden og Sagfjorden, laa sydligst Leifnes (nu Leines) ved Leifnesfjörðr, og længer ude Liðïng, nu Ledingen. Allersydligst paa denne Halvø var Bréandi, ved Bréandasund, nu kaldet Brændsund.

I Boðinjarsýsla vare store Fjorde, nemlig Fold (Folden) der indenfor Hjartey (Hjertø) deler sig i to Arme, og Salfti eller Salpti (Salten). Ved Indløbet til Indre Salten laae Øerne Straumey og Goðey (Godø eller Knaplundø), og ved Siden af denne Holmene Gylling og Hæring (Raud hin Ramme). Yderst ude paa Nord-

siden laa Boðin (Bodø) efter hvilken Sysslen havde sit Navn. Det hele nysnævnte District danne Heredet Salfti, hvor Indbyggerne kaldtes Salftverjar.

Om Sandsynligheden af at der og existerede en Rauðeyjarsýsla er forhen talt. Af Fjorde indeholdt den ingen betydelige, uden Beðinn (Bejern), derhos nævnes Glaumr (Glomfjord); af Øer nævnes: Arneyjar (Arnøerne), med Gaarden Meðalbú, Stutt (Støt), Bólga (Bolgen), Mjöla (Melø), Umey (Omø eller Omnes-Ø) ved Umeyjarsund, nordenfor hvilket Kongens Eneret til at kjøbe Pelsverk begyndte, Rauðey (Rødø) Njæsey (Næsø) Þriðnar (Threnan) med Gaarden Sandar; Gerðey (Gjerø), Lúðrey (Lurø). Ved Indløbet til Beðinn laa Gildisskáli.

Kirker i Rødø-Halvfylke vare i den seneste Middelalder:

I Andenes Syssel: Dvergabergs k., Andarnes k. — I Ylfes Syssel: Höfðasegls k. paa Ylfe; St. Michaels og Dionysii K. paa Svartaland eller Svörtulönd (Sortland) paa Langøen; Langanes k. sammesteds; Bœjar (Bjár) k., sammesteds, Malnes k. sammesteds, Yxnes k. paa Skógsey. I Lofotens Syssel: Sands k. á Foxströnd; Vága k., Skrofa k., Unnar k. i Gimistu, Borga k., Hóls K., Boknes k. (Buxnes) i Lófót; Flögstaða (Flagstad) k. i Vargfót; Veðreyja k. (Værø) og k. á Röst. — I Steigarsyssel: Loðingjar k. (Lødingen); Hóls k. i Tjaldasundum, Ófótar k., Hamareyjar k., Steigar k., Leifnes K. — I Bodin Syssel: Reyrstaða k. (Rørstad); Boðinjar k., Skerjastaða (Skjerstad) k. — I Rødø Syssel: Mjölu k., Rauðeyjar k., Lúðreyjar k.

Af Gaarde kunne forøvrigt i dette Halvfylke mærkes: Paa Andøen: Gafl eller Andargafl (Gavlen), Bjarnaski (Bjørnskin), Stafir (Stave). Paa Langø: Eið, Heydal (Hødal) Sumarey (Sommerø) Eið, Nyk, Skálabrekka, Vinjar (Venje), paa Vestsiden; Eið, ved Bunden af Eidsfjord, Holmastaðir, Hof (hvor der altsaa har været Tempel), Rá, Bitrekstaðir (Biterstad) paa Sydsiden; Steinrof (Stein), Strengklaufavágr (Strengelvaag) paa Østsiden. Paa Hindøens Vestkyst: Hinnarnes, Sigríðarfjörðr (Sigerfjord), Rauðasand (Rødsand). Paa Ylfe: Leikangr (Lekang), Meðalbú (Melbo). Paa Østvaagen: Delpr, Grunnafjörðr (Grundfør), Holdey, Strjónastaðir, alle paa Foxstrand; Laupandisstaðir, Fylstaðir, begge i Østenfjord, Aurriðanes (Ørtnes) sydligst; Helgaland paa Moley. — Paa Gimsta: Vin (Vinje) Hof (altsaa har her været et Tempel) Straumnes i Unnar sókn. Paa Vestvaagen eller Lofot: Steinrof (Steiro) Vellir (Valle) Slyðjudalr (Slydal) Straumr (Strøm) Eggheimr (Eggum) Pettuvík (Petvik) Unulfsstaðir (Unstad), Baldreksstaðir (Baldstad), Orfyrisey (Offersø). Paa Flagstadøen eller Vargfot: Vellir

(Valle) hvorat Benævnelsen Vallaströnd, Straumnes, Nappr, Knútsfjörðr (Nufsfjord). Paa Mosfenes Ø: Festarhæll, Eivindarstaðir. Paa Værø: Mástaðir (Mostad). I Steigarsyssel, paa Sydsiden af Hindøen: Húsastaðir (Huusstad) i Hvatveri; Nes. Paa Fjeldø: Miklibólstaðr, Breiðavík, Stokkar, Hof (hvor der altsaa har staaet et Tempel). I Ofotenfjord: Berey (Bærø), Liðaland (Liland) Viðrek (Virak), Kelda (Kjelle). Paa Hammerø-Halvøen: Útakrar, Iguldalr (Egerdal) Hjalmseng (Hjelseng). Paa Engelø: Miklibólstaðr, Bjótnes (Røtnes), Álastaðir (Aalstad). Ved Sagfjorden: Holmauki, Skeiðanaust (Sjønøst). Ved Leifnes: Miklibólstaðr, Saur, Gyltusetr. I Bodin Syssel: mellem Folden og Salten: Kerlingarey (Kjerringø), Festarvágr (Fesvaag) Mjaldar (Mjelde), Miklibólstaðr, Reynivík (Rønevik), Hernes. Ved Saltenfjord: Húnastaðir, Myrkviðr, Fenes, Stufrar (Støver), Hvalvágr, Liðingar (Løding) Álfnes, Fauskar (Fuske), Kvernberg, Setsá, Fiskivágr i Salftadal, Straumr paa Strømø, Efja og Gellingsvágr (Gillesvaag) i Elvfjord. I Bejern: Kepsstaðir (Kjøbstad). Ved Gildisskáli: Indyr, Vigdeild (Vigdela), Gilusetr (Gilefeter). Omkring Mjöla, Rauðey og Lúðrey: Sleipnes, Óss, Sundey, Sandar í Þriðnum, Húsey í Þriðnum; Rauðafles, Ærey.

Hereyja hálffylki indbefattede de nuværende Nesne, Ranen, Mo, Vessen, Alstahaug, Vegø og Brønø Prestegjelde. Fastlandet udgjorde her den vigtigste Deel, thi vel ere der og en Mængde Øer langs Kysten, men disse ere i det Hele taget smaa. Det bestod blot af en eneste Syssel, Álastarhaugs sysla. Fjordene, efter hvilke Herrederne benævntes, vare: Sjónin, Raðund (Ranen), Vefsn eller Vefsnir (Vessen), Velfjorden, hvis ældre Navn ej kjendes, rimeligviis Velfjörðr, og Harmr eller Brønøfjorden. Det egentlige Brønø, eller Brønø og Viks Sogne, kaldtes og tilsammen Sœfnin eller Sœmnin, Semnin, der igjen inddeeltes i Nyrðri Sœfn (Nordsem) og Syðri Sœfn (Sørsem). De vigtigste Øer vare: Tumba (Tommen), Dun eller Dyn, (Dønnesø) hvis nordligste Spids kaldtes Dynjarnes, efter hvilken Øen nu har Navn; Hereyjar (Herø), af hvilket Halvfylket har sit Navn; Álöst, Alsten-Ø, Þjótta, søndenfor denne (Thjøtø), Minda (Mindland), Veiga (Vegen), der dannede et eget Hered, Hafney, Havnøen og Torgar (Torget). Her ere flere historisk mærkelige Steder. Paa Dynjarnes boede under K. Haakon Haakonsøn Lendermanden Paal Vaagaskalm. Paa Álöst laa Gaarden Sandnes i Nord, hvor den bekjendte Lendermand Thorolf Kveldulfssøn boede under Kong Harald Haarfagre, paa den sydlige Side var Álastarhaugr, nu Alstahaug, efter hvilken Syslen benævnes. Den omtales og under K. Haakon Haakonsøn (Hák. H. Saga Cap. 203). Paa Þjótta boede den bekjendte Lendermand Haarek paa Olaf Tryggvesøns og Olaf den Helliges Tid. Gaarden kom senere ved Giftermaal til

Bjarkø-Ætten, men blev omsider tilligemed Telgarheimr (Tilrum) overladt af Drotseten Hr. Erling Vidkunnssøn til Erkebiskopen som Vederlag for en Pengesum, denne havde udlagt til at indløse hiin fra engelsk Fangenskab. Paa Havnøens Vestside laa Gaarden Hesjutún eller Esjutún (nu Estun eller Østun), hvor K. Magnus Olafssøn Barfod fangede Steigarthorer, og i Nærheden er den lille Holme Vömb eller Vambarholmr (nu Vomma), hvor Thorer blev hængt. Paa Torgar (á Torgum) boede under Harald Haarfagre Lendermændene Bjørgolf, Brynjolf og Baard, og derpaa en Tidlang Thorolf Kveldulfssøn, indtil Gaarden blev inddragen under Kronen. I det 12te, 13de og 14de Aarhundrede nævnes her flere fornemme Beboere, ved Navn Vilhjalm, saaledes faldt i Slaget ved Fimreite 1184 en Vilhjalm af Torgar; i Slaget i Oslo 1240 faldt en Vilhjalm af Torgar, og endelig forekommer en 3die af samme Navn omkring 1300.

Kirker i dette Halvfylke vare i den sildigste Middelalder: Nesna K., Heimness K. i Raðund; Dynjarnes K., Hereyja K., Sandnes K. i Álöst, Álastarhaugs K., Þjóttu K., Glaðstaða K. i Veigu (Vegens K.), Knútskirkja i Harmi (Brønø K.), Víka K. i Sæfninni (Viks K.), Sunds K., sammesteds.

Af Gaarde kunne forøvrigt mærkes: Miklibólstaðr i Sjóninni, Strönd i Nesnafirdi, Kopardalr (paa Den Løkten), her laa og en Gaard ved Navn Hof, hvor der altsaa har været et Tempel; i Raðund: Selfors, Dilkastaðir, Blíusetr (Blyset); i Vefsn: Kúlastaðir, Móar, Sysling, Skaðaland (Skaland). Paa Dyney: Skeið, Herstaðir. Paa Álöst: Stafnnes, Hamanes, Skeið, Beltisvágr (Belsvaag) i Nærheden deraf Brotsey, (Brasø), og paa Fastlandet Hals; Laufey, nærved Minda; Ausa inde i Vist, Heyholmr (Høyholm). I Sæfn: Sandar, Steinn, Sæfnhöfði (Sømhovd) Sæfnnes (Sømnes), Friðleifsstaðir (Frilstad) Brekka (Brek), Telgarheimr (Tilrum) Mór (Mo), Ut-Torgar (Ud-Torget). I Veiga: Guðleifsvágr (Gulsvaag) Sundvellir, Veigusteinn, Igarey.

Indbyggerne af Hålogaland kaldtes Háleygir eller Háleyingar; „helgelandsk" kaldtes háleyskr.

Hålogaland var i Middelalderen deelt i 13 Skibreder. Af disse omtales kun Lófótar og Rauðeyjar skipreiða udtrykkeligen, og de øvriges Navne kunne blot gjetningsviis fremsættes. Der skal dog neppe feile meget i, at de vare følgende: Vestráls sk., Andarnes sk., Þrándarnes sk., Vága sk., Steigar sk., Salfta sk., Rauðeyjar sk., Mjölu sk., Raðundar sk., Þjóttu sk., Vefsnis sk. og Sæfnarinnar sk. Den Inddeling i Smaadistricter, der i Halogaland sædvanligviis forekommer, er Fjerdings-Inddelingen, der omtrent

svarer til den nuværende Sogne-Inddeling. Kun Throndenes-Fylke inddeltes i Thinglag. Disse Districter vare: I Throndenes Fylke eller Senjusýsla: Grýflufjarðar, Bergs ok Miðfjarðar, Geigusunds, Dyreyjar, Aristafjarðar, Fauskavágs, Kviðjufjarðar, Sands þingsokn. I Andarnessýsla: Mýra fjórðungr, Andarnes fj. I Vestráll: Ulfeyjar, Karlshöfuðness, Malness, Langaness fj. I Lófót: Rastar, Veðreyjar, Flögstaða, Bokness, Hóls, Borga, Gimistu og Vága fj. I Steigarsýsla: Tjaldasunds, Ófótar, Hamareyjar, Önguleyjar fj. I Boðinjarsýsla: Foldar, Salfta, Boðinjar fj. I Rauðeyjar hálffylki: Gildisskála, Mjölu, Rauðeyjar, Lúðreyjar fj. I Hereyja hálffylki: Raðundar, Nesna, Hereyja, Álastarhaugs, Mindu, Veigu, Nyrðri Sæfnarinnar, Velfjarðar, Syðri Sæfnarinnar fj.

Som et Anhang til Hálogaland maa man betragte Finmarken. Af denne er det især Kystlandene, som vedkom Norge, og man regnede dens Begyndelse fra Malangen, senere fra Kvænangerfjorden og heelt øster til Gandvik eller det hvide Hav. Oppe til Fjelds og inde i Landet derimod vare Grændserne, som allerede forhen yttret, yderst svævende og ubestemte. Man regnede dertil alle de nuværende svenske og russiske Lapmarker, men hvor disse Lapmarker hørte op og det tilgrændsende svenske, kvænske eller karelske District begyndte, var endnu mere uafgjort, end hvor det norske District ved Søkysten tog sin Begyndelse, thi her havde man dog bestemte Fjorde at regne efter; hist var der intet i Landets eensformige Overflade, der begrundede nogen naturlig Afdeling. Ligesom Nordmændene i de ældste Tider med væbnet Haand vestenfra beskattede Finnerne eller Lapperne, saaledes skete dette sønden- og østenfra af Kvæner, Kareler, ja endog af Kylfinger eller Kolbjager, saa kaldtes de nærmere Neva boende tschudiske Folk; og ligesom Nordmændene især efter det 18de Aarhundrede mere og mere begyndte at colonisere Finmarken ved Søsiden, saaledes satte Svearne sig paa samme Tid mere og mere fast nordefter ved Botnhavet, og Birkarlerne, eller de svenske Undersaatter i Tavasten, længer op mod Kemi Lapmark. Det laa saaledes i Sagens Natur, at de midterste Strøg næsten maatte være at ansee som herreløst Land, ihvorvel vistnok tidligt den i det Hele rigtige Forestilling synes at være opkommen, at den naturlige Grændse var Hovedfjeldstrækningens højeste Strøg. Men saadan naturlig Grændse fandtes derimod ej længer i Øst mod Karelerne og siden mod de novgorodske Russer. Deraf den forhen (S. 1) omtalte, langvarige Grændseforvirring.

Af Fjorde i Finmarken nærmest Malangen ere allerede flere omtalte. I Række fra Malangen mod Øst ere Balsfjord (Baldrsfjörðr), Ulfsfjörðr, Lyngisfjörðr, Kvænangrsfjörðr, Reisufjörðr og Altfjörðr. Af Øer nævnes den store Hvaley (Kvalø) paa den anden Side af Malangen; udenfor denne Þyðingsey (Thusø) og Sælarey eller Sálarey (Sæsø). Strax indenfor Hvaley var Trums (Tromsø), hvor Haakon Haakonssøn byggede Kirken for Bjarmerne, den 14de i Rækken blandt de kongelige Capeller. Nordøstenfor Hvaley, tætved denne, er en anden stor Ø, der nu kaldes Rindvats-Ø, men i ældre Tider Ulfey eller Ulfœy; det nyere Navn kommer af et paa den beliggende Vand Rindarvatn eller Grindarvatn. Paa denne Ø nævnes ogsaa to Gaarde, Skólagammi (Skulgam), i Syd, og Skógsfjörðr, ved en lille Fjord af samme Navn, i Nord. Nordvestenfor Ulfey laa Øen Sandey, og nær ved denne Sandver, bekjendt af Thorer Hunds Historie. Malangfjorden optog den østfra kommende, forhen omtalte, Mæli-á, (Maalselven, urigtigen kaldet Monselven), der dannede Grændsen ind mod Fjeldet for Russernes Skatkræven; Grændsen ud mod Søen var Lyngisþúfa, mellem Ulfsfjord og Lyngsfjord. De i Nord og Øst for Rindvatsøen liggende Kvalø, Helgø, Vanø og Renø synes at maatte have heddet Hvaley, Helgaey, Vanney eller Vönn og Hreiney; længere i Øst ligge Örn eller Arney, hvis nordlige Klippekant Veggen ej maa forvexles med Veggistafr. Ved Indløbet til Kvænangerfjorden er det forhen omtalte Andsnes, der omtales som et af Merkepunkterne for Sejladsen omkring Nordkap; og fra det Indre af Kvænangsfjorden strakte sig det lave Alteið over til Altfjörðr, (Altenfjorden). Østligere nævnes kun faa Steder. Geirsver, nu Gjesvær, forekommer i Beretningen om Thorer Hunds Bjarmelandsfærd; ogsaa omtales Knøskanes, nu Knivskjerodden, Magerøens nordligste Spids, lidt vestenfor Nordkap. Paa den østligste Spidse af Varangernesset er Klippen Dumbr, nu Domen, efter hvilken Nordishavet havde Navnet Dumbshaf, og lige ud for den laa Vargey (Vargak eller Vardø), med Fæstningen Vargeyjarhús, (Vardøhuus). Paa en lang Strækning omtales derefter intet Sted, førend man kommer til Trjanema eller Trjaþima, d. e. Tetrina, sydligst paa den store Halvø, der mellem Kola og Kandalax stikker ud i det hvide Hav (Gandvík), og længer inde, udenfor den lille Halvø, strax østenfor Finnebyen Umba eller Omby, ligger Holmen Voljo eller Voljostrov, det gamle Veleaga eller Velliá, Norges yderste

Grændsepunkt, i hvis Nærhed altsaa Veggistafr maa søges. De her boende Finner kaldtes Terfinner. De norske Colonister i hele Finmarken kaldtes derimod, som nu, Búmenn.

33. Naumdœlafylki grændsede mod Nord til Hálogaland, hvor den i Birnudalsfjörðr (Bindalsfjorden) fremstikkende Spids Gaupgavlen skillede mellem begge Fylker, det naaede langs Kysten forbi den nuværende Grændse Oxbaasen (Uxabúðir), lige til Byrða (Børø) i Osens Sogn, Fosens Fogderi, hvor Nordmøre begyndte; ellers var Grændsen som nu for Naumdals Fogderi. Til Naumdølafylke hørte den egentlige Birnudalr, omkring Bindalsfjordens indre Dele, nemlig den dybe Thosenfjord, Kolbotn, Simlefjord og Kjeldefjord. Et smalt Eid, Foldareið, skillede Kolbotnen og den indre Foldenfjord fra hinanden. Imellem Indløbene til Bindalsfjord og Folden ere mange Øer, hvoraf Leka (Lekø), Vikna (Vigten), egentlig bestaaende af tre Hovedøer med en Mængde andre, Njarðey (Nærø), efter hvilken Syslen havde sit Navn, Varey (Varø); af Fjorde paa dette Strøg nævnes Eitri, Eiterfjorden, Njarðeyjarsund (Nærøsund) og Laugsvágr. Mellem Arnøfjord og Folden fremstikker en Halvø Lauga eller Laugsnes (Løfsnes), ved hvis Udkant igjen den gamle bekjendte Ø Hrafnista (nu Ramsta) var beliggende. Foruden Hovedarmen indre Folden indskyder den store Foldfjord ogsaa Bi-Armene Kvisten- og Opløfjorde, af hvilke den sidste gaar ind til Opløe, fordum Upplog. Det yderste Punkt paa Fastlandet ved Indløbet til Folden er Salisnes, saa kaldet, fordi det hører til Bygden Salir, omkring det store Salisvatn. Mellem Salisnes i Øst og Utvorden (Útvarða) i Vest gaar den dybe Namsfjord (Naumsfjörðr) ind mod Sydøst; i den ligge de tre store Øer Jóð (Jøen), med Gaarden Fósnes; Otrey (Otterøen) og Elven (Elfin?). Den sydligste eller inderste Deel af Fjorden, Lyngsfjörðr, naaede ind mod Eldueið og tilhørte Eynafylki. Mellem Naumsfjörðr og Uxabúðir (Oxbaasen) strækker sig Districtet Flatangr, med Øerne Skillingar (Skjengen), Bjórey (Bjørø), Laufey (Løvø) ligeudfor Laufnes (Løvnes), hvor Ulf af Laufnes boede paa K. Sverrers Tid), Hálmey, Glaðsey (Glasø), Hvaley. Mellem Uxabúðir og Byrða var Steinsdalr (Steensdalen) eller Óssinn (Osen). Hele den her beskrevne Strækning, eller Kystlandet af Fylkerne med Øerne, kaldtes Ytri hálfa (den ydre Halvdeel), og udgjorde Njarðeyjar sýsla. Den indre, eller øvre Deel, kaldtes derimod Efri hálfa (deraf det nyere Overhalven) og udgjorde ligeledes en Sysſel for sig selv.

Kirker i den ydre Syssel vare mod Slutningen af Middelalderen: Vatsáss k. i Birnudal; Njarðeyjar k. (Nærø K.); Laugsnes k. (paa Varøen nær ved Løfsneset), Skeiðis k. á Leku, Foldinnar k. á Kolfareiði (Kolvereids K.); Fósnes k., Hálmeyjar k., Vikr k., Sævikr k.; Óss k.; i den øvre Syssel: Hunnar k. i efri hálfu, Ranheims k.; Raumastaða (Hølandet) k.; Gróðingja (Grong) k., Glaðshaugs k.

Indbyggerne af Naumdœlafylki kaldtes Naumdœlir. Fylket bestod af 9 Skibreder, der dog ei findes udtrykkeligen nævnte, men som dog efter al Rimelighed maae have været følgende: Birnudals sk., Njarðeyjar sk., Lauga sk., Hunnar sk., Ranheims sk., Fósnes sk., Vikr sk., Hálmeyjar sk., Byrðu sk. Ogsaa Naumdœlafylkis Inddeling regnedes helst efter Fjerdinger, nemlig: Birnudals, Leku, Víknu, Laugsness, Fósness, Vikr, Sævikr eller Sunds, Hálmeyjar, Skaga, Ranheims, Heylands, Efrihálfu fj.

Af Gaarde i dette Fylke kunne forøvrigt mærkes: I Yttrehalven: Víkingstaðir, ved Vikestad-Eidet i Bindalen, Álfslið, Djúpvík, Skartastaðir (Skarstad), Yxningr, Þosa (Tosen), Löndin (Lunde), Harðangr (Hardangen), Stafey (Stavø), Heiligstaðir (Hilstad), alle i Birnudalr; Gautvík (Gutvik), Skutilsnes (Skotnes), Lekunes (Leknes), Forsá (Forsaa), Hrafnafjörðr (Ramfjord), Gerðing (Gjerdingen), Hlíðir (Lid), Sund, Rauðvík, Múlastaðir (Mulstad), Smiðjunes (Smines), Sundanes (Sundnes), Salisnes (Salsnes), Viðir (Vede), Djúpavík, Klæklengjar (Krækling), Saxneið (Eid) í Salinum, Geisnes, Upplog (Oplø), Steinn, Foldareið (Folderеid), Akrvík (paa Vigten), Ryðheimr (Ryom sst.) Hof, hvor der rimeligviis i de ældste hedenske Tider stod et Offertempel, i Jóð, Sjetney (Setnøen), sammesteds, Bangsund, sammesteds, Mór (Mo) sammesteds, Dón (Dun), Skarastaðir (Skarstad), í Otrey, Þrælafjörðr (Trælfjord). I Øvrehalven: Berg, Gansamór (Gansmo), Vanabú, Hunn, Skeið, Hildarheimr (Hildrnm), Mór (Halvardmo), Hrísvík, Flaðinsnes (Flasnes), Vigló, Sviðningr (Svening), Ámdalir (Amdal), Auðn (Aune), Grandi (Grande), Vegheimr, Björk, Leira, Stórheimr, Dón (Dun), Sklat, Valdaskrof (Valdskro), Hóland.

34. Eynafylki (Øynafylki), der udgjorde en Syssel, var, om ej det nordligste Fylke i Thrøndelagen, dog det, der umiddelbart, eller ved beboede Egne, grændsede mod Naumdølafylke. Det indbefattede det nuværende Inderøens Prestegjeld tilligemed Verrans Sogn, der nu ligger til Ytterøens Prestegjeld. Dets Grændser vare saaledes: Naumdølafylke i Nord, hvilket det berørede ved Lyngenfjorden, Nordmørefylke i Vest, hiinsides Fjeldene, Sparbyggjafylke i Øst, og Verdøla- samt Skøynafylke i Syd. Lyngenfjorden, den sydligste Arm af Namsfjorden, skærer sig ind paa Nordsiden; paa Sydsiden er det inderste Bassin af Throndhjemsfjorden, neml. Beitissjór, (nu Beit-

stadfjorden), der ved det smale Skaransund mellem Vera skipreiða i Vest og Innri-ey (Inder-Øen) i Øst forbindes med Hovedfjorden. Beitissjór indskyder mod Sydvest den lille Verafjörðr. Den frugtbare Halvø Innri-ey (ogsaa kaldet Eyin-innri ell. iðri) forbindes med Fastlandet (Sparbyggjafylki) kun ved et smalt Eid (nærved Hústaðir), og adskilles derfra ved den nu saakaldte Borgenfjord, paa hvis østlige Side kun et ubetydeligt Stykke, Ryrin (Røren) tilhørte Øynafylke. Det lave Eid mellen Lyngenfjord i Nord og Beitissund, Beitstadfjordens inderste Arm, i Syd, var det bekjendte Eldueið, ogsaa slethen kaldet Eið, undertiden, ved en fejlagtig Udledelse af Navnet paa Søkongen Beiters Skib Ellida, kaldet Elliðaeið, (nu Naumdalseidet). Flere Steder i dette Fylke omtales i Sagaerne, som Elda (Eilden) og Tunglaheimr (Tinglem) paa Eldueið; Beitstöð, inderst ved Beitstadsundet, hvorfra Beiter skal have ladet sit Skib Ellida drage over Eidet; Útvík nærved Beitstöð, Rúnes ved Indløbet til Skarnsund. Paa Inderøen laae: Húsastaðir (Husestad), der i de ældste Tider synes at have været kaldet Húsabœr, Gyrf (Gjørv), Kvistaðir eller Kviststaðir (Kvistad), og Saurshaugr, nu Saxhaug, en ældgammel Kongsgaard.

Kirkerne vare imod Slutningen af Middelalderen: Eiðs k. (Naumdalseidets K.), Sólberga k. á Beitstöð (Solbergs K.), Lagatúns (Lagtu) k. ved Beitissjór; Reita (Kirkreits) k. ved Beitissund paa Vestsiden; Vera k. (Verans K.); Húsastaða k. á eyjunni innri (Hustad K.), Saurshaugs k., sammesteds (Saxhaugs Hovedkirke paa Inderøen), og Ryrinar k. (Salbergs K.) østenfor Borgenfjorden.

Øynafylke bestod af 7 Skibreder, nemlig Eldueiðs sk., Beitstaðar sk. (nu Solberg og Vartnes Sogne), Vera sk. (Verans Sogn), Ýzta sk. (den sydligste Deel af Inderøen), Sandavalla sk. (den nordlige Deel af Inderøen), Viðbyggja sk. (den sydøstligste Deel af Inderøen), og Ryrinar sk. (Røren), eller den Deel af Inderøens Prestegjeld, der ligger østenfor Borgenfjorden. Indbyggerne kaldtes Eynir, hvoraf Folkets Navn.

Af Gaarde kunne mærkes: Paa Eldueið: Árgarðar (Aargaard), Brattahlíð (Bratlid), Berg, Sitr. I Beitstöð: Vanabú, Fósnes, Glaðisjór (Glasø), Váðir (Vaade), Brattareit, Ragnaberg (Ramberg) á Váðanesi, Málmar, Brattaberg, Holmfit, o. fl. Ved Verafjörðr: Stufrheimr, Fénes, Bólmunes; paa Innri-ey: Býr á Grœnnesi (Grønnesby), Bjarka (Bjerken), Hegstaðir, Vardalr (Værdal), Brakastaðir (Brakstad), Grön (Gren), Herikstaðir (Hestad), Berknes (Vartnes), Vist, Hamarsáss, Skaufusetr

(Skuset), Vatn, Litanes (Letnes), Vangr, Jórstaðir (Jorstad), Farðabrú (Farbru), Hegdulr, Nórheimr. I Ryrin: Hvarmr, Ryghvalr (Roel), Vík, Hey (Hø), Svarfvað (Svarva), Söðulberg (Salberg), Rydjaskeid (Rødsted) og Yssastaðir (Ysstad), Auðigstaðir (Audstad).

35. Sparbyggjafylki, der inddeles i efri hálfa og neðri hálfa, og derfor maaskee har udgjort to Syssler, var den nordøstlige Deel af Throndelagen. Det grændsede mod Nord til Naumdølafylke, og mod Øst til Jemteland, mod hvilket Grændserne neppe vare ret bestemte. Søen berørte det kun paa en ubetydelig Strækning, nemlig ved det inderste af Beitissjór og ved Borgenfjorden længst i Sydvest; forresten grændsede det her til Eynafylki i Vest og Verdœlafylki i Syd. Dets nordligste Deel udgjorde det betydelige Hered Snös (nu Snaasen) omkring det store Snasarvatn, der har Tilløb fra betydelige Vasdrag, især Ysma (Ysmenning-Elven), der kommer fra Sydøst, og ej maa forvexles med den forhen (§ 1) omtalte Grændse-Elv Ysma, der dog, naar man forfølger dens Kilder saa langt op mod Nordvest som muligt, kan siges at udspringe ganske i Nærheden af hiin, og derfor maaskee har faaet samme Navn, noget, som i Norge ej er sjeldent, naar to Elve løbe hver til sin Kant fra samme Sted. Egnen paa Nordsiden af Snaasenvandets ydre Deel hed Skaun, og paa den sydlige Stóð. Gjennem en kort Elv, der danner to mindre Søer, har Snaasenvandet Udløb i Beitissjór ved Steinker (Steenkjer), der i Jarlerne Eriks og Sveins Tider var en By. Districtet paa Vestsiden af Elven, det nuværende Egge Sogn, udgjorde Vigmundar skipreiða. Østenfor Heredet Snös, i de nu saakaldte Finlider, boede i de ældre Tider neppe andre end Finner; her var mange store Søer, hvoriblandt de forhen omtalte Lenglingr og Uluþresk. Kort før sit Udløb optager Elven fra Snaasenvandet en betydelig østfra kommende Elv, Ógn, der gjennemløber Ógnardalr; tæt ved hins Udløb kommer sondenfra, fra Figgsjór (Lexdalsvandet) paa Grændsen af Veradalr, Elven Figg, hvilken adskiller det egentlige Sparabú, der har givet Fylket Navn, fra det østlige Bagabú (Baaboen). Af historisk mærkelige Steder findes i dette Fylke, foruden Steinker fornemmelig tvende: Mærin i Sparabú og Egg (g. Eggjar, d. Eggju), nu Egge lidt nordenfor Steinker. Paa det første Sted stod det berømte Hovedtempel for Indre Throndelagen, der omtales saa ofte under Haakon d. Gode, Olaf Tryggvesøn og Olaf d. Hellige; paa Egg boede under Haakon d. Gode Thrond Hake, under Olaf d. Hellige Ølver og Kalf Arnesøn.

Kirker i dette Fylke vare mod Slutningen af Middelalderen: Snasar k., Hvams k., Forengjar k. (Følling K.), Eggjar k., Skeiðis k. i Ógnardal, Mærinnar k. í Sparabúi, og Bagabús k. (Hennings K.).

Sparbyggjafylke indbefattede 8 Skibreder, nemlig: I efri hálfa: Snasar sk., Skaunar sk., Vigmundar sk., Stóðs sk. og Ógnardals sk. I neðri halfa: Íþróttar sk. (den nordligste Deel af Mærens Sogn), Sparbyggja sk. (den sydligste Deel af Mærens Sogn) og Bagabús sk. (Henning Sogn). Indbyggerne, efter hvilke ogsaa Fylket benævntes, kaldtes Sparbyggir.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: I Snös, Horðheimr (Horjem), Nafnlaus (Naglhus), Belgjabú (Belbo), Sleim (Sem), Hryggjarvöllr (Ryggevold), Koláss, Svarfvað (Svarva), Heimvegr (Henveg); i Skaun: Grjótheimr (Grøtum), Grœnnes, Guðinjar (Gudenum), Geriksstaðir (Gjerstad), Forfen (Forfang); Lankshamar (Langhammer), Kné. I Stóð: For, Eiðberg, Faranes (Farnes), Elgjaráss (Elleraas), Skeflóar (Skeflo), Ilin (Eli), Kleppabú (Kleppo), Holtar (Holte). I Vigmundar skipreiða: Forsheimr (Fosseim), Œfringjar (Overrein), Snævin, Upsáss (Oxaas), Hundasló (Hundlo), Ulfinjar (Ulven), Foreng (Føling). I Ógnardalr: Vifin (Vibe), Skeið, Reysingr (Røysseng), Holásar (Holaas), Geisáss (Gitsaas), Grjót (Grøtum), Brandsæggr, Brúheimr, Strikkastaðir (Strukstad). I Sparabú: Naust (Nøst), Mærin, Toddanes (Tolbnes), Freyjarsetr (Frøset), Lein, Uglasaur (Oxur), Jórheimr, Stígheimr, Hafrstaðir (Hafstad), Þuf (Thuv), Dýrastaðir (Dyrstad), Bratsáss (Brataas), Skurfusetr (Skurset), Lonkar (Lonke), Smolar (Smulen), Ljándheimr (Lønum), Gilberg. I Bagabú: Langahlíð, Ælin (Eli), Andsnes, Brœmusetr (Bremset).

36. Verdœlafylke indbefattede Veradalr, det nuværende Verdalen, og grændsede mod Nord til Ovna- og Sparbyggja-Fylker, mod Syd til Støyna- og Stjordøla-Fylker, mod Øst til Jemteland og mod Vest til Throndhjemsfjorden. Den egentlige Bygd dannede Sletterne ved Søen, og omkring Hovedelven med dens Bi-Elve, af hvilke den nordlige kom fra Verasjór, den sydlige fra Innusjór (Inn S.), og løb forbi Súla (Suml) gjennem Innudalr indtil de begge forenede sig ved Vaka (Vuku); langs den sidste gaar og gik i Fortiden Vejen til Jemteland. Omtrent midt i den nedre Verdals Bygd i Haugs Skibrede ligger Stiklastaðir (Stiklestad), hvor Olaf den Hellige faldt 1030; lidt længer ude laa Kongsgaarden Haugr, hvor den gamle Fylkekirke, St. Andreas Kirke, stod indtil den i det 14de Aarhundrede gik ud ved Elvebred; Haugr nævnes oftere i Sagaerne, især paa Magnus den Godes Tid. Længere oppe i Dalen laa Gaarden Stafr, hvor Høvdingen Narfe

boede under Haakon den Gode. I den velbefolkede Egn vare 8 Kirker: Leikaleinar (Leklem) k., Haugs k., Stiklastaða k., Auglu k., Lyngs k., Skeneyjar (Austskin) k., Vöku (Vuku) k., Halla k.

Verdœlafylke bestod af de fem Skibreder: Haugs skipreiða, længst i Vest paa Nordsiden af Elven; Ofanmýra sk., i Nord, omkring Lexdalsvandet; Farar sk., den øverste Deel af Hovedbalen indtil Vaka; Veddrar sk., begge Vielvenes Dale, altsaa den øverste Deel af Fylket, og Rábyggja sk., omtrent det nuværende Vinne Sogn. Indbyggerne kaldtes Verdœlir.

Af Gaarde kunne forøvrigt mærkes: I Haugs skipriða: Leikalein, Þróndarnes, Nóraberg, Yssin (Ydse), Borg, Fébýr, Lyngr. I Ofanmýra skipreiða: Hús (Husan), Hvammr, Landormstaðir (Lanstad), Vist, Halleimr, Lyngáss, Minnisáss (Minsaas), Bunnes, Karmhús o. fl. I Farar skipreiða: Skrofar (Skrove), For (Foren), Ekló, Germastaðir (Gjermsted), Breiðeng (Breding), Stafr, hvortil høre Stafs-Skeneyjar (Stubskin), Austr-skeneyjar (Austskin), Lundskeneyjar (Lunskin), Vaka (Vuku). I Veddrar skipreiða; Súla (Suul), Innudalr (Indal), Löfrengjar (Levring), Jóráss (Jøsaas), Guðinjar (Guding). I Rábyggja sk.: Vindin (Vinne), Bollahallir (Bolbhal), Hallar (Halle), Rásvöllr (maaskee den Gaard, hvor Erkebiskop Øysteins Farfader Jon sterke boede, see forresten § 41) o. fl.

37. Skeyna- eller Skœyna-fylki indbefattede det nuværende Skougns Prestegjeld (Skaun), tilligemed Ytterøens og Mosvigs Sogne. Det grændsede saaledes mod Nord til Øyna- og Verdøla-Fylker, mod Syd til Strinda- og Stjordøla-Fylker. Dets største Deel, det egentlige Skaun, laa paa Østsiden af Fjorden, det frugtbare Yttri-ey eller Eyin yttri tilligemed Mósaviks-Districtet paa Vestsiden. Af historiske merkelige Steder i dette Fylke nævnes Lifangr, nu Levanger, i Skaun, allerede tidligt etslags Handels- eller Markeds-Plads; Ölvishaugr eller Alvishaugr, nu Alstadhaug, hvor den gamle Hovedkirke staar, i Oldtiden et anseet Høvdings-sæde, Egg (Sverr. S. Cap. 142), der ei maa forvexles med Egg i Sparbyggjafylke; Jórúlfsstaðir, nu Jørstad, paa Ytterøen, Beboernes Thingsted; Másarvik eller Mósarvik, efter hvilken Districtet har Navn, den lille Vig, der gaar ind til Vin (Vinje). Paa Gaarden Hof (Hove) søndenfor Ølvishaugr maa der have været et Tempel i den hedenske Tid.

Kirkerne i Skeynafylki vare mod Slutningen af Middelalderen: Ölvishaugs k., Veiginar k. (Veien omtrent midt imellem Alstahaug og Vestreim), Vestrheims (Ekne) k., Sveingarðs (Svengaard) k., Lifangrs k., og Munkabýjar k. i Øst, paa Munkeby i Levanger

Sogn; Eiðs og Ryðvíkr (Røvigs) Kirker, begge paa Ytterøen; Vinjar k. i Másarvík (Mosvigens K.)

Skeynafylki indbefattede 5 Skibreder, nemlig Frólar skipr., omtrent det nuværende Levanger Sogn, Ölvishaugs sk., den nordlige Deel af Alstahaugs Hovedsogn; Refskeyna sk., den sydlige; Eknis sk., omtrent det nuværende Ekne Sogn; Yttrieyjar sk. med Másarvík. Indbyggerne kaldtes Skeynir, og paa Ytterøen Úteynir.

Af Gaarde nævnes forresten: Skaun: Rinda (Rinnan), Þýjanes (Thafnes), Skánes (Skaanes), Rjóðsstaðir (Røstad), Ókunnihaugr (Okenhaug), Hálsar (Halsen), Þengilstaðir (Thingsted), Hóaskot (Hogskot), Gautulfsstaðir (Gusstad); alle disse laae i Frólar skipreiða: Geflin, Staup, Veskin, Stafló, Almnes (Alnes), Heysló (Høyslo), Ré, Mustrhaugr (Mønsterhaug), Holaberg (Holberg), Björgvinjar (Bervin), Hnossin (Nosum) alle i Ölvishangs skipreiða; Vestrheimr, Finnsvík, Veigin, Afdalir (Audal), Hotrar (Hotran), Búlið (Bulid), Dalengjar (Daling), Þuf (Thue), alle i Eknis skipreiða; Völlr (Vold), Kisabú (Kjesbu), Gotáss, Almhlíð, alle i Refskeyna skipreiða; I Ytriey: Veðráss, Berg, Gildberg, Naust, Skaufar (Skoven), Stangarholt, Barkastaðir, Þrygstaðir, Sellátr, Lagasandr (Laugsand), o. fl. I Másarvík, Vin, Hnakkastaðir, Áss, Bratáss, Þróasetr, Slipr, Reit o. fl.

38. Stjórdœlafylki indbefattede, foruden det nuværende Stjørdalens Præstegjeld, ogsaa Selbo Præstegjeld. Det grændsede saaledes mod Nord til Strinda-, Skøyna- og Verdøla-Fylker, mod Øst til Jemteland, mod Syd og Vest til Gauldølafylke og Fjorden, hvilken det kun paa et lidet Strøg berørede. Dets Hoveddele vare det egentlige Stjóradalr i Nord, tilligemed Ogló eller Agló (Skatvols Sogn), adskilt fra Aasens Skibrede i Strindafylke ved Fjeldstrækningen Langisteinn; Selabú med Þýðdalr i Syd, forbundne med Stjoradalr ved Tverdalen Lexudalr. Hovedelven i Stjóradalr var Stjóradalsá, der optog Sóná og Lexa paa Sydsiden, og Forá paa Nordsiden. Hovedelven i Selabú var Nið, (Nid- eller Nea-Elven), der udsprang paa Fjeldene ved Grændsen mod Jemteland, optog Þýðá (Tya), der gjennemløb Þýðdalr og Frjáll (Floren), derpaa den sydlige Deel af Hovedbygden, kaldet Vikahverfi, og faldt i Selasjór (Selbosø), hvis østlige Deel tilhørte dette Fylke.

I Ogló var det, at Sigurd Jarl blev indebrændt af Dronning Gunhilds Sønner, men paa hvilken Gaard vides ikke; man antager dog at det maa have været paa Auran (Aurar), en af de største Gaarde i Skatvol. Nordligst i Ogló laa Fljóð (Flø), hvor den bekjendte Ivar af Fljod boede under Sigurd Jorsalafarer, og i Nærheden er Steinvik med en tilliggende lille Holme, hvor ved

Reformationstiden Slottet Steinviksholm anlagdes. Nærmest Langstenen laa Forborði (Forbord). I Stjóradalr laa Varnes, nu Værnes, hvor Hovedkirken staar; her boede under Haakon den Gode Høvdingen Thorberg og senere under Olaf Tryggvesøn Sønnen Asbjørn. Lexdalen eller Lexudals Skibrede kaldtes og, som det synes, i Korthed ligesom Elven, Lexa, Ljöxa eller Löxa. Herfra var den bekjendte Høvding og Blotmand Orm af Løxa, der omtales under Haakon d. Gode og Olaf Tryggvesøn; i Aaret 1340 omtales en Nikolas i Løxa. I Selabú nævnes Kongsholmen i Selasjór, hvor Kong Sverrer opholdt sig, da han ydmygede Selbyggerne. Baade i Stjóradal og i Selabú er der en Gaard ved Navn Hof, hvor der altsaa i Oldtiden maa have været Templer; desforuden findes i Stjóradal et Freyhof (Frøys Tempel, nu Frøyum).

Over Selabú kunde man komme til Østerdalen ved at reise om Skáneyjarfjall, rimeligviis forbi det nuværende Stuedal i Nærheden af Skarvsdøren, og fremdeles over Rien og Aursundsø.

Kirkerne vare mod Slutningen af Middelalderen: Varnes k. (Værnes K.) Hegrinar k., Skeljastaða k. (Skjelstad) Lexudals k. (Lunke K.) Skatvalar k., Aura k., Fljóða k., alle i Stjoradal og Oglo; Nestinar k. i Selabúi (Selbo K.), og Kirkjuvalla k. i Þýðdal.

Stjórdœlafylki, der havde sit Navn efter Stjørdalens Beboere, Stjórdœlir, indbefattede 8 Skibreder, nemlig Ogló sk. (Skatvol Sogn); Varnes sk., den vestl. Deel af Værnes Hovedsogn; Hofs sk., den østlige Deel af Hovedsognet; Hegrinar sk., den nordlige Deel af Hegre Sogn; Eyja sk. den sydlige Deel af Hegre Sogn samt hele Merager Sogn; Lexudals sk., hele Lunke Sogn og Lexdalen indtil henimod Selabú; Selabús sk., Selbo Hovedsogn; Frjáls eller Þýðdals sk., den øvre Deel af Dalen.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: I Ogló: Saltey, Dragasetr (Drogset), Fiskvík; Mæðrinn (Mærin), Svið (Svee), Dreggjasetr (Dregset), Brœmasetr (Bremset), Rykkin (Rykke). I Varnes skipreiða: Gróðrarbrekka (Grobrek), Mælin (Mel), Magsviðunes (Moxnes), Húsabýe, Stokkar, Ré, Völlr (Vold); I Hofs skipreiða: Hof, Freyhof, Berg, Björk (Bjerke), Hofstaðir, Haugr, Bitrastaðir (Bitstad), Kleifar (Kleve), Hvalr (Kvaal), Hattarstaðir (Hatstad), Uglaberg (Ogelberg), Rauðimór (Rødmo), Autsetr (Auset); I Hegrinar skipreiða: Hegrin, Bjarkeng, (Bjerken), Leirföll (Leerfald), Furudal (Fordal), Vigðanes (Vigdnes), Kill (Kiil), Fról (Floren); i Eyja skipreiða: Hemrin (Hemre), Reyðrin (Røren), Berg, Svertin (Sorten), Ingjaldsstaðir (Ingstad), Fullusetr (Fulset), Friggjusetr, Sónes, Timbráss (Tømmeraas), Mœrakr (Merager); I Lexudals skipreiða: Hellr (Hell), Lonka (Lunke), Fura, Kleifar, Hog-

asetr. I **Selabú: Sólheimr, Sandvík, Langasetr** (Langſet), **Langahlíð** (Langelid), **Svínsáss, Eiðheimr, Bellr** (Belle), **Þúfusetr** (Thueſet) i **Frjáll**; i **Þýðdalr: Austbýr, Forsár.**

39. Strindafylki indbefattede, foruden det nuværende Strinden (dog Bratsbergs Sogn deri ikke iberegnet) ogſaa de hiinſides Fjorden liggende Diſtricter Frosta (Froſten) med Ássinn (Aaſen) i Øſt, og Lexuvik (Lexvigen i Veſt, dog regnedes ikke Strandens eller Hindreims Sogn hid, men hørte til Nordmøre. Strindafylke grændſede ſaaledes mod Nord til Skøynafylke, mod Øſt og Syd til Stjordølafylke, og mod Veſt til Gauldøla- og Nordmøra-Fylker. Det egentlige Strinden var det folkerigſte, bedſt bebyggede og meſt anſeede Herred i Ud-Thrøndelagen, ligeſom Sparabu i Ind-Thrøndelagen; i Strinden laa Hoved Templet paa Hlaðir, og ſiden 997 Kjøbſtaden Nidaros. Strinden alene ſynes at have indbefattet ikke mindre end tre Skibreder, og udgjorde, ſom det ſynes, tvende Sysſler, Útsrind og Innstrind. Hovedelven i Strind var Nið, Nidelven, der kom fra den til Gauldølafylke hørende Setnadalr, og falder ud ved Nidaros. Fylkets Grændſer mod Nes (Byneſſet) maatte falde ſammen med Grændſen for Nidaros Byes Landdiſtricter, altſaa fra Folafótr, et Sted ved den nordligſte Pynt af Gauláráss, og derfra i Syd og Øſt. Om de andre Punkter af Gauláráss, nemlig Hattarhamarr, Digrmúli, Gullhamarr, og Hefring er forhen talt (§ 16), ligeſaa om Steinbjörg med Caſtellet Sion eller Sverrisborg. Den mærkeligſte Gaard i Strinden var Hlaðir, Ladejarlernes gamle Sæde, ſiden Kongsgaard, med det berømte Tempel og ſiden Fylkeskirken, beliggende ude paa den lille Spids, der ved nogle Klipper, Hlaðhamrar i Øſt begrændſer den til Byen indgaaende Vig. Andre hiſtoriſke merkelige Steder i Strinden ere Vik længer i Øſt, nu Saxvik, ſaaledes benævnet efter den paa Magnus Barfods Tid her boende Høvding Saxe, Depill (Deſle) nær ved Hladir, og længer oppe ved Elven Kók. Om Beliggenheden af Bakkaklaustr og Holms eller Nidarholms Kloſter er forhen talt. Lidt ſøndenfor Bekke Erlendshaugr, hvor nu Chriſtiansſteens Fæſtning ligger. Ligeoverfor Byen, paa Øſtſiden, ſtrakte Halvøen Frosta ſig frem. Dens veſtlige Spids hed Horni, (nu Horne), og udenfor dette laa Tautra (nu Tuterøen) med ſit Ciſtercienſer-Kloſter. Paa Frosta laa Gaarden Lagatún (Logtu) ved hvilken Gaard det berømte Froſtathing holdtes; yderſt ude i Sydveſt paa Halvøen var Gaarden

Hernes, der skjenkedes til Holms Kloster med Kong Magnus Blinde, da han optoges som Munk. Længer inde paa Halvøen laa Vigdeild (Vigtil), og paa Østsiden, ved Aasenfjorden, Hindey (Hynøya), med en god Havn. Lexuvík maa have haft sit Navn efter et Sted, ligeledes kaldet Lexa eller Ljöxa. Ogsaa i Lexuvik var en Gaard ved Navn Vígdeild.

Kirkerne i dette Fylke vare: Hlaða k., Manvíkr k. (Malvik K.) og Móðstaða k. (Modstadmarken) alle i Strinden; Lagatúns k. paa Frosten; Vangs k. og Lóar k., begge i Aasen; Lexuvíkr k.

Fylket bestod af 8 Skibreder, men hvilke disse vare, vides ej med fuldkommen Bestemthed. Strind synes at have udgjort fire, og rimeligviis har Frosta udgjort tvende. Desforuden vare der Lexuvík og Ássinn.

Af Gaarde kunne forresten anføres: i Strind: Berg, Njarðhól (Nardo), Magðholt (Moholt), Singulsakr (Singsager), Dragavellir (Dragvold), Stokkar (Stokken), Hrossamór (Rosmo), Skýáss eller Skýsáss, Hreppin (Reppe), Fjelastaðir (Fjelsted), Jerf (Jerv), Forborði (Forbord), Sandar (Sanden), alle paa Østsiden af Elven; Ferigsstaðir (Fergstad), Kroppa, o. fl. paa Vestsiden; paa Frosta: Vík, Moskunes (Moxnes), Ölvisstaðir (Alfstad), Ígulberg (Julberg), Vagnaberg (Vangberg), Fiskasetr (Figset), Staur, Otrló (Otlo), Fánes (Faanes); i Ássin: Straumr, Mossynjar (Mosing), Hof, (hvor der maa have været et Tempel), Grenin, (Grint), Vedalir (Vedul), Hupla (Hoplen), Leiðangrar (Leanger), Skíðisól (Skisol), Fit (Fet), Spillasetr (Spilset), Húsabýr (Huseby); i Lexuvík: Þróndarstaðir (Throndsted), Grandi (Grande), Hjalmalaup (Hjellop), Koparreit (Kobberrød), hvor der altsaa maa have været gravet efter Kobber; o. fl.

40. Gauldœlafylki indbefattede, foruden det nuværende Guldalen, eller Melhus, Størens, Holtaalens og Røros Prestegjelde, ogsaa Leina Skipreiða eller Leinstranden, og Setnaðalir, ɔ: Klæbo, Tilder og Bratsberg. Det grændsede saaledes mod Nord til Orkdøla-, Strinda- og Stjordøla-Fylke, mod Øst til Herjedalen, mod Syd til Østerdalen, og mod Vest til Orkdølafylke. De Fjeldstrækninger, som adskildte det fra Stjordølafylke, have vel i ældre Tider, som nu, haft flere Navne, og Skáneyjarfjall synes at have været Fællesnavnet for Fjeldene mod Syd, der adskilde Fylket fra Østerdalen. Vatnsfjall eller Vazfjall (nu Vatsfjeld), laa længst i Vest, indenfor Fylkets Grændser, mellem Meðalhús (Melhus) og Kleppabú (Klæbo). Hoved-Elven Gaul gjennemstrømmede Fylket i dets hele Længde, optagende Sókn (Sognedalselven) ved Staurin (Støren); og Búá (Budalselven) ved Búnes el. Býnes; Setnadalir

omgave derimod den vestlige Ende af Selbosøen og Nidelvens øvre Deel. Foruden Hoved-Dalen Gaulardalr, hvilken Benævnelse især brugtes om den nedre, mest befolkede Deel, nævnes ogsaa som egne Districter de nys anførte Setnadalir i Øst, Heylönd eller Hœylönd (Hølandet), nogle affondrede Skovbygder over mod Orkedalen, i Vest, Sóknardalr (Sognedalen) og Búdalr (Budalen i Sydvest, og Holtáll med Singisakr (Singsaas) og Áll (Aalen) øverst oppe i Dalen. I dette Fylke ere mange historisk bekjendte Steder, fornemmelig i Omegnen af Meðalhús (Melhus). Her laa paa Vestsiden af Elven Gimsar (Gjemse), Einar Thambarskelvers Fædrenegaard, hvor hans Farfader Styrkaar boede; Rimul eller Rœmul, nu (Romul), hvor Haakon Jarl blev dræbt; paa Østsiden laa, foruden den fornemste Gaard Meðalhús, hvor fornemme Høvdinger boede, og hvor rimeligviis Fylkestemplet stod, (Asbjørn af Medalhus) Gaarden Skerðingssteðja (Skerdingstad). Længere oppe, i Nærheden af Hörgr (nu Horg Kirke), hvor der maa have været en gammel Horg eller Offerlund, laa Lundar (Lunde), Bergthors og Datteren Gudrun Lundesols Hjem; endnu længer oppe, forbi Staurin, ved Budals-Elvens Forening med Hovedelven, laa Búnes eller Býnes (Bunes), hvor Orm Lyrgja boede. Hof eller Templer maa, foruden paa Medalhus, hvis Omegn ogsaa kaldtes Óðinssalr, have været paa Gaarden Hof (nu Hov) i Sognedalen, Hof (Hov) i Holtaalen og Hof (Hov) i Aalen. Den almindelige Vej fra Nidaros til det Søndenfjeldske gik i Oldtiden, som nu, gjennem Gauldølafylke, fra Staurin opad Soknedalen til Rennabu i Orkdølafylke, og derfra over Uppdal og Dovre. Vejen gjennem Holtáll, og over det saakaldte Skáneyjarfjall til Østerdalen brugtes i Oldtiden kun meget lidet, og har vel den længste Tid været ubanet. Derfor kjender man heller ikke synderligt til de der forekommende Steder, hvor dog Navnene Rød-Aa og Røros vidne om de gamle Navne Reyðá og Reyðáróss.

Kirkerne i dette Fylke vare mod Slutningen af Middelalderen: Tildra k. (Tiller); Bratsbergs k., Bœjar k. (Klæbo K.), alle tre i Setnadalir og Kleppabú (Klæbo); Leina eller Leinastrandar (Leinstrandens) k.; Meðalhúss k. (Melhus), Fláa k. (Flaa); Grjóta k. (Grøte), Kolbrandsstaða k. i Heylöndum (Hølandets K.); Fors k. (Fos), Grinda k. (Grinde), Hofs k. i Sóknardal (Sognedals K.), Staurinar k. (Støren), Singisakrs k. (Singsaker), der i ældre

Tider rimeligviis stod paa Kirkjuvellir (Kirkvold), Holtáls k. (Holtaalen), Hofs k. í Áli (Aalens K.)

Fylket bestod af 10 Skibreder, nemlig: Tildra sk. (Tilder Sogn), Kleppabús sk. (Bratsbergs og Klæbo Sogne), begge i Setnadalir, Leina sk. (Leinstrandens Sogn), Gimsa sk. (den nordlige og vestlige Deel af Melhuus Hovedsogn, der berørte Søen ved Gaulelvens Munding (Gaularóss); Vígleikstaða sk., indbefattende den sydlige Deel af Melhus Hovedsogn, Haslabrekku sk. (Flaa Sogn, tilligemed den nordlige Deel af Størens Sogn; Fors sk, indbefattende Resten af Horgs og Størens Sogne; Heylanda sk., indbefattende Hølands Sogn; Efsta sk., indbefattende Budalen og det øverste af Støren og Singsaas; Holtáls sk., indbefattende Resten af Holtaalens Prestegjeld.

Af Gaarde i dette Fylke omtales forresten: I Setnadalir: Setnar eller Sjatnar (Sjetnan); vestenfor denne laa de store Myrstrækninger þjóðmýrar, nu Sjetne- og Ust-Myren; þumastaðir (Tomstad), þjesmór (Jesmo), Hvínandi (Kvenil), Kroppa, Ögl (Uglen), Dígrin (Digren), Lýsikleppr (Lyskleet), Götusteinn (Gutsten), Eiklið (Ekle), Leir (Leren); i Leina skipreiða: Lagaló (Lauglo), Reynavalir (Rinvol), Skeifstaðir (Skeifstad), Skitleinar (Skjetleine), Bendaberg (Bendberg), Suðrheimr (Søreim), Kalfsáss (Kolsaas), Flatáss (Flataas), Ustar (Ust), Uppsalir (Opsal), Hegrstaðir (Hegstad), Stafr (Stav), omtalt i K. Sverres Saga Cap. 33; Kot, Stokkar (Stokke), Egg (Egge), Folvík, Vinangrar. I Gimsa skipreiða: Eyjar (Oye), Kvernberg, Dúfusteinn (Duesteen), Hvammr (Hvam), Leifsstaðir (Lefstad), Völlr (Velle), Lós (Lose), Hóleimr (Holem), Setnar (Sjetne), Kreggjanes (Kregnes), Krákumór (Kraakmo). I Vígleikstaða skipreida: Flár (Flaa), Grafarakr (Gravraak), Stokkar (Stokke), Hvalr (Kvaal), Hermóðsstaðir (Hermandsstad), Vígleikstaðir, Víkastaðir. I Haslabrekku skipreiða: Kirkjuflár (Kirkflaa), Freyjarmo (Fremo), Lauðrinn (Løren), Haslabrekka (Hatlebrekke), Borkn (Borten), Borgsetr (Borset), Nýjuhús (Nyhus), Áss, Hyljarmór (Herjemo), Reynabrot (Ranbraut), Lundar (Lunde). I Fors skipreiða: Gjallar (Gjelle), Fors (Fos), Rugstaðir (Rogstad), Björg (Bjørgom), Tislasetr (Tilset), Folstaðir (Folstad), Hóáss, Eiríkshús í Sóknardal (Ershuus), Forsheimr í Sóknardalr (Fosheim), Berudalr (Bordal), sst. Eysteinsstaðir (Estensstad), sst. Freysetr (Frøyset). I Heylönd: Grjót (Grøte), Skeggjastaðir (Skjeggestad), Berg, Sundssetr (Sundset), Steinsetr (Steinset), Kleppstaðir (Kleppstad), Eið, Bjórtjarnaráss (Bjerkjenaas), Vin (Ven), Almáss (Almaas), Gaustastaðir (Gaustad). I efsta skipreiða: Roggunes (Rognes), Kvernaruð (Kvernrud), Fesetr (Feset), Almásar (Almaas), Ey (Oye), Ósey (Oosøyen), Grýtudalr (Grytdal), Vindsnes (Vinsnes), Koðsberg, Herjamór (Hermo), Hrafnsgerði (Ramsgjer), Langaruð (Langerud), Klet, Tildri (Tilder). I Holtáll: Hrafnaló (Ramlo), Flataberg (Flatberg), Geislasetr (Gilset), Ruð, Grjót (Grøt), Fagráss i efra Holtáli.

41. Orkdœlafylki indbefattede, foruden den egentlige Orka- eller Orknadalr med de øvre Dele af Dalstrøget, Meðaldalr og Rennabú, og-saa Uppdalr, det nuværende Opdal, adskilt fra Rennabú ved en Skov-strækning, kaldet Uppdalsskógr, og de nu til Strindens og Selbos Fogderi henhørende Districter, Birgsi med Skaun og Boðvik (Børgsen med Børgseskongn og Budvigen), og Nes (Byneset). Fylket grændsede saaledes mod Øst til Strindafylke og Gauldølafylke; mod Syd til Dov-refjeld, der adskilte det fra Gudbrandsdalen, og mod Vest til Nord-mørafylke. Mod Nord grændsede det til Fjorden, fornemmelig den mod Syd mellem Gjóðanes (Geitnes) og Flaðki (Flak) indgaaende Arm af Throndhjemsfjorden, som nu kaldes Orkedalsfjord, og som i det Indre deler sig i to mindre Arme, af hvilke den vestlige optager Orkn (Orka-Elven) ved Orknaróss, den østlige Gaul-Elven. Begge disse Arme, saavelsom den fælles Hovedarm, omgave Fylket næsten ganske; kun allerinderst inde i Gaularóss (Gulosen), kom Gauldølafylke i Berørelse med Søen. Fra Strinda- og Gauldølafylkes nordligste Kant adskiltes Orkdølafylke ved Gauluráss (By-Aasen), hvis højeste Punkt, Grásteinn, nu Graakallen, dannede et af Grændsepunkterne om Byen Nidaros's Mark. Mod Heylönd (Hølandet) var i Old-tiden, som nu, ingen skarpt fremtrædende Grændse, da dette District egentlig tilhører Orka-Elvens Dalføre. Men ellers adskiltes Fylket baade fra Gauldølafylke i Øst og Nordmørafylke i Vest ved bety-lige Fjeldstrækninger. Over det lave Pas mellem Soknedalen og Rennabu, kaldet Sóknardalsskógr, gik i ældre Tider, lige som nu, Ho-vedvejen fra Nidaros til det Søndenfjeldske; den gik gjennem Ren-nabu, over Uppdalsskógr gjennem den øvre Deel af Uppdalr langs Driv-Elven, og videre opad Dovrefjeld. Fjeldveje førte ligeledes over lavere Pas fra den yderste Deel af Orkadal, eller Ástabygð, over til Hefni (Hevne) paa Nordmøre; fra den sydlige Deel af Or-kadal over Sjóvatnskjölr ligeledes til Hefni, og fra Meðaldalr til Súrnadalr paa Nordmøre. Hovedelven, der gjennemløb den for-nemste Deel af Fylket, var Orkn (Orkn-Elven), der kom fra Kviknar i Østerdalen, og gjennemstrømmede Rennabú, Meðaldalr og Orka-dalr; den optog Surka (Svorken) ved Surkumór. Uppdalr gjen-strømmedes af Drif (Driva- eller Sundals-Elven), der løb vestover til Nordmøre. I Rennabú laa ved Hovedvejen den lille Indsø Búðasjór (Bu-Vand) paa Soknadalsskogen.

Orkedalen bestod af 8 Skibreder. Disse vare, regnede udenfra: Ness skipreiða, indbefattende Bynesets Hovedsogn; Boðvikr sk.,

indbefattende Budvigens Sogn, et med Gauldalen ligeløbende, kort Dalstrøg mellem Fjorden og Hølandet; Birgsa sk., Børgsen, eller Strækningen ved Søen mellem Budvigen og den egentlige Orkedal; Skaunar sk., Børgsesfougn; søndenfor eller ovenfor Børgsen, ligeledes mellem Budvigen og Orkedalen; Orkadals sk., Orkedalens Sogn; herhen hørte og Ástabygð, Dalen om Skjenal-Elven, og Geitströnd, nu Geitstranden, paa Vestsiden af Orkedalsfjorden indtil Gjóðanes; Meðaldals sk., nu Meldalens Hovedsogn; Rennabús sk., nu Rennebo Sogn; og Uppdals sk., nu Opdals Prestegjeld. Orkedalsfylke og flere der beliggende Steder omtales hyppigt i vore gamle Kongesagaer. I Nes (Byneset) var Steinn sydvestligt ved Fjorden den fornemste Gaard; her staar endnu den ældgamle Stene- eller Bynessets Kirke (Asgaut Aarmands Tilfangetagelse under Olaf den Hellige. Haakon af Stein under Haakon Haakonssøn). Østenfor Steinn laa Guðreksstaðir (Gaustad), der under Sverrer og dennes Efterfølgere tilhørte Thorstein Kugud og Sønnen Baard; i Nærheden af Stein laa Langlóar (Langlo), hvor Magnus Erlingssøn overrumpledes af Birkebenerne 1180. Det vestligste Punkt i Nes var Hangrar eller Angrar (Hangran) med en Kirke; Stedet omtales i Olaf d. Hell. Saga. De nordligste Gaarde vare Flaðki (Flak), efter hvilken det nærmeste Strøg af Fjorden kaldtes Flaðkafjörðr, og Klepstaðir (Sverrers S. c. 134). I Boðvik laa Ljárandir (Leraanden), (Inge Baardsøns Saga). Paa Saltnes boede under Magnus Erlingssøn og Sverrer, Birkebeneren Sigurd af Saltnes. I Birgsi laa Rásvöllr (Raasvold), (Jon sterke, Erkebiskop Øysteins Farfader). Vigg (Gen. Viggjar, Dat. Viggju) nu Viggen, nævnes ofte som et Sted, hvor Skibe plejede at lægge til (Rut af Viggen under Olaf d. Hellige). I Skaun var Einar Thambeskelvers Hovedsæde paa Gaarden Húsabœr (Hubeby). Paa Geitstranden omtales i Sverrers Saga flere Steder, som Róðar, nær ved Róabjörg (Cap. 157); Ástar (Østen), Tunga; længere inde, i Ustabygð laa Ustar (Usta), Gelmin, nu Gjølmi, (Gunnar af Gelmin under Olaf d. Hellige; Cecilie Sverrers Søster); Ryðáss (Rødaas), Efja (Evje), paa den anden Side af Elven. Noget ovenfor laa Hof, hvor rimeligviis Fylkestemplet har staaet. Paa Gaarden Grjót i Orkedal opførtes siden Kirken; denne Gaard er rimeligviis den samme som Grýtingr, hvor Høvdingen Kaare af Grýting boede under K. Haakon d. Gode. Maaskee og at den i Harald Haarfagers Saga nævnte Kong Grýting har sit Navn efter denne Gaard. I Meðaldalr laa Kjarrastaðir,

nu Kjerstad (Roe af Kjarrastad, Sverr. S. Cap. 69). I Uppdalr laa Vangr, nu Vang, hvor Kirken staar.

Kirkerne i Fylket vare mod Slutningen af Middelalderen: Hangra k. á Nesi, Steins k. á Nesi (Stene Kirke paa Byneset); Saltnes k. i Boðvík (Budvigens Kirke); Viggjar k. í Birgsa (Børgsens Kirke); Vinjar k. í Skaun (Børgsesksougns Kirke); Grjótar k. í Orkaðal (Orkedalens Kirke), Grjótar k. i Meðaldal (Meldals Kirke), Hörundsstaða k. í Rennabúi (Rennebo Kirke); Vangs k. í Uppdal (Opdals Kirke).

Af Gaarde nævnes forresten: i Nes skipr.: Býr (By) Elgisetr (Elset), Rygin (Ryen), Bólsberg (Bosberg), Langyrja (Langørjen), Freyssetr (Frøset), Lofðasetr (Løfset), Hof (Hof), hvor der altsaa har staaet et Tempel, Hárheimr (Høieim), Múli (Mule), Brár (Braa), Skagastaðir (Skogstad); Upplönd (Opland). I Boðvík: Ölvisholmr (Olsholm), Hamarr (Hamer), Húsabýr (Husebу), Kvernberg, Langyrja (Langørjen), Bygsetr (Bygset), Óðinsyn, Óðinsvin el. Óðinsey (Onsøen), Vígdalir, Klet. I Birgsi: Naust (Nøstum), Einar (Einom), Krangsáss (Krangsaas), Kærheimr (Kjærum), Hanaberg (Hanberg), Ljákleif (Liakle), Ælin (Eli). I Skaun: Djúpidalr (Dybdal), Úlfáss (Uaas), Síheimr (Sim), Skauf (Skaue), Sólastaðir (Solstad), Vin (Ven), Sýrastaðir (Syrstad), Kúáss (Kuvaas), Ruð (Rød), Meðalbýr (Melby), Leifstaðir (Lefstad), Mór (Mo), Serkland (Sverkland), Býr (By), Foxsetr (Foxset), Mörk (Morken), Gagneið (Gangøen). I Orkadals sk.: Ey (Øyen), Hvammr (Kvam), Mókuhlíð (Monklid), Geitasvalr (Gisvol), Egg (Eggen), Eikhlíð (Ekle), Hóastaðir (Hostaaen), Hringskleif (Ringklev), Sólheimr (Solem), Klippisáss (Klepsaas), Skæristaðir (Skerestad), Mánasetr (Maanset), Högnasló (Hongslo), Surkumór (Svorkmo), Klingey (Klingen), Svínsey (Svinsøyen), Kvikna (Kvikne), Berabú (Barbo), Árhlíð (Aarlid), Asphólar (Asbøl), Mór (Mo), Fokastaðir (Fokstad), Vörmudalr (Vormdal), Býr (By), Leppastaðir (Lefstad), Vatnshlíð (Vatslid), Fors (Fossum), Eiðund (Øbyn), Sumarvöllr (Somervold), Bakki (Bakke), Forvin (Forve), Krakadalir (Kraakdal), Methlíð (Metlid), Svelastaðir (Svælstad), Þverdalir (Tverdal), Haugheimr (Haugeim), Sólberg (Solberg), Dundalr (Dyndal). I Meðaldals skipreiða: Ruð (Rød), Ló (Lo), Dumbú (Dombu), Reiðberg (Redberg), Völlr (Vold), Steig (Steigen), Greipstaðir (Grefstad), Holastadir (Holstad), Ré (Re), Ávaldsstaðir (Aavstad), Seljuberg (Solberg), Lundr (Lund), Hóll (Hol), Steinn (Stene), Grut, Jarpstaðir (Jerpstad), Bágavöllr (Bogvold), Ár (Aa), Reishjallar (Reshell), Snjóin (Snæen), Hildúlfsstaðir (Hilstad), Sýastaðir (Systad), Hólar (Holum), Hof (Hofe), hvor der maa have staaet et Tempel; Sigastaðir (Sugustad); Dragasetr (Dragset). I Rennabús skipr.: Mærek (Mærk), Heiðrheimr (Heireim), Völlr (Vold), Úfr (Uf), Sigastaðir (Sugustad), Lafranzhús (Larshus), Hóll (Hol), Flár (Flaa), Koðsberg (Kosberg), Berkakr (Bjerkager), Sundssetr (Sundset), Hafrsdalir (Hafdal), Brattasetr (Bratset), Grjótar (Grøte), Gautnes

(Gunes), Lonka (Lonke), Rekunes (Rokones), Hrafnsheimr (Ramsem), Ris (Riser), Grindalr (Grindal), Hrafnaló (Ramlo). I Uppdals skipr.: Mjóð (Mjøen), Ló, Skógarheimr (Skorheim), Forsheimr (Forsheim), Setr (Setrum), Olabú (Olbu), Kletti (Klette), Dóðrheimr (Døreim), Vagnhella (Vagnild), Grjótar (Grøte), Gólfakr (Gulager), Skjórastaðir (Skjørstad), Bjónadalr (Bjøndal), Garðasetr (Gardeset).

42. De 8 sidstnævnte Fylker, Eyna-, Sparbyggja-, Verdœla-, Skeyna-, Stjórdœla-, Strinda-, Gauldœla- og Orkdœlafylki udgjorde tilsammen den egentlige Throndhjem (Þrándheimr Þróndheimr), der, foruden at høre under det almindelige Frostathing, ogsaa havde et særeget Thing for sig selv, det saakaldte Eyrathing eller Ørething i Byen Nidaros, og overhoved hørte nærmere sammen. Þróndheimr inddeeltes i den indre Deel (innan or Þróndheimi), hvis Indbyggere kaldtes Indthrønder og den ydre Deel (utan or Þróndheimi), hvis Indbyggere kaldtes Udthrønder. Indre Throndhjem vare Eyna-, Sparbyggja-, Verdœla- og Skeyna-Fylki; Ydre Trondhjem vare Stjórðœla-, Strinda-, Gauldœla- og Orkdœla-Fylki.

43. Norðmœra-, eller, som det ogsaa kortere kaldes, Mœrafylki, var næsten ligesaa stort i Udstrækning som alle de 8 Throndhjemske Fylker tilsammen, og indtog hele Kyststrækningen ligefra Stimr (Stim), der ogsaa nu danner Grændsen mellem Romsdals og Nordmøres Fogderier, i Syd, og Byrða (nu Børø i Fosens Fogderi) i Nord. Kystbeliggenheden har og givet Fylket sit Navn Mœri (afledet af mar, Hav). Nordmørafylke indbefattede i Fortiden, foruden det nuværende Nordmøres Fogderi, ogsaa Fosens, der nu er lagt til Søndre Throndhjems Amt. Throndhjemsfjorden deelte det i to ulige store Hovedbele. Den nordlige Deel grændsede mod Nord til Naumdølafylke, mod Øst til Øyna-, Skøyna- og Strindafylker, adskilt derfra ved Bjergaaser. Den sydlige Deel grændsede mod Øst til Orkdølafylke, mod Syd til Gudbrandsdalen, mod Sydvest til Raumsdølafylke, og mod Vest og Nordvest til Havet. Paa Nordsiden af Throndhjemsfjorden vare der hverken betydelige Fjorde eller Øer. Den nordligste Fjord var Brandsfjörðr (nu Brandsfjord); søndenfor denne var Stokksund, Áfjörðr (Aafjord), Valsund (Vallersund) og Stjórn (Stjørenfjord). Udenfor Indløbet til Throndhjemsfjorden laa først den lille Ø Gartar (Garten), dernæst de større, Krákuvað (Kraagevaa), fra hvilken Fjorden regnes at begynde (s. § 9) og Fólskn (Stor-Fosen), efter hvilken det senere saakaldte Fosens Fogderi har faaet sit Navn; end længer ude Þarsa

(Tharven). Søndenfor Throndhjemsfjorden vare derimod betydelige Fjorde og Øer. Den nordligste var den lille Verafjörðr, indenfor Ljóxna, dernæst Hefni (Hefnefjord) med den nordøstlige Arm Ástafjörðr (Aasfjord). Hefni regnedes at begynde fra den lille Ø Hefniskel Hemskelø). Ligeoverfor denne mod Nordvest laa den store Hitr (Hiteren), eller, som den oftest kaldes, Hitrar, fordi man dertil ogsaa regnede den hele Øgruppe, som omgav den. Af disse kunne mærkes, paa Østsiden: Tiar, eller Úttiar og Inntiar (nu Udtian og Indtian); Fjölver (Fjelversø), Ulfsver (Ulfø) og Ljoxna (Lexen); paa Vestsiden: Hrafnsey (Ramsø), af hvilken Fjorden mellem Hiteren og Smølen har sit Navn; Kvennaver (Kvenvær); i Nord Þórsey, Dólmey, og den store Frey (Frøyen) ved hvis yderste Spids mod Vesten laa den lille Ø Titrar (Titeren), og længere ud mod Nordvest Súlver (Sulen). Længere mod Sydvest langs Fastlandet var Rustahverf (Røsthyverven), nu Rustey (Røstøen); dernest Drómasund mellem Drómanes (Dromnes) og Meginland (Skarsø); ved Siden af denne Geirsey (Gjerdsø); og dernæst de tre store Øer i Række, Ertvaagø, Stabben og Tustna, hvis ældre Navne ikke kjendes. Indenfor disse gik Araldsvikrfjörðr, siden Vinjarfjörðr, ind til Vin i Fjölni, indskydende mod Syd Vallangsfjörðr (Valsøfjord). Strax udenfor Stabben laa Sólskel (nu Solskelø), bekjendt af Harald Haarfagres tvende Søslag, længere ude Æðey (Ædø), og endnu længer ude den store Smyl (Smølen), omgiven af Mængde mindre Øer, som Glaðsey (Glasø), Jóin (Jø=Ø), Keflisey (Kalvø), Brjötver (Bratver) og Veiðin (Veien). Indenfor Tustern begyndte den dybe Hálsynjarfjörðr (Halsefjord), der danner de indre Arme Bjárfjörðr (Bøfjord), Bifrufjörðr (Beverfjord), Súrnadalsfjörðr, der gik ind til Surnadalr (Surendalen); Stangarvikrfjörðr, der gik ind forbi Stangarvik (Stangvig), og Ölfundar eller Ölfundynjarfjörðr (Ulvundfjord), der gik ind til Ölfund (Ulvund). Længere mod Vest gik den med Hálsynjarfjörðr parallele Þingvallafjörðr ind i Landet til Sundalr, indskydende mod Vest i sin ydre Deel Barknar- eller Barkar-fjörðr (Batnfjorden), og Ísulfsvágr (Isingvaag). Ved Indløbet til Fjorden laa de store Øer Freiða eller Fræði (Fredø) og Afrey (Averø); ved Siden af disse de mindre, Ösprey (Aspen) i Øst, adskilt fra Fastlandet ved Nálasund (Naalsund), Auma (Omø) og Fólskn litla (Lillefosen eller Kirklandet), strax nordenfor Fræði; Ekilsey, Langey og Sveggjuðr (Sveggen), strax nordenfor Afrey. Sveggjuðr var adskilt fra denne ved Sveggj-

aðarsund (Sveggesund), en søgt Havn. Langt ude mod Havet laa Fiskeværet Grípar (Grip).

Af større Elve i Fylket kunne blot Súrn (Surendalselven) og Drif (Sundalselven) fortjene at nævnes. Den største Sø i Fylket var þórkvíslir (nu Thorkvislan), med mange Øer, mellem Districtet Vagnvíkaströnd (Strinden) og Rissin.

Fra Thrøndelagen synes ogsaa i ældre Tider Landveien (hit efra) at have gaaet fra Meðaldalr i Orkdœlafylki over Súrnadalsskógr til Súrnadalr, over Fjorden til þingvalla-eið, over Thingvoldfjorden og videre vestover til Raumsdalr.

Norðmœrafylki bestod senere, som det synes, af tvende Sysler, der undertiden ogsaa forenedes til een, Æðeyjar og Fólsknar sýsla. Skibrederne vare 16, nemlig: Bjarnaura sk., indbefattende det nuværende Bjørnør Sogn, med Repseið (Stoksunds Sogn), Áfjarðar sk., indbefattende Á (Aafjordens Sogn) med Seljuhverfi (Jøsunds Sogn); Veiklinar sk., indbefattende Yrjar (Ørlandet); Rissar sk., indbefattende Herðslavíkr (Hasselbygden) og Rissin (Rissen); Staðs sk., indbefattende Staðs-bygð (Stadsbygden) med Strönd eller Vagnvíkaströnd (Strindens Annex til Lexviken); Hitra sk., indbefattende Hitrar (Hiteren) med Dólmey og Frey; Hefnis sk., indbefattende Ámundaráss (Hevne Sogn); Aura sk., indbefattende Aurar (Aure) med Fjölni (Vinje Sogn); Ædeyjar sk., indbefattende Ædø og Smølen; Hölsynjar sk., indbefattende Halse Sogn; Súrnadals sk., indbefattende Súrnadalr; Stangarvíkr sk., (nu Stangeviks Thinglag); þingvalla sk., (nu Thingvolds eller Gagnats Thinglag); Barknarfjarðar sk., indbefattende Barknarfjörðr (Batnfjorden), Fræði m. m., eller det nuværende Gemnes Thinglag; Afreyjar sk., indbefattende det nuværende Averø eller Megs Thinglag; Sundals sk., nu Sundalens Præstegjeld, med Usmudalr (Ørendalen).

Ikke faa Steder i dette Fylke ere historisk bekjendte. Valsundsbœr (Vallersund) og Valsnes (Valsnes) i Seljuhverfi eller Jussunds (Jøsunds) Sogn omtales i Anledning af Sigurd Slembedegns Herjetog. Ved þexdalr i Seljuhverfi kom Steigar-Thorer paa Flugten for Kong Magnus Barfod ned efter at have sat over Fjeldet; han var fra Throndhjem roet over til Vagnvíkaströnd, og derfra rimeligviis dragen over Thorkvitlan, forbi Stjórn (Stjørenfjord), ned til Thexdalen. Paa Halvøen Yrjar (Ørlandet), laa Gaarden Austrátt (nu Østerraat) og Upphaugr (Ophaug), hvor Jærnskegge

boede. Nordligst i Rissen var Hornbori (Horder). Rein i Rissen var Hertug Skules Familiesæde; her blev Reins Kloster anlagt (see Side 54); nærved var Reinssletta (Guttorm Sindre). I Staðsbygð nævnes Þórsbjörg (nu Thorshaug), Rauðabjörg (Rødberget, strax vestenfor); Þinárós, Udløbet af Þiná, der gik forbi Kirken, og strax østenfor Þrangir (nu Thrangen). Endnu længer mod Øst, laa Vagnvíkaströnd og østenfor denne Nesset Ömburnes (Ombornes) lige i Vest for Tautra. Paa den vestre Side af Fjorden mellem Gjóðanes og Agðanes laa Ingardalr (Ingdalen), Leinavík, maaskee det samme som Leirangrar (Haak. Haak. S. S. 181), Sölvi (Selven). Paa Moldatún (Moldun) ved Verafjörðr indenfor Ljóxna boede Gnup, der efter Gaarden kaldtes Moldagnúpr, en af de fornemste Nybyggere paa Island. Østligt paa Hitrar laa Sandulfsstaðir eller Söndulfsstaðir (nu Sandstad; Haak. Haak. S. Cap. 188). Paa Sjaumælingar (Sømæling i Øre Sogn) i Barknafjörðr boede under Haakon Haakonssøn Bonden Andreas. Strax nordenfor Tustna laa Hamrasund (nu Hammersund i Haak. Gutt. Ing. s. Cap. 12); paa Fræði var Kongsgaarden Birkiströnd, og nær derved den lave Aas Rastarkálfr, og det højere Fjeld Fræðarberg, bekjendt af Slaget 955. Den lille Fladsetø ikke langt derfra hed i ældre Tider Féey, og Sundet mellem denne og Fræði hed Féeyjarsund. Langeyjarsund og Sveggjaðarsund nordenfor Afrey nævnes et Par Gange; noget længere mod Vest, nærmere Stimr, Grændsen mod Raumsdølafylke, var Markarhólmr.

Kirkerne paa Nordmøre vare i Slutningen af Middelalderen: Bjarnaura k. (Bjørnør), Stokksunds k. á Repseiði (Stoksund), Ar k. (Aafjord), Jussunds k. í Seljuhverfi (Jøssund), Nes k. (Nes ved Bjugnen), Veiklinar k. á Yrjum (Ørlandets K.), Reins klaustr, Álfshaugs k. á Stað (Stadsbygdens K.) Hindarheims k. á Strönd (Strandens K.), Margaretar k. á Kikjusetri í Hefni (Hevne K.), Andreskirkja á Vinju í Fjölni (Vinje K.), Dólmu k. í Hitrum (Dolmø K.), Ulfa k. í Hitrum (paa Ulvø), Súlvers k. (Sulen), Títra k. á Frey (Titerens K.), Kvennavers k. (Kvenvær), Maríu k. á Aurum (Aure), Æðeyjar k. (Ædø), Oðrar k. (Odden), Brjötvers k. (Bratver), Veiðu k. (Veien), Hölsynjar k. (Halse), Eyja k. í Súrnadal (Surendals Hovedkirke), Skeiðis k. í Surnadal (Ranes), Móa k. í Súrnadal, Rindals k. í Súrnadal, Stangarvíkr k., Ölfundar k. (Ulvond), Hofs k. í Sundal (Sundals Hovedkirke), Leikvinjar eller Leykinar k. í Sunndal (Løken), Mosagerðis

k. i Sunndal (Mosgjerd), Húsabjár k. i Usmudal (Ørendalens K.), þingvalla k. (Thingvold), Fylkeskirke paa Thingstedet; Fræði k. (Fredø), Eyra k. i Barknarfirði (Øre K.), Straumeyjar k. (Strøm), Kvernnes k. (Kvernes), Brimsnes k. (Bremsnes), Kaurekstaða (?) k. (Kornstad) og Grípa k. (Grib).

Af Gaarde kunne forøvrigt mærkes: I Áfjarðar sk.: þórshof (Thorhou), hvor der altsaa har staaet et Tempel for Thor; i Yrjar: Hof ved Upphaugr (Jernskegges Offerhuus); i Rissa sk.: Skáruberg (Skorberg), Stufrasetr (Stourset), begge i Herðslavíkr; Ólafsey (Olsøen), Ramsyn (Ramsø), Kiðjamór (Kidmo), Staurkiludalr (Størkdal). I Staðs sk.: Brœðraskipti (Brødskift), Hafrsáss (Hafsaas), Björkusetr (Bjørset), Setr (Seter), begge á Vagnvíkaströnd, Hof (Hof), altsaa et Tempelsted. I Hefni sk.: Ár (Aa) med Álmagarey (Magerø), Rustey (Røstø), Gusisey (Gustø), Svanney (Svansholm), Hegstaðir (Hegstad), Skjálgstaðir (Skjelstad), Fitjar (Feten), Völlr (Volden), Hóll (Holden), i Ámundaráss, Leiknes, Nes i Rustahverfi. I Hítra sk.: Fillar (Fillan), Eið, Gljástaðir (Gløstad), Ásmundarvágr (Aasmundsvaag), Straumr (Strøm), Haugabólstaðir (Halbustad), Hjartey (Hjertø), Faxavágr (Farvaag), Darðeið á Frey (Dalen). I Aura sk.: Leðradalr (Ledal), Skipanes (Skibnes), Fivola (Fevelen), Setr i Vallangsfirði (Sæter), Rauðudalr (Rodal), Vin (Venje), begge i Fjölni, Fjölnisetr (Fjelnset), sammesteds, Araldsvik (Aridsvig), Foldar (begge paa Ertvaagøen), Húsabýr i Hrossafirði sammesteds, þórsetr (Thorset), Grjótsetr (Grøset), Gísetr (Giset), Engladalr (Engdal), Leðrasund (Lesund), Rauksvágr (Roksvaag). I Hálsynjar sk.: Hestanes, Golmó (Golmen) ved Hamrasund, Volheimr (Volum), Kambsvágr (Kamsvaag), Háls (Hals), Reit (Reiten), Drifasetr i Bjárfirði (Drogset), Bitn (Beten), Talgýlar (Tolgylen), Okavík (Aakvik), Hœnsnavík (Honsvig). I Surnadals sk.: Helgatún, Holti (Holti), Löðusetr (Løset), þíðasetr (Tiset), Hrómundarstaðir (Romundstad(, Fiskin (Fiske), Rauðefja (Røev), Hundolfsstaðir (Hondstad), Soðgar (Sogge), Krákunes (Kraagnes), Bergheimr (Bergeim). I Stangarvíkr sk.: Gljúfrarheimr (Glereim), Syltar (Sulte), Seljaflot (Silieflot), Ormsnes (Ornes), Gartar (Garte), Sœgjasetr (Søyset), ved Sœgja (Søyaa), Bifrar (Bevre), Rikheimr (Røkum), Drypingar (Drøping), Kvernsetr (Kvernset) i þokadal (Thodalen), Brúasetr (Bruset). I þingvalla sk.: Ársund (Aarsund), Nálasund (Naalsund), Vatnssel (Vassel), Eikrheimr (Ekreim), Tvíekra (Tveekrem), Gýlar (Gjul), Rytingsnes (Røtingnes), Strúpastaðir (Strupstad), Holmeið, Gjörsvík, Mjólkhella (Melkjell), Hjordœla (Jordal), Hegraberg (Hegerberg), Friðreksvík (Frisvig), Meyjarsalr (Meisal), Fjóðseið (Fjøseid), Stufnsvík (Stomsvig), Rotáss (Rotaas), Hanheimr (Haneim), Húnhamarr (Henhammer), Langasetr (Langset), Úlfasetr (Ulset), Gagnátt (Gagnat), Telgsetr (Telset). I Sundals sk.: Akr (Aaker), Hof, (hvor der altaa maa have været et Tempel); Selseng (Sjølseng), Víkr (Vikan), Skildir (Skjoldan), Flár (Flaa), alle i Hofs Sogn, Fura (Furu), Hofvin (Hovin), Hóll (Hol), Leikvin, Torskin (Toske), Bjar-

narhjalli (Bjørnhjell), Flatavað (Flatvad), Vinjarvalr (Venevol), Rauðihjalli (Rødhjell), Snjóin (Snøen), Rauðafogn (Romfo), Eyrasund (Ørsund), Ottheimr (Ottum), Grefheimr (Graveim), Gjögrin (Gjøgre), Hlíðahjallr (Liahjell), alle i Leykinar og Mosagerðis Sogne; Húsabyr (Huseby), Mór (Moen), begge i Usmudalr (Øxendaleu); Birkisetr (Børset) i Ölfundar-kirkjusókn. I Barknafjarðar sk.: Gemnes, Blakstaðir (Blakstad), Harðstaðir (Harstad), Gaupasetr (Gaupset), Árnadalr (Aandal), Furusetr (Furuset), Seljasetr (Silset), Skeið (Skei), Ranheimr (Raneim), Holtar (Holte) alle i Barknarfjörðr. Þórvíkr nederst i Þórvikadalr (Thorvig); Staksvík i Ísulfsvágr; Strönd (Strand sammesteds). I Afreyjar sk.: Lyngulfstaðir (Lingstad), Miðvík (Meeg), Kögrvágr (Kaarvaag), Forland (Folland), Boði (Boe), Dýrasetr (Dyrset), Flatasetr (Fladset) i Boðadal (Bodalen), Bolga (Bolgen), Glæðisvágr (Gløsvaag). I Æðeyjar sk.: Timbrvágr (Tømmervaag).

44. Raumsdœlafylki indbefattede det nuværende Romsdals Fogderi, og grændsede saaledes mod Nordøst til Nordmørafylke, mod Syd til Gudbrandsdalen, mod Sydvest til Sunnmørafylke, og mod Nordvest til Havet. Fylket udgjorde, foruden Hoveddalen, den egentlige Raumsdalr, omkring Elven Rauma, Bygderne omkring den store Raumsdalsfjörðr, dennes Sidearme, og de fra den opgaaende Dalfører. Raumsdalsfjörðr regnedes at begynde ved Raumsdalsmynni, mellem Sandey (Sandø) og Búð (Bo), dannede Hareyjarfjörðr (Harøfjord), og stod ved Sundene mellem Øerne Miðja (Mien) og Otrey i Forbindelse med den indre Fjord (Furufjörðr?) med Øerne Tautra (Tauterø), Bylingsey (Bølsø), Véey (Vedø), med den S. 47 omtalte Kjøbstad, og Sekkr (Sekken). Fra den indre Fjord gik Fannesfjörðr (Fannefjord) og Langifjörðr (Langfjord) ind mod Øst; Refunðarfjörðr (Røvendfjord), Raumsdalsfjörðr, hvis inderste Deel kaldtes Ísfjörðr (Isfjord) og Ignarfjörðr (Infjord), Trésfjörðr og Tumblufjörðr (Tomberfjord) mod Syd. Hoveddalen Raumsdalr gjennemstrømmedes af Rauma, der havde fælles Udspring i Gudbrandsdalen med Lögr, og faldt ved Nes ud i Ísfjörðr; langs denne Elv gik Hovedlandvejen til Gudbrandsdalen, saaledes at man kom ned i Lesjar (Lesjø). Ligeløbende med Rauma, men østligere, var den fra Gautsjór og Aursjór i Gudbrandsdalen kommende Elv, der gjennemløb Eikisdalr og faldt i Eirkisfjörðr eller Eyrisfjörðr (Ørisfjord), en Arm af Langifjörðr. Den aabne Kyst mellem Raumsdalsmynni og Nordmøre kaldtes, som det synes, ofte Stimr efter det mest fremtrædende Punkt, den egentlige Stimshestr. Her laa Øen Frekey ikke langt fra Hússtaðir (Hustad), og imellem Frekey og Fastlandet Frekeyjarsund. Længere mod Vest,

ud mod Havet, var Ökrey (Agerø eller Gorsen), Lyngver (Lyngvær), efter hvilket Farvandet kaldtes Lyngversflói, Sandey (Sandø). Orð eller Vistorð (Orten) og Harey, af hvilke den sydligste Deel tilhørte Søndmøre. Af Steder i dette Fylke nævnes i Sagerne foruden Staden Véey, hvilken forhen er omtalt, Hússtaðir (Hustad), hvor Kong Øystein I døde 1121; i de ældste Tider synes det at have været regnet til Nordmøre. Frekeyjarsund omtales oftere, ligeledes Lyngver (Lyngvær) med Orð (Grim af Vest-Ord) og Sekkr (Sekken), hvor K. Haakon Herdebred faldt 1161.

Raumsdølafylke udgjorde en Syssel, og bestod af 8 Skibreder, eller, som de her kaldtes Aattinger, nemlig: Stims áttungr (nu Vaagø Thinglag), Sunds átt. (Sunds Th.), Bylingseyjar eller Fannes átt. (Bolsø Th.), Vestness átt. (Vestnes Th.), Eiriksfjarðar átt. (Nesets Th.), Leirheims átt. (nu Vedø Th. med noget af Volds Th.), Straums átt. (det meste af Volds Th.) og Ness átt. (Romsdals Th.)

Kirkerne vare mod Middelalderens Ende: Hússtaða k. á Stim (Hustads K.), Búðar k. (Bo K.), Vágeyjar k. (Vaagø K.), Ökreyjar k. (Agerø K.), Sandeyjar k. (Sandø K.), Óneyjar k. (Onøen) ud mod Havet, Hareyjar k. (Harø K.), Bylingseyjar k. (Bolsø K.), Refundar k. (Røvend K.), Kleifa k. (Kleve K.), á Fannesströnd, Sulta k. i Tresfirði (Tresfjordens K.), Vestnes k., Rjóðra k. (Rø K.), i Langafirði, Vistidals k. (Visdals K.), Síra k. i Eikisdal (Eikisdalens K.), Ísfjarðar k. (Heens K.), Grjótar k. (Grytens K.) i Raumsdal; Kross k. (Kors K.) i Raumsdal, Eiðs k., Valla k. (Volds K.)

Af Gaarde kunne forøvrigt mærkes: I Stims áttungr: Mýrabólstaðir (Myrbostad), Sultar (Sylte), Ryðsetr (Rødset), Þórnes (Thornes), Vellir, (Valle), Kambsvágr. I Sunds áttungr: Harheimr (Hareim), Sólheimr (Soleim), Sporsheimr (Sporsheim), Rikisfjörðr (Riksfjord), Iskarheimr (Eiskreim), Hegdalir i Otrey (Hegdal), Reyrsetr (Rørset), sammestebs, Raknes sammestebs, Ugluvík (Ugelvik) sammestebs, Sandey, Miðjusund (Midsund). I Bylingseyjar eller Fannes áttungr: Fuglasetr (Fuglset), Elgisá (Elgsaas), Hjallasetr (Hjelset), Berg, Updœla (Opdøl), Hunanes (Hunnes), Rauðamold (Romuld), Sólheimr i Sólheimsdal. I Vestness áttungr: Geirmundarnes (Gjermundsnes), Hóheimr (Hoeim), Rjúpudalr (Rypdal), Kærsheimr (Kærseim), Njarðheimr (Næreim), Bjarmaland, Skorga, Erlendsgarðr (Ellingsgaard), Rimheimr (Remeim), Stakkaland, Féey, Flatnar (Flate), Áss (Ås), Vík. Silisnes (Sellesnes), Fróðastaðir (Frodstad), Rekdalr (Rekdal). I Eiriksfjarðar áttungr: Þjólar (Tjæle), Heimvik (Hovik), Sólberg Eiðsvágr, Boggar (Bogge), Breiðvík (Bredvig), Hóheimr i Eikisdal (Hoeim), Mæringarsetr, Sleðanes (Slenes), Sóljella (Soljel), Naust (Nøste),

Gopahrœr (Goprør), Miklibólstaðir í Vistidal, Hella (Helle), Reyrdalr (Rørdal). I Leirheims áttungr: Mittiti-(Mittet), Mörk, Hólmr (Holm), Herjar (Herje), Lærheimr, Klungunes (Klungnes), Fríðriksvöllr (Fridsvold), Nárvík. I Straums áttungr: Holtar (Holte), Vágr (Vaag), Sekkjarsetr (Sekkeseter), Eik (Eik)!, Hreiðarstaðir (Reistad). I Ness áttungr: Skorga (Skorge), Eiríksstaðir (Ersstad), Halsagi (Halsag), Soðgar (Sogge), Ormheimr (Ormem), Kyllingar (Kylling).

45. I nær Forbindelse med Thrøndelagen, hvorvel ikke henhørende til Frostathing, vare Jamtaland (Jemteland) og Herjardalr eller Herdalir (Herjedalen). De benyttede vel Frostathingets Lov; men havde hver sit Lagthing og sin fælles Lagmand, ligesom og hver udgjorde en Syssel. Deres Grændser mod Sverige ere forhen omtalte (§ 4). Som deres indbyrdes Grændse opgaves Linjen mellem Punkterne Hafra (Hafrø), Roðseng, Risasteinn, Elfartjörn, Rodduvörðuvarðu (Rødevålsvål), Hreiðarsskarð, Hásjóarrú, Birkilsberg (Bjørkelsberg), Elgsdalr, Hundhaugr og vester i Glé; imidlertid er det kun de færreste af disse Navn, som nu gjenkjendes. Jemteland var deelt i Fjerdinger. Dets aarlige Thing (Jamtamót) holdtes paa et Sted, kaldtes Sproðeið, hvis Beliggenhed ej kjendes, men som antages enten at have været paa Eidet ved Offerdal, mellem Hollsø og Melden, eller mellem Kallen, Aaresø og Litensø i Nærheden af Undersaaker og Hjerpe. En Mængde Indsøer og Elvedrag opfyldte Landskabet; de nordligste forenede sig i Angarmanna-elfr, de sydligste i Ysma eller Indals-Elv. Stórsjór (Storsøen), var den største Sø; her laa Øen Fræsey eller Freysey med en besøgt Handelsplads. Desuden nævnes og nogle mindre Søer ved Grændsen som Hulsjór (Hull S.), Kjöðsjór (Kjødsø), Kjölsjór (Kjelsø), Bláfinstjörn, o. fl. Den mest befarede Vej gjennem Jemteland til Norge gik da, som nu, langs Vasdraget opad fra Storsø over Fjeldet til Súla (Suul) i Verdalen. Højt oppe, og som det synes, mellem Skastne Sø og Midstue Sø, laa Sletterne Gleipnisvellir, fra hvilke et lidet Nes, Dinganes, gik ud i en af Vandene (Gunlaugs og Rafns Kamp). Kirkerne i Jemteland vare mod Slutningen af Middelalderen: Ár k. (Aare), Undirakrs k. (Undersaker), Kalls k. (Kall), Mörsils k. (Mørsil), Rauðeyjar k. (Rødø), Neðraskots k. (Neskot), Aspáss k. (Aspaas), Áss k. (Aas), Hliðar k. (Lide), Hegginaráss k. (Heggenaas), Fyllingar k. (Følling), Kirkjuáss k. (Kirkaas), Óvikr k. (Ovik), Myska k. (Myske), Bergs k. (Berg), Hakáss k. (Hagaas), Klaufsjóar k. (Kloffø), Reita k. (Retan), Sunna k. (Sunde), Fræseyjar k. (Frøsø), Njarðareyjar k. (Nerdere), Halls

k. (Hallen), Maríubœjar k. (Mariby), Brunnflóa k. (Brundflo), Lokna k. (Lokne), Ness k. (Nes), Refsunds k. (Refsund), Sundsjóar k. (Sundsø), Botsjóar k. (Botsø), Brekku k. (Brekke), Rafunda k. (Ragunda), Fors k. (Fors), Hellsjóar k. (Hellsø), Hásjóar k. (Haasø), Stofu k. (Stuen), Straums k. (Strøm), Hömrudals k. (Hammerdal), Ofradals (?) k. (Offerdal), Alsna k. (Alsen), Matmara k. (Matmar).

Herjárdalr gjennemstrømmedes af Hovedelven Ljósna, der ikke langt fra Sveigr optog den egentlige Herjá, der gjennemstrømmer litli Herjárdalr (Lille Herdalen). Thingstedet var paa Sveigr. Af Indsøer ved Grændsen nævnes Maulungr (Maling), Sikr (Siksø), Amsi (Amsen); Elven Maura og Maulungr. De sydligste Grændsepunkter mod Járnberjaland (Dalarne i Sverige), vare Þróndarklettr (Trundeklitt) og Trollagröf (Trollgrav). Det første Sted, der i Herjedalen opryddedes af Herjolf Hornbrjot, skal have været Sljáróssvellir, hvis Beliggenhed hidtil var uvis; det maa have sit Navn efter en Elv Sljá, der nu maaskee vilde hede Sle–Aa eller Slæ–aa, og af Indfødde paa Stedet maaskee kunde paavises. Kirkerne i Herjardal vare: Sveigs k. (Sveg), Elfaróss k. (Elferos), Hóadals k. (Hodal), litla Herjardals k. (Lille Herdal), Heiðis k. (Hede), Vimadals k. (Vemedal), Þýðanes k. (Tennes).

Af Gaarde nævnes forresten: i Jamtaland: Þórisáss (Thorsaas), Digranes, Vellir (Valle), Eyin (On), Heghlið (Heglid), Kvíslir (Kvisle), Filgabakki, Vigg, Hof (Tempelsted?) Árvík, Bakki, Króki, Kleppi, Sandar, Tunnuvágr, Vestaná, Kljufrey, Hylja, Langasviðja, Magnusáss, Klaksáss. I Herjadalr: Trosavík.

46. Den nordligste Fylke i Gulathingslagen var Sunnmærafylki, der dog i geistlig Henseende høre under Nidaros Stift. Dets Grændser vare i Hovedsagen aldeles de samme, som det nuværende Søndmøres Fogderi; det havde saaledes Raumsdœlafylki i Nord, Gudbrandsdalen i Sydøst, Firðafylki i Syd, og Havet i Nordvest. Over Halvdelen af Fylket, idetmindste den bedst befolkede Deel, bestod af Øer, mellem hvilke Fjordene skare sig ind i Landet. De fornemste af disse Øer vare, nordfra regnede: Harey, af hvilken det meste hørte til Raumsdœlafylki; Fjörutóptar (Fjertoft-Ø), Skýlisey (Skulsø eller Flemsø), Hárhamarsey (Haramsø), Leifsey (Lepsø), Vigr (Vigerø), Gizki (Giske), Vallarey (Valderø), Hildingsey (Ellingsø), Yxney (Oxenø), Súla (Sulø), Nyrfi (Nørvø), Heiði (Hesø), Guðey (Gudø); Höð eller Haðareið (Hareidland), Dymmi (Dimø), Njarðey (Søland), Reima (Remø), Hrund (Rondø),

Hvaleyjar (Myklebust- og Kvalsvig-Øer), Skorpa (Skorpen), de smaa Hereyjar (Herø), Gurskø, Dolsey (Sandø), Ristey, Hvamsey, Vágey, Sviney. Indenfor Rækken af de fire store Øer, Gurskø, Hareidland, Suløø og Ørenø gaar den indre, med Øerne ligeløbende Fjorde, der nu har forskjellige Navne, saasom: Rødve- Vartdals- og Stor-Fjord, men i Oldtiden synes at have været indbefattet under Fællesnavnet Harundarfjörðr eller Hjörundarfjörðr. Fra denne gik igjen andre Tverfjorde sydefter ind i Landet, hvilke regnede østfra, ere: 1) Slygsfjörðr (Storfjorden), fra Forbjerget Stot; den deler sig i tvende Arme, af hvilke den østlige kaldtes Dalsfjörðr (Norddalsfjord) og i sin inderste Deel Töðrarfjörðr (nu Tafjord); den anden hed Sunifli (Sunelvsfjorden), efter hvilken Herredet benævntes. 2) Sikkifli (Sykelven), efter hvilke Herredet benævnes. 3) den indre Harundar- eller Hjörundarfjörðr (Hjørendfjorden). 4) Œrst (Ørsten), efter hvilken og Herredet benævntes. 5) Vold (Volden) ligeledes Herredsbenævnelse, med de tre Arme Austa- Kils- og Dalsfjörðr. 6) Syböi (Søvdefjorden), ogsaa Herredsbenævnelse. Af Hovedfjordens Kyster havde flere Steder forskjellige Benævnelser, som Vartdalströnd mellem Hjörundarfjörðr og Œrst; Skriðuströnd paa Sydsiden af Gurskø. Mellem Stað og de vestlige Øer af Fylket gik Vanifli (Vanelvsfjorden) ind, og dannede paa en Strækning Grændsen mellem Sunnmœrafylki og Firðafylki. Den yderst østlige Kyst af denne Fjord, ligeoverfor Dragseið, kaldtes Hákarlaströnd.

De betydeligste Elve i Fylket var i den østlige Deel. Den største af dem kom fra Fjeldene over mod Gudbrandsdalen, og løb gjennem Valdalr (Valdalen), først forbi Sæteren Grœningr (Grøningen), siden forbi den store Steenurd Sefsurð (Skjers-Urden), og Árosbrekka (Langbrekke) ned i Valdalsvik paa Nordsiden af Töðrarfjörðr, mellem Gaardene Mœri (Muri) paa højre og Sultar (Sylte) paa venstre Side. Op igjennem Valdalen gik i Oldtiden, som nu, Fjeldveje over til Lesjar i Gudbrandsdalen og til Raumsdalr; den første af disse Veje drog Olaf den Hellige paa sin Flugt 1028. Nordenfor Valdalr, ligeløbende med denne gik en Elv gjennem Stóladalr (Stordalen) og faldt ud i Slygsfjörðr. En anden Elv faldt ud i Sunifli, opad denne gik Fjeldvej til Hornynjadalr (Horningdalen), i Firðafylki. En anden meget befaret Vej førte ogsaa fra Kilsfjörðr opad et Vasdrag til Björkudalr, og derfra ned til Naustdalr i Firðafylki. I Björkudalr var den bekjendte

Björkudalsmýri (Birkedalsmyr), der troedes at have forstenende Kraft.

Andre Steder i dette Fylke, der i Sagaerne nævnes, ere foruden Kjøbstaden Borgund, der forhen (§ 25) er omtalt, Steinavágr mellem Aspø og Hesø, Njörfasund mellem Nyrfi (Nørvø), og Fastlandet; Bjarneyjar (Bjørnøer) mellem Vígr og Gamalheimr (Gamleim) paa Fastlandet; Hundsver, nogle Smaaøer nordenfor Borgund; Þjótandi, en i Nærheden af Havnsund fremstikkende Spids af Fastlandet, ligeoverfor Nyrfi; Vegsund, mellem Súla og Yxney; Blindheimr, Blindheim-Ættens Hovedbøl, paa Vigr; Angr, en meget besøgt Havn paa Dollsey (Sandø), ved den endnu saakaldte Aang-Hamar; Dollshellir (Dolsteenshulen), en dyb Hule paa samme Ø; Skuggi, nu Skugge i Borgund, Hallkelsvík i Volden Almr (Alme) paa Sydsiden af Øen Höð, og fornemmelig Hjörungavágr (nu Lid-Vaag eller Hjøring-Lid-Vaag) paa Østsiden af denne, bekjendt af det store Slag mod Jomsvikingerne i Aaret 995, hvilket Slag dog neppe kan have staaet inde i selve Vaagen, men strax udenfor.

Søndmøre udgjorde to Sysler, nyrðri hlutr og syðri hlutr. Den nordre Deel indbefattede hvad der laa Østenfor det store Gab mellem Höð og Súla, samt alle Dale og Fjorde fra Sikkifli af; den søndre Deel indbefattede hvad der laa vestenfor hiint Gab, og alle Fjorde og Dale fra Hjörundarfjörðr af. Sunnmœrafylki indbefattede 16 Skibreder, hvis Navne ej med Sikkerhed kjendes. Man skulde dog antage at de have været: a) i den nordre Syssel: Vatna skipreiða, indbefattende den nordostligste Deel; Grjóta sk., vestenfor hiin; Borgundar sk., Valla sk. indbefattende det østlige af Borgund med noget af Ørskog; Sikkifli sk., indbefattende Sykelven; Slygs sk., indbefattende Stordal, Stranden; Dala sk., indbefattende Nordal; Sunnifli sk., indbefattende Sunelven og Geranger. b) i den søndre Syssel: Harundar sk., indbefattende Hjørendfjord; Haðareiðs sk., indbefattende Hareid; Fjarðar sk. i Œrst, indbefattende Ørsten; Voldar sk., indfattende Volden; Rauðvinjar sk., indbef. Rovden og Søvde; Njarðeyjar sk., indbefattende Herø; Úlfssteins sk., indbefattende Ulfsteen; Vanifli sk., indbefattende Vanelven. Af Kirker nævnes mod Slutningen af Middelalderen foruden Kirkerne i Borgund følgende: Hárhamars k. (Haram), Vigrinnar k. (Vigr), Skoðynjar k. (Skodje), Vatna k. (Vatne), Aura k. i Sikkifli (Aure), Eyraskógs k. (Ørskog), Stóladals k. (Stor-

dal), Slygsstaða k. á Ströndinni (Strinden), Petrs k. á Ströndinni (nu nedlagt), Dals k. (Nordals K.), Sulta k. í Valdal (Sylte), Sunnífli k. (Sunelven), Geirangra k. (Geranger). I den sydre Deel: Maríu k. í Bónadal (Hjørendfjord), Haðareiðs k. (Hareid), Úlfssteins k. (Ulfsteen), Kross k. í Œrst (Ørsten), Hallkelsvíkr k. í Voldinni (Volden), Ólafs k. í Sybði (Søvde), Rauðvinjar k. (Rødve), Sands k. (Sand), Hereyja k. (Herø), Vanífli k. (Vanelven).

Af Gaarde kunne forresten mærkes: í Hárhamars sókn: Miklibolstaðr paa Harey (Myklebostad), Löngvin (Langve), Nögvin (Nogve), Flóðhamar (Flæm), Raunar (Rogne), paa Skýlisey. I Vígrinnar k. s.: Reyrvik (Rørvik), Synes, Gyðusund (Gjøsund), Reynistaðir (Rønstad), paa Leifsey. I Vatna k. s.: Tennafjörðr (Tenfjord), Slyngstaðir, Eiðvík, Vatnseið (Vasset), Helguland (Helland), Skör, Fannahlaup, Bjarnargata (Bjørngot). I Skoðinjar k. s.: Glaumsetr (Glomset), Skoðin (Skodje), Saltketilsvík, Eikrhóll (Ekrol), Eiriksstaðir (Erstad). I Petrs k. s. í Borgund: Gata (Goten), Imilheimar (Emleim), Spelingavík (Spilkevig), Hóll, Hvarfsnes (Kvasnes), Vebólstaðir (Veibostad), Súluvágar (Solevaag), Eikrheimr (Ekkreim), Mauseið (Mauseid), Drífsvík (Drivik), Gjúf (Djub), Hof (Hof), hvor der altsaa maa have staaet et Tempel, Miklibólstaðir (Myklebostad), Geirssetr (Gjerset), Siðvikr (Søvig), Gamalheimr (Gamleim), Tjörin (Tærøen). I Eyraskógs k. s.: Hallvarðssetr, Síaltir (Søholt), Apaldssetr (Abelset). I Aura k. s. í Sikkífli: Fauskar (Fauske), Greipstaðir (Grebstad), Eiðheimr (Eideim), Blindheimr (Blindheim), Hjartdalr (Hjortdal), Hlaðir (Lade), Brúnastaðir (Brunstad), Fit (Fet), Straumsheimr (Strømsheim), Sortubekkr (Svartbek), Völlr (Valle), Mýrasetr (Myrset), Hundeið. I Stóladals k. s.: Skot, Hof (Hof), her var altsaa været et Tempel; Vinjar (Vinje), Meðalbólstaðr (Midtbostad), Efribólstaðr í Rjukendi (Ovrebostad), Holt, Mór. I Petrs k. s. á Ströndinni: Upsagi (Opsaug), Upsvik (Orvig), Heðinsgerði (Hesfegjerde), Hellisyn (Hellesem), Embludalr (Emedal), Miklibólstaðr (Myklebostad). I Slygsstaða k. s.: Efribólstaðr. I Sulta k. s.: Lyngvin (Lynge), Urðin (Urt), Hóll (Hole), Bjórastaðr (Bjørstad), Dœfingr (Døving). I Dals k. s.: Sólberg, Rellingrinn (Rellingen), Veigaberg (Veiberg), Eið (Eide), Engisetr (Engiset). I Sunnífli: Staðheimr (Stadeim), Krossbrekka (Korsbrekke), Freysin (Frøse), Helgibólstaðr (Hellebostad), Hóll í Geirangri (Hole), Floðár (Flodal). I den søndre Deel: I Haðareiðs k. s.: Róma (Romestrand), Lyngjar (Lynge), Barðarstaðir (Barstad), Mastall (Masdal), Vertall (Vardal). I Úlfsteins k. s.: Fljóð (Flø), Ulfssteinn (Ulfsteen), Skeið (Skeie), Hlöðusetr (Løset), Garðshóll (Garshol), alle paa Höð, Dymmi (Dime) paa Dimø. I Maríu k. s. í Hjörundarfirði: Leðrin (Leire), Freyland (Frøland), Sævarbœr í Bónadal (Sæbø). I Hereyja k. s.: Hvaleyjasund (Kvalsund), Hrund (Rundø), Freystaðir (Fræstad), Njarðey (Nærø), Moldatún (Moldtu). I Sands k. s.: Stufragerði (Stovregjerde),

Bjórlykkja (Bjørløkke), Arhamarr (Aaram), Brymsingahaugr (Brimsing-haug). J Krosskirkju k. s. í Œrst: Vinjarvalr (Venjevol), Vík, Brautasetr (Brautesæt), Mel, Fetrabrekka. J Hallkelsvíkr k. s. í Voldinni: Yxney (Oxenøen), Eikrheimr (Eikreim), Rotasetr (Rødset), Ullarland (Ulleland), Firðir (Førde) i Firðadal (Førdedal), Miðvík (Meek), Grjóthóll (Grøthol). J Rauðvinjar k. s.: Leikangr (Lekanger) paa Gurskø. J Ólafs k. s. í Syðói: Skör (Skaar), Eikrheimr (Eikreim), Miklibólstaðr (Myklebostad). J Vanífli: Túnheimr, Viðanes (Videnes), Sultar (Sylte).

47. Firðafylki, saaledes kaldet efter Indbyggerne, der benævntes Firðir, Fyrðir, og endnu kaldes Fyrder, var det nordligste Fylke i Bergens Bispedømme, og indbefattende nøiagtigt de samme Øer og Hereder, som det nuværende Nord- og Sønd-Fjords Fogderi. Det grændsede saaledes mod Nord til Sunnmœrafylki, mod Øst paa en liden Strækning til Gudbrandsdalen, og forresten til den store Bree (Breðafönn), der adskilte det fra Sogn, mod Syd ligeledes til Sogn eller Sygnafylki, og mod Vest til Havet. Det inddeeltes i de to Hoveddele Norðfirðir og Sunnfirðir, der hver udgjorde en Syssel. Til Norðfirðir hørte Halvøen Stað (Stadtland), længst mod Nordvest, nærmest Søndmøre, imellem Vanífli og Úlfsvágr, med de tre meget befarede Eid Dragseið, Sandvikreið og Mannseið, samt den nær ved, paa Sydsiden, liggende lille Ø Selja (Sellø), hvor Sellø Kloster opbyggedes; fremdeles de tre store Øer Vágsey (Vaagsø), Rugsundey og Brimangrland (Smáls?) med tilliggende smaa Øer, endelig og fornemmelig den fra Rugsund indgaaende store Fjord med alle dens Forgreninger og derfra opgaaende Dale. Disse Forgreninger og Dale vare: Eygisfjörðr paa Nordsiden, der gik østligt ind til Eygi (Eide), og optog en Elv der kom fra Hornynjadalsvatn (Horningdalsvand); denne Dal stod i Forbindelse med Langidalr i Søndmøre. Paa Sydsiden var først den lille Davík, dernæst Olnfóti (Olfoden), Hýi (Hyin), hvorfra to Dale gik op; Gloppafjörðr eller Gloppi, med en opgaaende Dal, kaldet Breiðheimsdalr med Breiðheimsvatn, fra Breiðheimsdalr gik flere Dale op i sydlig Retning. Næst Gloppi vare smaa de Útvík og Innvík, hver med en egen Bygd; længst i Øst var Aldi (Olden), med en mod Sydøst opgaaende Dal og Indsø; Lóði (Loen), med en mod Øst opgaaende Dal, og ligeledes med en Indsø; endelig Strjón (Stryn), med en langt mod Nordøst opgaaende Dal, hvorigjennem Hovedvejen gik til Gudbrandsdalen. J Strjón var ogsaa en Indsø, og kaldtes Dalen nedenfor denne Neðstrjón eller Innstrjón (Ned-

stryn), Dalen og Smaadalene ovenfor derimod Uppstrjón (Opstryn). Til Nordfjord hørte ogsaa den lille Ford Gula, og de udenfor og sødenfor liggende Øer Frey, Bataldr, Skorpa, Kinn, Brandsey m. fl., ligesaa Heydalsfjörðr, Eikisfjörðr (Egefjord) o. m. Endelig regnedes til Nordfjord i ældre Tider det nuværende Jølster (Jólstr), den øvre Deel af et Dalføre, der ellers tilhørte Søndfjord, og hvis Vasdrag løb gjennem Fjarðardalr (Førde), til Naustdalsfjörðr (Førdefjord). Søndfjord indbefattede to Fjord og Dal-Districter. Det mindste og nordligste var den nysnævnte Naustdalsfjörðr (Førdefjord), med Sidedalen Naustdalr (Naustdal) og Hoveddalen Fjarðardalr, hvis øvre Deel tilhørte Nordfjord; i en Sidedal af denne laa Søen Holsær (Holsen). Det største og sydligste District var det den fjerne Oldtid saakaldte Fjalir, der endog et Par Gange, hvorvel neppe med Rette, nævnes som et eget Jarldømme; det indbefattede fornemmelig Egnen om Dalsfjörðr (Dalsfjorden) og en derfra opgaaende Dal (indre Holmedal) der som Hered kaldtes Gaular; derhos ogsaa flere Øer, af hvilke Hatley eller Atley (Atleø), og Alda (Alden), ere de mærkeligste. Længst i Syd var den lille Áfjörðr (Aafjorden). Fjaler regnedes at begynde ved Kverná paa Vágaströnd (Vaagestranden), strax indenfor Indløbet til Naustdalsfjörðr.

I historiske Skrifter nævnes følgende Steder, der tilhøre Firðafylki: Sild (Silden), nærved Vaagø, Selja eller Sælö (Selø), Moldafjörðr lidt søndenfor Selja, Úlfasund mellem Vágey og Fastlandet, Stað (Stadland), Ærvik paa Stad (Ragnvald af Ærvik under Haakon Jarl) Dragseið (Ol. Tryggvesøn) paa Stad; Eið hit iðra (Manseid), paa Stad (Har. Haardf. s. C. 12), Berðla (Berdlekaare paa Bremangerland), Smalsarhorn, Toppen paa Fjeldet Hjörnagli eller Hornæli (Hornelen), ligeledes paa Bremangerland; Skútusund (Stadsund) mellem dette og Rugsundø; Rugsund, Leirgula (Leirgulen) i Nærheden af Rugsund, Naustdalr, nu Naustdal i Eids Præstegjeld i Nordfjord (Kong Vemunds Brund); Stóðrheimr eller Stófrheimr, nu Staarum, nær ved Naustdal, Biskop Nicolaus's og siden Hr. Erling Vidkunnssøns Familiesæde; Hornvin el. Hornyn. (Horne eller Kirkhorne) ved Horninjadalsvatn; Leykin (Løken) i Eids Sogn; Olhús og Hegranes i Jølster (Audun Hugleiksøn), Alda (Olden), hvor Biskop Nikolaus og Sigurd Jarlssøn dræbte K. Sverrers Sysselmænd; Bataldr, nu Bataldøn, (Kolbein Thorljotsøn, Harald Gilles Morder), Furusund (Furusund) mellem Brandsey og Fura (Furesundsø) i Kinns Sogn; Sauðungssund (Sauesund) paa Sydøstsiden og Atleyjar-

sund (Granesund), paa Østsiden af Atley (Olaf d. Hellige og Haakon Jarl), Hindeyjar (Hindøerne) strax n. v. f. Atley; Stafafjörðr og Stafanes (Stavenes), ved Indløbet til Naustdalsfjörðr; Stafanessvágr (Stavangfjord eller Stangfjord), strax søndenfor Stavenes (Atle Jarl og Haakon Jarl); Gaular, Atle Jarls Hjem, med et anseet Tempel, der rimeligviis stod ved det nuværende Osen, hvor Elven Gaula falder ud.

Firdafylke indbefattede 15 Skibreder. Disse vare, som det synes, i Nordfjord: Staðs sk., omtrent det nuværende Selø Prestegjeld; Davíka sk., (Daviks Prestegjeld), Eygis sk., (Eids og Staarums Sogne), Horninjadals sk., (Horningdals Sogn), Gloppa sk., (Gloppens S.). Breiðefnis sk., (Bredeims S.), Innvika sk., (Indvigen og Udvigen), Alda sk., (Olden og Laae), Strjóns sk., (Stryn), Jólstrs sk., (Jølster), Brandseyjar sv., (Kinns Prestegjeld); I Søndfjord: Fjarðar sk., (Førde Prestegjeld); Askvallar sk., (Askevold Pr.), Ytri Dala (Ytre Holmedals Pr.), Innri Dala (Indre Holmedals Pr.). Kirkerne i Fylket vare mod Slutningen af Middelalderen: Bœjar k. i Selju (Bø paa Selløe), Gratla k. i Brimangri (Grotle K. paa Bremangerland), Rugsunds k. (Rugsund K.), Davíka k. (Davig K.), Stofrheims k. (Staarum K.), Eygis k. (Eid K.), Horninjadals k. (Hornindals K.), Olmfótar k. (Olfotens K.), Hýa k. (Hyen), Gemlisstaða k. (Gimmestad K.), Eiðs k. (Eid K.), Austrheims k. (Østreim) og Vinreiðs k. (Vereid K.), alle 4 i Gloppafirði; Rérs k. á Breiðefni (Ree K.), Útvíka k. (Utvigens K.), Skoðinjar k. (Skoden) og Hildinar k. (Hilde) begge i Innvíkum; Alda k. (Olden K.), Lóða k. (Loen K.), Nesinar k. á Innstrjón (Nedstryn K.), Eiðs k. á Uppstrjón (Opstryn K.), Olhúsa k. (Aalhus K.), Helgheims k. (Helgems K.), begge i Jølster, Kinnar k. (Kind K.), Brandseyjar k. (Brandsø), Fjarðar k. (Førde K.), Viðinar k. (Vie), Holsævar k (Holsen K.), Naustdals k., (Naustdal K.), Vefringar k. (Vefring K.), Brúar k. (Bro K. paa Svanø), Askvallar k. (Askevold K.), Vilnes k. á Atey (Vilnes K.), Stafangrs k. (Stavang), Hölmudals k. (Yttre Holmedal K), Hvams k. (senere flyttet til Vøgstad), Ásaness k. (Aasnes), Dals k. (Dale K.), Lundar k. (Lunde), Sandvinjar k. (Sande K. eller indre Holmedal), Hestaða k. (Hestad K.), Víkr k. (Vig K. øverst ved Vigsvandet), Guðdala k. (Gudal K.), Hyllistaða k. (Hyllestad K.), Œns k. (Øen K.).

Af Gaarde andre Steder kunne forresten mærkes: I Þelju k. s. Leikangr (Leikang), Fur (Fure), Drag, Hamarr (Hamre), alle paa Stadtland, Berustaðir (Berestad), Moldastaðir (Moldestad), ved Moldafjörðr, Sandvík, Flatrakr, Ámundarvágr (Aasmundsvaag), alle paa

Fastlandet: Síld (Silden), Barmr (Barmen), Miklibólstaðr (Myklebolstad), begge paa Barmen; paa Vágsey: Hvalheimr, Refvík, Aupudalr (Opedal). I Gratlar s.; Grötl (Gratle), Igland, Fjörðr (Førde), Haugr (Hauge), alle paa Bremangerland. I Rugsunds Sókn: Haukadalr (Huggedal), Glóðafeyki (Glosøk), begge paa Rugsundsø; Rauðeggr (Rødeggen), Þotland (Totland), paa Fastlandet paa Nordsiden af Fjorden; Elda (Elde), Hellisvágr (Hessevaag), Kalsetr (Kalset), Laufnes (Lofnes), Mjóvanes (Mjones), paa Fastlandet søndenfor Fjorden. I Davíka sókn: Dumbastein (Domsteen), Áss (Aas), begge paa Sydsiden af Fjorden; Lykdalr (Ledal), Ærvík (Ærvig), paa Nordsiden. I Olnfótar sókn: Fjörðr (Førde), Miklibólstaðr (Myklebostad), Ísar (Isene). I Stofrheims sókn: Vilfssetr eller Vifilssetr (Bevilset), Myrarhóll (Myrol). I Eygis s.: Leifadalr (Leifedal), Hjalli (Hjælle), Álmsakr (Alsager), Óssnes (Osnes), Miklibólstaðr (Myklebolstad), Þjóðstaðir (Tjørstad), Hjálmaland (Hjelmeland), Leykvin (Løken), Hundeið, Setr, Þaklár (Taklo), Rotvin (Røtti), Bjórlá (Bjørlo), Nór. I Horninjadal: Skriða (Skride), Meðalheimr (Meleim), Fríðrekshlíð (Frislid), Sandnes, Naglsakr (Navelsager), Otndalr, Hornvinjar (Horn), Seljusetr (Seleseter), Gróðys (Grodøs), Kjóss. I Hýi: Hamarr (Hammer), Hýanes (Hynes), Straumr (Strømmen), Hóp (Hope), Hjartsetr (Hjortseter), Gegnardalr (Gjengedal), Umbudalr (Ombdal), Hólmr (Holme), Austmannanes (Osmundsnes), Hestnes. I Gemlastaða s. í Gloppafirði: Roðmisstaðir (Ravnestad), Hryggr (Rygg), Gröf (Grov), Móar (Moen), Gemlastaðir (Gimmestad), Árnastaðir (Arnestad), Fitjar (Fitje). I Vinreiðs og Austrheims s. í Gloppafirði: Eið med Kapel, Efjubær (Evebø), Austrheimr (Østreim), Vinreið (Vereid), Andanes, udenfor paa begge Sider af Fjorden, Fyllheið (Føleid), Lót (Lote). I Breiðheims s.: Rér (Red), Bjarnarheimr (Bjørnereim), Floðulá (Flolaa), Fjörðr (Førde). I Útvíkr s.: Tisthamarr, Freyjusetr (Frøset), Brúarland (Bruland), Veðrarló (Verlo), Naus (Nos), Gald, Berusetr (Berseter). I Innvíkr og Skoðinjar k. s.: Hlíð (Lien), Hegdalir (Hegdal), Lýsiló (Lyselo), Skoðvin (Skoden): Löngvin (Langvi), Hildin (Hilde), Friðhólmr (Frøholm), Haslheimr, (Hasleim), Falleið (Faleid). I Aldi: Strönd (Strand), Rak (Rake), Afleinar (Aufleim), Mœri (Muri), Meðalheimr (Meleim), Tunga (Tungeøen), Birgisdalr (Brixdal), Algellar (Algeid). I Loða og Bœjar k. s.: Þýfin (Thuven), Hugrin (Hugrending), Sand (Sande), Nesdalr, Bœr í Görðudalr (Bødal). I Innstrjón: Dispin (Dispen), Sund, Lundr, Stauryn (Støvre), Setr, Árarheimr (Aarheim), Vesnes (Vesnes), Vinshryggr (Vinsryg), Berg, Möðrusetr (Morseter), Fenn (Fenne), Bœr (Bø), Eið, hvor Kirken stod; Gyrfar (Gyrven), Skör (Skaar), Teinin (Tennen). I Uppstrjón: Fura (Fure), Fló, Vōlusetr (Volseter), Glaumnes (Glomnes), Vōlunes (Volnes), Gröf (Grov), Gautdalr (Gutdal), Skör (Skor), Folvin (Folven), Sundalr, Hjalli (Hjælli), Irpdalr (Erdal), Græðungar (Gredung), Nesin (Nesje), hvor Kirken stod. I Helgheims k. s.: Jökulstaðir (Jukelstad), Fyglin (Føgle), Skriða (Skride), Heggheimr (Heggeim), Nafnlaus (Namlaus), Greipstaðir (Gribstad), Forsheimr

(Forseim), Miklibólstaðr (Myklebostad). I Olhúsa k. s.: Geisladalr (Gjesdal), Styfrin (Støvring), Hlöðusetr (Løseter), Stöðull (Støbl), Hegranes (Hegernes). I Kinnar k. s.: Höfði (Hovden), Dumba (Dombén), Baldrekstaðir (Barrexten), Sólheimr, Flóra, Skorpa, Rœkstr (Rexten), Bataldr (Batalden). I Brandseyjar k. s.: Hofland (Hofland), Þíðurdalir (Tirdal), Heydalr (Høydal), Krappastaðir (Krappestad), Eikisfjörðr (Ekefjord), Nyktunganes (Nøtingnes). I Sunnfirði, i Bráar s.: Stjórndalr (Standal), Svartavík (Svortevig), Njarðvík (Nærvig), Óðinsland (Osland), Hvalstaðir (Kvalstad), Greipsland (Grebsland). I Vefrings k. s.: Hestvík, Reyrvík, Áll (Aalen), Hvammr (Kvamme), Leiknes (Leiknes), Flokanes, Rœdalr (Rædal). I Naustdals k. s.: Bundarnes (Bunnes), Araklettr (Areklet), Reyjarhvammr (Reiekvam), Hæristaðir (Hærstad), Sólheimr, Ámót, Ullinsland (Ulleland), Fimlönd (Fimmeland), Skafelsstaðir (Skaflestad), Espilönd (Espeland), Kalland, Grímssetr, Kárastaðir (Karstad), Fauskar (Fauske), Björkudalir (Birkedal), Krákunes (Krokenes). I Fjarðar og Viðinnar k. s.: Hallbrend, Hafrstaðir (Hafstad), Bringuland (Bruland), Sund, Kinn (Kinden), Mór (Mo), Kúgishlíð (Kuslid), Viðin (Vie), Tefrin (Tefre), Eikiland (Egeland), Hjalli (Hjelle), Fjörðr (Førde), Holnes (Hornes), Irpdalr (Erdal), Klopstöð (Klopstad). I Holsævar k. s.: Nitdalr (Notdal), Húsaþupt (Huustoft), Hegsetr (Høiseter), Holsær (Holse), Grœningjar (Grøning). I Askvallar k. s.: Araldi (Aralden), Kumlar (Kumle), England, Gröf (Grov), Sauðungssund (Sauesund), Uxaspor (Spor), Grani (Grane), Fura (Fure), Ólafssetr (Olseter), Eiðminni ell. Einnminni (Einminn), Fiskmagi (Fismen). I Ásaness, Hölmudals, Dals, Guðdals og Hvamms k. s.: Lónar (Loni), Kalfhagi (Kalvhage), Þyssa (Tøsse), Hellisetr (Hellefet), Blakkastaðir (Blakstad), Þveit, Háland, Linsetr, Burkuheimr (Bortneim), Eyjar (Øen), Forsadalr (Fossedal), Lauksland (Løkeland), Setranes (Setenes), Yxnabjörg (Øxenberg), Strönd (Strand), Björgvin (Berge), Fuglavötn (Fuglevatn), Hofland, Svínavík, Rennistraumr (Rennestrøm), Guðdalir (Gudbal), Kallastaðir (Kalstad), Dyngjasand (Dingsøren), Yndistaðir (Indestad), Húsakleppr (Huseklep), Rauðin (Røden), Kárekstaðir (Kaarstad), Bjugstaðir (Bøgstad), Hvammr (Kvamme), Fauskar (Fauske), Hjálmaland (Hjelmeland), Óssinn (Osen). I Lundar, Sandvinjar, Víkr og Hestaða k. s.: Lundar (Lunde), Lundahvammr (Lundekvam), Dysjarland (Døsseland), Mýrmjöl (Myrmel), Sandvin (Sande), Skúfudalr (Skudal), Selstaðir, Steðja (Stejen), Örvaberg (Oreberg), Yxnaland (Øxenland), Ráheimr (Raanim), Helgibólstaðir (Hellebostad), Geirmundarstaðir (Giermundstad), Optudalr (Oppedal), Fylingr (Føling). I Hyllistaða og Œns k. s.: Sesólar (Sesol), Ásmuli (Aasmul), Burishólmr (Børsholm), Haslheimr (Hasleim), Rusli (Rusle).

48. Sygnafylki eller Sogn indbefattede, som forhen er angivet, det nuværende Sogns Fogderi, dog saaledes, at dertil ikke regnedes det først i Aaret 1773 dertil lagte Evindvig Sogn, der forhen tilhørte

Hørdaland, medens derimod Opheim Sogn, der nu er lagt til Voss, i nogen Tid hørte til Sogn. Sogn grændsede saaledes imod Nord til Firdafylke, adskilt derfra ved Fjeldstrækninger og paa det længste Stykke ved den store Sneebræ; mod Syd til Hørdafylke, (Vörs og Norðrhörðaland) adskilt derfra ved mindre Fjeldhøjder; mod Øst til Gudbrandsdalen, Valdres og Haddingjadal, adskilt derfra ved de højeste og vildeste Fjeldstrækninger, Norge kan opvise. Benævnelsen Sygnafylki er opstaaet af Beboernes Navn: Sygnir. Navnet Sogn er oprindelig kun Fjordens Navn, og egentlig bestaar heller ikke Fylket af andre beboelige Dele end Fjordsiderne og de fra dens Forgreninger opgaaende smaa Dale. Fjorden Sogn begyndte ved Øerne Sólundir (Sulend-Øerne) ude mod Sólundarhaf. Den yderste Deel, mellem Øerne og Fastlandet, kaldes Sognsær; derfra gik den mod Øst, indskydende mod Nord og Syd nogle meget smaa Sidearme, som Hlíðarfjörðr (Lidfjord), Bjárfjörðr (Bøfjord), Vaðheimsfjörðr, Heyangr i Nord, Rísnafjörðr, Eikisfjörðr og Arnafjörðr i Syd. Mellem Hvamsey i N. og Vik i S. bøjede Hoved-Fjorden lidt mod N. omkring Vangsnes, og dannede ligeoverfor dette nogle mindre Fjorde, hvoriblandt Svæðrufjörðr, Litlifjörðr (Vetlefjord), Fjörulandsfjörðr. Hovedfjorden gik fremdeles lige mod Øst og kaldtes nu paa en Strækning Sýrstrandarfjörðr, fra Vangsnes til Fimreiti, hvor Nórafjörðr gik ind mod Nord til Sóknadalr (Sogndal); i Syd gik den dybe Aurlandsfjörðr ind til Aurland, og dens vestlige Arm Niðrheimsfjörðr ind til Guðvangr. Hoved-Fjorden gik fremdeles mod Øst, forbi Byen Kaupangr ved en Vig paa Nordsiden; endelig deelte den sig i tre Arme, af hvilke Lustrarfjörðr (Lysterfjord), der gik mod Nord ind i Lustr, var den længste, med den lille Sidearm Gaupnafjörðr i Vest; Árdalsfjörðr, der gik østligt ind til Árdalr og Læradalsfjörðr, der gik sydøstligt ind til Læredalr; vare kortere. Af opgaaende Dalfører ere paa Nordsiden de vigtigste: Vaðheimsdalr, som stod i umiddelbar Forbindelse med Örvabergsdalr i Firdafylke, og derfor afgav en meget befaret Vej. Sóknadalr (Sogndal) indenfor Nórafjörðr, den lavtliggende Fylkisbygð omkring Hafrsló (Hafslo), egentlig et bredt Eid mellem Nórafjörðr i V. og Lustrarfjörðr i Ø.; fra Hafrsló strakte Dalen sig endnu langt op mod Nord under Navnet Veitaströnd (Veitestrand), Jóstrudalr (Justedal) begyndte indenfor Gaupnafjörðr og strakte sig flere Mile mod NØ. henimod Gudbrandsdalen; Fortúnsdalr, fra det indre af Lustrarfjörðr nordøstligt mod Lóar i Gud-

brandsdalen. Paa Østsiden var de dybe Árdalr (Aardal) og Læradalr (Lærdal), henad mod Valdres, gjennem den sidste gik i fordums Dage, som nu, Hovedlandevejen fra det Søndenfjeldske; fremdeles den lille Elridalr (Erdal). Paa Sydsiden strakte Aurlandsdalr sig fra Aurlandsfjörðr henimod Haddingjadal og Niðrheimsdalr (Nærødalen) sig fra Niðrheimsfjörðr over mod Uppheimr, eller Sygnaströnd. Uppheimr, bestaaende af Bréderne omkring Uppheimsvatn, og derfor kaldet Sygnaströnd, hørte egentlig i geographisk Henseende til Vörs, af hvis Dal det udgjorde den øverste Del. Hovedforbindelserne til Lands med de tilgrændsende Fylker gik over Vaðheimsdalr og Örvabergsdalr til Gaulár i Søndfjord; fra Svæðra over Svæðruskarð (Sværesfaret) til Vík i Gaular, fra Jóstrudalr over Breðafönn til Aldi, Lóði eller Strjón i Firðafylki eller Skeiðakrar i Gudbrandsdalen, fra Fortún til Lóar (Loen) i Gudbrandsdalen, fra Læradalr over Fillafjall til Valdres, fra Aurland over Haddingjaskeið (Hallingskeid) til Haddingjadalr, fra Flár i Aurland over Rauðafjall til Vörs, fra Niðrheimr over Uppheimr til Vörs, fra Vík over Myrkviðardalr til Vörs. Elve og Indsøer gaves ikke af Betydenhed. De største Elve vare Jóstra- (Justedalselven), Læradalsá (Lærdalselven) og Aurlandsá (Urlands-Elven). Sogn var i ældre Tider, ligesom nu, deelt i to Hoveddele, Nyrðri hlutr (Indre Sogn), indbefattende hvad der omtrent laa indenfor Nóra- og Aurlands-Fjordene, og Syðri hlutr (Ytre Sogn), indbefattende hvad der laa udenfor disse Fjorde. De to Hoveddele synes dog den meste Tid kun at have udgjort een Syssel.

Af Bygder, Herreder eller mindre Districter nævnes Sognsjara (Sognfjæren), Kyststrækningen fra Havet til Hvamsey (Kvamsø); Víkabygð (Vik) med Arnafjörðr, Sýrströnd (mellem Fjerlands og Norefjord), Feðjadalr (Fejos) med Freysvík (Fresvig) ligeoverfor; alt dette hørte til syðri hlutr; Sóknadalr med Ylmheimr eller Nórar (Ølmem) og Eið (Kopangerskoven), Aurland med Flár (Flom), og Niðrheimr (Nærøen), Fólki eller Fylkisbygð, iðri og ytri med Sólvörn, Örnes (Urnes), og Veitaströnd (Veitestrand), Lustr (Lyster) med Gaupnir og Fortún, Jóstrudalr, Árdalr, Læradalr med Borgund og Elridalr (Erdal). Sogn indbefattede 16 Skibreder, der sandsynligviis have været disse: Lámvika sk., indbf. Sólundir med de vestenfor liggende Øer, Brekke Sogn og det vestl. af Lavigs Prestegjeld; Kleifvalla sk., indbef. det østl. af Lavigs Prestegjeld;

Hvamseyjar sk., indbef. Kvamsø Sogn; Vikr sk., indbef. Vigs Prestegjeld; Þjúgr sk., indbef. den vestlige Deel af Legangers Prestegjeld; Sýrstrandar sk., indbef. den østlige Deel af samme Prestegjeld; i nyrðri hlutr: Nóra sk., indbef. den sydlige Deel af Sogndals Prestegjeld; Sóknadals sk., indbef. den nordlige Deel af samme Prestegjeld; Aurlands sk., indbef. Nærøen, Underdal og Urland; Sólvarna sk., indbef. det vestl. og sydlige af Hafslo Prestegjeld; Marheimsfjöru sk., indbef. det østl. af samme, Lustrar sk. (Lyster) og Jóstrudals sk., indbefattende Justedalen; Árdals sk., indbef. Aardal; Læradals sk., indbef. Lærdalens nedre Deel; Borgundar sk., indbef. Lærdalens øvre Deel. En Mængde Steder i dette Fylke omtales i Sagaerne. Øgruppen Sólundir nævnes ofte; den bestod af Háey eller ytri Sólund med den høire Hávarði, Steinsundsey, iðri Sólund, Færey m. m. og Losna med et Herresæde, hvor i den senere Middelalder den mægtige saakaldte Losneæt (Erlend Philipsøn og hans Efterkommere) boede. Mellem Steinsundsey og Sólund iðri var Steinsund (Egil Skallagrimssøn); nordenfor Sólund iðri laa Drifey (Sverr. S. Cap. 76). Paa Fastlandet var Þinganes (Dingenes), Grændsepunkt mellem Sogn og Hørdeland (Haakon Jarl og Ragnfred Erikssøn), lidt indenfor Þinganes var Ruslir (Rusle), en meget søgt Havn (Sverr. S. Cap. 82); ved den saakaldte Rusladalr, hvorfra der gik Landvej til Hörðaland. Længere inde, paa Nordsiden, var Heyjangr, hvor den bekjendte Herser, Heyjangersbjørn, boede i det 9de Aarhundrede. Hvamsey, nu Kvamsø, er en liden Ø straas overfor Vik. Vik eller Vikabygð med dens fornemste Gaard Hof, hvor sikkert i Oldtiden Fylkestemplet stod, og senere Kirken, nævnes i K. Sverrers Historie (Sv. S. Cap. 182). Strax nordenfor Vik, ved den Bøjning Fjorden gjør, laa Vangsnes, hvilket man neppe med Rette har antaget for det samme som Framnes, hvor ifølge Fridthjofs Saga, den bekjendte Fridthjof hin frøkne boede. Thi man har her kun gaaet ud fra, at det skulde ligge tversover for Baldershage, og dette har man blot paa Grund af den svage Navnlighed villet søge paa Balestranden, paa den vestlige Side af Fjorden under dens Bøjning mod Nord, søndenfor Þjúgar (Thjugum). Men Navnet Balestrand kommer blot af Navnet Bali (Balt) paa en her beliggende Gaard, medens det derimod udtrykkeligen siges, at Baldrshagi med Templet og Kong Beles Gaard laa paa Sýrströnd, altsaa længer mod Øst, og da snarest i det mest befolkede og frugtbare Strøg af denne Strand, nemlig Leikvangar (nu Leganger), eller det nærliggende Njós (Njøs), hvor der endnu findes mange

Minder fra Hedenold, der vidne om at mægtige Mænd have boet her. Og Framnes maa da være at søge ligeoverfor, i den saakaldte Feðjadalr, nær ved Rindin (Rinde), i hvis Nabolag der og findes et Hof, og hvor der saaledes maa have staaet et Tempel. Leikvangar var forresten længe i Middelalderen Sædet for en fornem Æt, af hvilke et Medlem, Þrýrikr af Leikvangum, nævnes omtrent ved Aar 1300. Noget længer mod Øst, ved Indløbet til Nórafjörðr, der urigtigen troedes at have sit Navn efter Nor, laa paa Vestsiden det gamle Herresæde Slindar (Slinde), af hvis Beboere der nævnes tvende af Navnet Audun, i Slutn. af 13de og første Halvdeel af 14de. Den østlige Strand ligeoverfor Slindar ved samme Fjord kaldtes Haugaströnd, og her laa Fimreiti (Femreide), udenfor hvilket Kong Magnus Erlingssøn i Slaget med Kong Sverrer mistede Liv og Rige 1184. Længere inde i samme Fjordarm laa Steðja, nu Stedje, og Hvalr, nu Kvale, hver med sin Kirke, af hvilke den første staar endnu, begge berømte Herresæder. Stedje tilhørte i Beg. af det 15de Aarhundrede Galtungernes Æt, hvoriblandt Hr. Gaute Erikssøn. Paa Hval boede under Haakon Haakonsøn Lendermanden Jon Staal og Sønnen Brynjolf, under Magnus Erikssøn den bekjendte Svein Sigurdssøn Klerk, rimeligviis en Ætling af hine. Aurland (Urland) nævnes paa Harald Haarfagers Tid som Sædet for de mægtige Hersere Bjørn Hauld og Thorer. Over Rauðafjall, Passet mellem Kaardalen i Flom og Opheimsfjorden eller Sygnaströnd, drog Sverrer to Gange, førstegang paa Reisen fra Lærdalen til Bergen (Sv. S. Cap. 19); anden Gang fra Vos til Urland (Cap. 152). Denne Vej var i lang Tid den eneste Communication til Lands mellem Vos og Sogn, thi Vejen mellem Opheim og Gudvangen over Stalheim er først i senere Tider bleven anlagt. Inde i Bugten mellem Nórafjörðr og Lustrarfjörðr laa Byen Kaupangr eller Lúsakaupangr (s. § 25). Fra Kaupangr gik et Eid over til Gaarden Eið ved den lille Eidfjord, en Arm af Sogndalsfjorden; Beboerne af dette Eid (nu Kaupangerskogen), kaldtes Eiðbyggvir. Fjeldpasset mellem Kaupangr og Fólki samt Sólvörn ved Lustrarfjörðr kaldtes Kaupangrsfjall. Fólki (Bygden eller Fylkebygden i Hafslo m. m.) og Lustr omtales i Sv. S. hvor der handles om Baglernes Flugt for Birkebenene i Sogn (C. 178). Fra Lustr flygtede Baglerne over Fjeldet til Árdalr, de maa saaledes have sat over de høje Horungfjelde mellem Fortun og Aardal. Örnes, nu Urnes, ligeoverfor Sólvörn, var et gammelt Herresæde,

hvor endog Bygdens Folk henlægge Sagnet om Hagbard og Signy. Længer inde laa Krókr (Kroken), hvor i det 13de, 14de og 15de Aarhundrede mægtige Mænd boede, fornemmelig Álfr i Króki eller Krók-Álfr, i Slutn. af det 13de Aarhundrede. At Jóstrudalr (Justedalen) før og en Stund efter den sorte Død 1349 var aldeles ubeboet, som Sagnet vil, modbevises af Jordebøger og Diplomer. Læradalr nævnes allerede i Slutn. af 10de Aarh. da den saa grumt herjedes af Kong Harald Gormssøn, at kun 5 Gaarde stode tilbage. Fra Lærdal drog K. Sverrer paa den føromtalte Reise først til Urland, rimeligviis gjennem Sidedalen Grøtedalen og over Fjeldet, siden fra Urland til Flom og derfra over Rauðafjall (Rødeggen) til Opheim (C. 19). Han var da kommen østfra, og havde paa sin Marsch gjennem Lærdalen, møisommeligt maattet sætte over det steile Næsfjeld, over hvilket nu Vindhelle-Veien er anlagt, for ej at passere den farlige, smale Vei langs Elven mellem Borgund og Husum (C. 18). Øverst oppe i Lærdal var den saakaldte Sálustofa eller Gjestestue for Reisende, som allerede i Slutningen af Middelalderen kaldtes Margrétarstofa á Fillafjalli (Maristuen), men i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede kaldtes Sálustofa Helga Ívarssonar uppi á Borgund.

Kirkerne i dette Fylke vare mange, nemlig: Losnu k. Rusla k. (Rusledal), Bjár k. (Bø K.), Rísnafjarðar k. (Brekke K.), Haugalands kapella (Haugland i Risnefjord), Lámvika k. (Lavig), Austrheims k. (nu Kirkebø), Flets k. í Árnafirði (Arnefjords K.), Hvamseyjar (Kvamsø K.), Hopreksstaða k. i Vik (Hoperstad K.), Hofs k. i Vik (Hove K.), Túnhvals k. i Vik (Tenol), Þjúga k. (Tjugum K.), Vangsness k. (Vangsnes K.), Rindinnar k. í Feðjadal (Rinde K.), Hamars k. á Sýrströnd (Hamre), Leikvanga k. (Leganger K.), Heinynja k. (Henjum), Njóss k (Njøs), Freysvikr k. (Fresvig), Ylmheims k. (Ylmen) Fimreitis kap. (Fimreide), Uppbyrgis kap. (Aaberge) i Sóknadal; Steðju k. (Stedje) i Sóknadal, Eggja k. (Eggen) i Sóknadal, Hryggjar k. í Aurlandi (Urlands K.), Frétt-heims kap. (Frettem), Fláa k. (Flom K.), Undradals k. (Underdals K.), Kaupangrs k. (Kaupanger K.), Hafrslóar k. á Fólki (Hafslo K.), Fits k. á Fólki (Fets K.), Jerunga k. á Fólki (Joranger K.), Sólvarna k. (Solvorn K.), Örnes k. (Urnes K.), Gaupna k. (Gaupne K.), Jóstrudals k. (Justedals K.), Nes k. (Nes), Dals k. (Lyster K.), Sauða k. (Saude), Fortúns k. (Fortun K.), Árdals k. (Aardals K.), Haugs k. i Læradal (Hauge K.),

Æðrinnar k. (Ære) i Læradal, Túnynja k. (Tonjum K.), Rikheims k. (Rikeim), Borgunds k. (Borgund K.). Endelig maa Uppheims k. á Sygnaströnd nævnes, imidlertid synes denne Bygd allerede i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede at have været regnet til Voss.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: I Losnu og Rutla k. s.: Rutladalr (Rutledal), Þingin (Dingen), Losna (Losne). I Bjár k. s.: Þveit (Tveit), Brástaðir (Braastad). I Rísnafjarðar k. s.; Optudalr (Opedal), Ásheimr (Asfem), Þaklár (Thakle), Haugaland. I Lámvíka k. s.: Lámvíkr (Lavig), Veðrhólmr (Verholm), Hvammr (Kvammen), Ringríði (Ringreide), Alviðra (Alvern). I Austrheims k. s.: Fitjar (Fitje), Skoltar (Skulte), Fugl (Fulgsbø). I Arnafjörðr: Hólar (Houglan), Flet (Flete), Hlíð (Le), Hella (Hellen), Nes (Nese), Otruskriða (Otterskrid), Geithús (Gehus), Volluvík (Vollevig), Hvamseyjar k. s.: Engjar (Enge), Hvammr (Kvammen). I Víkabygð: Sæbœr (Sæbø), Vangr (Vange), Sæheimr (Sæeim), Staðheimr (Stadeim), Fylin (Føle), Naumudalr (Nomedal), Refsdalr (Refsdal), Hallryn (Halren), Hof (Hove), Mýrlangr (Midlang), Svardalir (Svardal). I Þjúga k. s.: Svæðra (Sværen), Rennudalr (Rennedal), Eiterni (Eitun). I Vangsnes k. s.: Hofland. I Rindinnar k. s.: Borðlár (Bordlaug), Feðjar (Fedje), Tjörn (Tjøn), Dregi, Lundr (Lunde), Áfit (Aafet), Berudalr (Berdal). I Hamars, Leikvanga, Heinynja og Njóss k. s.: Supphammr (Supham), Frekaland (Frekeland), Hallaland, Heinynjar (Henjum), Reysar (Røysum), Hvalr (Kvalen). I Freysvíkr k. s.: Bœjartun (Bøtun), Þingstöð (Thingstaden), hvor der altsaa maa have været Thingsted. I Ylmheims og Fimreitis k. s.: Viðrnes (Vidnes), Slindar (Slinde), Lomendi (Lomeld), Ylvisakr (Ylvesager). I Uppbyrgis, Steðju, Hvals og Eggjar k. s.: Hof (Hofe) altsaa forhen Tempel, Áll (Aal), Gorvin (Gurvin), Belli (Bjelle), Steinageimi (Steinegjem), Holdaskör (Holdskaar), Freysland (Frøiland). I Hryggjar k. s.: Skirdalr (Skjerdal), Hvammr (Kvamme), Geirlá (Geirlaug), Þenrar (Thærum), Viðheimr (Vedeim), Belli (Belle), Sult, Hlíð (Lid). I Frétheims, Fláa og Undradals k. s.: Frétheimr, Flár, Geirsmið (Gjesme), Dalsbotn, Hellar (Hjellum), Vinmæði (Vidme), Brekkur (Brekke). Fraundalr (Frondal), Hrafnsheimr (Ramsø). I Kaupangrs k. s.: Engjasetr (Engeseter), Valabjörg (Valeberg), Vestrheimr (Vestreim), Hofland, Vangastaðir (Vangestad), Ólastaðir (Olestad), Dalakr (Dalager), Haustakr (Høstager), Andblaði (Amble). I Fólki eller Hafrslóar, Fitjar, Jerunga, Sólvarna og Örnes k. s.: Okulvík (Oklevig), Hvammr (Kvam), Borðheimr (Bordeim), Béðheimr (Beum), Kalfhagi (Kalhagen) á innra Fólki, i det 14de Aarh. med anseede Beboere; Tangr (Tang), Solvin (Solvi), Sterrin (Steret), Kjós á ytra Fólki, Roðar (Raaum), Meðalheimr (Meleim), Syningssyn (Sønnesyn), Viðheimr (Vedum), Flatatún (Flattun), Svigar (Svigum), Marheimr (Mareim) med Marheimsfjara á innri Fólki, (Marifjæren), Dvergadalr (Dvergedal), Eikjar (Eikum), Veðvík. I Gaupna k. s.: Roðar (Raaum), Óbyrgi (Aabyrge), Ryney (Rønei) i Skaganum. I Jóstrudals k. s.: Breiðrin (Breum), I Nes,

Dala, Sauða og Fortúns k. s.: Bergheimr (Bergeim), Eið (Eide), Sauði (Søvde), Yttrin (Yttre), Dregnin (Dregni), Herekseggr (Heresgg), Bólstaðir (Bolstad), Helkn (Helkne), Myrkrin (Mørkri), Otta (Ottun), Bringa (Bringe), Flaumhamarr (Flahammer), Þarlá (Thalle), Høgeyjar (Høieim). I Árdals k. s.: Naðvík, Hofland, Lægreið, Stedja, Vé, Valladalr (Volbal), Meðalheimr (Meleim), Nódalr (Nondal), Árabúðir (Aarebro), Oprekdalr (Offerdal). I Læradalr eller Haugs, Æðrinnar, Túnynja, Ríkheims og Borgunds k. s.: Vindeyjardalr i Elridal (Vindedal), Sandar i Elridal (Sanden), Helliland i Elridal (Helland), Kvígnin i Elridal (Kvigne), Sel i Elridal (Sæl), Þýrin i Elridal (Thyre), Sturnjar (Stønjum), Mjaldar (Mjela), Ey (Øye), Krangeyja, Hundærin (Hundærí), Moldar (Molde), Æðrin (Æri), Tunynjar (Tønjum), Grjót (Grøte), Ljósnar (Lysne), Rár (Raa), Bjarkir (Bjørkum), Fróð (Frove), Horgvin (Horge), Hildólfsstaðir (Hildestad), Hlaðin (Lai), Bjórakrar (Bjøraker), Ærakr (Ærager), Borglá (Borlaug). Hvad Uppheimr angaaer, see nedenfor ved Hörðafylki.

49. Til Sygnafylke grændsede i Øst Valdres, der egentlig tilhørte det Søndenfjeldske, men den regnedes med til Gulathingslagen. Det synes imidlertid i den fjerneste Oldtid ikke egentlig at have været anseet som et egentlig Fylke, men heller som etslags Coloni fra Sogn eller overhoved Gulathingslaget, med samme Lov og Indretninger som denne, og i det Hele taget i samme Forhold dertil, som det hvori Jemteland og Herjedalen stod til Thrøndelagen. Valdres havde i Oldtiden de samme Grændser som nu, i Nord til Gudbrandsdalen, i Øst til Hadafylkes Herreder Land og Hringariki i Syd til Haddingjadalr. Ved Veien over Fillafjall (Fillefjeld), stod det i Forbindelse med Læradalr, og Veien herover afgav Hovedcommunicationen. Hovedvasdraget i Valdres kom fra Fillafjall, gjennemløb Mjörs litla (Vangsmjøsen), og Herredet Solubú, optog den fra Hlíðarherað og Volubu kommende Elv (Skrutvold-Elven), gik derpaa gjennem Aurdalr (Aurdal) og Bagn (Bang), og kaldtes Begna, derfra til Árdalr i Hringariki og videre til Drösn. Valdres bestod senere hen af to Syssler, den nordlige og sydlige Deel. Hinn nyrðri hlutr á Valdresi indbefattede Eyja (Øye), Vangs, Horðinnar (Hurum) k. s., og Hvamsherað (ɔ: Lomens Sogn og den nordlige Deel af Slidres Sogn), Sliðrar (Slidre), bestaaende af Hausakrs, Sliðra og Móa k. s., endelig Østen-Aasen eller Hliðarherað, ved det østlige Vasdrag. Den anden Deel, Synnri hlutr á Valdresi, indbefattende Sólubú eller Öðar k. s., Þúfs og Kirkjuvallaeller Vista k. s., tilsammen omtrent den nuværende Røens Sogn; Úlfnes, Sveinnes k. s., (Svennes), Aurdals

k. s. (Aurdal), Volubús k. s. (Volbo), ognar k. s. (Rogne) og Skrauthvals k. s. (Skrutvold), alle ved Fortsættelsen af den østlige Vasdrag; Hreinhlið (Reinlid), et lille vestligt Dalføre; Bagn (Bang) og Hedalr (Hedalen), ligeledes et vestligt Dalstrøg. Valdres nævnes, som en saa affidesliggende Bygd, ikke ofte i Historien, heller ikke omtales her mange historiske bekjendte Steder. Naar Valdres forekommer, er det mest som et Sted, Kongerne paa deres Reiser fra det Nordenfjeldske til det Søndenfjeldske og omvendt passerede. Kviðin, nu Kvie i Hurum Sogn, var i ældre Tider Herresæde, her boede i Begyndelsen af 13de Aarhundrede og Lendermanden Erling, Baard Guttormssøns Svigerfader. Et andet Herresæde var Leirhólar, nu Leerol, paa Nordsiden af Vangsmjøsen; her boede i Beg. af 14de Aarhundrede Ridderen og Rigsraaden Sigurd af Leerol.

Valdres hørte før Reformationen til Stavangers Bispedømme. Dets Kirker vare i den nordlige Syssel: St. Thomásar k. á Fillafjalli, Eyja k. (Øye K.), Uppdals k. (Opdal), Vangs k. (Vangs K.), Horðinnar k. (Hurum K.), Lominnar k. (Lomen K.), Hvams k. (Kvam), Hvals k. (Kvale), Sliðra k. (Slidre K.), Móa k. (Mo), Hausakrs k. (Hausager), Heggjar k. (Hegge); i den sydlige Sysel: Öðar k. (Oe), Þufs k. (Tufte), Fyristraðar k. (Førestraa), Kirkjuvalla k. (Kirkevold), Úlfnes k. (Ulnes K.), Sveinnes k. (Svennes K.), Leykinar k. (Løken K. i Volbo), Rognar k. (Rogne), Skrauthvals k. (Skrutvold K.), Aurdals k. (N. Aurdal K.), Hreinhliðar k. (Reenlid K.), Bagns k. (Bangs K.), Hedals k. (Hedals K.), og maaskee Etnidals k. (Etnedal eller Bruflat).

De mindre Dele af Valdres benævnes almindeligviis efter Hereder. Af disse forekomme: Hvamsherað (Lomens og den nordlige Deel af Slidre S.), Hliðarherað (Hegge Sogn), Volubú (Volbo), Galaherað eller Solubú, Skrauthvalsherað, Aurdal og Bagn.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: i Thornásar, Uppdals og Eyja k. s.: Brekka, (Brekke), Elgjartún (Eltun), Hvammr (Kvamme), Gröf (Grav), Sviðin (Svien), Greiðhamarr (Grehamer), Uppdalr (Opdal). I Vangs k. s.: Jafna g. Jöfnu (Jevne), Igðheimr (Igdem), Austrheimr (Østreim), Nosvin (Nosven), Hávarðarstaðir (Høverstad), Hamarr (Hamre), Hvammr (Kvamme), Leinar (Lene), Dalakr, Suðrhólar (Sønderol), Mýrar (Myre), Kartvöllr (Kartvold), Bœr (Bø). I Horðinnar, Hvams, Lominnar og Hvals k. s.: Helrin (Helle), Hvalr (Kval), Viflin (Veflen), Kjós (Kjøs), Hylmin (Høyme), Kárastaðir (Kaarstad), Eyrakr (Drager),

Heymir (Høyne), Ruð, Stæð (Stee), Hofvin (Hovi), Leykin eller Leikvin (Løken), Ormastaðir (Ormstad). I Slíðra, Hausakrs og Moa k. s.: Fylkin (Fylken), Einangr (Einang), Nesjar (Netja), Hangðir (Hande), Hamarr (Hamre), Móar (Mo). I Hlíðar herað eller Heggjar k. s.: Yxnahöfði (Oxhoved), Ruðin (Rudi), Meðalbœr (Meelby), Leykin (Løken), Guðin, Norðþorp (Nordtorp). I Öðar eller Eyja, (Galaheraðs), þufs og Fyristraðar k. s.: Kirkjuvellir (Kirkevold), Úlfin (Ulven), Öðin (Øye), Forsheimr (Foseim), Tildin (Tilden), Vistir (Viste), Hvalr (Kvale), Fauskar (Fuske), Fyriströð (Fyrestrad), þúf (Thuv), Snartheimr (Snorteim). I Leykinjar og Rogns k. s.: Leykin (Løken), Unnastaðir (Onstad), Ýristaðir (Jørstad), Skataruð (Skaterud), Rogn (Rogne), Hof (Hovi), hvor der altsaa har været et Tempel; Meðalbýr (Melby). I Skrauthvals k. s. eller Skrauthvalsherað: Berg (Berge), Geigustaðir (Gigstad), Dyfrin (Døvre), Sæbú (Sæbo), Tún (Ton), Ranheimr (Raneim). I Ulfnes og Svenes k. s.: Belgrínn (Belgum), Guðheimr (Gudeim), Bœr (Bø), Granheimr (Graneim), Ruganos (Rognos), Sundheimr (Sundeim), Fornes (Fornes), Suðrströnd (Sørstrand), Rygin (Rye). I Aurdals k. s.: Mánheimr (Maanum), Anmarkaruð, Óðinsstaðir (Onstad), Hjallar (Hjelle), Suðrheimr (Søreim), Tún (Ton), Hof (Hof), altsaa Tempelsted. I Hreinlíðar og Bagns k. s.: Hvalr (Kval), Hof (Hof), altsaa Tempelsted; Brattaruð (Bratrud), Bagn (Bang), Hoftún (Hafton). I Hedals k. s.: þorleifsruð (Tollefsrud), Meðalgarðr (Melgaard), Gröf (Grov), Eldjárnsstaðir (Iljarnsstad), Fitjar (Fetjar). I Etnadalr: Granheimr (Graneim), Hlíð (Lid), Höfði (Hovde), Berg (Berg).

50. Til Sogn grændsede i Syd Hörðafylki. Dette vidtløftige Fylke indbefattede omtrent det nuværende Søndre Bergenhuus Amt, paa den Ubetydelighed nær, at Eyvindarvik (Evindvig) nu er lagt til Sogn, og derimod Uppheimr (Opheim) til Voss. Mod Ost og S. O. grændsede Fylket til Haddingjadalr, Naumadalr og þelamörk, adskilt derfra ved uhyre Fjeldørkener, mod Syd grændsede det til Rygjafylki, adskilt derfra ved lavere Høider. Det bestod ligesom endnu, af de tre Hoveddele, Hörðaland, (der igjen deeltes i to Dele Norðrhörðaland og Sunnhörðaland), Vörs og Harðangr. Disse 4 Dele udgjorde rimeligviis Fylkets Fjerdinger, og synes i de senere Tider at have været ligesaamange Sysler. Hörðaland dannede Kystdistricterne, og var den fornemste Deel; dets Indbyggere kaldtes fortrinligviis Hörðar (nu Horder eller Striler). Norðrhörðaland gik fra þinganes, Grændsen mod Sogn, til Harðsjór (Korsfjorden) samt det nuværende Korsnes. Det indbefattede Gula eller Eyvindarvikr k. s. (Evindvig), Strandene og Dalene om Gulen, tilligemed Øerne His (Hiso), Hilda (Hildo), Bjarknesey

(Bortnesø), Mjöðm (Mjømen) og Sandey, m. fl.; Fjöra eller Fjarn (Fjönn) eller Strandene og Dalene omkring det indre af Fjarnarfjörðr eller Fjensfjörðr (Fensfjord) og Matrsfjörðr (Matsfjord), nu Sandnes Sogn m. m., dertil og regnet Mykingr; Lindiáss (Lindaas), med den nuværende Fosenø og Lygra (Lygren), m. m.; Óstr, den nuværende Osterø tilligemed de til Haus Prestegjeld hørende Dele af Fastlandet hiinsides S. Osterfjorden. (Bredderne paa begge Sider af Osterfjord kaldtes Straumahvarf). Röðin, den ydre Ørække fra Feðja (Fedjeø) til Tófta (Toftø), de tre store Øer Röð, (Radø), hvis nordligste Deel kaldtes Slétta, Hálsna og Fenhringr (Askø) m. m.; Sótr, nu Storsoteren eller Storsartor og Lillesoteren eller lille Sartor; den nordlige Deel af den Halvø, paa hvilken Bergen ligger, indbefattende Steindarfjörðr eller Birkilands og Álrekstaða Sogn, Ásarnir, den høiere Deel mellem Herløfjord og Osterfjord; Langidalr eller Dalen mellem Arnefjord og Fjøsangerpollen og endelig Fani eller Fane Sogn. Af Fjorde og Sund nævnes Gula, der deelte sig i tre Arme, Norðgula, Austrgula og Suðrgula, midt i Hovedfjorden laa Guley, og paa denne eller paa Fastlandet i Nærheden ved Eyvindarvik, holdtes det berømte Gulathing. Endvidere Mjaðmarsund, mellem Mjöðm (Mjømen) og Sandey udenfor Gula (Haak. Sv. S. Cap. 13). Mellem Sandey og Fastlandet var Brandsfjörðr. Søndenfor disse Øer gik Fjarnarfjörðr eller Matrsfjörðr ind til Fjörn. Fra Fjarnarfjörðr gik Lygrufjörðr hvis inderste Deel kaldtes Sæimsfjörðr, ind forbi Øen Lygra til Sæheimr, i den Halvø hvor Lindiáss ligger. Hovedindløbet fra Fjarnarfjörðr gik gjennem Keilustraumr (Kiilstrømmen), mellem Fosenø og Bakø. Et andet Indløb gjennem Fosenstrømmen mellem Fosenø og Röð (Rodø, (kom fra Feðja-ós (Fedjøsen). Mellem Röð (Radø) og Fastlandet, længst mod Syd, var Alviðrustraumr (Alverstrømmen). Den nu saakaldte Hjeltefjord mellem Röðin og de indre større Øer kaldtes i ældre Tider rimeligviis Hjaltafjörðr; den ophørte ved Litli Sótr. Fra den nordligste Deel, ved Øen Herðla, gik Herðlufjörðr ind mellem Hálsna og Fenhringr, end nordligere gik den nu saakaldte Kvarnfjord, i ældre Tider Kvernarfjörðr, ind mellem Hálsna og Röð. Indenfor Hálsna og Ásar gik Óstrarfjörðr ind og omringede Øen Oster. Dens Dele kaldtes efter Beliggenheden nyrðri og synnri Ostrarfjörðr; fra dens nordlige Deel gik Móafjörðr ind til Modalen, og Bólstaðafjörðr til Bólstaðir paa Vörs; fra den sydlige Deel gik den lille Arnafjörðr

(Arnefjord), ind til Langidalr. Fjordstrækningerne mellem Fenhringr (Askø) og Fanefjord, var det vel, som i de ældste Tider egentlig kaldtes Steindarfjörðr. Den sydlige Fortsættelse af Hjeltefjorden, søndenfor Lillesoteren, mellem Sótr og Fastlandet, kaldtes Grœningjasund, fra dette gik Fjósangr og Fanafjörðr ind. Sunnhörðaland indbefattede fornemmelig Øerne søndenfor Harðsjór og Korsnes tilligemed de ydre Fjordegne af Fastlandet. Det bestod saaledes af Framnes eller den sydligste Deel af Bergens-Halvøen, Samnangr eller Árlandsherað, Bygden paa begge Sider af den smale Samnangerfjord, der begrændser Halvøen i Øst, og ved Þryngjaeið (Trengereid) adskiltes fra Óstrarfjörðr, Halvøen mellem Harðsjór og Hardangerfjord, bestaaende af Hrossadalr eller Hálandsdalr, Strandarbarmr, Strandvíkrbygð, Refnaströnd mellem Sævareiðs- og Lygrisfjörðr, Ylfisbygð (Ølve), og Hatlaströnd samt dertil Varalsey (Varaldsø); Øerne mellem Harðsjór og Salbjarnarfjörðr (Sælbøfjord), fornemmelig Kollsey (Kalvø), Hundvaka (Hundvaagø), Skorpa (Skorpen), Sandtoðra (Sandtorvø), Húfir (Hoftem), Mystr (Møgster), Salbirni (Selbø), Stólm (Stolmen); fremdeles Njarðarlög (Tysnesøen) med tilhørende Øer, mellem Langnuen og Laufsund (Løgsund), Harðsjór, og Hardangerfjorden, fornemmelig Rekstr (Rexterne), Goðey (Godø), Skorpa (Skorpen), Huggul (Huglen) og Andhuggul (Anduglen), dernæst Øerne mellem Salbjarnarfjörðr og Bumlarfjörðr samt Langnuen; Storð (Storøen), Buml (Bøml-Ø) og Mostr eller Monstr, med tilliggende Smaaøer, hvoriblandt Goðey i N. V., Vaðilsey (Vedsø). Øerne indenfor Storð ved Indløbet til Akrafjörðr, nemlig Hálsna (Halsnø), Fjölbyrja (Fjelberø) og Borgund (Borgundø); Fastlandet østenfor Hardangerfjorden og nordenfor Akrafjörðr, fornemmelig bestaaende af Kvennaherað (Kvinherred) med Guðdalr, Omvíkadalr, Óskudalr, Bringudalsbygð og Húsnes (Huusnes Sogn), og Maurangr, endelig Fjordbygderne paa Sydsiden af Fjorden indtil Grændsen mod Rygjafylki: Skoðinjarvík (Skonevik), Etni (Etne), Njarðheimr (Ølen), Víkabygð (Vigebygd), Vallaströnd (Valestrand) og Sviða (Svedens Sogn). Fjorde og Sunde vare: Harðsjór (Korsfjord og Bjørnefjord), Søndhordelands Nordgrændse, Samnangr (Samnangerfjorden) med Samney (Vogø), Hólmafjörðr og Eikilandsfjörðr, ved Indløbet til Samnangr, Sævareiðsfjörðr og Lygrisfjörðr paa begge Sider af Refnaströnd ved Laufsund mellem Fastlandet og Njarðarlög, Hisfjörðr, den ydre Deel af Hardangerfjorden, mellem Varaldsey

og Kvennaherað, Bárðarsund mellem Rekstr og Njarðarlög. Det ældre Navn paa Sundet Langnuen mellem Njarðarlög og Storð kjendes ei, men en Deel af Stoksund, mellem Storð og Buml, synes at have hedet Teknafjörðr. Hálsnufjörðr kaldtes den ydre Deel af Hardangerfjorden, mellem Storð, Hugull, Titólfsnes (Titelsnes) og Húsnes, derfra gik Maurangr (Morangen) ind i N. O., Akrafjörðr i Ost, Etnispollr (Etnepollen) og Ólundsfjörðr til i S. O. og S. ind i Njarðheimr til Sandeið, Állfjörðr mod Syd fra Titólfsnes paa Valaströnd ind i Vikabygð til Haraldseið. Ligeoverfor Titólfsnes var Eldeyjarsund mellem de smaa Eldeyjar og Storð, længere nordøstligt i denne Hvisvík, eller Bugten indenfor Hystadholmen ved Stordøens Kirke. Mellem Buml og Mostr var Mostrarsund eller Monstrarsund, og nærved dette, ved Foden af Fjeldets Siggr, Siggjarvágr paa Buml. Den yderste Deel af Fjorden mellem Buml og Fastlandet kaldtes Bumlarfjörðr, her var paa Fastlandet, Udhavnen Tjörnagli (Tjernaglen), og sydligere Lynghólmr (Lyngholmen) nær ved Flokavarði (Ryvarden), der betegnede den yderste Grændse mod Rygjafylke. — De indre Dele af Fylket vare Vörs og Harðangr. Vörs, hvis Indbyggere kaldtes Versir eller Vörsar, indbefattede de brede og frugtbare Dalstrøg om Vosse-Elven, med den Bielv Raundalselfr (Rundalselven). Det bestod, foruden det egentlig Vörs, af Holabygð eller Vinjar k. s. (nu Vinje Sogn), Ævangrar (Evangers K.) og idetmindste fra 13de Aarhundrede Uppheimr eller Sygnaströnd. Det egentlige Vörs eller Vangs (Vangens) k. s. var Indlandet om Vangsvandet, det inddeeltes i Aattinger, (hvilken Inddeling er bibeholdt), nemlig: Borgstrinðar (Borgstrands) áttungr, den nordligste Deel, omkring Lønevandet og ned til Hringheimr, Vinjar (Vinjer) áttungr, østenfor Lunde- og Mels-Vandene; Bæjar (Bøer) áttungr, Rundalen; Brýnar eller Kvitlar (Kvitler) áttungr, sydøstligt mod Grönvin (Graven) i Hardanger; Borladals eller Borðadals (Bordals) áttungr, vestenfor denne; Strindar eller Gullfjórðungs (Guldfjerdings) átt., østligt ved Vangsvandet, her laa og ligger Kirken; Víkr (Viker) átt., søndenfor Vangsvandet og Elven, og Dyrvinjardals (Dyrvedals) átt., nordenfor Elven, og vestligt mod Ævangrar. Til Ævangrar hørte den øverste Deel af Exingadalr (Exingdalen). Ved Rauðafjall (Rødeggen), var Vörs adskilt fra Kárdalr (Kaardalen), hørende til Fláabygð (Flom) i Sogn; østenfor Raundalr laa de høie Fjeldstrækninger, tildeels Snebreder, der adskilte Vörs

fra Haddinggjadalr, som Vörsa-Skafl-sáta o. fl. Med Harðangr stod Vörs i let og nøje Forbindelse gjennem den lave Dal, hvor Bœjar- og Brýnar-áttungr grændsede sammen. — Hardangr, hvis Indbyggere kaldtes Harðengjar, bestod af Kysterne ved de indre Dele af Hardangerfjorden, og de derfra opgaaende Dalfører. Det bestod af Vikeyjar (Vigøer) med Eystusyn (Østensø) paa Vestsiden af Fjorden; Samlaherað eller Samlandaherað (Jondals Sogn), paa begge Sider af Fjorden, der her kaldtes Samlafjörðr, Grönvin (Graven), eller Angr (Gravensfjord) med Ulfvík (Ulvig) paa Nordsiden af Fjorden; Eiðafjörðr med Simadalr (Eidfjord med Simedal), ved Fjordens inderste Bund mod Øst; Sjófjörðr (Sjøfjorden) eller Kinnsarvíkr, Ullinsvangs og Odda Sogne, ved den i Syd dybt indgaaende Sjófjörðr; endelig den afsidesliggende og geographisk til Rykylke henhørende Fjelddal Rœrgudalr (Røldal).

De mest befarede Communicationsveje til Lands i dette Fylke, og fra dette til Nabo-Fylkerne vare den ovenfor omtalte Vej over Rauðafjall (Rødeggen) fra Raundalr i Vörs til Flár (Flom) i Sogn; fra Vangrinn (Vangen) paa Vörs over Boðabrú (Bodebroen over Hovedelven ved Rogne), gjennem Bœjar áttungr til Grönvin (Graven i Hardanger); fra Etni, Njarðheimr (Ølen) til Víkabygð i Rykylke over Sandeið, endelig de sædvanlige Fjeldveje, der endnu bruges, f. Ex. fra Vörs over Vörsa-Skafl (Vossesskavlen) til Vatnsbygð (Vasbygden) i Haddingjadalr, denne Vej maa det have været, Sverrer tog da han i Slutningen af 1177 drog fra Voss til Valdres, og skal have passeret den saakaldte Sverresti i Nærheden af Gaarden nedre Kløve i Rundalen. Andre Veje gik fra Eiðafjörðr (Eidfjord) i Harðangr forbi Jökull (Hallingjøkelen) deels over Hallingskarven, deels langsmed denne til Haddingjadalr; denne Vej toge Bisopperne af Stavanger sædvanligviis paa deres Visitatser; en anden Vej gik sydligere, forbi Aaen Veig til Numadalr. Meget befaret maa ogsaa Vejen fra Oddi i Harðangr over Rœrgudalr til Vinjar (Vinje) i Þelamörk (Thelemarken) have været, og rimeligviis var det omtrent denne Vej, Gregorius Dagsøn tog, da han fra Höfund ved Gimsey (Gjemsø-Kloster ved Skien), drog over Fjeldet til Erling Skakkes Gaard Stöðla (Støle) i Etne. Han maa have taget Fjeldvejen til Venstre fra Jósundadalr (Josendalen) og være kommen ned til Fjara i Akrafjörðr (Aakrefjorden).

Da Kongerne i den senere Deel af Middelalderen fornemmelig residerede i Bergen, og desuden den alfare Søvej, nord og syd-

efter, gik gjennem Hordalands Fjorde, er det en naturlig Følge, at mange her beliggende Punkter nævnes i Sagaerne og andetsteds i Historien. Et af de merkeligste Punkter var det forhen nævnte Gula, eller Gulathingets Plads. Egentlig er Gula Navnet paa den hele Bygd i Eivindvigs Hovedsogn, omkring Nord- Øst- og Sør-Gulen, men Stedet selv er vel nærmest at søge paa selve Guley (Guløø) noget indenfor Eivindvigs Kirke. Til Ø-Gruppen udenfor hørte Mjöðm, der ved Mjaðmarsund adskiltes fra Sandey (Sv. S. Cap. 13). Paa Øen Hiss ligeudfor Gula var Pynten Hisargafl, bekjendt af Slaget mellem Atle Jarls Sønner og Ingolf 874. Sydøstligt paa Björknesey (Børtnesø) var Víkingavágr, nu Vikingevaag (Haak. Gutt. Ing. Saga C. 9). Paa Øen Lygra (Lyren) ved Lygrufjörðr, nærved Lindaas, holdt K. Olaf d. Hellige Thing, da den færøiske Høvding Thoralf af Dimun var bleven dræbt (Cap. 145). Mordet var skeet paa Herðla (Herlø), der ogsaa kaldtes Herna, Hernur, hvis ikke dette Navn heller burde udstrækkes til flere af de omliggende Punkter, navnligen Herðluver (Herlevær), hvor Haak. Haakonssøns Flaade samledes 1263, Ø-Øen og Udkanten af Hálsna (Holsenø). Paa Herðla var det og, at Egill Skallagrimssøn opreiste sin Nidstang mod Kong Erik Blodøxe og Dronning Gunhild. Paa Sæheimr (Sæim), indenfor Lindaas, ved Bunden af Sæheimsfjörðr (Seimsfjord), blev K. Haakon den Gode høilagt 960. Háeyjar kaldtes de to smaa, nu ved et smalt Eid, sammenhængende Øer i Kvarnfjorden imellem Sydenden af Holsenø og Isdal sydligst paa Sæim-Halvøen; de kaldes nu Hogø og Fladholmen, og omtales i Haak. Sv. Saga Cap. 13. Forbi den sydligste Kant af Holsenø gik en af Hovedveiene til Bergen, mellem Fenhringr (Askø) og Fastlandet. Paa hiin laa Gaarden Askr, bekjendt som Starkads Opholdssted, og længer mod Syd, ligeoverfor Byen Bergen, Floruvágr (Florevaag), bekjendt af Slaget mellem K. Sverrer og Øskeggerne 1194. Paa Østsiden af Fjorden, eller paa Fastlandet, laa Eiðsvágr (nu Eidsvaag), søndenfor denne Foldhella, og endnu sydligere ganske nær ved Hegranes, laa Byskupshöfn (Bispehavn). Ved det andet Indløb paa Sydsiden af Fenhringr, hvortil man kom deels fra Hjaltafjörðr i N., deels fra Grœningjasund i S., laa det høie Fjeld Lögðarhorn (Lyderhorn) hvor Bymændene havde deres Varde og Vagthuus; ved Foden af dette Gýgisvik (Gjøvig), Bugten Skálavík (Skaalevig), Pynten Hvarfsnes (Kvarven) og Grafdalr (Gravdal), samt lige inde ved

Byen Laxavágr (Laxevaag), der igjen dannede Alreksstaðafjörðr (Store Lunggaardsvandet) paa Nordsiden. Völunes hed den sydligste Spids af Askø (Haak. Gutt. Ing. S. C. 9), Hamarsfjörðr (Hammerfjord) kaldtes den ydre Deel af Óstrarfjörðr, hvor Nordre og Søndre Osterfjord mødes udenfor Hamarr paa Oster (Sigurd, Inge og Øyst. S. Cap. 7); længer inde i søndre Osterfjord gik fra Fastlandet Þulunes (Thunes) ud, og dannede den lille Arnarfjörðr (Arnefjord), efter hvilken Skibreden havde sit Navn. Fra Arnarfjörðr gik Landeveien i ældre Dage til Bergen gjennem Gaarden Borg (Borge), og over det saakaldte Borgarskarð (Borgerskaret), mellem Blaamanden og Olreken til Álreksstaðavatn (Svartediget), og videre nordvest. Grœningjasund, mellem Sótr (Store Sartor) og Fastlandet, nævnes allerede i fabelagtige Sagaer. Her laa Kong Øystein Haraldsøn, da hans Flaade i 1157 adsplittedes, medens Kong Inge laa ved Moster (Sig. Ing. Øyst. S. Cap. 31, 32). I dette Sund laa ogsaa den lille Ø Þyssisey (Thøsø), med et af de 14 Capeller, nemlig St. Ludvigs Kirke (see S. 53). Nordenfor Grœningjasund, eller ved den Deel af samme, der adskiller lille Sartor fra Fastlandet, laa Hákonarhella, nu Haakhelleren eller Helleren; her blev H. Haakon den Gode født 920, og her døde han 960. Udenfor Sótr (Sartor) laa Øerne Lágir (Laagøer) med en meget besøgt Havn. Sydøstligt paa Sótr gik Sundsvágr ind til Sund (Haak. Gutt. Ing. S. Cap. 16). Fra Arnafjörðr gik Veien østover til Søs gjennem Straumahvarf, saa kaldtes Bygden paa begge Sider af begge Osterfjorde, til Sandnes eller til Dalseið, og derfra til Bólstaðir ligesom nu. Derfra gik Veien gjennem Ævangrar (Evanger), over Vandet til det Indre af Vörs (Egils S. Cap. 25). Paa Vörs var flere Herresæder, der nævnes i den senere Deel af Middelalderen, som Rogn, Finnin o. fl. I Søndhordeland nævnes den lille Ø Sandtöðra (Sandtorv), ved Harðsjór (Korsfjorden), hvor der i Middelalderen stod en Kirke, og paa Fastlandet, paa Framnes, det bekjendte Lýsa med det prægtige og anseede Cistercienser-Kloster (s. S. 55). Ved Sinhólmr (Senholmen ved Horgefjord i Nærheden af Hundvaagø) var Havnen Sinhólmasund, hvor K. Øystein I lod anbringe Fortøiningsringe. Bárðarsund mellem Rekstr og Njarðarlög var ligeledes en søgt Havn. Njarðarlög eller Tysnes-Øen nævnes allerede under Olaf Tryggvesøn; Navnet blev siden skrevet og udtalt Jarðarlög, Jarðarlog, hvoraf det senere Jarlø, der endog findes paa nyere Karter. Paa

Østsiden af denne store Ø laa ved Lausund Ónarheimr (Onarheim), bekjendt af ved sit Gilde. Fitjar, nu Fitje, ved en Baag paa Nordsiden af Stordøen, var fra de ældre Tider en af de fornemste Kongsgaarde; her stod Slaget 960 mellem Haakon den Gode og Erik Blodøxes Sønner. Paa den noget sydvestligere, i Sundet mellem Storð og Buml liggende Olfur-Ø laa Haven Silavágr (Silevaag), hvor det Skib, der førte K. Haakon Haakonssøns Lig hjem til Norge, først landede; længere sydligt, i det egentlige Stoksund, ligger Vedøe, formodentlig Sagaernes Vaðilsey (Haak. Gutt. Ing. S. C. 18), ligesom Teknafjörðr antages for at være Stokksund, eller idetmindste en Deel af dette. Paa Sydsiden af Storð var Lafungsnes, hvis Beliggenhed nu ikke ret kjendes, Eldeyjar med det indenfor liggende Eldeyjarsund, og Hvisvík (Hysevigen?). Mellem Storð og Mostr laae Nautey (Nautø) og Fjón (Føien), efter hvilken Skibreden havde sit Navn. Paa Mostr eller Monstr stod i Hedenold det anseede Thorstempel, der af Thoralf Mostrarskegg flyttedes til Thorsnes paa Island omtrent 880; her landede Olaf Tryggvesøn allerførst, da han kom fra Irland, og byggede ved Landingsstedet en Kirke. Ved Lynghólmr søndenfor Mostr, tætved Grændsen mod Ryfylke, druknede K. Magnus Eriksøn 1 Decbr. 1374. Paa selve Grændsen, ved Smjörsund (Smørsund), stod den af Ravne-Floke oprejste Varde Flokavarði (nu Ryvarden). Havnen Tjörnagli (Tjørnaglen), ved Indløbet til Bumlarfjörðr (Bømlfjorden), og det lige mod Storð fremragende Nes Titólfsnes (Titelsnes), nævnes ogsaa. Ved den dybe Állfjörðr (Aalfjorden) i Vikabygð nævnes Gaardene Firðir (Førde) og Alna (Alne), som Herresæder (Bork fra Førde, Ol. Tryggv. S. C. 102, Alnu-Kaare, Sv. S. C. 101). Længere inde var Njarðheimr (Ølen) og Etni (Etne), med mange Herresæder, fornemmelig Stöðla (Støle) og Gerði (Gerde), der begge tilhørte Kyrpinga-Orms mægtige Æt. Paa den smukke og store Ø Hálsna (Halsnø), var det bekjendte Augustinerkloster (see foran S. 55), og længer inde, nordenfor Bringudalsbygð, ved Hardangerfjorden, det saakaldte Kvennaherað (Kvinherred), hvilket Navn ifølge et ældgammelt Sagn skal være opkommet derved at Kong Vikar i en Kamp mod Kong Josur fældte ham og alle Mændene i dette Herred, saa at kun Kvinderne bleve tilbage (Halfs S. C. 4). Her var flere anseede Herresæder, fornemmelig Melr (Mel), Hattaberg (Hatteberg) og Sæheimr (Sæim), af hvilke den nuværende Hovedgaard Rosendal er dannet. Paa Mel boede under K.

Haakon Haakonssøn den mægtige Lendermand Gaut Jonssøn († 1270). Hans Farfader, der ogsaa hed Gaut, synes at have haft sin Hovedgaard paa Ænes (nu Enes), en Miil længere mod Nord-Ost, forbi Løvfaldstranden, ved Indløbet til Maurangr*). Længer inde i Fjorden laa det ved Eidsvandet næsten afskaarne Nes, Ljánes eller Léanes, nu Ljaanes, (Thorgrim af Ljaanes, under K. Inge II). Hardanger skal efter Snorres Sigende have faaet sit Navn af den Dyrtid som herskede der under Kong Harald Graafelds Regjering. Rimeligere er det dog kun at udlede Navnet af det samme Harð, der forekommer i Hörðaland, og Angr ɔ: Fjordegn. Hardanger forekommer ikke ofte i Norges ældre Historie. Dog vare her i den senere Deel af Middelalderen anseede Herresæder; f. Ex. Spánheimr (Spaaneim) i Ulvig (Peter af Spaanheim); Jástaðir (Jaastad) og Aga i Kinservig. I Aupudalr (Opedal) ved Ullinsvang var, som det med Rette formodes, et Kloster-Hospitium under Lysekloster.

Hørdafylke indeholdt 32 Skibreder. Disse vare, regnede nordfra: I Nordhørdeland: Gula sk. (Evindvigs Sogn), Lindiáss sk. (Lindaas, Myking, Lyren, Ostreim), Fjannar (?) sk. (Sandnes Sogn), Raðar sk. (Manger, Sæbø og Bø m. m.), Alnsitjar sk. (Alversund, Sæim, noget af Hamar m. m.), Hosangra sk. (den nordlige og vestlige Deel af Ostr m. m.), Mjalda sk. (den sydvestlige Deel af Ostr), Arnar sk. (den sydlige Deel af Ostr tilligemed den nordlige Deel af Bergens-Halvøen), Eikangra sk. (det inderste af den saakaldte Sørfjord og Vestkysten af N. Osterfjord, Modalen m. m.), Herðlu sk., (Herlø, Askø, Meland m. m.); Sótrs sk., (Sartorøen eller Sund og Fjeld m. m.) Sjalta sk., (Fane, Birkeland m. m.) Paa Vörs: Stafnnes eller Bólstaða sk., (Stamnes), Vatnsverja eller Ævangra sk., (Evanger); Vangs sk., (Vangens Hovedsogn): Holabygðar sk., (Holbygder-Aatting eller Vinje Sogn). I Sondhordeland: Framness sk., (Os og Samnanger); Strandvikr sk., (Strandvig og Fuse); Kvennaheraðs sk., (Kvindherred, Ølve og Husnes); Strandarbarms sk., (Strandebarm og Varaldø); Uppdals sk., (Tysnesøen m. m.); Vágs sk., (Fitje og Austevold); Fjóns sk., (Stordøen, Mostr, Buml og Bremnes): Fjöru sk., (Sveen, Vignbygd, Valestrand); Fjölbyrju sk., (Ølen, Fjelberg og Halsnø); Etnis sk., (Etne, Støle og Gjerde); Sköðinjarvikr sk., Skonevig

*) Nogle læse Örnes istf. Ænes, og antage derfor, at Gaut den Ældre boede paa Urnes i Sogn.

og Aakre). I Hardanger: Eystusynjar sk., (Vigøer og Østensø; Jónadals eller Samla sk., (Jondal); Grönvinjar sk., (Graven og Ulvig); Kinsarvikr sk., (Kinservig, Ullensvang og Odda); Rœrgudals sk., (Røldal.

Kirkerne i Hordafylke vare mod Slutningen af Middelalderen: Eivindarvikr k. i Gula (Evindvig), Utvers kapella (Udver), Sandness k. (Sandnes K.), Lindiáss k. (Lindaas K.), Feðja k. (Fedjø K.), Bœjar k. (Bø K.), Austrheims k. (Østreim K.), Lýgru k. (Lyren K.), Mykings k. (Myking K.), Sæheims k. (Sæims K.), Alviðru k. (Alver K.), Meðallands k. (Meland), Sæbœjar k. (Sæbø), Mangra k. (Manger), Láeyjar k. (Laagø), Nikulás kap. á Herðlu (Herlø K.), en af de 14 kgl. Capeller, Asks k. (Ask, nu henlagt til Strudshavn), Hamars k. (Hammer K.), Hosangra k. (Hosanger K.), Móa k. (Mo K.), Mjalda k. (Mjelde K.), Brúvika k. (Bruvig K.), Geirastaða k. (Gerstad K.), Hauss k. (Haus K.), Ásanna k. (Aasene K.), Birkilands k. (Birkeland), Loðviks k. á þyssisey (Thysø), en af de 14 kongelige Kapeller; Hliðalands k. i Grœningjasundi (Lieland), Kross k. á Fana k. (Fann K.), et af de 14 kgl. Kapeller; Fjalls k. (Fjeld K.), Sunds k. (Sunds K.), Stafnnes k. (Stamnes K.), Ævangra k. (Evanger K.), Vangs k. (Vossevangens K.), Vinjar k. á Vörs (Vinje K.), Óss k. á Framnesi (Oos K.), Bœjar k. á Framnesi (Bø), Árlands k. i Safnangri (Samnanger), Fúsa k. (Fuse K.), Strandvikr k. (Strandvig K.), Hálands k. (Haalandsdals K.), Ylfis k. (Ølve K.), Strandarbarms k. (Strandebarm K.), Varalseyjar k. (Varaldsø K.), Æness k. (Enes K.), Skála k. (Kvindherreds K.), Kaldreksstaða k. (Husnes K.), Ónarheims k. í Njarðarlög (Onarheims K.), Týsness k. i Njarðarlög (Tysnes K.), Uppdals k. i Njarðarlög (Opdals K.), Sandtöðru k. (Sandtorv, nu flyttet til Austevold paa Hundvaagø), Mystrs k. (Møgster K.), Fitja k. á Storð (Fitje K.), Árlands k. á Storð (Aalands K.), Brimsnes k. á Buml (Bremnes K.), Mostrar k. (Moster K.), Bumlar k. (Bøml K.), Sviðu k. (Sveens K.), Vallastrandar k. (Valestrands K.), Víkabygðar k. (Vigedygd K.), Fjölbyrju k. (Fjelber K.), Eiðs k. á Hálsnu (Eids K.), Njarðheims h. (Aalunds K.), Stöðlu k. á Etni (Støle K.), Gerðis k. á Etni (Gjerde K.), Sköðinjarvíkr k. (Skonevig K.), Hólmudals k. (Holmedals K.), Akra k. (Aakre K.), Vikeyjar k. (Vigøer K.), Eystusynjar k. (Østensø K.), Jónadals k. (Jondals K.), Grönvinjar k. (Graven K.), Ulfvikr k.

(Ulvigs K.), Eiðafjarðar k. (Eidfjord), Kinnsarvíkr k. (Kinservig K.), Ullinsvangs k. (Ullinsvang K.), Odda k. (Odde K.), Rœrgudals k. (Røldals K.). Af disse Kirker hørte Eiðafjarðar k. til Stavangers Bispedømme og senere til Haddingjadals Provsti.

Af Gaarde nævnes forøvrigt i Hørdafylke: I Gula og Útver: Grýtin (Grytten); Hofland, Hanaþveit (Hanethveit), Virkisdalr (Birkesdal), Brandangr, Golt (Galten), Vilhjálmsvík (Velesvig), Vesetavík (Vesetvig), Næfrdalir (Næverdal). I Lindiáss sk.: Feðjar (Fedje), Austrheimr (Østrem), Beröld (Berold), Krossey (Korsø), Hvalvágr (Kvalvaag), Keilustraumr (Kiilstrømmen), Sólheimr (Solheim), Keilugafl (Kilgavlen), Kálfaland (Kalland), Fanabólstaðr (Fanebust), Lindiáss (Lindaas), Skornaáss (Skaarnaas), Lýgra (Lyren), Hvalvágr (Kvalvaag), Hvalváganes (Kvalvaagnes), Þrælaland (Trælland), Hlöðuþveit (Løthveit), Hundvin (Hundven). I Fjörn: Freyssetr (Frøseter), Berghagavík (Bersvig), Eikimór (Egemo), Árnahvammr (Aadnekvam), Araklettr (Areklet), Hauksdalr (Haugsdal), Matrar (Matre), Horn (Hovne), Sævaráss (Sæveraas). I Raðar sk.: Veðraráss (Vetaas), Sólheimr (Soleim), Sæbœr (Sæbø), Hvammr (Kvam), Nafnaþveit (Namthveit), Maráss (Maraas), Kiðjasetr (Kideseter), Harland (Hatland), Ulfavatn (Ulvatne), Mangr (Manger), Mörk (Mork), Grindheimr (Grindeim), Hvalheimr (Kvalheim), Haugaland (Haugland), Bœr (Bø), Ríkulfsstaðir (Reikstad), Siltrar (Sylte), Miðlingr (Melingen). I Alnfitjar sk.: Grjótþveit (Grøthveit), Alviðra (Alver), Þveit (Tveit), Festar (Feste), Langanes (Langenes), Beruáss (Bæraas), Oxi (Oxe), Kappadalr (Kopperdal). I Hosangra sk.: Fjallangr (Fjelbanger), Mór (Mor), Berunes (Bernes), Helludalr (Heldal), Svinnaheimr (Sveneim), Mykingr (Myking). I Mjalda sk.: Rynhofði (Rønhovde), Vifilsþveit (Vevelthveit), Rifheimr (Reveim), Geirastaðir (Gjerstad), Hakanes (Hakenes), Hafraþveit (Harthveit), Reyrland (Rødland), Mjaldar (Mjelde), Askaland (Askland), Rifsnes (Rivenes), Ásheimr (Aaseim), Blóar (Blom). I Arna sk.: Brúvíkr (Bruvig), Hlöðuþveit (Løthveit), Olafsnes (Olsnes), Vatnsdalr (Vasdal), Hella (Helle), Refskriða (Refskrid), Jafna (Jevne), Herfangsdalr (Herfinsdal), Þryngvjaeið (Trengereid), Þakhvammr (Takhvam), Þulunes (Thuenes), Garðnes (Garnes), Ásheimr (Aaseim), Hvammr (Kvamme), Breiðsteinn (Bredstein), Mýrdalr á Asunum (Myrdal), Öngulþveit (Angelthveit), Mjólkrá (Melkeraam), Haukadalr (Haukedal), Sauráss (Søraas), Blindheimr (Blindeim), Morvík (Morvig), Birkiland (Birkeland). I Eikangra sk.: Hóp (Hope), Dígridalr (Dyrdal), Fylingr (Fylingen), Fylingsnes (Fylingsnes), Eikangrar (Ekanger), Eiðsnes, Æðiseið (Edseim), Mjölvík (Molvig), Aurriðadalr (Urdal), Romarheimr (Romereim), de fire sidstnævnte laae i Straumahvarf; Helgaland (Helleland), Faraldsþveit (Faristhveit), begge i Móa k. s. I Herðlu sk.: Askr (Ask), Hóp, Flóruvágr, Hrafnangr (Ravnanger), Þveit (Thveit), Hegranes (Hegernæs), Haugaland (Haugland), Fraumareið (Fromereid), alle paa Fenhringr. Ypsa (Opsø), Skelfingr (Skjelanger), Ihi (Iden), Hryggjaland (Ryd-

land), Flœkisandr (Fløisand), Miðþveit eller Vellir (Valle), Reyarsetr (Røseter), Mjófaþveit (Mjaatdveit), Hestadalr (Hestedal), Bjarnardalr (Bjørndal), alle paa Hálsna; O (O-Ø), udenfor Herlø. I Sotrs sk.: Öngulsþveit (Angeltveit), Landróðr (Landero), Ágátúnes (Aagotnes), Vindanes (Vindenes), Kopphildarþveit (Kobbeltvet), Vörðuland (Vorland), Dumbudalr (Domedal), Glesnes, Sund, Byrnes (Børnes), þyrnivík (Tyrnevig) alle paa Sotr; Bildey, Bjórey, þyssisey, Leðrey, de sidste i Grøningjasund. I Sjalta sk.: Reyrland (Rødland), Tunguland (Tungeland), Borgar (Borge), Skáladalr (Skjoldal), Auðnuland (Unneland), Brattaland, alle i Langidalr; Fylingr, Hóp, Sjölt, (Sjold), Smjöráss (Smøraas), þotland (Thotland), Hellnar (Henne), Ripill (Riple), Bjarndalr (Bjørndal), Forntúpt (Fantoft) i Álreksstaða sokn, Steind (Steen), alle i den saakaldte Steindarfjörðr. I Stafnnes sk.: Djúpvík (Dyvig), Eyjar (Øye), Förunes (Furenes). I Ævangra sk.: þyssin (Tøsſen), Meðalland (Meland), Fyri (Føri), Horfeið (Horven), Hærunes (Hernes), Vælin (Væle), Elgin (Elge), Skirfegg (Skjerveggen), Raðalsdalr (Rasdalen). I Vangs sk.: a) i Borgstrinðar áttungr: Góasteinn (Gjøsten), Afdalr (Afdal), Grjótland, Nesheimr, Kvipin (Kvitne), Heyland (Høland), Lœnar (Løne), Æn (Æen), Flatihvalr (Flatekval), Greflin (Grevle), Gerðishvalr (Gjerskval), Tröð (Traa), Skulastaðir (Skulestad). b) I Vinjar átt.: Hlemmrinn (Lemmen), Ripáll (Repaal), Dúkarstaðir (Dukstad), Vin (Vinje), Helluvin (Helleve), Endavin (Endeve), Rykkin (Ryke); c) i Bœjar átt.: Bærðin (Bære), Gröf (Grove), Reimar, Ygrin (Ygre), Selheimr (Selheim), Bœr (Bø); d) i Kvíslar eller Brýnar átt.: Brýn, Hlíð (Lid), Björg (Bjørge), Uppheimr (Opheim), Írstaðir (Istad), Skutlin (Skutle), Fennar (Fenne). e) I Bárðardals átt.: Saumvin (Sonkve), Hymlin (Himle), Færin (Fære), Helgaland (Helland), Kvipni (Kvitne). f) I Gullfjórðungs átt.: Hringheimr (Ringheim), Rogn (Rogne), Leikvin (Lekve), Ulfaldastaðir (Ullestad), Finnin (Finne), Sæheimr (Sæim), Bauthús, Brekka (Brekke), Lyðvin (Lodve), Hornvin (Honve); g) i Víkr átt.: Rœtin (Røde), Dymba (Dombe), Linland (Liland), þren (Thræen); h) i Dyrvinjardals átt.: Rœtin (Røte), Daulvin (Dolve), Sævin (Sæve), Giljarhús (Gillerhus), Liðsheimr (Lidseim), Vestrheimr (Vestreim), Uppheimr (Opheim). I Vinjar eller Hólabygðar sk.: Knjáþveit (Njaathveit), Arnarþveit (Arnethveit), Hólar (Hole), Hyrningr (Hydningen), Hagi (Hage), Hœn (Høn), Hvarmnar (Kvarme), Herheimr (Hereim), Sundvin (Sundve), Netheimr (Netheim), Skjarfheimr (Skjerveim), Myrkviðr (Mørkved), Hirtin (Hirt), Myrland, Helgaland, Efraland (Overland), Ármot (Aarmot). I Framness sk.: Sævarvöllr (Særvold), Hofland, Dys (Døsen), Halgheimr (Halghjem), Haugaland (Haugland), Kornvin (Kurven), Klif (Klyve), alle disse Gaarde laae paa Framnes; Gefnudalr (Gjemdal), þryngvjaeið (Trengereid), Árland (Aadland), Stenisþveit (Steenstveit), Hvannes (Kvernenes), þyssa (Tøsse), alle i Safnangr; Bugar (Boge), paa Safney (Bogø), Hafrskór (Havskaar), Gerðarvík (Gjerdevig), Kalfsdalr (Kaldal), Lundarvík (Lundevig). I Stranðvíkr sk.: Sævarvöllr (Særvold), Sunndalr (Sundal), Markhús, Refni (Revne), Hrossáss (Røsaas), Hjartnes (Hjert-

nes), Hjartakr (Hjertager), de sidste paa Refnaströnd; Lýgra, Ábótanes (Aabotnes) ved Lygrufjörðr, Háland i Ræssadalr, Borgarhöfði (Berhovde), Bærland (Berland), Olri (Orre), Bröttuhús (Brathus), Eið (Eide), Næfrhöfði (Nærhovde), Kíkudalr (Kikedal). I Kvennaherað: Malmangr (Malmanger), Skála (Skaale), Fit (Fet), Bringudalr (Bringedal), Ónarheimr (Onerheim), Kaldreksstaðir (Kaldestad). I Strandarbarms sk.: Hávabrekka (Haabrekka), Akr, Haukanes, Svínaland (Svenland), de sidste paa Varaldsey. I Uppdals sk.: Þórsnes (Thornes), Flatrakr (Fladerager), Háfiskaland (Hovisteland), Uppdalr (Opdal), Vé, Gripni, Þveit (Tvet), Árbakki (Aarbakke), Álfsakr (Alsager), alle paa Njarðarlög. I Vágs sk.: Fonn (Fodnø), Mystr (Møgster), Hufthamarr (Hofthammer), Haukanes, Sandvík, de tre sidste paa Húftr. I Fjóns sk.: Haugland, Aukland (Økland), Dígranes (Degernes), alle paa Storð; Eikiland paa Mostr; Hagbarðsstaðir (Haberstad), Urðangr (Urang), Urð (Uren), alle paa Buml. I Fjöru sk.: Sviða (Sveen). I Fjölbyrju sk.: Bær i Borgund, Klungarland (Klungland), Kjalasvík (Kjelesvig), Rumfsar (Romse), Njarðheimr og Tindúlfsland (Tindeland) i Víkabygð. I Etnis sk.: Grindheimr (Grindeim), Axdalr (Oxdal). I Akrafjarðar sk.: Skarfaland (Skarveland), Almsakr (Alsager), Laufvík (Løvvik). I Eystusýnjar sk.: Herjúlfsþveit (Heriøthveit), Ássnes (Arnes), Fornulönd (Funneland), Þveit (Thveit), Sandvin (Sandven), Nórheimr (Noreim), Mór (Mo), Hrossaland (Røsseland), Efstuhús (Østhuus), Neðstuhús (Nedsthuus), Skálheimr (Skaaleim), Tólar (Tole), Valdandi (Valand), Björgvin (Bervin), Ásheimr (Aasheimr), Laufsá (Lepsø), Skör (Skaar), Hvammr (Kvam). I Jónadals eller Ónadals sk.: Eik (Eiken), Bakkar (Bakke), Sváfusandr (Svaasand), Selvík (Selevig), Brattibœr (Brattebø), Flatibœr (Flatebø), Dígrabrekka (Degrebrekke), Espiland (Espeland), Presthús (Presthuus), Sæþveit (Sæthveit), Drag, Þórsnes (Thorsnes). I Grönvinjar eller Angrs sk.: Hæreið (Herø) i Eiðsfirði, Símadalr (Simedal), Torblár i Ulfvík (Torblaa), Randúlfsþveit (Randesthveit), Víknes, Hjaltnes (Hjeltnes), Háheimr (Haaeim), Eiðvin eller Eyðin (Øvven), Leikvin (Lekve), Vestrheimr (Vestreim), Ógardalr (Ordal), Hylin (Hyllen), Hakastaðir (Hakestad), Ljónar (Ljone), Klif i Grönvin (Klyve), Spildar (Spilden), Sáðkvipni (Saakvitne), Sæheimr (Sæim), Tröð (Tro), Espiland (Espeland), Þæsskella (Tagiskilden), Vindalr (Vindal), Bildin (Bilde), Nesheimr (Næseim), Hauss (Hause), Seljuland (Selleland), Kvændalr (Kvandal), Fœlkjadalr (Folkedal). I Kinnsarvíkr sk.: Lutrar (Lutre), Urðheimr (Ureim), Rœtin (Røtin), Raðateigar (Rateig), Þvæssmin (Tveisme), Búðir (Bu), Djornar (Djønne), Þjóðaflár (Thjoflaat), Álfsakr (Alsager), Reyrsetr (Reseter), Espín (Espe), Freysvík (Frøsvig), Hofland, Sexin (Sexe), Freyjunes (Frøynes), Jástaðir (Jaastad), Vilurðar (Vilure), Aga, Skálaþveit (Skaalthveit), Mokastaðir (Mokestad), Reiðsetr (Reisæter), Bleiðin (Bleien), Dígranes (Digrenes), Apaldrar (Opaal), Eitrheimr (Eitreim), Ragði (Rogde), Freymr (Freim), Mansakr (Mansager), Hjallar (Hjelle), Hjördalr (Hjordal), Tyssudalr (Tøssedal), Sandvin (Sandven), Loti (Lote), Skarð (Skart), Josunda-

dalr (Jøsendal), Vetrhús (Veterhuus). I Rœrgudals sk.: Hörðvin (Horve), Sæheimr (Sæim), Ljónar (Ljone).

51. Til Hørdafylke grændsede i Øst Haddingjadalr (Hallingdal), der, ligesom Valdres, hørte til Gulathinget, uagtet det laa paa den østlige Side af Fjeldet. Haddingjadalr grændsede mod N. til Valdres, mod Øst og Sydøst til Hringariki i Haðafylke, og mod Syd til Numadalr. Det gjennemstrømmedes af Elve, der alle kom fra Høifjeldene i Vest, og forenede sig med hinanden i en eneste Hovedelv, der faldt ud i Krœðir (Krøderen), og fra denne gik til Dröfn. Disse Elve betegnede ligesaamange særskilte Bygder. Den vestligste var Ustadalr, omkring Ust (Ustedalselven), dernæst kom Sundalr og dens Fortsættelse Hólsbygð omkring Strande-Elven, der danner Strande-Fjord; omkring denne var den øvre Hovedbygd, Áll (Aal); en afsides Bygd omkring en med Sundalselven ligeløbende Bi-Elv var Vatnsbygð (Vasbygden), endelig fulgte Hemsadalr (Hemsedal). Ved Ger eller Görð (Gol) forenedes Hovedelven med Hemsill (Hemsedalselven) til en eneste, og Dalstrøget gik nu sydefter dannede Bygderne Nes og Flóð (Flaa), og strakte sig omkring den nordlige Deel af Krœðir, hvor Elven faldt ud ved Gaulsvik. Den nedre Deel af Krœðir hørte til Krœðisherað (Krødsheredb) i Hringariki i Haðafylki. Fra Haddingjadalr gik Fjeldveje, deels til Aurland i Sogn fra Vatnsbygð og Sundalr; deels til Eidfjord i Hardanger fra Ustadalr. Den første Vej var den, Kong Sverrer tilbagelagde ved Vintrens Begyndelse 1177, da han, efterat have passeret Sverrerstien i Raundalen paa Voss, gik over Fjeldene og kom ned enten til Skarðsgarðr (Skarsgaarden) i Vatnsbygð, eller til Sundalr (Sv. S. C. 21). Den sidste Vej var den, som Stavangers Biskopper sædvanligen toge paa deres Visitatsreiser, naar de kom vestenfra Eidfjord. De plejede da undertiden at sætte over Hallingskarven gjennem det bekjendte Pas Kirkjudyrr (Kirkedøren), for at komme lige til Höll. Fra Görð gik Fjeldveje over til Valdres; denne Vej plejede ligeledes Stavangers Biskopper at fare, ad den drog ogsaa Sverrer i 1177, efterat være kommen ned i Hallingdal, som ovenfor anført. Med Hringariki var Hovedforbindelsen langs Hovedelven, og over Indsøen Krœðir. Fremdeles var der mange Fjeldveje over til Numedal, fornemmelig fra Nessbygð til Túnhöfði (Tunhovd) i den øvre Deel af Numedal.

Haddingjadalr udgjorde i den senere Deel af Middelalderen en Syssel, kaldet sýslan i Haddingjadal ok Hemsadal. Kun sjelden

omtales det i Sagaerne, ingen mærkelig Begivenhed synes at have foregaaet her, og flere Omstændigheder tyde hen paa, at det er et af de sildigst befolkede Landskaber i Norge. I geistlig Henseende hørte det under Stavangers Bispedømme, og havde Kirkerne Hóls k. (Hol K.), Áls k. (Aal K.), Þorpa k. (Torpe K.), Sköðvinjar k. i Hemsadal (Hemsedals K.), Gers eller Görðar k. (Gol K.), Nessk. (Nes K.), Flóðar k. (Flaa K.) og Gaulsvíkr k. (Gulsvig).

Af ældre Gaardnavne kjendes kun faa, hvoriblandt følgende. I Hóls k. s.: Kaupangr (Kaupang), hvor der altsaa maa have været en Handelsplads; Hvammr (Kvam), Niðráll (Neraal). I Áll: Hnoss (Nos); i Þorpa k. s.: Uppheimr (Opheim); i Hemsadals k. s.: Grjót (Grote), Ulfsakr (Ulsager); i Gers s.: Blakkastaðir (Blakkestad), Freysakr (Frøsager), Hoftun (Hoftun). I Ness k. s.: Hrólfshús (Rolfshuus), Höfði (Hovde). I Fláa og Gaulsvíkr k. s.: Tromaldr (Tromald).

52. Rygjafylki grændsede i Nord til Hörðafylki, hvor Flókavarði (Ryvarden) med Kysten betegnede Grændsen, i Øst og Syd til Egðafylki. Det bestod deels af Fjordegnene og Øerne om og i den store Bóknarfjörðr med dens mangfoldige Arme, deels af den sydligere, mere sammenhængende, for Øer næsten blottede Deel, af hvilken det flade Forland ved det nordlige Strøg af Kysterne kaldtes Jaðar (Jæderen), de sydlige og østlige Fjeld-Egne Dalir. Fjeldstrækninger i Nord, og Aaen Síra i S. tilligemed den saakaldte Skyldalshej dannede den østlige Grændse. Indbyggerne kaldtes Rygir eller Holmrygir, forsaavidt de beboede Øerne i Ryfylke; efter dem havde Fylket sit Navn, dog kaldtes det ogsaa Rogaland. Indbyggerne af Jæderen kaldtes Jaðarbyggvir.

Hovedfjorden Bóknarfjörðr løb ind imellem Øen Körmt (Karmø) i N. og Tungunes (Tungenes) i S. Den dannede mindre Fjorde; i N. Karmtarsund (Karmsund mellem Körmt og Fastlandet; udenfor Gaarden Haugar kaldtes det Haugesund; Fýlingsfjörðr (Førresfjord), Róðs- eller Fyrilandsfjörðr (Førelandsfjord), Skyldsfjörðr (Skjolds-Fjord), hvis inderste Deel kaldtes Grindarfjörðr, Sandeiðsfjörðr, hvis vestlige Arm kaldtes Yrkufjörðr, den østlige Vindafjörðr; Sandsfjörðr, der deelte sig i Sauðafjörðr (Saudefjord) og Hýsfjörðr (Hylsfjord), Eyrafjörðr (Erfjord), Hjörsfjörðr (Hjøsesefjord), Árdalsfjörðr (Aardalsfjord), Hyljufjörðr (Høgsfjord), der deelte sig i Lýsufjörðr (Lysefjord) og Fráfjörðr (Frafjord); i Syd Gandarfjörðr (Gandsfjorden). De vigtigste Øer ved og i Bukn-fjorden vare Körmt (Karmø), med de længere ude mod Havet liggende Feoy (Fæø), Rauðver (Rødver) og Siri (Udsire), Hvítings-

eyjar (Hvitingsøerne) i Syd for Körmt, i Nærheden af Hvitingseyjar laa Aumar (Omøerne), Bókn (Stor-Bukn) med Lodda (Lodden), Herfyli (Hørding-Ø), længere mod Nord, og Nautey (Nautø) østligere, Túptey (Toftø), Sjarnareyjar (Sjærnerøerne), bestaaende af Sjörn, Bjargey, Tálgey, Helgey o. fl., Fold (Foldø). Umbar (Ombo), synes egentlig at have hedet Bönn; Randar (Randø), Hálsna (Halsnø), Byri (Byre), Fögn (Fognø), Tólga (Talgø), med et berømt Herresæde; Finney (Finnø), med Herresædet Hestbær, Rennisey (Rennesø), Útstein, med Útsteins Kloster, Fjarðbyrja (Fjeldø), Mostr (Mosterø), Brimisey (Brimsø), Sókn (Sokken) og Brúa (Brоø), adskilte ved Sóknarsund, Auma (Omø), Hundvaka (Hundvaagø), Vatnsey (Vatsø), Hellisey (Hellesø), Uska (Uskø), Eiðsa (Idsø). Paa Jaðarr var der ingen Fjord af Betydenhed, uden Hafrsfjörðr (Hafsfjord) strax søndenfor Tungunes; bekjendt af det navnkundige Søslag 873. Udenfor Indløbet laa Øen Hrott (Rot). Til Dalir hørte den betydelige Ø Eikarey, ved Eikundasund eller Ekornasund (Egersund), adskilt fra Fastlandet. Af Elve kunne mærkes i Rogaland Lögr (Logen), kom der fra Rœrgudalr (Røldal) i Hardanger, gjennemstrømmede Súladalr, og faldt ud ved Sandr (Sand) i Sandsfjord i Dalerne; Þengsá, Thengs-Elven, der løb gjennem Bjarkrheimr og faldt ud ved Eikundasund. Af Hereder og Bygder paa Fastlandet kunne mærkes Skörusthrönd (Skaare), ligeoverfor Karmt; Skyld eller Skjold, mellem Skjoldsfjord og Aalfjord; Sandeið og Víkabygð, ved Vindefjorden, Jálsa, nu Jælsø, Sauði (Saude) ved Sauðafjörðr, Súladalr (Suledal) ved Lögr; Hjálmaland (Hjelmeland), Árdalr (Aardal), Strönd (Strand), Hylja (Hølle) med Digridalr (Dirdal), Gönd (Gand eller Høiland). Jæderen, der regnedes fra Hafrsfjörðr til Ógni (Ogne), udgjorde et eneste Hered, men bestod af mange Kirkesogne. I Dalir kunne mærkes Sóknardalr (Soggendal), Bjarkarheimr (Birkrem) m. m.

Historisk bekjendte ere kun enkelte Steder nærmest Kysten i dette Fylke. Mest berømt er Ögvaldsnes eller Avaldsnes paa Körmt, i den fjerneste Oldtid de rogalandske Kongers Hovedsæde; siden Kongsgaard, og et af Harald Haarfagres Yndlings-Opholdssteder. Haakon den Gode leverede her Erik Blodøxes Sønner et Slag 954, og Sagnet angiver endnu den saakaldte Blodhei eller Blodteig i V. for Gaarden, som Stedet hvor Slaget stod. St. Olafs Kirke paa Avaldsnes var senere en af de 14 kgl. Capeller (se § 53), og den staar tildeels endnu. Paa Skörusthrönd paa Fastlandet laa

Haugar, efter hvilken Sundet kaldtes Haugasund; paa denne Gaard blev K. Haarfagre begraven 934, og hans Ligsteen sees endnu nær ved Gaarden Gare, en Deel af det gamle Haugar. Bókn (Bukn) og Bóknarsund nævnes som Stedet, hvor Erling Skjalgssøn kæmpede med Olaf d. Hellige og faldt 1028, men det synes dog rimeligere at Slaget stod i Sóknarsund (Sokkensund) mellem Sókn og Brúa strax indenfor Tungenes. Hvitingseyjar (Hvitingsø) nævnes fornemmelig i Anledning af Forliget mellem Baglerne og Birkebenerne 1208. Birkebenerne laae da ved Nautey (Nautø), strax østenfor Fosenø. Útsteinn paa Utstenø ved Mostr var ligeledes en anseet Kongsgaard, hvor Augustinerklostret senere oprettedes (see S. 56); Rennisey angives i Saga-Æventyr som Erik den Veltalendes Hjem. Mellem Fjarðbyrja og Tungunes var Fjarðbyrjusund, og mellem Sókn og Brúa det ovenomtalte Sóknarsund, hvor som det synes, Erling Skjalgssøn faldt 1028 og Tryggve Olafssøn 1033. Flere anseede Herresæder fandtes hist og her i Ryfylke, som Heimnes eller Heifnes (Hemnes), Spidsen mellem Sands- og Vinde-Fjorden, Hestbœr (Hestbø) paa Finnø (Baard af Hestbø, Finn Agmundssøn, Agmund Finnssøn); Tólga (Gaut paa Tolge Olaf Nielssøn) Eiza (Thoralf af Eidse). Paa Gaarden Taug i Strönd havde Hr. Olaf Nielssøn i Midten af 15de Aarhundrede en Befæstning, for at sikkre sig mod Tydskernes Overfald.

Paa Jæderen var Hafrsfjörðr (Hafsfjord) det mærkeligste Punkt; paa Eidet mellem den og Havet laa Gaarden Sóli (Ut-Sole), hvor Erling Skjalgssøn boede. Den Hrótt (Rot) benyttedes undertiden som Udhavn. Ved Udløbet af Haaelven over Selvágr (Selvaag), ogsaa en Havn. Længer sydligt, udenfor den egentlige Jaðarr, var Eikundasund (Egersund) mellem Eikarey (Egerø) og Fastlandet. Nærved det sydlige Indløb til Eikundasund faldt Sváfa (Svaaelven) ud i Havet, og dannede ved Udløbet Sváfuvik nordenfor Sváfunes (Svaanes). Længer sydøstligst paa Kysten var Klippen Hádyri (Haadyr), et bekjendt Merkepunkt paa Kysten. Lidt østligere var Rekavágr (Regefjord), og i Nærheden af denne Gaarden Beruróðr (Berliud), Orvarodds Fødested, hvilket altsaa egentlig ikke var beliggende paa Jæderen. Strax i Nærheden faldt Sókn (Soggendalselven) ud, efterat have gjennemløbet Sóknardalr. Lidt længer østligt laae Holmen Foksteinar (Fogsteen), temmelig nær ved Sireaaens Munding (Árós, Saltsira). En Havn ved Navn Lykr, (rimeligviis Løkeviig i Soggendal), nævnes ogsaa søndenfor Egersund.

Rygjafylke udgjorde i den senere Deel af Middelalderen to Sysler, s. á Rygjafylki, og s. á Jaðri. Den første bestod af 20 Skibreder, nemlig Sköru sk. indbefattende Skaare Sogn og den vestlige Deel af Skylds (Skjolds) Sogn; Nyrðri Karmtar sk., indbefattende den nordlige Halvdeel af Karmøen; Syðri Karmtar sk., indb. den sydlige Halvdeel af Karmøen; Hetlands sk., indbefattende det meste af Teitsfjarðar (Tysværs) Sogn, tilligemed Bókn og den Deel af Avaldsnes Sogn, der ligger østenfor Karmøen; Leirangra sk., indb., Hindarár (Hinderaa) Sogn og den vestlige Bred af Skjoldsfjorden; Vatns sk., indb. den østlige Deel af Skylds (Skjolds) Sogn tilligemed Vatns (Vats) Sogn og den vestlige Bred af Sandeidsfjorden; Vikadals sk., indbefattende Sandeids, Vigedals og Imslands Sogn; Hýsfjarðar sk., indbefattende Kysterne af Sandefjorden og Hylsfjorden; Súladals sk., indb. Suledals Sogn; Jalsa sk., indbef. Sands Sogn og Jælsø Sogn, hvortil hørte Umbar (Ombo), Hjálmalands sk., indbef. Hjelmelands og Fister Sogn, hertil hørte Randar (Randø); Sæbœjar sk., indbf. Fögn (Fognø), Byri (Byrø) og Sjærnerøerne; Nyrðri Árdals sk., indbf. den nordlige Deel af Aardals Sogn; Syðri Árdals sk., indbf. den sydlige Deel af Aardals og den nordl. Deel af Strands Sogn; Eizu eller Eiðsu sk. indbef. den sydlige Deel af Strands Sogn med Lysefjorden og Eiðsa (Idsø) m. m.; Hylju sk., indbf. den sydl. og vestl. Deel af Hylle Sogn; Hestbœjar sk., indbf. Finø og Talgø; Hauskeiðs eller Hauskheims sk., indb. Rennesø; Askeyjar sk., indb. Mostr, Útsteinn, Fjarðbyrja, Sókn, Auma, Brimisey og Hvítingseyjar; Tungunes sk., indb. Randarbergs (Randebergs) Sogn: Játúns sk. indb. især Maríu k. s. (Frue Landsogn). Den anden Sysel indbefattende 12 Skibreder, nemlig: Gandar sk., indbf. Høilands Prestegjeld; Sóla sk., indbf. Sole Prestegjeld; Kleps sk., indbf. det meste af Kleps og Borde Sogn; Haugs sk., indb. noget af Kleps, det meste af Lye og en Deel af Orre Sogn; Hauglands sk., indbf. Orre, en Deel af Næreim, Haa indtil Haaelv og Resten af Lye Sogn; Kviðu sk., indbf. det øvrige af Næreim og den nordlige Deel af Varhaugs Sogn; Vallar sk., indb. den øvrige Deel af Varhaugs Sogn tillimed Ogne Sogn; Eikundasunds sk., indbf. Egersunds Sogn eller Eikarey med den nedre Deel af Þengsudalr; Bjarkarheims sk., indbf. Birkreims og som det synes, Gæstals Sogn; Eikidals sk., indbf. Hellelands og Heskestads Sogn; Sóknardals sk., indbefattende Soggendals Sogn.

Kirkerne i Fylket vare: Hauga k. á Sköruströnd (Skure K.), Torfastaða k. á Körmt (Torvestad K.), Ólafs k. á Avaldsnesi á Körmt (Avaldsnes K.), Akra k. á Suðrkörmt (Akre K.), Fjarðkinnstaða k. á Suðrkörmt (Ferkinstad K.), Falnes k. á Skútunnsi í Suðrkörmt, (Falnes K.), Teitsfjarðar k. (Tysvær K.), Báknar k. (Bukn K.), Skyldar k. (Skjolds K.), Vatns k. (Vats K.), Hindarár k. (Hinderaa K.), Víkadals k. (Vigedals K.), Austbœjar k. á Sandnesi (Sandnes K.), Sauða k. (Søvde K.), Vinjar k. í Súlada (Suledals K.), Sandar k. (Sands K.), Nesja k. (Nesse ved Nærstrand), Jalsa k. (Jelsø K.), Hjálmalands k. (Hjelmelands K.), Fistra k. (Fister K.), Árdals k. (Aardals K.), Vormstrar, Bonstrar eller Vonstrar k. (Voster i Strand), Strandar k. (Strands K.), Sjarnar k. (Sjernerø K.), Sæbœjar k. (Sæbø paa Fogn), Hylju k. (Hylle K.), Tólgu k. (Talgø K.), Hauskeiðs eller Hauskheims k. á Rennisey (Hausken K.), Nesja k. (Nesse i Hinderaa), Petr k. á Saurbœ í Rennisey (Sørbø K.), en af de 14 kgl. Kapeller; Finneyjar k. (Finnø K.) k. á Ask (Askø K.), Hvitingseyja k. (Hvidingsø K.), Randarbergs k. á Tungunesi (Randeberg K.), Heylanda k. á Gönd (Høilands K.), Sóma k. á Gönd (Some), Mallar k. (Malde K.), Þjóra k. (Tjore K.), Sóla k. (Sole K.) Hálands k. (Haaland), Borðu k. (Borde K.), Klepps k. (Kleps K.), Þíminnar k. (Lye K.), Orra k. (Orre K.), Njarðheims k. (Nærem) í Háum (Haa K.), Varhaugs k. (Varhaug K.), Ógnu k. (Ogne K.), Maríu k. í Eikundasundi (Egersunds K.), Lafranz k. í Eikundasundi, et af de 14 kgl. Capeller; Gæstala k. (Gæstal K.), Bjarkarheims k. (Birkreims K.), Hellulands k. (Hellelands Heskjastaða k. (Heskestad K.), Sóknardals k. (Soggendals K.).

Af Stedsnavne kunne forresten mærkes, paa Körmt: Meðalland (Meland), Vellir (Velle), Útvík, Skeið, Hindarakr, Hvalvágr, Torfastaðir (Torvestad), Víkingstaðir, Hauskeið, Austrheimr (Østreim), Sunnaná (Søndenaa), Ýztuhús (Østhuus), Sævarland (Sæveland), Akrar (Akre), Stangaland (Stangeland), Stafr (Stave), Nes, Langakr, Heimnes, Sandvin (Sandve), Grjótheimr (Grøteim), Höfðastaðir (Hovdestad), Krákuberg. I Hetlands skipr.: Þúfustaðir (Tuestad), Miklibólstaðir (Myklebolstad), Eikjar, Fjörðr (Føre), Vatnheimr (Vatneim), Apaldarland (Apelland), Ámdalr (Amdal), Sunnaná (Søndenaa), Nes, Teitsfjörðr (Tysvær), Nautey (Notø), Sæbœr (Sæbø). I Leirangra sk.: Steinbrú, Dúfuland (Dueland), Askland, Leirangr, Dalir (Dalen), Neðströnd (Nærstrand), Hetland, Nesjar (Nesse), Hvammr (Kvam), Ringin (Ringe), Haukahlíð (Høgelid), Sólheimr (Solheim). I Vatns sk.: Haraldseið, Hrísangr, Skyld, (Skjold), Sólheimr, Austrheimr, Freyvík (Frevvig), Eysteins-

stadir (Østenstad), Yrka (Ørke), Vatnheimr (Vatnheim), Freyland (Frøland), Haraldsþveit (Haraldstveit), Sunnaná (Søndenaa). I Víkadals sk.: Helgivöllr (Helgevold), Freyland, Strönd, Víkadalr, Eikiland, Hróaldarhvammr (Roaldkvam), Höggvandavík (Hoggenvig), Haugaland, Haddingsstaðir (Hallingstad), Freyvík (Frøvig). I Hýsfjarðar sk.: Steinsland, Fatnes, Fatland, Hlöðuland (Ladeland), Reyrvík (Rørvig), Hangandavík (Hangenvig), Lundarvöllr (Lundervold), Sauðar (Saude), Hofland, Nes, Espiland, Heiðarheimr (Heireim), Austrheimr (Østreim), Sunnaná (Søndenaa), Vetrhús (Vinterhuus). I Súladals sk.: Njarðheimr (Næreim), Galtaland, Vallaskör (Vallesktor), Vatnshús (Vashus), Faxstaðir, Lagarhús (Larhus), Hjörsheimr í Lagarhúsum, Ketilsstaðir (Ketilstad), Kolbeinsþveit (Kolbenstveit), Arós (Aarhus), Sandvík, Gautatún, Hróaldarhvammr (Roaldkvam). I Jalsa sk.: Gröf (Grov), Hanakambr, Bergahvammr (Berakvam), Lofri (Lofre), Nötuland á Umbum (Nøteland paa Ombo), Heifnes (Hemnes), Hrosseið (Rosseid). I Sæbœjar sk.: Kvelland, Lundr, Hili (Hilø), Talgey (Talgø), Umbey (Ubø), Hlöðuland (Løland), Bœr (Bø), Sœbœr (Sæbø), Byri (Byrø), Vörðland (Vorland). I Hjalmalands sk.: Vörmuland (Vormeland), Meðalland (Meland) i Vörmudalr, Steinsland, Hauska (Hauske), Víkr (Vike), Randar (Rande), Hofði (Hofde), Fistrar (Fister); i begge Árdals sk.: Nesjar (Nesse), Riskadalr (Riskedal), Sjávarbœr (Sjoverbø), Grjótheimr (Grøteim), Vormstrar, Vormstaðir eller Bonstrar (Bofter), Fiská, Tang (Tau), Vatnþveit (Vastveit), Meðalþveit (Meltveit). I Eiðsu sk.: Nes, Þveit, Eiðssalr, Leirangr, Brattahlíð (Brattelid), Kallahlíð, Strönd, alle tre i Lýsi (Lysefjorden), Fossarnir (Fossann), Hrossavík (Rossevig). I Hylju skipr.: Melr, Fráfjörðr, Fit, Dígridalr (Dyrdal), Mörk (Mork), Hylja (Høle), Ugluland (Ugland), Bergsakr, Hamarr (Hamre), Freyland í Maríu kirkju sokn (Frøland). I Hestbœjar skípreiða: Hvammir (Kvammer), Njarðarland (Nærland), Kingilsstaðir (Kindingstad), Fletjar (Fletje), Skutugerði, Hauskeið. I Hauskheims sk.: Tólgu, Meðalhús, Gaupnes, Hauskeið, Horn (Hodne). I Askeyjar sk.: Dysjarland (Dysjaland) og Játúns (paa Kvitingsø). I Tunguness og Játuns sk.: Tungunes, Randaberg, Játún (Jaaten), Guði (Goe), Skeið í Hundvöku (Skeide i Hundvaagø). I Gandar sk.: Ljónar (Leaa), Álfsnes (Alfsnes), Lúðrin (Lure), Kjósarvík (Kjosevig), Sviðuland (Sviland), Skjaldbreið (Skjelbred), Miklibólstaðr (Myklebolstad), Steinbrú, Lundr, Stangaland, Sandvin (Sandve), Saurbœr (Sørbø), Grannes, Reynibjörg (Røneberg), Rjóðr (Rjove), Sandr (Sande), Sómi eller Sœmi (Some). I Sóla sk.: Mallar (Malde), Þjórar (Tjore), Hafraland (Havreland), Austrheimr. I Klepps sk.: Silr (Sile), Skjálfaland (Skjæveland), Fjarmastaðir (Fjermestad), Brauð (Brod), Orrastaðir (Orrestad), Saurbœr (Sørbø), Kleppr (Klep), Borða (Bore), Horn (Hodne). I Haugs sk.: Rif (Reve), Norðheimr (Noreim), Þímin (Thime), Freyland (Frøylrnd), Lýðin (Ly), Skrautlaud (Skrutland), Herekssta̧ðir (Herekstad), Rér (Re), Grjótland (Grøteland). I Hauglands sk.: Njarðland (Nærland), Njarðheimr (Næreim), Orri (Orre), Haugland, Högna-

staðir (Hogneſtad), Túnheimr (Tuneim). I Kviðu sk.: Hár (Haa), Opprustaðir (Obreſtad), Nesheimr (Nesheim), Læðar (Lode), Kviðin (Kvie), Hagbarðsstaðir (Hobersſtad), Varhaugr (Varhaug). I Vallar sk.: Marðaland (Mardeland), Seland, Meðalland (Meland), Stafnheimr Ógna (Ogne). I Bjarkrheims sk.: þengsárdalr (Thengsdal), Birkiland, Hofland, Vin, Skjálfaland (Skjæveland), Svil (Svele), Geitarheimr (Gjetereim), Eik, Svínland, Sléttheið (Sleteid), Bjalland i Gæstala s. I Eikundarsunds sk.: Miklibólstaðr (Mykleboſtad) i Eikarey, Hofland, Kjalland, þengsareið (Thengsereid), Ormstaðir i Ekornasund (Aarſtad), Háland (Haaland). I Hetlands sk.; Hofland, Fit, Heskjastaðir (Heskeſtad). I Sóknardals sk.: Eikhlið (Ekelid), Gautaland, Lykrarvík (Løkevig), Freyland (Frøland), Ár (Aa), Eik (Eg), Árós (Aarhus), Ormstaðir (Orſtad), Ámot (Aamot), Eikiland, Guðdalr.

53. **Egdafylke** grændſede nærmeſt til Rygjafylke, paa dettes Øſtſide. Det grændſede mod Nord til Hardangerfjeldene, mod Øſt til Grœnafylki, hvorfra det ligeledes adſkiltes ved Fjeldſtrækninger, mod Syd og Sydøſt til Havet. Det beſtod af to Hoveddele, **Kyſtſtrækningerne**, eller det egentlige Agðir, der igjen deeltes i Austr-Agðir, det nuværende Nedenes Fogderi, og Vestr- eller Norðr-Agðir, nu Liſter og Mandals Fogderi; og de indre Dele, ſenere kaldet Rábyggjalög eller Robyggjalög, beſtaaende af Setr (Sætersdalen), Otrudalr (Evje Preſtegjeld), den øvre þosnardalr (Topdal) med Gefadalr (Gjevedal), Vigársheið (Vegaarsheien), Æsaráll (Aaſeral) m. m. Paa Kyſten regnedes ſom Egdefylkets Yderpunkter Sireaaens Munding, Saltsira, og rimeligviis den i Mundingen liggende Egðahólmr i Veſt, og Rygjarbit, omtrent ved den nuværende Jernes-Pynt, i Øſt; og ſom Grændſe mellem Nord- og Øſt-Agder regnedes Øſtſiden af den nuværende til Chriſtianſand indgaaende Fjord (Otrufjörðr?) Indenfor Kyſten var derimod Grændſen ikke ganſke ſom nu, thi ogſaa Lunds Sogn i Dalerne hørte fordum til Agder. Herederne i Fylket benævntes fornemmelig efter Hoved-Elvene. Den veſtligſte Dal var Sirudalr (Siredalen), omkring Sira (Sireaaen), Siredalsvandet og dets Fortſættelſe Lundevandet; dernæſt Hvín, eller Egnen om Elven af ſamme Navn, Kvinen; ved Hvín forſtodes dog ei alene den blotte Hvínisdalr (Kvinesdalen), men ogſaa Kyſt-Egnene ved Hvínisfjörðr (Fede-Fjorden) og Flikkefjorden, tilligemed Øerne Hitr (Hiteren) og Andapaldarey (Andabelø) ligeoverfor Apaldarnes (Abelnes). Nærmeſt øſtenfor Hvínisdalr var Lygnudalr (Lyngdal) omkring Lygnuvatn (Lyngevand), og Lygna (Lyngdalselven; den faldt ud i Lygnufjörðr (Lyngdalsfjorden). Mellem Hvínisfjörðr og Lygnufjörðr var den høje Hvínisheið (Kvinesheien)

inde i Landet, ude mod Kysten sank den ned til det flade Forland Lista (Lister), begrændset ved de to Eid Listeið og Briseið, paa begge Sider af Framvarða (Framvaren) Vand. Sydligst paa Lister var Havnen Unnardys (Hummerdus). Næstefter Lygnudalr i Ost var Auðnudalr (Undal), omkring Eyðnavötn (Oydnevandene) og Auðna, nu Undals-Elven. Mellem begge disse Dale gik flere Fjorde ind i Landet, og dannede Halvøer, som Spind, mellem Lygnufjörðr og Hrossfjörðr (nu Rosfjord), Liðandi, med Spidsen Liðandisnes (Lindesnes), forbundet med Fastlandet ved det smale og lave Spangareið. Nærmest østenfor Auðnudalr løb den fra Æsaráll (Aaseral) i Rábyggjalög kommende Elv Mörn eller Marn gjennem Marnadalr (Mandal), faldende ud ved Háshaugar eller Hálshaugar (Halsaa). Mellem de sidstnævnte Elves Udløb paa Kysten var Havnen Hillarsund (Hillesund) mellem Hilley (Hillø) og Fastlandet. Efter Marnadalr fulgte den lille Sygnudalr om Sygna (Søgne-Elven), der faldt ud nærved Helgasund (Ny-Hellesund). Imellem de sidstnævnte Elve laa paa Kysten Skjarrandasund, nu Skjernsund, mellem Skjarrandaey (Skjernø) og Fastlandet, strax østenfor Mandalselvens Udløb; noget østligere Fjorden Tregi (Tregdefjord), med Trega- eller Tregðasund mellem Buø, Harsø og Langø. Efter Sygnudalr fulgte Otrudalr, hvis Elv, Otra, kom heelt oppe fra Hardangers Grændser, gjennemløb i en lang Strækning Byklabœr (Bykle), Setr (Sætersdalen) og Otrudalr, derpaa et Strøg, der synes at have hedet Þorgilsdalr, og faldt ud ved Otrunes (Odderness), nær ved Otrey (Oterø). Efter Otra fulgte de til Austr-Agðir hørende Elve og Dale; først Þofn, der faldt ud i samme Fjord som Otra, gjennemløb Þofnardalr (Topdalen), og optog ved Hegrafors (Hejrefos) en Bielv fra Veikúlfsdalr (Vegusdal) og Rábúsdalr (Raabusdal), efter hvilken Rábyggvir og Rábyggjalög fik Navn. Dernæst fulgte Nið (Nidelven) fra Nizisdalr i Þelamörk, gjennemstrømmede Ámhlið (Omli), optagende i Vest en Bielv fra Gefadalr (Gjevedal), dannede Søen Niðarlögr (Nelo), løb forbi Fróðaland (Froland) og Eyjarstaðir (Oyjestad), og faldt ud ved Niðarnes (Nedenes) og Niðarós, ligeoverfor Þruma (Tromø). Mellem Otra og Niðarnes var Havnen Randarsund (Randesund) paa Ostsiden af Otrufjörðr; Helgasund (Gamle Hellesund) noget østligere, Hornboruey (Homborø) med Hornborusund (Homborgsund), Hesjunes eller Esjunes, med tilliggende Esjuneseyjar (Hesnes og Hesnesøer) ved Indløbet til Fjörðr (Fjære). Østenfor Nið fulgte de mindre Elve, fra Vigár (Vegaar V.) med Bygden

Vigársheið (Vegaarsheien), og fra Visidalr eller Gerikksstaðir (Gerestad; de faldt ud i hver sin Arm af den Bugt eller Fjord, der nu ved Risøer-Nesset deler sig i Søndeløvsfjorden og Sandnesfjorden. Mellem den sidste og Niðarós laae, vestfra regnet: Þruma (Tromø) adskilt fra Fastlandet ved Þrumusund; udenfor laae de smaa Þrymlingar; Flygstaða eller Flostrey, med Pynten Flostrgafl i Øst; Askey (Askerø) og Askeyjarsund i Limgarðr (Lyngøer) efter hvilken hele denne Kyst kaldtes Limgarðssiða. Egdafylke synes at være et af de senest og derfor i ældre Tider tyndest befolkede Dele af Landet, ihvorvel der temmelig tidligt omtales Konger paa Agder. De bedst befolkede Egne synes at have været Hvín (see ovenfor); Spangareið og Þruma (Tromø). I den senere Deel af Middelalderen bestod Fylket derimod af usædvanlig mange Sysler, Listasýsla (Lister Fogderi), Miðsýsla (Mandals Fogderi), Austr-Agðir (Nedenes Fogderi), og Rábyggjalög (Raabygdelaget). I Hvín boede paa Halfdan Svartes Tid Skalden Thjodolf med Tilnavnet den Hvinverske, Herseren Grim, den mægtige Ondott Kraaka o. fl. Beboerne af Hvin kaldtes Hvinverjar, og efter Nybyggere herfra har endog en Dal i Sønderlandet paa Island, Hvínverjadalr, faaet Navn. Det Sted, hvor nu Flikkefjord ligger, synes at have været kaldet Straumr. Paa Spangereid opfødtes, som bekjendt, Aslaug, Ragnar Lodbroks Hustru, og paa Thruma heder det, at Storvirk, Starkads Fader, boede. Af andre Steder nævnes i den senere Middelalders Historie ikke sjelden de ovenfor omtalte Havne ved Beskrivelsen af Kongernes og andre Høvdingers Reise langs Kysten. Allerede tidligt (i Begyndelsen af 14de Aarhundrede) nævnes Niðarós á Ögðum (Arendal), som et Handelssted, og Niðarnes (Nedenes) som en Kongsgaard.

Egdafylke indbef. 15 Skibreder, til hvilke dog ikke Rábyggjalög, som Landdistricter, kunne have været regnede. De egentlige Skibreder vare 12: Lundar sk., indbefattende Lundar, Tónstaða (Tonstad), Siru (Bakke) og Gýgjarlands (?Gylands) Sogne; Feta skipr., det nuværende Flikkefjords og Fede Thinglag, den indbefattede Nes (Nes), Hitra (Hiterø) Sogne, fremdeles Hvinisdalr (Hvinesdal) eller Feta (Fede), Leiknes (Lefnes) og Fljótlands (Fjotlands) Sogne; Lista- ell. Helguvikr (Helvigs) sk. indbf. Listerlandet og Spind; Bergs sk., indbef. den nedre Deel af Lygnudalr eller Kvásar (Kvaasen) og Áa Sogne, tilligemed Álfastaða (Austad) Sogn, yderst ved Kysten; Vatns sk., indb. den øvre Deel af Lygnudalr, Helgaból-

staða (Hegbostad) Eika (Egen) Sogn, den øvre Deel af Auðnudalr og Marnadalr, eller Grindheims og Bjallands Sogne; Fors sk., indbefattende den nedre Deel af Auðnudalr, eller Valla (Valle), Vígmóastaða og Konaxmóa (Konismo) Sogne, tilligemed Spangareið ved Kysten; Kallaðalands sk., indbef. Marnadalr, eller Háshauga (Halsaa) og Holheims (Holme), tilligemed det nuværende Hartmarks Sogn ved Kysten, Œslabœjar (Øslebø), Laufdals (Løvdals) og Finnslands Sogne; Hyljar sk., indbefattende Sygnudalr med tilliggende Kyststrækning; Véa sk., indbef. Otrunes (Oddernes), Þveita (Thved), og Heglands, Efrabœjar (Øverbø) samt Vendislár (Venneslaud) Sogne; Sands sk., indbef. Birkiness (Birkenes), Heyvágs (Høvaag), Móðgulands (Molands) og Eiðs Sogne; Bringsvers sk., indbef. Homadals (Homedal), Fjarðar (Fjære), Eyjastaða (Øiestad) og Fróðalands (Frolands) Sogne; Strengjareiðs sk., indbef. Þrumu (Thromø), Móðgulands (Østremolands), Flygstaða (Flogstad), Djúpvága (Dybvaags), Holts, Geriksstaða (Gjerestad) og Sundaleiðs (Sondeløvs) Sogne. Af disse Skibreder udgjorde de første fem Listasýsla, de følgende fire Miðsýsla, og de sidste tre Austr-Agðir.

Om Kirkerne i dette Fylke veed man ej tilstrækkelig Besked, da ingen ældre Jordebog for Stavangers Bispedømme længer er til. Dog er man omtrent sikker paa disse: Lundar k. (Lund K.), Tónstaða k. i Sirudal (Tonstad K.), Síruness k. (Bakke K.), Hitra k. (Hiterø K.), Nes k. (Nes K. ved Flikkefjord), Fljótlands k. (Fjotlands K.), Leikness k. (Lekues K.), og Feta k. (Fede K.) i Hvínisdalr, Eika k. (Egen), Helgabólstaða k. (Hegebostad K.), Kvásar k. (Kvaasen K.) og Áa k. i Lygnudalr, Briseiðs k. (Hereds K.), Vanessynjar k. (Vansø K.) og Húsabœjar k. et af de 14 kgl. Kapeller, paa Lista; Spinds k., Álfastaða k. (Austad K.) og Spangareiðs k. ved Kysten; Grindheims k. (Grindeims K.), Konaxmóa k. (Konismo K.), Vígmóastaða k. (Vigmostad K.) og Valla k. (Valle) i Auðnudalr, Æsaráls k. (Aaseral), Bjallands k. (Bjellands K.), Finnslands k., Laufdals k. (Løvdals K.), Œslabœjar k. (Øslebø K.), Holheims k. (Holme K.) og Háshauga k. (Halsaa K.) i Marnadalr, af disse regnedes Æsaráll at ligge i Rábyggjalög; Sygnu k. (Søgne K.) og Greipstaða k. (Grebstad) i Sygnudal; Valla k. (Valle K.), Ósstaða k. (Oustad K.), Sandness k. k. (Sandnes K.), Byglands k. (Byglands K.), alle i Setr (Setersdalen) i Rábyggjalög; Árdals k. (Aardals K.), Efju k. (Evje K.).

Horðness k. (Hordnes K.), i Otrudalr i Rábyggjalög; Heglands k., Sangislands k., Efrabœjar k. (Øvrebø K.), Vendislár k. (Venneslands K.), Otruness k. (Oddernes K.) ligeledes ved Otra, i den Deel, der tilhørte Miðsýsla, og rimeligviis kaldtes Þorgilsdalr (Thorrisdal). Hildistaða k. (Hilleſtad K.), Hegrafors k. (Hejrefos K.), Veikúlfsdals k. (Vegusdals K.), Birkines k. (Birkenes K.), og Þveita k. (Tved) i Þosnardalr (Topdal) med Sidedale, de tre førstnævnte laae i Rábyggjalög; om der paa Mykland og Iveland i ældre Tider vare Kirker, og disses Navn, vides ikke. Heyvága k. (Høvaag K.), Eiðs k. (Eide K.), Landvíkr k. i Homadal, Fjarðar k. (Fjære K.), ved Kysten mellem Otrufjörðr og Niðarnes. Ámhliðar k. (Omlid K.), Gefadals eller Askalands k. (Gjevedals K.), Fróðalands k. (Frolands K.), Eyjastaða eller Œyjastaða k. (Øyestad K.) i Nidelvens Dal med Sidedale, samt k. á His (Hiserø) og Þrumu k. (Tromø K.), strax udenfor; de to førstnævnte hørte til Rábyggjalög; Móðgulands k. (Østremolands K.), Flygstaða k. (Fløgstad K.) paa Flostr, Djúpvága k. (Dybvaags K.) ved Kysten indtil Sandnesfjord. Mólanda k. á Vigársheið (Vegaarsheims K.) og Holta k. (Holts K.) ved Vegaar-Elven, den første laa i Rábyggjalög; Geriksstaða k. i Visidal (Gjerestad K.) og Sundaleiðs k. (Sondeløv K.). Provstesæde synes Eyjastaða k. at have været.

Af andre Steder i dette Fylke nævnes: i Lundar sk.: Hof (Hof i Hofsbygden i Land), her maa altsaa have været et Tempel, Árnarhamar (Aadneram), Tónstaðir (Tonstad), Viðarakr (Virak), Amsland, Sírudalr. I Feta sk.: Ullarland (Ulland), Fetar (Fitje), Kot i Hitrar (Kode), Urðarstaðir (Urdstad), Apaldarnes Abelnes), Straumsland (Strømsland), Flik (Flike), Ósstaðir (Osstad), Andapaldarey (Andabelø), Meðalland (Meland), Fitjar (Fede), Gljúfr (Gløvre), Eikiland (Egeland), Reyland eller Rœyland (Røland), Linland, Eikines, Gullastaðir (Gulleſtad), Raðarfors (Rafos), Hamarr (Hamre), de sidste i Leikness s., Hvínarlögr (Kvinlog), Fljótland (Fjotland) i Fljótlands s. I Helguvíkr sk., Hofland, Gautland, Meðalland (Meland), Klangland (Klungeland), Briseið, alle i Briseiðs s.; Lundar (Lunde), Húsabœr (Huseby), Kýrfjörðr (Kjørfjord), Heinangr (Hananger), Vötn (Vatne), Nesheimr (Nesheim), Skeimin (Skeime), Breknar (Brekke), Elgjar (Elle), Kyrvík (Kjørvig), Listeið, Hreiðarsvöllr (Reiesvold), Oðrin (Ore), Ámdalr (Aamdal), Kollaland (Kodland), Straumsland (Strømsland), Eyjarhöfði (Øyhovd), Næringskör (Næringskor), Freyland, (Frøyland), Kylliberg, alle i Vannesyn (Vansø), Fyriberg (Fureberg), Vík, Farbraut (Farbraad), Spindangr, Birkines, Vilnastaðir (Viſtad), alle i Spind. I Bergs sk.: Álfastaðir (Austad), Vilrekshamarr (Vilshammer), Marðaland (Madland). I Vatns sk.: Urðarstaðir (Urſtad), Eilifsstaðir (Eilefs-

stad), Eyðnar (Øydne), Grindheimr (Grindeim), Svínland (Svinland), Bjalland (Bjelland). I Fors sk.: Hella (Helle), Hróaldsstaðir (Brolbstad), Geislafors (Gislefos), Helgibólstaðr (Hegebostad), Jórsalir (Josal), Meðalhús (Melhus), Ásólfsstaðir (Aasufstad), alle i Auðnudalr; Reimin (Reime), Gauksheimr (Gøxeim), Haraldsstaðir (Harildstad), alle i Spangareiðs s. I Kallaðalands sk.: Holheimr (Holme), Greipsland (Grebsland), Linland, Nœtingr (Nøding), Harkmörk (Hartmark), Íma (Ime), Freysland (Frøsland), Hálshaugar eller Háshaugr (Halsaa), hvor Fylkesthinget holdtes: Hrossaland (Rosseland), Finsland, Laufdalr (Løvdal), Kleif (Klev), Fitjar (Fidje), Linland, Kallaðaland (Kalleland), Œslabœr (Øslebø), Helluland (Heddeland), Marnarakr (Manneraag). I Hyljar sk.: Stokkaland, Fyri (Føret), Árós (Aaraas), Þróndheimr (Throndeim), Hrossaland (Rosseland), Birkines, Greipstaðir (Grebstad). I Véa sk.: Miðbœr (Medbø paa Flekkerø), Dynjarstaðir (Dønestad i Thveit), Vé (Ve). I Sands sk.: Eikiland (Ekeland), Fróðaholt (Frodholt), Lopthús i Móðguland, Þingsakr (Thingsager), Hornbora (Hornbor), Hof i Eið (Hof, altsaa vel Tempelsted). I Bringsvers sk.: Þveitar i Birkanes, Þjórar (Tjore), Landvík i Hornadalr, Sævarhlíð (Sævelid), Greipstaðir (Grebstad), i Firði (Fjære), Næfisdalr (Nævisdal), Ginastaðir (Gjennestad), Þingsþveit, Naðvík (Natvig), Hís (Hiis), Þrumustaðir (Thromestad), i Eyjastaða s., Hreiðarssel (Reiersel), Miðsel (Mesel), Fróðaland i Fróðalands s. I Strengjareiðs sk.: Brekka (Brekke), Hof á Þrumu (Hof, altsaa Tempelsted), Strengjareið (Strengereid), Míklibólstaðr á Holti (Mykleboſtad), Eikiland (Egeland), Appaland (Appeland), disse to i Gerikssstaða s. I Rábyggjalög: i Æsaráll, Særáll, Undirberg. I Setr eller Setrsdalr: Vellir (Valle), Steinsland, Ósstaðir (Onstad), Skomudalr (Skomdal), Skerfarakr (Skjerverak). I Otrudalr: Horðnes (Hordnes), Ketilsá (Kidelsaa), Horn (Hodne), Ífudalr(?), Ífuland(?), Esja (Evje), Hrossaland (Rosseland), Veikúlfsdalr (Vegusdal). I de øvrige Bygder: Austaná (Østenaa), Hildistaðir (Hillestad) i Þofnardalr, Gefaland (Gjeveland), Eplaþveit (Eplethveit), Þveit (Thvet), Húnmaðrar (Homedrum), Hof (Hof, altsaa Tempelsted) i Ámhlíðar s. ved Nið, Vöðin (Voje) i Vigársheið, Harþveit i Gefadal.

54. Det her beskrevne Egdafylke dannede den sydøstligste Deel af Gulathings=Lagen og Stavangers Bispedømme. Hvad der laa østenfor Gulathingslagen og søndenfor Frostethingslagen hørte i civil Henseende til Eidsivathings= og Borgarthings Lagdømmer, i geistlig til Hammers og Oslos Bispedømme. Til Eidsivathings Lagdømme hørte alt, hvad der med fælles Navn kaldtes Upplönd (Oplandene), og dertil regnedes de tre Hovedfylker Haða, Heina og Rauma Fylke, tilligemed de øvre Dalbygder Guðbrandsdalir (Gudbrands=dalen) og Eystridalir (Østerdalen). Det sidste var den længste Tid af Middelalderen opfyldte med Skov og kun svagt befolket, og rimeligviis har det i den ældste Tid kun været anseet som Skovmarker,

hørende til Hedemarken eller Gudbrandsdalen, der ofte slet og ret kaldtes Dalir, indtil hine østlige Egne befolkedes, som det synes, fra Throndhjem af.

Gudbrandsdalen regnedes som et eget Fylke, og dannede i de ældste Tider et eget Rige for sig. Dets beboede Bygder vare Hoveddalen, omkring Lögr eller Logen, og Sideelven, omkring Otta, det største Side-Vasdrag, Sjoa, Vinstra og Gausa, der alle komme fra Vestfjeldene. Bygderne vare, ovenfor regnet: Lesjar, nu Lesje eller Lesø ved Logen, indtil noget nedenfor Lesje-Vand: Dofrar, nu Dovre, ligeledes ved Logen, fra Lesjar og ikke fuldt til Ottaelvens Udløb, Lóar, nu Lom, den øverste Deel af Otta-Dalen, der grændsede mod Snefjeldene i Søndmøre, Nordfjord og Sogn; Vági, nu Vaage, der indbefattede den nedre Deel af Otta-Dalen, samt Dalen omkring Sjoa, eller Hedalr, nu Hedalen, og den mellemliggende Deel af Hoved-Dalen, eller Silr, nu Sel; Breiðin eller Bredebygden, ved Lögr, næstefter Silr og indtil Rost, nu Rusten mellem Sødorp og Fron, Hvammr (Kvam) i Nord, og Suðþorp (Sødorp) i Syd; dertil regnedes og Vinstra-Dalen eller Kviknar (Kvikne); Frón, den fornemste Deel af Gudbrandsdalen, ved Lögr; Sidedalen Vinnubygð (Vennebygden) i Nord; Hringabú eller Heredet om Indsøen Losna, en Udvidelse af Logen; Eyjabú eller Œyjabú (Øyer), ved Lögr, indtil Hundarafors eller Hunderfossen; Gausdalr, eller Dalen omkring Gausa i Vest, og endelig Áll paa Østsiden, Vingarheimr paa Vestsiden af Lögr, nu tilsammen Faabergs Sogn. Her begyndte Heinafylki. Den afsidesliggende Setnadalr østenfor Hringabú (Solien Annex) hørte egentlig til Østerdalen, men regnedes allerede i ældre Tider til Gudbrandsdalen. I de her nævnte Hereder var igjen mange mindre Bygder med særskilte Benævnelser. Lóar deeltes i det egentlige Lóar (i Øst) og Norðrherað, nu Skedakers Sogn, i Vest; den øverste Deel af dette kaldtes igjen Bróheimr, Stranden nedenfor Vandet efter det der liggende Hof Hofsströnd, og den søndre Strand Skeiðakrsströnd; i det egentlige Lóar kaldtes den bedst befolkede Strand søndenfor Vandet Ábúsströnd, og den mod Sydvest til henimod Sogn opgaaende Sidedal Bifradalr (Beverdalen). Til den østligste Deel hørte Garðmóar (Garmo) med Várdalr (Vaardalen). Den fornemste Deel af Vági eller Dalen om Otta og dens Sideelv Finna kaldtes Norðrherað, og den Deel af dette, som omgav selve Otta, Hlaðalmr (Lalum). Hedalr og Breiðin udgjorde tilsammeu et Thinglag, kaldet Holleðis

Þinghá. Den nordre Deel af Hringabú kaldtes Vekheimr. Gausdalr bestod af den egentlige Gausdalr, Svartsheimr, den nordligste Deel, nu Svadsum, Augudalr eller Oggudalr (Uggedal) den sydligste Deel, Foldabú og Jöðruðalr (Vødalen) i Midten. Músadalr kaldtes Strøget vestenfor Lögr ved den søndre Ende af Losna ligeoverfor Þrœttin.

Gjennem Gudbrandsdalen gik den almindelige Land-Vej til Nidaros fra det Søndenfjeldske. Vejen gik omtrent som nu, idet den nordenfor Dofrar bøjede op paa Fjeldet, som derfor fik Navnet Dofrafjall, og over dette førte ned til Uppdalr (Opdal) i Orkdølafylke. Midt paa Fjeldet, ved Begyndelsen til den østover gaaende Folddalr (Foldal) laa Hjarðkinn (Hjerkin), hvor allerede tidligt en Sálustofa eller Gjestestue synes at have været bygget. Det var rimeligviis længere mod Øst i den til Gudbrandsdalen hørende Deel af Foldalen, at Sigmund Bresteson og hans Fætter Thorer omtrent ved 970 forvildede sig paa deres Vandring til Nidaros, og bleve venligen optagne af Rømningsmanden Thorkell Thurrafrost. Der gik ligeledes som nu en befaret Vej over Lesjaskógr (Lesøskogen) ned til Raumsdalr, og Fjeldveje til Søndmøre, Nordfjord og Jostrudal gjennem Norðrherað i Lom, til Fortun i Sogn gjennem Bifradalr. Paa sin Flugt fra Valdalen i Søndmøre kom Olaf d. Hellige frem ved Lesjaskógr til Einabú (Enebo), som dengang var en isoleret Bygd. Fra den øvre Deel af Lesjar var det ikke usædvanligt at drage til Lóar og Vági gjennem Lórudalr (Lordalen, ikke Ljórdalr), forbi Aursjór (Aur-Sø) gjennem Oredalen og ned ad Stafabrekka (Stavebrekke) strax vestenfor Storust, ligeoverfor Loms Kirke. Denne Vej tog Olaf den Hellige, da han christnede Gudbrandsdalen. Forresten ere flere af de Stedsnavne, der ved denne Lejlighed omtales, unøjagtigt skrevne i flere Haandskrifter. Gaarden á Borum paa Lesje skal være Bœjar, nu Bø ved den østl. Ende af Lesje-Vandet, Orkdalr er sikkert Skrivfejl for Oradalr. Nes i Lóar, hvor Kong Olaf overnattede, heder nu Søndste-Nes; paa Garðmóar boede Thorgeir Gamle, hvem Kongen skjenkede Fiskevandet Þessir (Tessevandet), imod at han skulde bygge en Kirke. Gudbrandsdalens Herser Dalegudbrands Bolig var paa Hundþorp (nu Hundorp) i Fron, nærved var Thorstemplet, hvorom Navnet Hove eller Thorhoven (Hof) endnu minder. Paa Hliðstaðir, nu Lidstad, opholdt Kongen sig, da Gudbrands Søn og hans Bønder indfandt sig hos ham med Fredsforslag. Han havde da passeret den vanskelige Rust (urga

röst) mellem Vaage og Silr (Sel) til sidstnævnte Sted over Silvellir (ikke Súvellir), og gjennem Breiðin. I denne Bygd laa Kongsgaarden Hof (altsaa tillige Offersted), hvor Dalegudbrands Søn blev fangen; her lod siden K. Haakon Haakonssøn opføre en Gildesal. En anden Kongsgaard i Dovre var Þoptheimr eller Þoptyn (nu Tofte). Et Høvdingssæde, og sidenefter Kongsgaard, var Steig i Fron, noget østenfor Kirken. Her boede paa Olaf den Helliges Tid Thord Guttormssøn, sidenefter denne Søn Steigarthorer og Sønnesønnen Guttorm. Kong Haakon Haakonssøn opførte her en Gildehal og istandsatte den forfaldne Kirke. Viðheimr (Vedeim) i Eyjabú (Øyer) var ligeledes Kongsgaard, her lod K. Haakon Haakonssøn opførte en Bygning. Et farligt Pas var Trumsarbrú (Tromsebroen) i Ringebo, hvor Hertug Skule i Aaret 1240 paa sit Tog til Throndhjem havde en haard Kamp at bestaa, og mistede sin Hest (Haak. Haak. S. Cap. 238). Ofrustaðir, nu Offigstad i Eyjabú var rimeligviis Astrids, Olaf Tryggvesøns Moders Hjem, hvor hendes Fader Erik Bjodaskalle boede. Hamarr litli (Lillehammer), sydligst ved Mjøsen, var allerede i Middelalderen en Art af Kjøbstad.

Gudbrandsdalen deeltes i tvende Hoveddele, af hvilke enhver udgjorde en Syssel, nemlig den nordre Deel, nyrðri hlutr, nordenfor Røst (fyrir norðan Röst, den føromtalte Rust mellem Sødorp og Fron), og den søndre Deel, syðri hlutr, søndenfor Røst (fyrir sunnan Röst), eller, som det og hed, mellem Røst og Humla, hvilket Sted altsaa maa være at søge paa Grændsen mellem Faabergs og Birids Prestegjelde.

Gudbrandsdalen var i Middelalderen deelt, ligesom nu, i flere Thinglag (Þinghár), hvis Navne dog ikke længer fuldstændigen kjendes. Af Kirker og Kapeller vare der langt flere end nu. I Dofrar og Lesjar vare: k. á Hjarðkinn á Dofrafjalli (Hjærkin paa Dovre), Hofs k. á Lesjum (Leso K.), Bœja k. á Lesjum (Bø), Stafheims k. á Lesjum (Staveim), Dofra k. (Dovre K.), paa Lóar, k. á Sveingarði á Dofkum (Svensgaard paa Dovre), Hofs k. i Lóm (Hof paa Nordsiden af Otta), Skeiðakra k. á Lóm (Skedakers K.), Geilu k. (Gjelaug), Andvarðar k. á Lóm (Andvord), Galda k. á Lóm (Galde i Beverdalen), Móa k. á Lóm (Loms K.), Ness k. á Lóm (Sønstenes K.), Garðmoa k. (Gardmo K.). Paa Vága: k. á Ullinsyn á Hlaðalmi (Vaage K.), k. á Sundbú á Vága (Sandbo i Vaage), Hedal sk., k. Sil (Sel). Paa Frón: k. á Hvammi, Kvikna k., k. á Suðþorpi (Sødorp), k. á Hliðsstaðum (Frons K.), k. á Hofi

á Frón (Hoven), k. á Álmi á Frón (Alm), k. á Hróaldsstödum á Frón (Roldstad), Bjár k. í Suðþorpi (Bø i Ruste i Sødorp), Blásiús k. á Miðgarði í Skaðabú (Megaarden i Kvikne), k. á Ísheimi á Frón (Jsum), Skúrdala k. á Frón (Skurdal), Túpta k. á Frón (Tofte), Vikr k., k. á Steig (Steig). I Hringabú: k. á Hringabúi (Ringebo K.), Vinnubygðar k. (Vennebygdens K.), k. á Fóðvangi (Fodvang K.). I Eyjabú: k. á þrættinni (Thretten K.), Eyja k. (Øyer K.). I Gausdalr: k. á Reiðaval (Gusdals Hovedkirke), k. á Jöðrudal (Bødalens K.), k. á Foldabú (Foldebo K.), k. á Svartheimi (Svatsum K.). Endelig Fagabergs k. (Faabergs K.), k. á Bleikinni (Blegen), Litlahamars k. (Lillehammer), k. á Reyni (Rønne i Faaberg), k. í Saxheimsdal (Saxumdal), k. á Eyranum (Øyre Faaberg). Rimeligviis har der og været flere, men deres Navne kjendes ikke længere.

Af Gaarde i Gudbrandsdalen kunne forresten mærkes: I Lesjar og Dofrar m. m. Hvammr (Kvam), Stafheimr (Staveim), þunnyfli (Tonbevold), Síeimr, Belli (Bellen), Hattarheimr (Hattreim), Bottheimr (Bottem), Dumbáss (Domaas), Arnarklif (Arneklev), Krossvöllr (Korsvold), Skeið (Skeie), Höfði (Hofdi), Arnargarðr (Angaard) Taldráss. I Lóar m. m.: Hof, Marló (Marlaug), Hvalr (Kvale), Brandsarf (Brandser), Hólsarf (Hoser), Skjaldhvalr (Skjeldkval), Skamsarf (Skamser), Dagsgarðr (Dagsgaard), Andulfsstaðir (Aandstad), Geila eller Gjella (Gjelaug), Víkr (Viker), Anðvörð (Andvord), Mór (Mo, Loms Præstegaard), Margsteinn (Magsteen), Efribœr (Øvrebø), Hvammr (Kvammen), Helgastaðir (Helgestad), Blakararf (Blaker), Hrossastaðir (Rostad), Graffyri í Várdal (Graffer). I Vaage m. m.: þólfstaðir (Tholstad), Sundbú (Sandbo), Skarðvangr (Skaarvang), Lygin (Lyen) med Thingstedet for N. Gudbrandsdalen, Lýgjarvangr, Fillinsyn (Fillingsø), Vellir (Valla), Haralðsstaðir (Harildstad), Bjólastaðir (Bjølstad) begge i Hedalr, Sólheimr i Silr, Lagarbrú (Laurbru), Lagargarðr (Laurgaard), Ulfsvellir (Ulsvold). I Fróns k. s. m. m.: Haraldsstaðir, Gröf (Grav), Sigvaldastaðir (Sejelstad), Meðalgarðr (Melgaard), Hróaldstaðir (Roldstad), Kaureksstaðir (Kjørstad), Reyðisheimr (Rødseim), Kýrheimr (Kjørheim). I Hringabú, Vinnubygð m. m.: Norðrheimr (Nordreim), Gunnríðarstaðir (Gunstad), Stíflin (Stivlen), Brandulfsstaðir (Brandstad), Ofstaðir í Vekheimr, Hrafnaklif (Landklev). I þrættin, Eyjabú m. m.: Ofrustaðir í Músadal (Offigstad), Glaumstaðir (Glomstad), Lagartún (Lagetun), Meðalheimr (Meleim), Hundyrja (Hunder). I Gausdalr, Jöðrudalr m. m.: Reiðtún (Redtun), Staðheimr (Stadum), Bœr í Foldabú, Brandshlíð í Foldabú, Hóll (Holen) sammesteds Leikhvammr (Lekvam), Granheimr (Granum), Krákubœli (Kraakebøl) begge i Jöðrudalr. I Fagaberg: Áll paa Østsiden af Lógr, Hofvin (Hove), Faxstaðir (Faxstad), Hyrnukleif (Hynklev), det egentlige Fagaberg, þorleifsruð (Tollefsrud), Gaustheimr (Gust-

eim), Jórekssta∂ir (Jørstad), Gu∂rúnarsta∂ir (Gurustad), Glymiñ (Glømen). I Vingarheimr: Saxheimr (Saxum), Rinddalr (Rindal).

55. Østenfor Gudbrandsdalene, ligeløbende med disse, strakte sig Eystridalir eller Østerdalen, bestaaende af de to Hoveddale ved Glymja og Hreina, tilligemed de mindre Dale, Trysiljar ved Gautelf (Fæmunselven), Iðri og Sarnar (Serna) ved Dalelven og Kviknir (Kvikne) ved Orkn. Østerdalen var i Middelalderen kun yderst tyndt befolket, og bestod forstørstedelen blot af Fjelde og Skovstrækninger; mest bebygget var den sydligste Deel, Álfrheimsherað (Elverum). Den nordenfor sig strækkende Hoveddal om Glommen ansaaes som den egentlige Eystridalr eller Eystrudalr, og bestod af Ámót, Strøget hvor Glommen og Reenelven løb sammen, Elfardalr (Elvedalen), der igjen inddeeltes i ytri (Stor-Elvedalen) og efri (Lille-Elvedalen). Til den øverste Deel stødte flere Sidedale, nemlig Dalsbygð og Vindgil (Vingelven) paa Vestsiden, Nafardalr (Nardalen) paa Østsiden, ogsaa Folddalr, hvis øvre Deel hørte til Gudbrandsdalen, forenede sig med Elfardalr efri. Ogsaa Hreinudalr, egentlig Dalen nordenfor Storsjø, deeltes i Hreinudalr efri og ýtri, ovenfor Hreinudalr efri var igjen Tysludalr (Tyldalen) omkring Tysla, der forener sig med Hreina. I Østerdalen vare mange og store Søer, hvis ældre Navne dog ikke nuomstunder ret kjendes; den største, Fæmunsøen maa rimeligviis da have heddet Fémunsjór. Elvene vare de nysnævnte: Glymja eller Glommen, simpelthen kaldet Elfr, Tysla med dens Fortsættelse Hreina, Atna, der kom fra Gudbrandsdalen Gautelfr (Fæmuns- eller Trysil-Elven), og Dalelfr(?). Fjeldstrækningen mellem Eystridalir og Gauldœlafylki kaldtes, som det synes, med et fælles Navn Skáneyjarfjall. Fra Heiðmörk i Sydvest adskiltes Eystridalir ved Fjeld- og Skovstrækninger; fra det svenske Landskab Járnberjaland (Dalerne) ved store Fjeldørkener, hvoriblandt Fölufjall, nu Fulufjeld, undtagen hvor Trysiljar adskiltes derfra ved et Sigtepunkt (mið) i Grœnáróss (d. e. Grønaaens Udløb i Gautelf) og hvor Sarnar stødte til det nordenfor liggende Elfardalr, som det synes, paa et Sted, hvor en Steen, kaldet Brostnarhella, opreist af Einar Thambarskelver, betegnede Grændsen. Mellem Álfrheimsherað og det søndenfor liggende Sóleyjar var der heller ingen saakaldet naturlig Grændse.

Eystridalir maa vistnok regnes for et Fylke, eftersom det ikke hørte til noget andet Fylke, imidlertid synes det fra først af, ligesom Gudbrandsdalen, Valdres, Haddingjadal, Thelemarken og

Raabygdelaget i en lang Tid, og Jemteland og Herjedalen stedse, at have staaet udenfor den egentlige Fylkeinddeling, ja maaskee endog at være regnet til Hedemarken, ligesom Raabygdelaget regnedes til Agder. Det bestyredes paa Olaf d. Helliges Tid af Sysselmanden i den nordlige Deel af Hedemarken; siden blev det en Syssel for sig, og inddeeltes i Stykket fyrir norðar Ámót og fyrir sunnan Ámót. Af Kirker vare her kun: Kvikna k. (Kvikne K.), k. á Vindgil (Vingelens K.), Tynnusetrs k. (Tønset K.), Týsludals k. (Tysdals K.), efri Hreinudals k. (øvre Reendalens K.), neðri Hreinudals k. (nedre Reendalens K.), ytri Elfardals k. (Storelvedalens K.), k. á Ámóti (Aamots K.), k. á Engjardal (Engerdals K.), k. i Álfrheimsheraði (Elverums K.), k. á Trysiljum (Trysil K.), k. á Iðri (Idri K.), k. á Sörnum (Serna K.). Af de her nævnte Kirker synes Kvikna, Vindgils og Tynnusetrs k. at have hørt under Nidaros Stift. Af historisk mærkelige Steder nævnes kun eet, det føromtalte Nafardalr, nu Nardalen, en høitliggende Fjelddal paa Østsiden af Glommen nærved Grændsen mod Throndhjem; det var her, hvor nogle Birkebener, der om Vinteren $\frac{1205}{6}$ flygtede med Kongesønnen Haakon Haakonssøn fra Borgarsýsla til Throndhjem, overnattede i en Lade, enten paa Narbuvolden (Nafarbúðvöllr) eller paa Hvilvangen (Hvílvangr). Navnet Kopang paa en betydelig Gaard i Størelvedalen synes at vidne om, at der her har været en Kaupangr eller Handelsplads. Hvis virkelig, som det foregives, Sagnet om, at en Kong Øystein skal have holdt et Slag paa Estensvolden (Eysteinsvellir) i Kvikne, er gammelt, da sigter dette maaskee til den bekjendte hedemarkske Kong Øystein den onde Krig med Thronderne.

Af Gaarde i Østerdalen nævnes yderst faa, blandt disse og de øvrige, hvis ældre Navn ere visse, kunne mærkes: Sondenfor Ámot: Strönd (Strand), Helgasetr (Helset), Skeifastaðir (Skjefstad), Hof, (altsaa i Hedendommen Tempel), Leikvin eller Leykyn (Løken), Breiðemni (Breeim). Nordenfor Ámot: Klaufastaðir (Kløvstad), Surkunes (Sorknes), Álmr (Alme), Trýjunes (Trønes).

56. De tre Hovedfylker i Upplönd, der dannede det egentlige og oprindelige saakaldte Eiðsivaþingslög, vare Heinafylki, Haðafylki, og Raumafylki, der alle tre stødte sammen omkring Mjøsen. Heinafylki kaldtes saaledes efter Heinar, d. e. Beboerne af Hein- eller Heiðmörk (Hedemarken), der udgjorde dets fornemste Deel. Fylket grændsede mod Nord til Guðbrandsdalir og Eystridalir, fra hvilke det adskiltes ved Fjeld- og Skovstrækninger, undtagen i Dalen ved den

nordre Ende af Mjøsen, hvor et Sted, kaldet Hymla eller Humla maa have dannet Skillepunktet; mod Øst grændsede det til Álfrheimsherað i Eystridalir, hvorfra det adskiltes ved en jevn og temmelig lavtliggende Skovstrækning, samt til Sóleyjar (Soløer) i Raumafylki; mod Syd grændsede det til Ódalr (Odalen) og Raumariki, begge hørende til Raumafylki, og mod Vest til Haðafylki, hvorfra det adskiltes ved Mjörs, undtagen ved dennes nordlige Deel, hvor de nuværende Præstegjelde Birid og Vardal paa Vestsiden hørte til Heinafylke. Fylket var et af de frugtbareste og bedst befolkede i Landet, og Fjeldstrækninger fandtes kun paa Yderkanterne. De gamle Hereds- eller Landskabsnavne efter hvilke de fleste Steders Beliggenhed angaves, vare a) Svaðabú, de nuværende Ringsagers og Flisagers Sogne; Svaðabú indbefattede igjen Velong, det meste af det nuværende Hovedsogn, og Veldrar (Veldre), Annexsognet i Øst; imidlertid synes den sydligste Deel af Velong ved Soen, ogsaa at have været kaldet Lómherað, medens de Dele af Svaðabú, der omgave den nordøstfra kommende og i Mjøsen faldende Mo-Elv, kaldtes Forberg i Øst for Elven, og Rind i Nordvest for eller paa høire Side af Elven. Til Svaðabú i vidtløftig Forstand maa vel ogsaa Brjotheimr (Brottums Sogn imellem Ringsager Hovedsogn og Lillehammer Sogn) været regnet, det dannede saaledes den nordligste Deel af Fylket paa Østsiden af Mjøsen. b) Nes, det nuværende Nes Præstegjeld, søndenfor Svaðabú, mellem begge Arme af Mjøsen, hertil hørte ogsaa Eyin helga (Helgeøen). c) Egnene vestenfor Mjøsen, d. e. Birið længst i Nord, omkring den nu saakaldte Vismund-Elv, Snartheimsdalr (Snertingsdalen), med Stufnardalr, og Redalr eller Mansheimsherað (nu Redalen), paa begge Sider af den nu saakaldte Stokke-Elv, hiin øverst eller længst i Vest, denne nederst ved Mjøsen; Vardalr (Vardal) og Hunnardalr (Hunns Sogn) hiin øverst, denne nærmest Mjøsen i et med de ovennævte ligeløbende Dalføre. d) Riðabú (det nuværende Vangs Præstegjeld, paa Østsiden af Mjøsen, ved Hammerfjorden; dets vestligste Deel kaldtes Fúrnes. e) Skaun, det nuværende Stange Præstegjeld, paa Østsiden af Mjøsen søndenfor Riðabú, dens sydlige, mere skovopfyldte Deel, fra Sotenodden, kaldtes ofte Skógabygð, og Skovstrækningen langs Kysten kaldtes Mjörsskógr (Morskogen). f) Austbú, den sydøstligste Deel af Fylket, ogsaa kaldet Rumudalr (nu Romedal). g) Fauskar, den nordøstligste Deel, der grændsede til Álfrheimsherað, var omtrent det nuværende Lautens Præstegjeld. Desforuden deeltes hvert enkelt

Hered i Fjerdinger f. Ex. Skapalsfjörðungr i Svaðabú, Steinrofsfjörðungr i Nes, Áls-, Musa-, Hofs- og Bergs-fjórðungar i Faustar o. fl.

Ikke sjelden nævnes i vor ældre Historie Steder, beliggende i Heinafylke. Allerede i den mythiske Tid nævnes den bekjendte Konge Rolf, der boede paa Berg i Svaðabú, og i senere Fortællinger udgaves for en Svoger af Nor og Gor; han kaldes en Søn af Jøtnen Svade, efter hvilken rimeligviis ogsaa Svaðabú har sit Navn. Helge-Øen i Mjøsen, Eyin helga eller Eyin mikla, nævnes allerede paa Halfdan Svartes Tid; rimeligviis har den været helliget Guderne og været Sædet for et Fylkestempel; om Tilværelsen af et Hof vidner idetmindste Navnet paa Øens største Gaard Hovin, fordum Hofvin. Ved By (Bœr) paa Stranden i Nes, og Kvam (Hvammr) noget ovenfor Nes Kirke, skulle efter Sagnet Kong Øysteins tvende Slag med Halfdan Svarte have staaet. Til Skaun paa Hedemarken flygtede Dronning Astrid, K. Tryggve Olafssøns Enke, fra Ofrustaðir i Aaret 970, blev vel modtagen af Thorstein paa Gaarden Viðar (Dat. Viðum), nu Vie, eller Nord-Vie, og skjulte sig for sine Efterstræbere paa nogle sivbevoxte Holmer i Agersvigen; fra Skaun rejste hun rimeligviis over Skógabygð til Sandr (Sand) i Odalen og videre over Eidaskog til Sverige. Paa Ringunes (Ringenes) i Skaun ved Mjøsen boede Ketil Kalf, Kong Olaf den Helliges Svoger og ivrige Tilhænger, der hjalp Olaf til overrumple de fem oplandske Konger ved deres Møde paa Hringisakr (Ringsager), hvor allerede under Harald Haarfagre et lignende Overfald havde fundet Sted paa K. Øysteins Sønner Høgne og Frode. Ogsaa senere omtales Hringisakr et Par Gange. Askr (Ask) i Nes var rimeligviis den Gaard, paa hvilken Ingemar af Ask, en mægtig Lendermand paa Sigurd Jorsalafarers og Magnus Blindes Tid, boede. Sástaðir (Saastad) i Skaun eller Stange var ligeledes et Herresæde, hvor Lendermand Hallvard, en af K. Magnus Erlingssøns Tilhængere boede; her blev og Hallvard med flere Lendermænd og en Mængde Bønder overrumplet ved et Kirkemesse-Gilde 1177 af Birkebenerne. Paa Haugr (Haug) i Skaun boede i Haakon Haakonssøns Tid Oplandenes Lagmand Saxe; i de senere Krige med Ribbungerne nævnes Stangir (Stange), Hvervin (Hverven), Óttastaðir (Ottestad), alle i Skaun, her laa ogsaa Linustaðir (Linestad), hvor K. Magnus Sigurdssøns Tilhænger Lodin Sauprud boede. Paa Reyr (nu Rør) i Svaðabú eller Ringsagers Preste-

gjeld boede Jarlen Sigurd Haavardssøn, K. Haakon Sigurdssøn (Herdebreds) ivrige Tilhænger; ikke langt fra, paa Skógr (Skog) i Brjotheimr (Brottum) boede hans Frænde Markus, der opfostrede Kronprætendenten Sigurd, som efter ham kaldtes Markusfostre. Húsabýr (Huseby) i Skaun var Kongsgaard, her lod K. Haakon Haakonssøn opføre en Gildesal. Forresten vrimlede det paa Hedemarken af store Herresæder, som Aulfvin (Ulven), Skapall (Skapal), Samsalr (Samsal), Skriðishóll (Skridshol), Tjarnir (Tjerne), alle i Svaðabú; Greipsheimr eller Greipsyn (Greffen), i Nes, Akr, Dísin i Riðabú. I Middelpunktet af det hele Fylke i Riðabú paa Spidsen mellem Hammerfjorden og Agervigen, laa Kjøbstaden Hamarr eller Hamarkaupangr med Bisköpsæde og Kathedralkirke, see ovenfor, § 24. Ligeledes er den saakaldte Mjarsar kastali, (Kastellet paa Holmen i Mjøsen ikke langt fra Ringsager) forhen omtalt, see § 27.

Heinafylke bestod af to Syssler, den nordlige, det indbefattede Svaðabú, Nes og Districterne hiinsides Mjøsen, og den sydlige, der indbefattede Riðabú, Skaun, Austbú og Fauskar.

Det sterkt befolkede Fylke havde før Reformationen en Mængde Kirker, langt flere end nu. De vare: Brjotheims k. (Brotums K.), Hringisakrs k. (Ringsagers K.), Bergs k. (Berg), k. á Reyri (Rør), Stangs k. (Stang), Skríðishóls k. (Skridshol), Geilastaða k. (Gjølstad), Fylkisakrs k. á Veldrum (Veldre K.), de 7 sidste i Svadabu; Bíriðs k. (Birid K.), k. á Snartheimsdal (Snertningsdalens K.), Brástaða k. (Braastad), Hunnar k. (Hunns K.), Vardals k. de fire sidste paa Vestsiden af Mjøsen; Baldishóla k. (Baldishols K.), Bergs k., Steinrofs k. (Sterud), Nes k. (Nes K.), de fire sidste i det nuværende Nes Præstegjeld; Deigalheims k. á Furnesi (Furnes K.), Hofvinar k. á Furnesi (Hovin), Nashaugs k. (Nashaug), Varðheims k. (Valeim), Áss k. (Aas), Hamlustaða k. Kross kirkja, og Skattheims k. (Skateim), alle i Riðabú, Lautinar k. (Laten K.), Rokhaugs k. (? Roko), begge paa Fauskar; Ottastaða k. (Ottestad K.), Stanga k. (Stange K.), Línastaða k. (Linestad), Nytjuls k. (Nysle), Sástaða k. (Saastad), Húsabœjar k. (Huseby), Vikr k. (Vig) alle i Skaun, Rumudals k. (Romedal K.), Tomta k. (Tomte K.), Hofs k. (Hof) alle i Rumudalr.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: I Brjotheimr: Mikjalsáss (Mikelaas), Dolin (Dæli), Freangr (Freng). I Svaðabú: Hákonaráss (Haakenaas), Ulfvin (Ulven) i Velong, Njús eller Nýjuhús (Nyhus) sammesteds, Skapall (Skapel) sammesteds, Fjælastaðir (Fjælstad) i Rind, Lundr

(Lund) i Rind, Móar i Rind, År vativ Ám (Am), Geilastaðir (Gjølstad), Skýgjaberg (Skyberg), Forsheimr (Fosheim), Bagnsberg (Bagnsberg), Stafr (Staf), Hofkin (Hovin), Vík (Vig), Meðalheimr (Meleim) paa Veldrar. Fylkishaugr eller Fylkisakr (Flisager) sammesteds, Austbýr (Østby) sammesteds, Djúpidalr (Dybedal) i Redal, Meðalheimr (Meleim) i Vardal, Skerfheimr (Skjerveim) sammesteds, Bœr (By) sammesteds, Fylingastaðir (Fylingstad) sammesteds, Mjólastaðir (Mjolstad) sammesteds, Grýtar (Gryte) sammesteds, Mústaðir (Mustad) sammesteds, Haugr (Haug) sammesteds, Þyrkin (Tyrke) i Hunn, Höskuldarhús á Bíriði (Hoskelhuus), Meðalheimr (Meleim) sammesteds, Hof (Hof), formodentlig i Oldtiden et Tempel sammesteds, Skúmsruð sammesteds, Reyni (Røne) sammesteds. I Nes: Hofvin paa Eyin helga, Moldastaðir (Molbestad), Ullinshof (et Odinstempel? nu Prestegaarden), Baldastaðir (Baldstad), Höll (Hol), Forsheimr (Foseim), Kaglheimr (Kauleim), Hávarðsrud (Haaversrud), Goðakr (Gudager), Gestvangr (Gjestvang), Fagrahlið (Foglid), Kísi (Kise), Garðáss (Garaas), Dólin (Dæli). I Riðabú: Suðrheimr (Søreim), Höfði (Hovde), Haustbjörg (Høstbjør), Skjöldungaberg (Skillingberg), Gerðlá (Gjerlang), Deigalheimr (Diglum), Duflá (Doblau), Dálin (Dæli), Hof (Hof, fordum Tempel), Grindarakr (Grindager), Garðáss (Gaadaas), Káraþorp (Kaartorp), Freyjuberg (Freberg), alle disse paa Fúrnes; Þumlastaðir (Tommelstad), Hellisstaðir (Hellstad), Viðin (Vie), Varðheimr (Valeim), Dúfusetr (Duffet), Skrástaðir (Skraastad), Kjóss, Skrámustaðir (Skramstad), Geilar (Gile), Timbrhóll (Tommerhol). Paa Fauskar: Gerðlá (Gjerlaug), Hofvin, Njarðarhof (Norderhov, rimeligviis fordum et Njordstempel), Þórshof (Thorshov, rimeligviis fordum Thorstempel), Hornborustaðir (Hornerstad), Sköðvin (Skogen). I Skaun: Gautastaðir (Gaustad), Viðir (Vie), Hofvin (Hovin), Elgjartún (Eltun), Húsabýr (Huseby), Geillund (Gillund), Vin (Ven), Reyni (Røne). I Rumudalr: Reyni (Røne), Gautastaðir (Gaustad), Fjaðrustaðir (Fjædstad), Ýriksstaðir (Irstad), Meðalbýr (Melby), Auðigsstaðir (Austad), Brýnin (Bryni), Brettihvalr (Bretvold), Eyvindarrud (Evindrud), Haraldsstaðir (Harildsstad).

56. Hadafylke laa lige i Vest for Heinafylke, men ikke som dette, alene ved Mjøsen. Det indbef. foruden Egnen ved Mjøsen, kaldet Þóln (Toten), ogsaa de frugtbare og velbeboede Egne om Rönd (Randsfjorden), eller Land i N. og Haðaland i S., om Tyrvi (Tyrifjorden), om den øvre Deel af Dröfn, om Sigdalselven, om den nedre Deel af Krœðir og den fra denne Indsø kommende Elv, alt tilsammen kaldet Hringariki. Fylket grændsede saaledes mod Nord til Valdres og Gudbrandsdalen, mod Øst til Heinafylke og Raumafylke, mod S. til Raumafylke, Osloheret og Vestfold, og mod Vest til Numedal, Haddingjadal og Valdres. Det havde sit Navn af Haðar, saa kaldtes Beboerne af Hadeland. Forresten inddeeltes Hovedlandskaberne eller Herederne i mange mindre Strøg eller Bygdelag med

forskjellige Navne. Saaledes kaldtes den nordligste Deel af Land, omkring Elven Dokka, Þorp (Torpen), Strøget nærmest Sammenløbet af Etna og Dokka kaldtes Sinnin (Sinden), derpaa fulgte det egentlige Land, og sydligst var Frýáll eller Hofs Sogn. Haðaland bestod af Brandabú (Brandbo eller Nes Sogn), længst i Nord, det egentlige Grön (Gran), mellem Rønd og Søen Jaðarr (Jaren), Áll (Aalen), østenfor denne og opad Vigg-Elven, den øverste Deel kaldtes Haudalr; Jafnakr (Jevnager), sydligst ved Rönd, og Lunnar (Lynder) med Uppdalr i Syd-Ost, nærmest Raumarike. Þótn bestod af Þótnsvik eller Bálka (Balke) Sogn; den sydøstligste Deel; Lein eller Leinabygð (omkring Leins-Elven) tilligemed de nordenfor liggende Kyststrækninger, dette var den fornemste Deel eller det egentlige Þótn; Áss eller Ásbygð (Aas) i Vest for sidstnævnte, Kollabú (Kolbo) i Syd, langsmed Elven, og endelig den mere afsidesliggende Einabygð ved Einavatn (Einavandet), længst i S. V., nærmest Land og Brandabú. Hringariki inddeeltes i det egentlige Hringariki i N. og O., og Móðheimr i S. og V. Det egentlige Hringariki bestod af Hreysi (nu Røsebygden) eller Halvøen mellem Sælebunden og Tyrifjord; Strönd eller Týriströnd, den nuværende Tyristrand fra Henoaelven langs Fjorden og videre nordefter paa Vestsiden af Elven indtil forbi Hønefossen; Valabú(?) eller det egentlige Norderhou Sogn; Vangsbygð eller Haugs Sogn; det nordligste Strøg af dette, ved Foden af Bjergene mellem Aadalselven og Rands-Elven, kaldtes Ullaráll; Árdalr, nu Aadalen, Dalen langs Hovedelven (Begna) ligefra Grændsen mod Hedal i Valdres, forbi Spirilen og sydefter indtil Nærheden af Hønefossen; Sóknardalr, eller Dalen i Vest paa begge Sider af Sognedalselven til Skovstrækningerne, der dannede Grændsen mod Krœðisherað. Móðheimr indbefattede Heggini, eller Modums Hovedsogn, paa Sydsiden af Tyrifjorden, ved dennes sydvestlige Deel, og paa begge Sider af Dröfn, indtil det Sted, hvor Eikjar (Eger) paa Vestfold begyndte; Snarheimr (Snareim) paa begge Sider af Snareims- eller Hallingdals-Elven; Krœðisherað (Krødsheredt) paa begge Sider af den øvre Deel af Snareims-Elven og Krødrens nedre Deel indtil Begyndelsen af Haddingjadalr; Sigdalr, paa begge Sider af Sigdalselven og Snareim, og endelig Eggjardalir (Eggedal) ved den øvre Deel af det nysnævnte Vasdrag. Disse Smaadale, Snarheimr, Krœðisherað, Sigdalr og Eggjardalir, kaldtes med et fælles Navn Þverdalir.

Hovedvasdraget i Fylket var det, der samler sig i Týri (Tyrifjorden) og Dröfn, nemlig a) Rönd, bestaaende af Elven og Søen (Randselv og Randsfjord), hvilken sidste igjen dannes ved de to Elve, Etna, der kommer fra Valdres, og Dokka, der kommer fra Gudbrandsdalen; b) Begna, eller slethen Á, der kommer fra Bagn i Valdres, og i Árdalr danne Spirill, forener sig med Rönd paa Hringariki og falder i Týri; c) Sókn, der gjennemløber Sóknardalr og falder i Týri; dernæst Snarums-Elven og Simoa, hvis ældre Navne ikke kjendes. Elvene i Þótn vare den fra Einavatn kommende Hunnará, og Leina (Lenselven). I den sydøstligste Deel af Hadaland udsprang Nitja (Nitedalselven), der forøvrigt tilhørte Raumarike. Af Indsøer vare foruden Mjörs, Einavatn, Rönd, Spirill, Týri og Krœðir ogsaa en Mængde andre, hvis ældre Navne ikke kjendes. I Týri laae Øerne Bygðey (Stor-Øen) og Fróðung (Frognøen). Den sydøstligste Deel af Týri (Holsfjorden) tilhørte Hliðir paa Vestfold.

Hadafylke nævnes ikke saa sjelden i vore ældre Kongesagaer. Allerede paa Halfdan Svartes Tid nævnes Þengilstaðir (nu Thingelstad paa Hadeland og Rykinsvik (den til Gaarden Røken i Brandebu indgaaende Vig af Randsfjorden, hvor han druknede 861). Af hans Legeme blev en Deel begravet paa Þengilstaðir, hans Hoved paa Steinn (Steen) paa Ringerike. Paa Klaufastaðir (Kløvstad) i Thingelstad Sogn skal Harald Haarfagres Søn Ragnvald Rettilbeine have boet og være bleven indebrændt af sin Broder Erik Blodøxe. Uvist er det derimod, hvor den saakaldte Hake Hada-Berserk boede paa Halfdan Svartes Tid, og det kan ikke, som Sagnet vil, — formodentlig blot paa Grund af Navnligheden — have været paa Haakenstad i Lunder, da denne Gaard ligger altfor langt fra Vandet. Snarere synes Hakes Gaard at have ligget paa Thoten, der, som oven viist, hørte til Hadafylke; det heder nemlig at Kong Halfdan, da han lod Haarek Gand bortføre Ragnhild fra Hake, opholdt sig paa Hedemarken, og befalede Haarek at drage over Vandet til Hakes Gaard, og at Hake siden, da Haarek drog tilbage efter heldigt forrettet Sag, fulgte efter ham ligetil Vandet, hvor han dræbte sig selv, medens Kongen stod paa den anden Side og saa Toget allerede i lang Afstand komme over Isen. Størstedelen af Thoten, Einabygden og Land skal ved Harald Haarfagres Thronbestigelses Tider have tilhørt den mægtige Ragna Adilsdatter. Hlunnar (Lunder) paa Hadeland, saavelsom Greftagref (ikke Grattagref) omtrent midt imellem Hlunnar og Jafnakr, nævnes i Haakon Haakons-

søn og Hertug Skules Historie (H. H. S. C. 75, 12). Naar Sagnet fortæller, at den saakaldte Kjølvej fra Brandabu i Hadeland til Einavandet har faaet sit Navn, fordi K. Sverrer her virkelig lod drage Skibe over fra Randsfjorden til Mjøsen (Sv. S. C. 16), saa er dette en Misforstaaelse, thi Kjölr i Ord Kjölvegr betegner her ingen Skibskjøl, men Højdestrækningen mellem Randsfjorden og Einavandet.

Thoten nævnes ofte som Landskab, men de der forekommende Gaarde sjelden eller aldrig, uagtet det var en velbefolket og anseet Bygd, hvor endnu Norges prægtigste Oltidsminde findes, den store Alfstad-Steen, med tvende i Alder meget forskjellige Runeindskrifter, hvoraf man synes at kunne slutte, at Stenen engang i Tiden maa have været paa Ringerige. Paa Alfstad stod senere en Kirke og et Hospital, see Side 56. Ringerige med tilliggende Hereder hører til Norges klassiske Egne. Her boede allerede i den fjerne Hedenold den af Frithjofs Saga bekjendte K. Ring, hvis Bolig i Sagaen kaldes Streituland, og som skal være den samme, der siden kaldtes Helgaland, nu Helland i Hole Sogn; imidlertid synes dog heller ikke Navnet Streituland at være forglemt, da Gaarden endnu i det 17de Aarhundrede kaldtes Stretuland. Bœnekjunes, det nuværende Bønsnes, yderst i Hreysi eller Røsebygden, skal have været den Gaard, hvor Sigurd Syr boede; ikke langt derfra laa Lein, nu Lene, efter hvilken denne Strand kaldes Lenestranden; her bleve Ribbungerne i 1222 slagne af Birkebenerne. Ligeudfor Lein og Bœnekjunes laa Øen Fróðung, nu Frogn-Øen, hvor Sigurd Ribbung siden satte sig fast. Den østenfor liggende „Stor-Øen" kaldtes Bygðey. Ikke langt fra Storelvens Udløb i Tyrifjorden laa Gumanes, nu Gomnes, hvor Baglerhøvdingen Benedikt boede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Steinn, nu Steen, længer i Øst, er forhen omtalt. Gaarden Þornberg (nu Thanberg ved Norderhou), var i den senere Middelalder den mægtige thornbergske Families Hovedsæde; den sidste Besidder var Jarlen Alf Erlingssøn, der efter denne Gaard kaldte sig i latinske og franske Breve de Montespine. Gjennem Sóknardalr (Sognedal) toge de i Slutningen af K. Sverrers Historie bekjendte Ribbalder sin Vej fra Haddingjadal, og videre gjennem Modheim, Eikjar og Numedal til Thelemarken. Sognedalen tilligemed Aadalen, der forene sig paa flade Bygd i Ringerige, kaldtes undertiden slethen Dalir (H. H. S. C. 123). Fra Sótrangr (nu Sætrang i sydlige Deel af Haugs

Sogn) sendte Sigurd Ribbung i 1225 Speidere til Hadeland, hvor K. Haakon opholdt sig paa Grestagref, men disse Speidere bleve dræbte ved Kirken paa Jafnakr. Derfra drog Kongen siden ned til Ringerige og over Móðheimr (Modum) til Vestfold og Tunsberg.

I disse Egne ere mange Gaarde, hvis Navne endnu minde om at der paa denne Stode ældgamle, anseede Templer. De fornemste, maaskee Tredings-Templer for hele Fylket, vare rimeligviis Hof paa Þótn, Hof paa Hadeland enten i Aalen østenfor Gran eller ved Randsfjorden, nærved Klaufastaðir, maaskee allersnarest paa samme Sted, hvor Grans Kirker siden ere opførte; paa Ringerige rimeligviis Njarðarhof (Norderhou), hvilket dog nærmest var indviet til Njørd. Noget nordligere, hiinsides Elven, er dog ogsaa et slet og ret Hof, og sydligere i Hole Sogn, et Freyshof (Frøshou). I Land, i Frýáll, var ligeledes et Hof hvor nu Hofs Kirke ligger.

Hvert af Fylkets Hoveddele (Þótn, Land, Haðaland, Hringaríki), synes at have udgjort en Syssel for sig selv. Naar hele Fylket findes at være inddeelt i den øvre og nedre Part, regnes rimeligviis til hiin Thoten og Land, til denne Hadeland og Ringerige. Fylket var forresten, som det synes, inddeelt i Thredinger.

Af Kirker fandtes her før Reformationen følgende: paa Þótn: Bálka k. (Balke K.), Hóeims k. (Hom), Fjalls k. (Fjeld), Hofs k. (Østre Thotens Kirke), Álfastaða k. (Alfstad) med førnævnte Hospitium, Áss k. (Vestre Thotens K.), Dysta k. (Dyster), Moldastaða k. (Moldstad), Kollabúa k. (Kollebo K.). Paa Land: Fynnini k. á Norðrþorpi (Finden), Varðhöfða k. (Volhovd), Ullinsakrs k. (Ullensager) á Vestþorpi, Hauna k. á Sinnini (Nordsindens K.), Garða k. á Sinnini (Østsindens K.), Flugubergs k. (Flubergs K.), Hofs k. i Frýáli (Hofs K). Paa Hadeland: Kjósar k. (Kjos) i Brandabúi, Ness k. i Brandabú (Nes K.), Bildinni k. (Bilden K.), Kapellan á Dvergsteini (Dvergsteen), Þengilstaða k. (Thingelstad K.), Grindarakrs k. (Grindager K.), Hörginni k. i Áli (Horgen), Bjarga k. i Áli (Bjerge), Nikolásskirkja á Grön (Grans Hovedkirke), Maríukirkja á Grön (Grans forrige Hovedkirke), Hlunna k. (Lunder K.), Hoflands k. (Hofland); Aulini k. (Auli), Jafnakrs k. (Jevnager K.). Paa Ringerige, Modum, Sigdal m. m.: Nes k. i Árdal (Nes), Haugs k. i Vangsbygð (Haug K.), ogsaa kaldet Vangs k., Njarðarhofs k. (Norderhou K.), k. á Steini (Steen), Hóla k. (Hole K.), k. á Bœnikjunes (Bønsnes K.), Heggini k. á Móðheimi (Modums Hovedkirke), Nyjakirkja á Móðheimi (Nykirke), Snarheims k. (Snarums

K.), Hólmheims k. í Sigdal (Sigdals K.) k. á Hörgasetri (Horgesæter), sammesteds; Vatnáss k. (Vatnaas K.) sammesteds, Hoflands k. i Eggjardölum (Eggedals K.), Ólbergs k. i Krœðisheraði (Krødsherreds K.). Af disse var Grans Hovedkirke et Provstesæde, hvortil sædvanligviis en Canonicus fra Hammer Domkapitel udnævntes. Tredingskirker synes Hofs, Grans og Norderhous Kirker at have været.

Af Gaarde kunne forresten mærkes. Paa Þótn: Hóll í Bálka s. (Hol), Fjarðkinnstaðir (Fjørkinstad), Herfiland (Hørland), Skrámustaðir (Skramstad), Helgastaðir (Helgestad), Dýrini (Dyren), Hattarbœli (Hattebøl), Roenogarruð (Rønnerud eller Fagerlid), Geila (Gile), Kisa (Kise), Kjalasetr (Kjølset), Grön á Lein (Gran), Kofrastaðir (Kobberstad), Morkastaðir, Apaldarvöllr (Abelsvold), Fors (Fos), Grjótsetr (Grotset), Grjótberg (Grøtberg), Sótastaðir (Sotstad), Hamarsstaðir (Hamerstad), Elgjartún (Eltun), Grjóthaugr (Grøthaug), Vestrheimr (Vestreim), Álmr (Alm), Norheimr (Narum), Hreysi (Røse), Fjælastaðir (Fjelstad), Hóll (Hol), Bjarka (Bjerke), Garðleysa (Gaardløs), Sífisyn (Sivesin). I Land: Garðar á Þorpi (Gaarder), Freysakr (Frøsager) á Þorp), Kinn (Kind), Haunar (Hanner), Gjúfa, Brónar (Broner), Flatin (Fladen), Þumlar (Thomle), Granheimr (Granum), Víkr (Viger), Orðnes (Odnes), Hólmröst (Halmrast), Askvíkr í Frýáli (Askvig), Longsdalr (Lomsdalen). Paa Hadeland: í Brandabú: Gullaruð (Gullerud), Eið, udenfor hvilket de Holmer ligge, hvor man antager at K. Olaf Tryggvesøn er fød 969; Haugr (Haug), Bleikini (Blegen), Rár (Raa), Rykinn (Røgen), Álmr (Alm), Heggini (Heggen), Dolini (Dæli). I Thingelstad-Egnen: Álmr (Alm), Hof, Askheimr (Askim), Grindarakr (Grindager), Hildin (Hilden). I Áll: Lundar (Lunder), Framstaðir (Fremstad), Leðrit (Læren), Geislaberg (Gisleberg), Hof, Dunnar (Dynna), Hvalabýr (Hvaleby), Leikvin (Løken), Gullyn (Gulden). I Gransbygden: Helgheimr (Helgem), Helgakr (Helgager), Holt, Eystini (Østen), Hilmini (Helmen), Dallar (Delle), Suðrheimr (Søreim), Bylkini (Bølken). I Hlunna sokn: Uppdalr (Opdal), Flatlár (Flatla), Jarberg, Leikvin (Løken), Bjóralt (Bjøralt), Kyrvin (Kjørven), Sköðini (Skøjen), Bylkini (Bølken), Freyshlíð (Frøsli), Gullyn (Gulden). I Uppdals sokn: Hofland. I Jafnakrs sokn: Veló (Velo), Roðar (Roen), Hagi (Haga), Ruð, Þorbjarnarruð. Paa Ringerike: I Árdalr: Nes (Nes), Gunbjarnarruð (Gunbjørrud), Vikr (Viger), Granheimr (Granum), Bergsund (Bersund). I Sóknardalr: Þrandarbýr (Thrandby), Ketilsbýr (Kitelsby), Bjarka (Bjerke). I Ullaráll: Akr, Almr, Egg (Egge). I Vangsbygð: Ló, Gyðuruð (Gyrud), Högnaruð (Honerud), Geirmalabú (Gjermundbo), Upparuð (Opperud), Sótrangr (Sætrang), Sköðvin (Skøjen), Vestrin (Vesteren), Hof (Hof), Hynin (Hønen). I Njarðarhofs s. og Valbóndafjórðungr: Breiðini (Brejen), Þveit (Tveten), Uppheimr (Oppen), Gagnheimr (Gagnum), Sjávarvöllr (Sjørvold), Vegarsteinn (Vejsteen), Geila (Gjelaug). I Steins og Hóla Sogne: Mór (Mo), Bjarnastaðir (Bjørnestad), Horheimr (Hurum), Lóðr (Lore), Suðrheimr (Søreim), Geislavöllr (Gislevold), Fitjar (Fek-

jar), Byrgin (Borgen), Leikvin (Løken), Ullarini (Ulleren), Sjávarhóll (Sjørhol), Hundingsstaðir (Hundstad), Staðheimr (Stabeim), Afrey (Averøen), Ryttarakr (Rytterager), Sólheimr á Týriströnð (Solum). Paa Móðheimr og Snarheimr: Askheimr (Askim), Glitrar (Glitre), Meðalheimr (Meleim), Gilheimr (Gjellum), Jaðarr (Jar), Kjólastaðir (Kjolstad), Víkr (Viger), Hofland (Hofland), Dísini (Disen), Roðini (Raaen), Skjaldbreið (Skjelbred), Djúpvík (Døvig) med et rigt Laxefiske. I Sigdalr, Eggjardalir og Krœðisherað: Sólheimr (Soleim), Haffarir (Hoffar), Jaðarr (Jar), Sleðvík (Slevigen), Hringunes (Ringenes), Yrpini (Yrpen).

57. Raumafylke, der ogsaa undertiden slethen kaldtes Raumariki, indbefattede foruden det egentlige Landskab af dette Navn (det nuværende Romerige) ogsaa Ódalr (Odalen) og Sóleyjar (Soløer), eller Hoveddalen om Glommen med Sidedale lige til Begyndelsen af Álfrheimsherað i Østerdalen. Det var et af Norges talrigst bebyggede Fylker, der nævnes i Historien fra de ældste Tider af. Sóleyjar og Ódalr adskiltes ved lave Fjeldstrækninger fra Vermeland i Øst. Den største af disse var Eiðaskógr, over hvilken i ældre Tider, ligesom nu, den fornemste Communication med Sverige gik, langs Vrangselvens Vasdrag; her var Magnórar den sidste norske Gaard i Eiðaskógs Sogn, og Mórastir den første svenske i Eiða Sogn i Sverige; den egentlige Grændse dannede Vöxubrú (Broen over Voxen). Det egentlige Raumariki bestod af de store Sletter omkring Glommen, her kaldet Raumelf, Varma (Vormen), Leira (Leerelven) og Nitja (Nit-Elven) tilligemed de derfra opgaaende Dale og omkring den sydlige Deel af Mjøsen. Det adskiltes ved Fjeld- og Skovstrækninger fra Hadafylke i Nord og Vest, fra Heinafylke i Nordøst; fra Oslóarherað i Sydvest adskiltes det ved Gjöllurás eller Gellirás (Gjelleraasen), med Borgarsýsla stødte det sammen omkring Lýsir (Lyseren), Eyjavatn (Øjeren), og Ygðir (? Ygderen), hvor Natur-Grændser ikke fandtes.

Fylket inddeeltes i mange Hereder og Bygder. I den Tid, da Benævnelsen Álfheimar endnu herskede, maa rimeligviis alt hvad der af Raumariki laa østenfor Glommen, være regnet til hiint Landskab, hvis man ikke — hvad der maaskee er det rimeligste — skulde antage, at her ved Betegnelsen „mellem Gautelv og Raumelv" kun forstodes Egnen langs Kysten mellem disse Flodes Udløb, (See mere herom § 60, 63, 64). Det nordligste Landskab var Sóleyjar (nu Soløer), hos Saxo kaldet insulæ solis. Benævnelsen er rimeligviis opstaaet af de mange virkelige eller tilsyneladende Øer, som afskæres ved de Arme og Bagevjer, Glommen afgiver, saaat Landet deromkring er

en Art af Marskland. Af afsides Bygder fandtes faa, den eneste, der oftere nævnes, er Geisáss (Gjesaasen) omkring Geissjór (Gjessø) i Vála Sogn. Til Ódalr hørte den afsidesliggende Bygd om Storsøen i Nord, og Dalen ved Vrangselven tilligemed andre Smaadale i Syd, den norske Deel af Eiðaskógr. Den nordligste Deel af det egentlige Raumariki var Fegring, nu Fejringen, paa Vestsiden af Mjörs, nærmest Þótn. Søndenfor Fegring, mellem Varma i Øst og Urðardals- eller Hurðardalsvatn (Hurdalsvandet) i Vest, samt noget søndenfor Andelven, laae Eið, (nu Eidsvold Sogns vestlige Deel), ogsaa kaldtet Austþorp. Strækningen østenfor Varma, mellem denne og Fjeldene, kaldtes Duráll, indtil Eidsvolds Sogns sydligste Grændse; her begyndte den saakaldte Vörmudalr, ogsaa kaldet Starahvarf (nu Starhvaren), indbef. det nuværende Fenstad Sogn. Længere sydefter, paa Vestsiden af Vormen og Glommen indtil Ronaasfossen, kaldtes Strækningen Rofdalr; paa Østsiden mellem Vormen og Glommen indtil deres Sammenstød, var det egentlige Nes; Strækningen østen- eller sydøstenfor Glommen indtil henimod Ronaasfossen bestod af to Dele, Runninibingr, Grenden omkring Gaarden Runnini (Runden) og det derfra mod Syd opgaaende Dalstrøg i Nord, og Aulinibingr, om og op fra Gaarden Aulini (Auli) i Syd. Vestenfor Fegring og Eið var Urðardalr eller Hurðardalr med Hurðadalsvatn (Hurdalsvandet); søndenfor denne, omkring den øvre Deel af Leira, laae Vestþorp (Nannestad og Bjerke Sogne). Det midterste flade Strøg mellem Leira i Vest, Vörmudalr, Rofdalr og Glommen i Øst, indtil begge Elves Udløb i Eyjavatn, bestod af Jasheimr eller Jesheimr, det nuværende Hovinds Sogn, længst i Nord (dets nordøstlige Sandsletter kaldtes Skagumór, den vestlige Móarnir); Kisi, den nordøstlige Deel af det nuværende Ullensagers Sogn; Vesong, den sydvestlige Deel deraf; Skaun, det nuværende Sørums Sogn, deelt ved Raumá (Rømua) i østre og vestre Skaun; Gauteið (nu Frogners Sogn) i Vest; det synes dog ogsaa at have indbefattet den vestlige Bred af Leira; endelig Akrar, den allersydligste, ofte oversvømmede Spids mellem Leerelven og Glommen. Strøget langsmed Leira paa Vestsiden, søndenfor Vestþorp, indbefattede især Hlæheimr eller Læheimr (ogsaa kortere Læmr) indtil Hexeberg og Digvold, deelt i Norðlæmr (Holter Sogn) og Sunnlæmr (Gjerdrums og Heni Sogne), fremdeles den lille vestlige Deel af Gauteið (Frogners Sogn), og Gjölleið ɔ: den vestfor Leira liggende Deel af Skedsmo Sogn. Den nærmeste Hoveddal vestenfor var Dalen omkring Nitja (Nit-Elven), der

kom fra den sydøstlige Deel af Hadeland, og gjennemløb først Hakadalr (Hakedalen), dernæst Nitjudalr (Nitdalen), og endelig det nysnævnte Gjöleið, hvor den faldt ud i Eyjavatn. En fortløbende Højdestrækning adskilte denne Dal fra Margrétardalr (Maridalen) og Oslóarherað; Strækningens smaleste Deel, mellem Oslóarherað og Gjöleið, var den førnævnte Gjöllur- eller Gellir-áss. Dalstrøget østenfor denne og opad mod Syd kaldtes Leirheimsskógr eller Leyrinskógr (Lørenskogen); den smale Bred paa Vestsiden af Leerelven, hvor denne allerede saaatsige udgjør en Deel af Øyeren, kaldtes Rælingr (Rælingen). Strøget langs Glommens østlige Bred fra Ronaasfossen til Øyeren, ligeoverfor Skaun og Akrar, kaldtes Blakir længst i Nord (nu Blaker), dernæst Sandrinn og Fit i Syd, det flade Marskland ved Øyeren, der nu udgjør Fets Sogn; medens Strækningen søndenfor, paa Østsiden af Øyeren, kaldtes Nesit. Sydøstligt fra Blakir strakte sig Aurskógr (Urskog), i et bredt Dalføre; søndenfor dette, omkring et sydefter løbende Vasdrag, var Heylönd (Høland) i mere spredte Bygder; afsides for sig selv i Øst var Seiðskógr eller Setskógr (Sitskogen). Paa Vestsiden af Eyjavatn, omkring Elven Ign (Prestelven, laa Ignardalr (Enebaks Sogn), adskilt ved Skovstrækninger fra Folló i Vest.

Raumafylke inddeeltes i tre Tredinger, Nesþriðjungr, Ullinshofsþriðjungr og Suðrheimsþriðjungr. Den første har rimeligviis indbefattet det nuværende Nes Prestegjeld tilligemed Odalen og Solør; den anden alt det øvrige af nuværende Øvre Romerige, den tredie det nuværende Nedre Romerige. Det bestod af to Syssler, den nordlige og den sydlige.

Allerede i de mythiske Tider spiller det velbefolkede Raumarike en vigtig Rolle i Norges Historie. Over Eidaskog kom Svearne ind, da de toge Halfdan Hvitbein til Konge, derpaa underlagde han sig Solør og Raumarike. Paa Eið (det nuværende Eidsvold) vedtoges under Halfdan Svarte den første Fælleslov for flere Fylker, nemlig den saakaldte Eiðsævis- eller Heiðsævis-, siden Eiðsiva-lög; den kaldtes ogsaa slet og ret Sefslög. Thingstedet var, som man af senere Efterretninger kan see, ved Eidsvold (á Eiðsvöllum); her har der vel i fjerne Oldtid været et lavtliggende Sted lige ved Vandet, som man har kaldet Eiðsævi. Paa Eið opholdt senere K. Olaf den Hellige sig, da han gjorde Toget til Hedemarken mod de fem Underkonger, som han fangede paa Ringsager. Mynni, nu Minne, kaldtes det Sted, hvor Vormen rinder ud af Mjøsen; her var det, hvor Magnus Blinde blev slagen af K. Inges Lendermænd 1137. Ved Kor-

nahólmr i Mjøsen, nu Ekornholmen S. O. for Fejringens Kirke, stod der et Slag mellem Ribbungerne og Birkebenerne i Aaret 1222, og ligeledes senere ved Láka, hvor Birkebenerne bleve slagne af Hertug Skule 1240; en Trefning havde faa Dage i Forvejen fundet Sted gaa Leirnes, det Nes, der dannes ved Sammenløbet af Leer-elven og Rotaaen. I Kampen med Ribbungerne var K. Haakon Haakonssøn ofte paa Romerige, og foretog flere møjsommelige Marscher. I 1225 drog han fra Oslo op til Raumarike, overnattede paa Gaarden Berg i Gjöleið (Berg i Skedsmo) hos Gunnar, Gaardens Ejer, var næste Nat paa Fyri i Rosdal (nu Fyri i Udenes Sogn) og drog derfra over Elven til Nes Kirke, hvorfra han fortsatte Vejen over Vingr og den 12 Mile lange Eiðaskógr til Mórastir (Morast), Eiðar (Eda), Árvik (Arvika) o. s. v. i Vermeland. Paa Tilbagevejen drog han lige vester ind i Borgesyssel, derfra til Leirheimsskógr (Lørenskogen) og tilbage til Oslo. Derfra sendte han nogle af sine Folk opover Raumarike efter Ribbungerne, men da de ej traf dem, droge de vester om Ásuskógr (Asakskogen ved Leer-Elven i Bjerke Sogn nærved Hadelands Grændse), og mødte Kongen i Hakadalr paa hans Vej til Hadeland. Senere ud paa Aaret var Kongen atter paa Raumarike og overnattede atter hos Gunnar paa Berg, og drog derfra til Eið, hvor han ved en Bro (Broen over Andelven ved Eidsvold?) holdt en Opmuntringstale til sine Folk 2den Nov., uden at det dog kom til noget Slag, kun til Underhandlinger. I 1226 lod Kongen drage 33 Skibe fra Oslo over Land til Stafnsbjörg (nu Stalsberg) i Skedsmo ved Leerelven, to lange Mile, derfra rimeligviis gjennem den øvre Deel af Øyeren til Glommen, og endelig, for at undgaa Blaker- eller Ronaas-Fossene, ind i Kinna eller Kjensmo-Elven, og herfra en Miil over Land til Glommen, derfra til Vormen og derfra til Eið, hvorhen han sendte Folk der ved Mynni grebe Ribbungernes Speidere. I 1227 var Haakon paa Raumarike, lod atter Skibe drage fra Oslo til Glommen og holdt Thing med Bønderne paa Eidsvold, hvorfra han drog ned til Heggin i Borgesyssel, for at møde Ribbungerne; Knut Jarl, deres Anfører, lod siden Skibe drage fra Hellisfjörðr eller Iddefjorden gjennem Vasdragene i Marker nordefter til Glommen, rimeligviis gjennem Ygderen og derfra til Øyeren. Ogsaa Kongen lod Skibe drage op i Øyeren, adsplittede nogle Ribbung-Skarer i Skaun (Sørum Sogn), og lod Skibene atter drage over Eidet fra Kinna forbi Ronaasfossen til Aulini i Udenes, siden over det saakaldte

Fundueiδ ved Funda (nu Funden), hvor der atter er en Fos, og opad Glommen til Fala (Fulu) i Strøms Sogn i Odalen. Derfra drog Kongen til Vingr (Vinger), hvor Kirken dengang laa paa den anden Side af Elven, og her leveredes Ribbungerne en Træfning. Kongen lod siden sine Skibe drage ind i Vingersøen, der, som det rigtigt heder, strakte sig lige til Eidaskog, forjog Ribbungerne, og vendte siden om igjen, lod Skibene atter drage over Fundueidet, og drog derpaa opad Vormen til Mjøsen, siden fra Eidsvold til Oslo. Knut Jarl lod derpaa Skibe drage heelt over Eideskog (rimeligviis benyttende Vrangselvens Vasdrag) og overraskede Birkebenerne i Varma ligeved Eidsvold, men blev snart med Letbed fordreven. I Eyjavatn (Øyeren), overgav Knut Jarl sig siden til Kongens Mænd. Den sydligere Deel af Raumarike omtales sjeldnere. Ved Nitjá (Nit-Elven) overvandt K. Olaf den Hellige Raumarikes Bønder i et Slag, og tvang dem til at antage Christendommen 1021. Til Fors Kirke bragtes ved Erik Emunes Overfald paa Oslo den Hellige Halvards Lig, men det kan ikke sees, om det er Fors k. á Læheimi (paa Gaarden Fos i Holter Sogn), eller Fors k. á Blökum (Blaker K.), som dermed menes. Paa Ryδjökull eller Rjoδokull nær ved Suδrheimr i Skaun blev Erling Skakke overfaldt af Hættesvendene 1167. — Flere anseede Mænd havde deres Hovedbyl paa Raumarike, saaledes nævnes den føromtalte Gunnar paa Berg i Skaun, Ørnolf paa Folavellir (nu Folvel i Udenes Sogn), og Lagmanden Aamunde Remba paa Hof, rimeligviis det nuværende Hou ganske nær ved Hovin Kirke, forhen Hofvin (d. e. Hofs Mark, Tempelmarken). Paa Grofa (Grue), nordligst i Udenes Sogn, boede under Haakon Haakonsson Dag, en af hans Høvdinger. Paa Laufiyn (nu Løften) i Jasheimr, boede Harald, en af Ribbungernes Høvdinger. Ullinshof (Ullensager), var i den fjerneste Oldtid rimeligviis et meget anseet Odins-Tempel. Paa Suδrheimr (Sørum) boede i det 14de og 15de Aarhundrede den rige og anseede Jon Martinsøn, og Sønnen Sigurd Jonsøn, Rigsdrotset og Rigsforstander. Det ældgamle Kongesæde paa Soløer er rimeligviis at søge paa Konungshof (nu Kongshou) i Grue (Grofu) Sogn; Navnet viser, at der ogsaa har været et Tempel sammesteds. Paa en Græsningsplads (áivangr) strax vestenfor Eidskogs Kirke skal K. Olaf den Hellige engang have hvilet; til Minde herom stod et Kors, og her opførtes senere (af Biskop Øystein) et Bønnehuus.

Raumafylkes mange Kirker i Middelalderen vare: Vála k. á

Sóleyjum (Vaaler K.), Ásness k. á Sóleyjum (Aasnes K.), Hofs k. á Sóleyjum (Hofs K.), Móa k. á Sóleyjum (Kirkemo), Grofu k. á Sóleyjum (Grue K.), Fyrilunda k. á Sóleyjum (nu Kirkehuus; Kirken selv flyttet til Brandvol paa den modsatte Side af Glommen), Berga k. á Sóleyjum (Berger ved Helgenesſet), Vingrs k. á Sóleyjum (Vingers K.), Eiðaskógs eller Eiðisskógs k. á Sóleyjum (Eidskogens K.), Eyjasetrs k. í Ódal (Øyset), Straums k. í Ódal (Strøms K.), Ingra-Mós k. í Ódal (Mo K.), Sands k. í Ódal (Sands K.), Uppstaða k. í Ódal (Opstad K.), Ullernis k. í Ódal (Ullerens K.), Hennini k. í Runninibing (Hinnen), Ness k. á Raumariki (Store-Nes K.), Fenastaða k. í Vörmudal (Fenstad K.), Dröggunes k. í Runninibing (Drognes), Údylgjaness, ogsaa kaldet Údýjaness, Údýness k. (Udenes K.), Aulini k. í Aulinibing (Auli), Freyhofs k. (Frøhou), omtrent ligeoverfor; Fors k. á Blökum (Blaker K.), Aurs k. (Urskogs K.), Heimnes k. (Hemnes K.), Leykini k. á Heylöndum (Hølands K.), Hofs k. á Fit (Fets K.), alle de nu nævnte hørte til Sóleyja prófastdœmi; Imishaugs k. (Imshaug) á Skaun, Suðrheims k. á Skaun (Sørums K.), Ásakrs, ogsaa kaldet Ingiríðar-Ásakrs k. á Skaun (Asak i Sørum), Rifsheims k. á Skaun (Ressum), Frauna k. á Gauteið (Frougner), Ullinshofs k. á Vesong (Ullensagers K.), Furusetrs k. í Kisa (Furuset i Ullensager), Lunds k. í Kisa (Lund i Ullensager), Holts k. í Kisa (Holt i Ullensager), Þyrnis, Þyrnisakrs eller Turnings k. í Duráli (Tønsager i Eidsvold), Eiðsvalla k. (Eidsvolds K.), Fegringar k. (Fejringens K.), Urðardals eller Hurðardals k. (Hurdals K.), Bjarka k. á Vestþorpi (Bjerke K.), Nannastaða k. á Vestþorpi (Nannestad K.), Kjósar k. á Jasheimi (Kjus i Hovin), Hofvinjar k. á Jasheimi (Hovins K. Geislavalla k. á Jasheimi (Gisſlevold), kap. á Mónum (Moen) sammestedſ, Holta k. í Norðrlæheimi (Holter K.), Fors k. á Norðrlæheimi (Fos i Holter), Heinini k. í Sunnlæheimi (Heni K.), Gjarðarini eller Gjarðarheims k. á Sunnlæheimi (Gjerdrums K.) Hakadals k. (Hakedals K.), Dals k. í Nitjudal (Nitedals K.), Skeiðsmóa k. á Gjöleið (Skedsmo K.), Asakrs eller Guðleifs-Asakrs k. á Gjöleið (Asak i Skedsmo), Byrginar k. á Ökrum (Borgen i Fet), Falla k. á Ökrum (Faller i Fet), Rælings k. (Rælingen), Leirheimsskógs k. (Lørenskogens K.), Ignabakka k. í Ignardal (Enebaks K.), disse hørte til Raumaríkis prófastdœmi.

Af Gaarde i dette Fylke kunne forresten mærkes: Paa Sóleyjar: Berg (Berg i Vaaler), Bjarnarbýr (Bjørneby i Aasnes), Kjölr (Kjølen),

Sáðasetr (Saaset), Kraf (Krav), Glórvík í Geisási (Glorvig), Synstaruð sammestedes (Sønsterud), Baltabœli (Baltebøl), Bjarka (Bjerke i Hof), Kvesetr (Kveset), Bjarknes (Bjertnes), þinghaugr (Prestegaarden), hvor der altsaa har været Thingsted; Hof (Hof), altsaa Tempelsted; Borg (Borg), Hólstaðir (Holstad), Reyni (Røne), Beitanes (Betnes), Tituruð (Titerud), Krakabœli (Kragbøl), Höll (Hol), Surkunes (Sorknes i Grue), Engjar (Enger), Kulublik (Kulblik), Sjávarruð (Sjyrud), Fyglingaruð (Fuglerud), Kvæberg (Hveberg), Breiðini (Breen i Brandvold), Dalir (Daler), Bjarnarstaðir (Bjørnstad), Straumsnes (Strømsnes), Nórr (Nor), Haukáss (Hokaasen), Víkr á Lundási (Viger), Brandvalir (Brandvol), Lýsistaðir (Lystad), Dígranes (Digernes), Hof í Vingr (Prestegaarden i Vinger) altsaa Tempelsted; Langaland (Langeland), Aususbœli (Austbøl), Gumpungaruð (Gumpingerud), Strendingsruð (Strengelsrud), Prámhús (Prambus paa Eidskogen), Grasmór (Grasmo), Matrandir (Matrand), Skýrberg (Skjørberg), Aklangaberg (Aklangberg), Sorpubœli (Sorpebøl), Langifors (Langfos), Skottaruð (Skotterud), Sneðingsbœli (Snesbøl), Skimpingaruð (Skimpungrud), Gunvararruð (Grønnerud i Vinger). I Ódalr: Kvillar (Kviller i Strøm), Kingilsruð (Klengrud), Laufáss (Løvaas), Heranes (Hernes), Jalsnes (Jelsnes), Slástaðir (Slaarstad), Glaumsáss (Glomsaas), Óss (Os), Mór (Mo), Bakhlíð (Bagli i Oystad), Byrgini (Borgen), Kjölstaðir (Kjølstad), Aulini (Auli), Jarpsáss (Jersaas), Hanórar (Hanor i Sands Sogn), Illagóða (Ilgod), Steinn (Steen), Sóllausa (Syloust), Fauskar (Fuster), þrautini (Troften), Sveinbýr (Svenebÿ), Flikkuruð (Flikkerud), Dagfinnsruð (Dagfinsrud), Hæð (Hæ), Brattabœli (Brattebøl), Fjall (Fjeld), Berg, Ingramór (Mo), Steinaruð (Stenerud i Ulleren), Dísini (Disen), Dysturuð (Dysterud). Paa Raumaríki, í Nes: Bjarknes (Bjerten), Herberg (Herberg), Uppakr (Opager), Hundstaðir (Hundstad), dette Strøg kaldtes Skógabergsdrykkja, Dystalönd (Dysteland), Ruðstaðir (Rudstad) i den saakaldte Rottahreppr, Vöðin (Vojen), Ílangr (Ilang), Fuglaruð (Fuglerud), Árnastaðir (Arnestad), Kataruð (Katerud), Vörmunes (Vormnes), þveitarhaugr (Tveterhaug), Gullini (Gulli), Hnebryt (Knebrøt), Dansrud (Dasterud), Funda (Funden), Hennini (Hinden), Folmór (Folmo), Sköðini (Skøjen), Aulini (Auli), Runnini (Runden), Skrægsruð (Skrægsrud), Húnstaðir (Hunstad), Yn (Oien), Sandakrar (Sandager), de 11 sidstnævnte laae i Runninibingr, Fenastaðir (Fenstad), Heinhof (Henou), Finnastaðir (Finstad), Finnaskot (Finskut), Svíndalir (Svindal), Berg, Birkikaupangr (Bjerkomp), (see S. 32); Sköðvin (Skøjen), Grimkelsruð (Gunkelsrud), Laufegg (Løveg), Holtar (Holter), Hróaldsstaðir (Rolbstad), Hofvin (Hovin), Íli (Ile), Byrgini (Borgen), disse laae i Staralivarf og Vörmudalr, Dröggunes (Drognes), Finnholt (Finholt), Aulini (Auli), Tjarnsmór (Kjensmo), Ofreið (Ovren), Fors (Fos), Staðhaugr (Stahaug), Steinsroðsboðungar (Steensboding), de 8 sidstnævnte laa i Aulinibingr, Hofsruð i Freyhofs Sogn. I Durall: Friðlaugssetr (Frilset), Kattaruð (Katterud), Engjar (Enger), Válir (Vaaler), Grofa (Grue), Elfstaðir

(Elstad), Þyrnisakr (Tonsager), Hemlini (Himli), Höll (Hol), Rensini (Rønsen), Habbarðstaðir (Habberstad), Sandar (Sander), Breytastaðir (Brustad), Mildini (Milli), Reykholt (Røgholt), Holtar (Holt), Dur (Dor), Lynnes (Lynes). I det egentlige Eið: Mýrar (Myrer), Setr (Sæter), Dokkini (Dokken), Strönd (Strand), Daulini (Dølen), Trollaruð (Trollerud), Svangaruð (Svangerud), Blakinsruð (Blakisrud). I Fegring: Þorgunnuruð (Thorgunrud), Fagranes (Fagernes), Steppansruð (Stefferud), Rjómaruð (Rømerud), Fleygisvík (Flesvig), Reysi (Røse), Brotshaugr (Brotshaug). I Hurðardalr: Austruð (Østerud), Sandr (Sand), Fagraruð, Gæðengjar (Gjøding). I Vestþorp: Bjarka (Bjerke), Heitakr (Hetaker), Höll (Hol), Jarðberg (Jælberg), Kopparаruð (Kopperud), Þótn (Toftner), Túptar (Tomter), Laufáss (Løvaas), Maurhagi (Morud), Búðaráss (Buraas), Válhaugar (Vaalaug), Daulini (Dølen), Breiðini (Breen), Lögheimr (Lagum), Eykrini (Økern), Klingar (Kringler), Skinheimr (Skjenum), Kaxruð, Heghlíðir (Heglid), Kabbaruð (Kabberud), Ingúlfsruð (Engelsrud), Beislar (Bisler), Ingjaldsstaðir (Engelstad), Válir (Vaaler), Engjar (Enger), Ökustaðir (Ukestad), Ruð (Rud), Skefilsstaðir (Prestegaarden), Kœnastaðir (Kjønstad), Unasruð (Onisrud), Ormsstaðir (Orstad), Bjarknes (Bjertnes). I Norðrhlæheimr: Auðigsstaðir (Austad), Leirberg (Leerberg), Sletheimr (Slatum), Jaðarr (Jar), Birkiegg (Bjerkegg), Unheimr (Onum), Strygstaðir (Trøgstad), Elgjartún (Eltun), Gamalsflot (Gangflot), Eykrini (Økern), Daulini (Dølen), Harðastaðir (Harstad), Laufegg (Løveg), Austbýr (Østby), Æsetr (Ædset), Láguruð (Laaverud), Sundbýr (Sundby), Yrpistaðir (Erpestad), Eik (Ek), Haugaruð, Leykin, Gata, Haugr. I Sunnhlæheimr: Laufastaðir (Løvstad), Rogstaðir (Rogstad), Sandheimr (Sandum), Þórshof (Thorshof, altsaa et Tempel for Thor), Vangr (Vang), Þveit (Tvet), Ólstaðir (Olstad), Suðrheimr (Sørum), Hvalr (Hval), Smiðsstaðir (Smedstad), Flatnar (Flatner), Heinsini (Hønsi), Askr (Ask), Krákuvað (Krokvaal), Forsheimr (Fossum), Geitastígr (Geitsti), Trollsnes (Trolsnes), Ljóðaregg (Løreg), Heinini (Heni), Þorini (Thori), Berg (Berg). I Jasheimr: Þrygstaðir (Trøgstad i Hovin), Langaland, Daulini (Dølen), Geilastaðir (Gjelstad), Haugr (Haug), Bjarka (Bjerke), Togalund (Taugland), Geislavellir (Gislevold), Lauftyn (Løiften), Láka (Laake), Kjóss (Kjos), Björnúlfsstaðir (Bjørningstad), Harðistafr (Hallingstad), Kolbýr (Kolby), Reylar (Røgler), Garðar (Gaarder), Brúardalir (Brudalen), Meðalbýr (Melby), Viljaberg (Vilberg), Helgibólstaðr (Helgebostad), Eldistaðir (Elstad), Tranheimr (Trandum). I Vesong: Þrjugstaðir (Thrygstad), Ullarini (Ulleren), Lýsistaðir (Lysstad), Hólheimr (Holum), Afreksstaðir (Averstad), Þveitar (Thveter), Hildartún (Hilton), Brotnahaugr (Brotnov), Geisladalr (Gisledalen), Skálmaruð (Skjelmerud), Íli (Ile), Hildrin (Hilleren), Baugstaðir (Bogstad), Stangir (Stanger), Haugr (Haug), Hlöðueng (Løding), Leykini (Løken), Flatibýr (Flateby), Uppini (Oppen), Byrgini (Borgen), Lautini (Løiften), Aspar, Lykini (Lykken), Vilhjalmsruð (Villesrud). I Kísi: Saurbýr (Sørby), Napstaðir (Napstad), Ingigerði (Ingjer), Ármóðsstaðir (Ormstad), Vittalr (Vittal), Hróaldsstaðir (Ro-

aldstad), Lundr med Daviðsruð og Áshlíð, Vágastaðir (Vogstad), Ókusetr (Ukeset), Skeiðsmór (Skedsmo), Styfrin (Støvren), Varðheimr (Vaarum), Óðinshof (Onsrud), Hjádalr (Hjøldal), Grinidalr (Grøndal), Jaðarr (Jaren), Vígsteinn, Hagbarðsstaðir (Haberstad), Furusetr, Álfarheimr (Algrim), Fánabekkr (Faanebek), Gýsistaðir (Gysstad). I Hakadalr og Nitjudalr: Mýri (Myre), Kirkjubýr (Kirkeby), Töðin (Tøjen), Bjarnholt (Bjørnholt), Nes, Áss (Aas), Mörk (Mork), Hellaruð (Hellerud), Kirkjuruð (Kirkerud), Árnabýr (Aaneby), Hólmr (Holm), Nesgata (Nesgutu), Ramstaðir (Ramstad), Glymheimr (Glømmen), Læmshvalr (Lønsvold), Glóslíð, Gautastaðir (Gautstad), Haugr (Haug), Askr (Ask), Bjarknes (Bjerknes), Sköðvin (Skøden), Leykini, Kjóll (Kjøl), Askr (Ask), Slatheimr (Slatum), Skytrusetr (Skyset), Bœli (Bøler). I Gjöleið: Engjar (Enger), Ullareng (Ullereng), Kjós (Kjus), Túpt eller Túmpt (Tomt), Slögheimr (Sløgum), Leykin (Løken), Ris (Riis), Berg, Brautir (Brøter), Suðrheimr (Sørum), Nitjuberg (Niteberg), Holt, Brunáss (Bronaas), Skrímstaðir (Skrimstad), Jóarstaðir (Jostad), Skotlandsegg (Skolseg), Ringunes (Ringenes), Helluruð (Hellerud), Fretrssteinn (Fletsteen), Fors, Hlaðhaugr (Ladhaug), Lúka (Luke), Tjaldar (Tjelde), Skopuvalr (Skopvol), Skjaltini (Skjelten), Rýgin (Ryen), Stafnsbjörg eller Staðsberg (Stalsberg). Vallastaðir (Valstad), Kartaruð, Leikvangr (Legvold). Paa Leirheimsskógr: Birkihlíð (Borlid), Hávarðsruð (Haavelsrud), Reyrin (Røri), Bjarnholt (Bjørnholt), Kirkjuruð (Kirkerud), Steinsruð (Steensrud), Austmörk, Vestmörk (Ostmork, Vestmork), Válir (Vaaler), Fegring (Fejring), Finnstaðir (Finstad), Leykini (Løken), Hrólfsruð (Rofsrud), Hunaborg (Haneborg), Tjarn (Kinn), Þórshof (Thorshof, altsaa i Hedendommen Thorstempel). I Gauteið: Yssini (Ysen), Kolphús (Kamphus), Ausa (Ausen), Hvalr (Hval), Höll (Hol), Skreifar (Skrøver), Mýrar (Myrer), Uppsalir (Opsal), Egilshvalr (Eisvol), Símunarruð (Semerud), Hixaberg (Hixeberg), Granini (Gran), Meðalvað (Melvold). I Skaun: Ægnir (Eigner), Vilnuberg (Vølneberg), Vilnir (Vølner), Nórheimr (Noreim), Skeið (Skee), Höll (Hol), Leirini (Løren), Baunaruð (Bognerud), Jóluto (Joltoen), Hollasjór (Hellesjø), Fyxuruð (Fosserud), Smiðsruð (Smedsrud), Sunelfuruð (Senerud), Mór (Mo), Bingrinn (Bingen), Byrgini (Borgen), Húsabýr (Prestegaarden), Austbýr, Vestbýr, Meirihlíð (Merlid), Norðhlíð (Nordlid), Rifsheimr (Ressum), Viljaberg (Vilberg), Hinsin (Hønsen), Stýrsruð (Størsrud). Paa Akrar: Kopparruð (Kopperud), Þorgunnuruð (Thorgunrud), Haugahlíð (Hauglid), Tindrini, Vindilsnes (Vindsnes), Skjalfa (Skjelver), Thin (Tin), Þveitar (Tveter). Paa Rælingr: Narfastaðir (Narvestad), Ullar (Uller), Nes, Grönini (Grini), Jaðarr (Jar), Skafholt (Skovholt), Stuttaruð (Støtterud), Fjarðanarbýr (Fjerdingby), Bjarnholt (Bjørnholt), Ámot (Aamot), Straumr (Strøm). Paa Blakir: Mörk (Mork), Jöðrudalr (Jødal), Kveflini (Kvevli), Kjólstaðir (Kjølstad), Hnyttuberg (Nitteberg), Svafaldstaðir eller Sofaldstaðir (Svarstad), Fors (Fos). Paa Sandrinn: Vestbýr. Paa Aurskógr: Eikaberg (Egeberg), Dolini (Døli), Berg, Kerlingarmór (Killingmo), Bukkstaðir (Bokstad), Ruð, Haussastaðir

(Hogstad), Baltaruð (Balterud), Hafratún (Hareton), Ásnes (Aasnes), Hunaborg (Haneborg), Endi í Matlausagrend, Fiskanef í Matlausagrend, Bufstaðir, ligesaa. Paa Fit: Hof (altsaa Tempelsted), Jaðarr (Jar), Bleikin (Bleken), Bjánes (Bianes), Hróaldsakr (Raasok), Gerstaðir (Gestad), Þorðarruð (Thorrud), Auðstaðanes (Østanes), Blesa (Blesa), Tunnuruð (Tønderud), Eindriðaruð (Ersrud), Autn (Auten). I Ignardalr: Byrgini (Børgen), Auðvin á Ströndinni (Ovin), Seljubœli (Silebøl), Flatibýr (Fladeby), Gestöng (Gjestang), Sikarbœli (Sikerbøl), Forsheimr (Fossum), Ormberg í Ytribygð (Omberg), Stangir (Stang), Kvataruð (Kaaterud), Digrheimr (Digrum), Sólberg, Sköðvin (Skøjen), Þórshof (Thorhou, altsaa Thorstempel), Sólberg á Hamri, Nes á Hamri, Heiðar (Heier), Vinjarvalr (Venevol), Mýsini, Söðulþveit (Saltvet), Krókstaðir (Krokstad), Ruð í Dalafjórðungr (Dale-Rud), Búðir (Buer), Randheimr (Randum), Sandr (Sand), Hvítisteinn (Hvitsteen), Hiðáss (Hejaas), Fjall (Fjeld), Glenna (Glenne), Ormsruð (Orsrud), Seljuáss (Seljeaas), Jaðarr (Jar), Þyssudalr (Tøssedal), Breiðavík (Bredvig) í ytri Bœjarfjörðungi, Ruðstaðir (Rudstad), Austbýr, Mjerskógr (Mjerskog), Ubbaruð (Ubberud), Vestbýr, Stuttheimr (Støttum), Holt, Krossbœli (Krosbøl), Hábœli (Hobøl), Dolini (Dælin), Byrtir (Børter), Rakkastaðir (Rakkestad), Tófubœli (Tobøl), Orraruð (Orerud), Eikaberg (Egeberg), Vengr (Veng), Guðislundr (Gudslund), Hringstaðir (Ringstad), Hunanes (Hunnes), Krókadalr (Krokedal), Teigr (Teig), de sidste paa det saakaldte Nes, paa Østsiden af Øieren). I Heylönd med Seiðskógr: Eið, Ílabekkr (Ilebek), Dröguruð (Drøverud), Hringstaðir (Ringstad), Klof (Klove), Naddheimr (Nadheim), Töðvin (Tøjen), Brautamót (Brøtmot), Leyrini (Løren), Leykini (Prestegaarden), Ofrini, Þúfan (Tuen), Rakkastaðir (Rakkestad), Bjarnarbroti (Bjørnebrote), Kamanes (Komnes), Skattheimr (Skatum), Vestreng, Brangaruð (Brangerud), Völlr (Vold)], Heimnes (Heimnes), Enyndarud (Evenrud), Mörk (Mørk), Saxabœr (Saxegaard), Göngunes (Gangnes), Salstroka (Salstrok), Birkines (Bjerkenes), Dölluþorp (Daltorp), Svapheimr (Sopum), Engjar (Enger), Strönd (Strand), Helgarðr (Hellegaard).

59. Til Raumafylki grændsede i Syd Fylkerne Vingulmörk og maaskee Álfheimar. Til Vingulmörk regnedes da alt, hvad der af det nuværende Smaalenenes Amt laa vestenfor Glommen, fremdeles alt, hvad der af Agerhuus Amt ikke hører til Romerige, altsaa Folló (Follou), Agers, Askers, Hudrums og Røgens Prestegjelde, eller det hele Kystland rundt om det inderste af Christianiafjorden. Grændsen mod de omliggende Fylker dannede Skov- og Fjeldstrækningerne rundt om det laveste Kystland, mod Raumariki Skovene i Vest for Ignardalr og Gelliráss, mod Haðaland og Ringariki den nu saakaldte Nordmark og Krogskoven, mod Hliðir (Lier), paa Vestfold den Højdestrækning, hvoraf en Deel nu kaldes Paradiisbakkerne. Det er heller ikke usandsynligt, at man til Vingulmörk har regnet

de aabne og frugtbare Tgne østenfor Glommen, mellem Høland og Skjeberg, altsaa Rakkestad, Heggen og Frøland, og at de Højdestrækninger, der adskille Rakkestad fra Skjeberg, dannede Grændsen mellem Vingulmark og Alfheim. Imidlertid synes allerede fra første Halvdeel af det 12te Aarhundrede, maaskee endogsaa før, eller saasnart Sarpsborg og Oslo vare komne til Velmagt, de gamle Fylke-Benævnelser Vingulmark og Alfheim i almindelig Tale at være gangne af Brug, og i deres Sted Navnene Oslóarsýsla, Borgarsýsla, Ránrikis-sýsla og Elfarsýsla at være blevne de sædvanlige. Derved forandredes Inddelingen ganske. Oslóarsýsla kom til at indbefatte foruden den nordre Deel af Vingulmörk, ogsaa et Stykke af Vestfold, nemlig Hliðir (Lier) eller Dalen mellem Holsfjorden og Dramsfjorden. Borgarsýsla kom til at indbefatte, foruden den sydlige Deel af Vingulmörk, alt hvad der af Álfheimar laa nordenfor Svinesund. Det øvrige af Álfheimar deeltes i to Syssler. Da denne Inddeling er den ene brugelige i alle gamle Diplomer og i de paalideligste og vidtløftigste Kongesagaer, ville vi her holde os til den.

60. Oslóarsýsla grændsede mod Nord til Hringariki og Haðaland i Hadafylke, adskilt derfra ved Nordmarken mod Øst til Hakadalr, Nitjudalr, Leirheimsskógr og Ignardalr i Raumariki, adskilt derfra ved Gelliráss m. m., samt til Lýsidalr og Vimar (Spydeberg) af Borgarsýsla; mod Syd, paa Østsiden af Fjorden, til Válir og Varna af Borgarsýsla, der regnedes at begynde ved Kambhorn (nu Kambo); paa Vestsiden af Fjorden til Dröfn (Dramsfjorden) mod Vest til Eikjar (Eger) paa Vestfold og Móðheimr samt det egentlige Hringariki. Oslóarsýsla bestod saaledes af følgende Dele, vestfra regnede: a) Hliðir (Lier) med Syllingadalr eller Svillingadalr (Sylling Sogn), mellem Dröfn og Týri, hvor det grændsede til Hringariki i N.; b) Huðrheimar eller Huðrimar (Hurum), den yderste Deel af Halvøen mellem Dröfn og Oslóarfjorðr; c) Mýrahvarf (Røgens Prestegjeld), den nordlige Deel eller Halsen af samme Halvø; d) Skógheimsherað (Asker Sogn), mellem Højderyggen i V. mod Hliðir og Fjorden indtil Sandvik omtrent ligeoverfor Nesodden; e) Bergheimsherað (nu Berums, rettere Bergems, Sogn) mellem Skógheimsherað og Elven Föð (Lysagerelven); det inddeeltes i vestra og eystra Bergheimsherað; det øverste Dalføre af hiint, nærmest Ringerige, kaldes Lomadalr (Lomedalen); f) Oslóarherað (Aker Prestegjeld), fra Föð rundtom den indre Deel af Fjorden indtil Udløben af Gerðasjór (Gjersø), hvor Folló begyn-

der; den beſtod af det egentlige Oslóarhverfi, eller Egnen om Oslo; foruden Surkudalr (Sørkedalen) i N. V., nærmeſt Hringariki, Margrétardalr (Maridalen) i N., nærmeſt Hakadalr, og Guðdalr, nærmeſt Leyrinskógr; Skov- og Fjeldſtrækningerne, der ſkilte mod Hadeland, kaldes Norðmörk; g) Folló (egentlig Foldló, det nuværende Follou), Egnen øſtenfor Fjorden fra Oslóarherað af indtil Kambhorn i Syd; det indbefattede flere mindre Dele, af hvilke Ruðin eller Oppegaards Sogn, ſom beliggende paa Grændſen af begge Hereder ſnart ſynes at at have været regnet til det ene, ſnart til det andet; Nesoddi (Nesodden), laa mellem Oslóarſjörðr og Botnarſjörðr; Fraunarbygð (Fron eller Frougn), Ássbygð (Aas) m. m., Sánir (Soner), hertil hørte maaſke og Veſtby Hovedſogn; Hofheimadalr (Garder Sogn); Morsudalr (Haabøls og Tomter Sogn, der nu ei regnes til Follou, men til Smaalenene); dette var den yderſte, til Borgarsýsla mod S. O. grændſende Deel. Med Undtagelſe af Hliðir, ſamt Veſtſiden af Mýrahvarf og Huðrimar, der laa ved Dröfn, omgave alle de øvrige Hereder i Syſlen Oslóarſjörðr og dens mod Syd indgaaende Arm Botnarſjörðr (Bondefjorden). Flere Elve og Søer, men alle ſmaa, nævnes, nemlig Gró eller Røken-Elven, Læksá, Læxa eller Sandvigselven, der dannedes af tre Strømme, af hvilke den ene kom fra Ésini (Iſi), den anden fra Lómadalr (den veſtre Læxa), den tredie fra øſtre Bergheimr eller Haslheimr (øſtre Læxa); Föð (Lysager-Elven), der adſkildte Bergheimr fra Oslóarherað, og havde ſin ſtørſte Tilløb fra Surka (Sørkedalselven), der dannede Bokstaðavatn (Bogſtadvandet); Frysja (Agerselven), der kom fra Margrétardalsvatn (Maridalsvandet), hvilket igjen havde Tilløb fra flere Indſøer i Nordmarken, hvoriblandt Sandungavötn (Sandungevandene); Töðvinarbekkr (Tøjenbækken), (ſ. foran S. 44); Nunnubekkr eller Hofvinjarbekkr (Hovibekken), (ſ. foran S. 46). Oslóar-elfr, den nu ſaakaldte Ein- ell. Loen-Elv, hvilket ſidſte Navn neppe er meget gammelt; Gerða-sjór (Gjer-Søen) paa Ruðin, der havde ſit Udløb i Nærheden af Lján eller Ljón (Ljan); Árungr i Fraunarbygð; Sána-elfr (Soner-Elven; og endelig Morsá (Haabøl-Elven), der havde ſit Udløb i Borgarsýsla ved Jölund. Flere Øer laa langsmed Kyſten; til Huðrheimar hørte Gróey (Graaøen), ved Udløbet af Gró; til Skógheimsherað hørte Nesey (Nesøen); til Bergheimsherað Óst (Oſt); til Oslóarherað Höfuðey (Hovedøen) med ſit bekjendte Ciſtercienſerkloſter (ſ. f. S. 56),

11

Sigurðarey (Sjursøen), Málmey (Malmøen), Ormey (Ormøen), Ulfey (Ulvøen) m. fl.; disse sidstnævnte laae i Botnarfjörðr. Bygðey (Ladegaardsøen) var egentlig en Halvø, men blot forbunden med Fastlandet ved et smalt og lavt Eid. Ved Halvøen Nesoddi laa Elgjarnes (Iljernet), og Sigvaldasteinar (Stejlene); længer sydligt, hvor Fjorden var meget smal og indskød mod Øst den lille Holangr (Hallangspollen) laa Háey (Haaøen) der hørte til Fraunarbygð.

Oslóarsýsla var et af Norges bedst opdyrkede og befolkede Distrikter, hvor ligefra de ældste Tider rige og anseede Bønder synes at have boet. Allerede under Harald Haardraade anlagdes her Kjøbstaden Osló (see foran §. 23), og Navnet Osló nævnes endog under Olaf den Hellige; rimeligviis har der i den Tid været en stor Kongsgaard. Oslóarsýsla, oprindelig een Sysfel, blev, rimeligviis paa Grund af det store Folkeantal, senere deelt i flere Sysler, først tvende, nemlig den nordlige eller vestlige Deel (nyrðri hlutr), der indbefattede Oslóar, Bergheims- og Skógheimsherað samt tildeels Hliðir, Mýrahvarf og Huðrimar; og den østlige (eystri hlutr), der indbefattede Folló med Morsudalr; men siden udstykkedes også disse Sysler; saaledes fik Mariækirken i Oslo 1336 til bestandig Sysfel Margretedalen og vestre Bergheim. Hvilke Skibreder Oslóarsýsla indbefattede, er uvist; Folló bestod af tvende, den østre (Skeiðis og Krákastaða Sogne samt Morsudalr?) og vestre. Skógheimsherað dannede ligeledes Skógheims Skibrede, men da den hele Kyst ligefra Rygjarbit til Kambhorn, altsaa Grœnafylki, Vestfold og Oslóarsýsla, tilsammen ikke indbefattede flere end 16 Skibreder, kan man for den sidste neppe i Alt antage flere end fire, saaledes at, foruden de to paa Folló, Oslóarsýsla har udgjort een, og de øvrige Hereder tilsammen tvende, ihvorvel det skulde synes rimeligere at hvert af de nævnte Hereder ogsaa her udgjorde en egen Skibrede.

Disse velbefolkede Egne, gjennem hvilke næsten alle Oplandene havde Forbindelse med Søen, nævnes ofte i vor ældre Historie. Rimeligviis har netop Oslóarsýsla eller rettere den Deel deraf, som hørte til Vingulmark, udgjort den nordre Deel af dette Fylke, eller halve Vingulmark, som Gudrød Veidekonge fik ved Giftermaal, og Halfdan Svarte siden erobrede fra Kong Gandalf. Oslo nævnes, som allerede omtalt, første Gang under K. Olaf den Hellige, og har rimeligviis allerede da været etslags Handelsflekke eller et Landings- og Udsalgs-Sted for Skibe, om end ikke en formelig Kjøbstad. Allerede paa Ragnar Lodbroks Tid nævnes Hliðir á

Vestfold som et af de Hereder, der tilhørte ham, og hvor han lod bygge Skibe. Her var Gaarden Húsabœr (nu Huseby), hvor paa K. Olaf den Helliges Tid dennes Frænde, den hellige Halvard, boede, og hvor sidenefter en Kirke blev opført. Oslóarherað selv var, som det synes, et af Fylkets mest anseede Steder; her vare idetmindste tvende Hof, et almindeligt, paa Gaarden Hof, et for Thor, paa Þórshof (Thoshou), og her reistes siden paa Gaarden Akr ved Frysja den endnu der staaende Kirke, der allerede paa Sigurd Jorsalafarers Tid nævnes som Fylkeskirke. Til Gaarden Akr hørte ej alene den flade Strækning, Akrshagi, paa hvilken Christiania siden er bygget, men ogsaa Neset mellem Bjárvik (Bjørvigen) og Gjúlandi eller Gyljandi (Pebervigen); dette Nes kaldtes Akrsnes, hvor Fæstningen Akrsborg eller Akrshús siden opførtes. Ligeud for Udløbet af Frysja laa den lille Ø Snælda, hvor nu Kranen staar; paa Isen imellem denne og Akershagen forsamlede Kong Sverrer Folket i Oslo, da han ventede Angreb af de oprørske Bønder i Slutningen af hans Regjering; selv havde han tidligere om Natten udspejdet de vestenfra kommende Oprørere ved Sólangr (rimeligviis Lysager-Vandet). Oprørerne fra Østlandet kom imidlertid over Langimosi (nu Langemose i Nærheden af Abildsø), og over Ryginarberg (Rhenbergene) til Oslo. I Anledning af de Træfninger, som nu leveredes her, nævnes, foruden Steder hørende til Byen, som Mörtustokkar, Nunnusetr, Válkaberg o. s. v. (see ovenfor § 23) ogsaa Frysjubrú, Broen over Agers-Elven, rimeligviis hvor nu Broen er ved Nedre Fos. Ved denne Gaard, der omtales som Munkegaard, rimeligviis Avlsgaard for Hovedø-Munkene, blev Gudolf af Blakkestad overvunden 1222. Om Byen Oslos Takmarker, Töðvinjarbekkr i Nord og Þrælaberg i Syd, er forhen talt, ligeledes om Höfuðey (Hovedøen) med dens Kloster. Ved et senere Slag mellem K. Haakon Haakonsøn og Ribbungerne i Oslo fortælles der, at Birkebenerne joge Ribbungerne nordefter Gaden i Oslo og fremdeles forfulgte dem nordefter til en Aa ved Navn Fað eller Pað; efter Beliggenheden skulde man søge denne Aa paa Østsiden, henimod Gjelleraasen, men isaafald maa der have været tvende Aaer af dette Navn, thi det er vist, at ogsaa den nuværende Lysager-Elv hed Föð eller Fað. Af Punkter ved Kysten nævnes oftere Haugsvik, nu Husvig ved Drøbak, hvor der allerede i Middelalderen synes at have været Handelsplads og Thingsted for Folk; ligeledes nævnes Sigvaldasteinar og Elgjarnes. Bygðey eller

Ladegaardsøen var en Tidlang kongelig Eiendom, og anviistes som en Deel af Dronning Euphemias Medgift; den blev af Hertuginde Ingeborg skjenket til Hovedøens Kloster. Ligeved Foden af Eikaberg laa et Sted, kaldet Elvinaregg eller Elvinareng, der maa søges lidt udenfor Alunværket, rimeligviis Kongshavn eller Grønlien. Paa Gaarden Blakkastaðir, nu Blakkestad, i Skógheimsherað (Asker) ved Kysten boede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede den anseede Baglerhøvding Gudolf Blakk.

I den Deel af Oslóarherað, der egentlig hørte til Vestfold, nemlig Hliðir, ere tvende Steder bekjendte af Slag, som der leveredes, nemlig Hirta, nu Hørte, hvor K. Sverrer og Magnus Erlingsøn i Aaret 1178 stredes nærved Broen (Hirtubrú) over den her løbende Aa; og Svangs eller Svans, (Svang i Sylling, nærved Svangstranden), hvor Ribbungerne bleve slagne 1222.

Oslóarsýsla dannede i geistlig Henseende et Provstedømme, hvortil dog ogsaa endnu mere af Vestfold, end Hliðir, regnedes, nemlig Eikjar (Eger) og de nuværende Skoge, Sande og Strømmens Sogne. Det inddeeltes i to Hoveddele; den vestre Deel, der indbefattede Oslóarherað med alt vestenfor, og den østre, der indbefattede Folló m. m. Kirkerne vare i den egentlige Oslóarsýsla, foruden Oslos Kirker, og de allerede omtalte geistlige Stiftelser, som Klosterne og Hospitalet paa Hovin, følgende: Frauna k. á Hliðum (Frogner K. paa Lier), Hvals k. (Hval i Lier), Húsabýjar k. (Huseby i Lier), Trandabýjar k. (Tranby K. i Lier), Eggjar k. (Egge i Lier), Syllingadals k. (Sylling K. i Lier), Hofs k. á Huðrheimum (Hurum K.), Keykini, Rœykini eller Reikvinjar k. á Mýrahvarfi (Røgen K.), Aska k. i Skógheimsheraði (Asker K.), Túnheims k. í vestra Bergheimsheraði (Tanum K.), Haslheims k. i eystra Bergheimsheraði (Haslum K.), Akrs k. (Agers K.), Folkeskirken; Kirkjubœjar k. í Margrétardal (Kirkebø i Maridalen); disse hørte til vestre Part af Provstiet; Gerðaruða k. (Oppegaards K.), á Ruðunum; Nesodda k. (Næsoddens K.), Norðbýjar k. (Nordby K.), Fraunar k. (Frougns K.), Áss k. (Aas K.), Skeiðis k. (Skee K.), Krákastaða k. (Kraakstad K.), Króa k. (Kroer K.), Garða k. (Garder K.), Vestbýjar k. (Vestby K.), Sána k. (Soner K.), Hábœlis k. (Haabøl K.), Tópta k. (Tomter K.) disse hørte til Folló, eller den østre Part.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: I Hliðir (med den nu saakaldte Aasside, der hører til Bragernes): Þjóstólfsruð (Tjosterud), Mýrar (Myre),

Landfall, Strykþveit (Strøtveit), Straumr (Strøm), Naust (Nøste), Heyvík (Høvig), Hegg, Stoppini (Stoppen), þormóðsruð, (Tormodsrud), Árkvislar (Aarkvisla), Steinn, Gáraruð, Eik (Ek), Jaðrinn (Jaren), Eiríksruð, Ígustaðir (Justad), Reinaskógr (Reenskog), Eggjar (Egge), Hringsstaðir (Ringstad), Yxn (Oxne), þórisstaðir (Thorstad), Yxnavellir (Oxnevold), Norðbýr, Mærin (Mæren), Mörk, Skjástaðir (Skjaastad), Gipstaðir (Gifstad), Sviðra (Svere), Vefrustaðir (Vefferstad), Elivágar (Elvaag), Lindanes (Lindnes), Vellir (Valle), Ábœr (Aaby), Aunin, Flatinn (Flaten), Háskölt (Haskjold), Ílin (Ila), Auvini (Auvi), Haslheimr, Suðrheimr (Sørum), Gullá (Gullau), Hlaðhella (Lahelle), Kagastaðir (Kovestad), Helleimar (Hellum), Hvirfilberg, Buttadalr, Sindrisdalir (Sørsdal), Uppsalir (Opsal), Henneimr (Heneim). Haldingstaðir, Lindiáss (Lyngaas), Grœðastaðir (Grøstad), Eikaberg, Rípar (Ryppe), Staðbekkr (Stabek), Ulfvini (Ulven), Guðramsrud (Gudbrandsrud), Gunnaruð, Hvammr (Hvam), Svang, Skútustaðir, Skeggjaruð, Fuglaruð, Drag, Horn, Tofuruð, Ásdœla, Nakkaruð, Brekka, Kornaruð. I Huðrheimar: Holtabrekka, Sæheimr (Sæm), Krosgarðrinn (Korsegaarden), Inglingstaðir, Mörk, Eystrini (Østren), Kiðingstaðir (Killingstad), Hof (altsaa Tempel i de ældste Tider), Selvíkr, þórisþveit (Thorstveit), Berg, Sundbýr, Hólmr, Hólmsbúðir (Holmsbo), Jaðarrinn, (Jaren), Skytilsvík (Skøtelsvik); Hnatvellir (Knatvold), Hrafnvík (Ramvig), þróndarstaðir (Throndstad), Filiþveit (Filtvet), Kjósaruð, Kjóss, Grafar (Graver), Húsabýr, Sólberg, Bjarnúlfsstaðir (Bjørnestad), þófta (Tofte), Dotóll, Sandr, Setr, Búðaruð (Bure). I Mýrahvarf: Mýra (Myre), Kalsruð, Kjóss, Seltingahlíð (Syltinglid), Gellin (Gjellum), Háheimr (Haium), Askastaðir, Skrytusetr (Skryset), Bryn, Gretta, Bjarnúlfsstaðir (Bjørnestad), Aulistaðir (Olstad), Gröf (Grav), Stokkar, Slimastaðir (Slemestad), Grönini (Grini), Mauðarberg (Morberg), Næriðsnes (Nærsnes), Báreksruð (Baarsrud), Hof (altsaa Tempelsted), Árós, Bestató (Bestum). Freyþveit (Frygtvet), Foldastaðir við Gró (Follestad), Völlungstaðir (Villingstad), Aulfvin (Auvi), Leykini (Løken), Ásakr (Aasager), Bostastaðir (Bolstad). I Skógheimsherað: Reyrini (Prestegaarden), Fugldalr (Fuldal), Hœn (Høne), Hvalr við Elda (dette synes at have været Kyststrøget fra Slæben til Røgen), Vakás (Vagaas), Daulini (Dæli), Árnaruð (Aanerud), Byrgini (Borgen), Brennisruð (Brensrud), Josan (Josang), Hanavalr (Hanevol), Vöðini (Vøjen), Berg, þveitar, Sæheimr (Sæim), Skógheimr (Skougum), Bakkar (Bakke), þórisstaðir (Thorstad), Fjölkin (Fjelken), Hofstaðir Sólastaðir (Solstad), Auðsstaðir (Aastad), Stokkar, Biljanstaðir (Billingstad), Reiðastaðir (Reistad), Sjávarstaðir (Siverstad), Unastaðir (Unelstad), Bleika (Blege), Leikvöllr (Legvold), Eysteinsstaðir (Østenstad), Köðin (Køjen), Hestberg, Eldunes (Elnes), Austrini (Østern), Yggjusetr (Oggeset), Gíslini (Gisle), Guðini (Gudim), Eið, Gilheimr (Gjellum), Heggjadalir (Heggedal), Hvalstaðir, Setr, Ingulfsruð (Engelsrud), Eiríksstaðir í Dikaramörk (Dikemark), Sæbjarnarruð (Sæbjørnsrud), Pálsruð (Paaverud). I Bergheimr: Gysistaðir (Gysestad)

Hillartún við Lœxu (Hilton), Kyrrbúðir (Kjørbø), Óst (Øst), Áss við Lœxu (Aas), Furusetr (Furuset), Tokaruð (Togerud), Grönini (Grini), Túnheimr (Tanum), Bjarka (Bjerke), Ringini (Ringen), Buttaruð, Stofvin (Stovi), Hornini (Horn), Bjárefni (Bjørum), Ésini (Isi), Fraunar (Frongner), Leykini við Lœxu (Løken), Dynjandaskeid eller Dunskeið (Dønski), Himangrar (Hamang) Eykrini (Økern), Geitheimr (Gjettum), Bryn, Gumaruð (Gomerud), Þorgilsruð (Thrugelsrud), Guðríðarbœli (Guriby i Lomedal), Efja (Evje), Músaruð, Búðaruð (Burud). I eystri Bergheimr: Haslheimar (Haslum), Nes, Fleskheimar (Fleskum), Engjar (Enger), Sólberg, Völlr við Lœxu (Valler), Heyvik (Høvig), Staðbekkr (Stabek), Hasla (Hosle), Efraland (Øverland), Skotta, Garðleysa (Gardløs), Greynini (Grini), Völlr við Föð (Vold). I Oslóarherað: Fraunar (Frougner), Sköðini (Skøjen), Bestur (Bestum), Eyrakr (Drager), Ruð, Bokstaðir (Bogstad), Stufnaruð (Stubberud), Amót í Surkudal (Aamodt), Pinslar í Surkudal, Grjótheimr í Surkudal; Ullarini (Ulleren) við Föð; Húsabýr, Hof, Smiðsstaðir (Smedstad), Grímulönd (Grimelund), Byrgini (Borgen), Frœn (Frøn) Vindarini (Vinderen), Rís, Gautastaðir (Gaustad), Blindarini (Blinderen), Ullarvalr (Ullevold), Berg, Sogn, Haugr við Sogn, Haugaruð, Tossini (Tosen), Lindarini (Linderen), Björðsini (Bjølsen), Brekka í Margrétardal (Brekke), Túpt í Margrétardal (Tømte), Nes, Turtar í Margrétardal (Turter), Skarð í Margrétardal (Skar), Vaggaðarsteinn í Margrétardal (Vaggesteen), Sandini, Arnaruð fyrir ofan Grefsini, Grefsini (Greffen), Ó (Ou), Sandakrar (Sandager) við Frysju; Sjaundaruð i Nærheden deraf; Ossini (Aasen), Steinn við Akr, Þórshof (Thoshou), Fors, Sindsini (Sindsen), Reipstaðir (Refstad), Dísini (Disen), Orravellir (Orvold), Lindaruð, Vegarþveit (Veithvet), Ambaruð (Ammerud), Raumsáss (Romsaas), Raumini (Romen), Barnakalr (Bonkal) undir Bjórási, Tokaruð (Tokerud) undir Bjórási, Forsheimr (Fosum) við Gellirás, Bakar undir Gellirási, Stufnar (Stomner), Ulfsholt, Grön (Gran), Furusetr, Lirbek við Furusetr, Erlingsruð, Lindaberg, Strúparuð fyrir ofanÁlnu(Stubberud), Gröf(Grav), Álna (Alna), Hofvin, Eykrini(Økern), Hasla, Töðini eller Töðvin (Tøjen), Árós, Bergslykkja (Bergslykken), Krosslykkja, Vellir (Valle), Ulfvini (Ulven), Haugar við Ulfvini, Tesini, Eikaberg (Egeberg), Volini (Vaaler), Eitjulstaðir (Eterstad), Bryn, Dalir, Haugaruð, Hellurud (Hellerud), Sköðini (Skøjen), Austbýr (Østby), Sólberg, Uppsalir (Opsal), Austansjór (Østensø), Ulfsruð, Magnaruð (Manglerud), Rýgini (Ryen), Lambasetr, Apaldasyn (Abildsø), Langaruð, Ruðstaðr, Skúlaruð (Skullerud), Baugaruð (Bogerud), Tunguþroti út móti Ruðunum, Ljón (Ljan), Helluruð, Elivágir (Elvaaga) i Guðdal, Klemitsruð, Loptsruð fyrir utan Ljón, Petrseng við Kolvatn. Paa Folló: i Ruðin (ↄ: Oppegaards Sogn): Grímhaugar (Grimaug), Bárðaruð (Baarderud), Uppigarðr (Oppegaard), Greifaruð (Greverud) Kúðaruð (Kurud), Dalr. I Nesoddi: Flatibýr (Flateby), Bergar (Berger), Sólberg, Saurbýr (Sørby), Ljóðhús (Løs), Grœðastaðir (Grøstad), Haukholt (Hokholt), Svæðingsstaðir (Svestad), Miklaruð (Mykerud), Fundisruð (Fundings-

rud), Agnó (Agnor), Gýgrafjall (Gjøfjeld), Tó, Hasla, Koßáss (Kuaas), Fjall (Fjeld), Jaðarr, Ingibjargarruð. I Ássbygð, med Norðbjár og Króa Sogne, samt Fraunarbygð: Folganef (Fuleneb), Foli (Fole), Kaxaruð (Karrud), Bœlastaðir (Bølstad), Tó, Nauðsþveit (Røstvet), Norðbýr (Nordby), Sólberg, Meðalbýr (Melby), Sneis (Snes), Keyini (Kjø-jen), Krossar (Krosser), Ólafarruð (Aalerud), Króar, Gullini (Gulli), Broti (Brote), Ruð, Refhaugar (Ræuhaug), Steinarsruð, Bjarna-bekkr (Bjørnebek), Ruðstaðr, Skúturuð, Hóll, Austansjór (Østensø), Haugar, Hagi, Kjólstaðir (Kjølstad), Askheimr (Askim), Hauga-ruð, Púkastaðir (Pukstad), Slufrastaðir (Sløistad), Austbýr (Øst-by), Dystár (Dyster), Móar, Brekka, Eldhóll (Elvor), Haugsþveit (Hogstvet), Ruð, Sigurðarruð (Siverud), Dulturuð (Dylterud), Válr (Vol), Birgisheimr (Børsum), Hali, Línustaðir (Linestad), Búrheimar (Burum), Stykkini (Støkken), Dalr (Dalen), Kvéastaðir (Kvæstad), Smiðarbœli (Smedbol), Haugsmörk (Hogsmark), Haugr, iVnjarskáli (Venersgaard), Ivarsruð, Gölu þveit (Gultvet), Skoftastaðir (Skoftestad), Eikaberg, Bergsveinsruð (Børsumrud), Fróðaruð (Furu), Þorp, Klofa-steinn (Klomsten), Kað (Kal), Kaðhólmr (Kaholmen), Háey (Haaøen), Saurvík við Haugsvík, Gunnbjargarruð (Gulbjørnrud), Sésteinn (Seiesten), Ullaruð, Tyrðuleysa, Krinaruð (Kringerud), Holangr (Hallanger), Kop-paruð, Gullaruð, Skúturuð, Keyini (Kjøjen), Haslheimr (Haslum), Flau-taspjald (Fløjspjeld), Stufnarruð (Stubberud), Raumaruð (Romerud), Fraun (Frougn), Eykrini (Økern), Skjaldarruð (Skjellerud), Bjarka (Bjerke), Húsabýr (Huseby), Ruð, Hrólfsruð (Rogsrud), Glóshlíð (Glos-lid), Túptar (Tomter), Uppigarðr (Oppegaard), Gíslaruð, Holtar, Ki-tilsruð (Kykelsrud), Ylmasyn (Ermesiø), Klunduruð (Klynderud), Egils-ruð (Øjerud), Eikaberg, Elda. I Krákastaða og Skeiðis Bygder, eller østre Follo: Eng, Fraun (Frougner), Leykini (Løken), Vangr, Harð-staðir (Harstad), Syftúnir (Sifton), Bjárstaðir (Biastad), Valr (Vaal), Steinvararruð (Stenerud), Dýraruð, Ruð, Holt, Jaðarr (Jar), Bjartsruð (Bjertsrud), Sólberg, Langahlíð, Fréttstaðir (Frebstad), Hlíð, Auðunarbœli (Audenbøl), Alfheimar (Alveim), Leifastaðir (Løvestad), Misheimr (Mis-feim), Austbýr, Hjallr (Hjeld), Jörundarruð (Jørgensrud), Roðheimr (Robin), Bilsþveit (Beltvet), Vatlastaðir (Vaslestad), Kepastaðir (Kje-pepstad), Norðbýr (Nordby), Grœðastaðir (Grøstad), Bekkjarhvarf (Bek-kevar), Miðsjór (Midsø), Skeggjestaðir (Skjeggestad), Sigurðarruð (Si-verud), Viflastaðir (Vevelstad), Bœli (Bøler), Ruð, Eikihóll (Eikjor), Krákastaðir, Árós, Stigandsstaðir (Stegenstad), Kvakastaðir (Kvakestad), Rugáss (Raugaas), Fors (Fos), Hebbekkr (Hebbek), Grákarlsruð (Kra-kelsrud). I Vestbýjabygð, Sánir og Hofheimadalr: Sundbýr, Kleifar (Klever), Randheimar (Randum), Grœðastaðir (Grøstad), Austbýr (Østby), Kroár (Krom), Tjarnshlíð (Kjenslid), Álaruð (Aalerud), Byr-gini (Borgen), Geiksruð (Gjegsrud), Kálfeysa (Kalfiøs), Leistaberg (Listeberg), Autn, Túnheimr (Tanum), Hóll, Stuttheimar (Støttum), Hjóll (Hjor), Hvítisteinn (Hvidsteen), Rœflingr (Refling), Vaðastaðir (Vadstad), Galabýr (Galby), Pyrt (Pyt), Aurriðabekkr (Drebek),

Tófaruð (Toverud), Grœnaberg, Skógr, Ekrholt (Ækerholt), Piprastaðir (Peberſtad), Úgestsruð, Filiþveit (Filtvet), Bjarnúlfsstaðir (Bjørneſtad), Rynjólar (Rynil), Klukkararuð (Klokkerud), Kinna (Kind), Túpt, Snaldheimr (Snallum), Skógrinn (Skogen), Ruðstaðr; Bóthildarruð á Sánum (Bylterud), Ámót á Sánum (Aamodt), Augaruð (Auverud), Prestruð, Viðanes (Vines), Austruð (Oſtrud), Bergljótsruð (Børgerud), Vandráðsruð (Vandreaas), Greipsruð (Grefsrud), Gata (Gatu), Ruð, Mörk, Lagabúðir (Labod), Búðarúð (Burud), Breiðavík (Bredvig), Grímsruð, Sköðini, Eik, Knappstaðir, Agnbekkr (Anbek), Kinna, Gjúlfastaðir (Gjevelſtad), Hróaldsstaðir (Roerſtad), Hólmr, Tjarn (Kinn), Áss; Ruðstaðr í Hofheimadal, Túpt, Toppar, Kærstaðir (Kjerſtad), Haugr, Heiðingsþveit (Hestvet), þufn (Tom), Flásruð (Flaarud), Gón (Goen), Hofvin, Garðar, Prestruð, Drymbaruð (Drømerud). I Morsardalr: Hvítisteinn (Hvidſteen), Ruð, Guðsþveit, Greiðakrar (Greager), þengilsstaðir (Tingelſtad), Narfabœli (Narvebøl), Skógr (Skoug). Brekka, þólfshús, Brautarholt (Brøtholt), Stokstaðir, Viðin (Ven), Únáð (Unaas), Veggjar (Vegger), Saurbýr (Sunby), Svipubœli (Svikebøl), Jaðarr (Jaren), Hof (altſaa Tempelſted), Vaglinn (Vaglen), Krákuruð (Krakerød), Finnstaðir (Finſtad), Geitaberg (Gjeteberg), Tó, Höldubœli (Hollebøl), Eikaberg, Knapstaðir, Lúshaugr (Ljushaug), Leppastaðir (Leppeſtad), Holt, Kjernaruð (Kinnerød), Hollini (Holden), Berg, Meðalbýr (Melby), Jaðarr (Jaren), Grímsruð, Bœli (Bøler), Krókr (Krok), Ríkisheimr (Rigeſøm), Guðislundr (Guslund), Fjall (Fjeld), Skjöldini, Aslaruð, Hofvin, Lúðr (Lur), Beruruð (Bærø), Skíðastaðir (Skiſtad), Skjaldfors (Skjeldfos), Híðáss (Heaas), Narfastaðir (Narveſtad), Skyrgunnuruð (Skinnerød), Bjugnar (Bjoner), Smjörþúfa (Smertu), Ringstaðir (Ringſtad), Hlíð (Lid), Tisbernaruð (Tisbjørnrud), Höll (Hol), Björgvin (Bjarve), Haugr, Hábœli (Haabøl), Steinsbœli (Steensbøl).

60. Til Vestfold hørte, ſom ovenfor anført, oprindeligen ogſaa Hliðir eller Lier, der ſiden regnedes til Oslóarsýsla. I den Tid, da Grœnafylki ikke udgjorde et eget Fylke, ſynes Veſtfold ogſaa at have indbefattet den Deel deraf, ſom var inddeelt i Skibreder, nemlig Grœnland og Kyſt-Egnene lige til Rygjarbit eller Geranes (Gjernesyynten), hvor Egdafylke begyndte, medens de indre Egne af Grœnafylki, nemlig Numadalr og þelamörk, dannede egne, til noget beſtemt Laugthing ikke henhørende, Diſtricter, ligeſom de øvrige indre Egne, Jemteland, Guldbrandsdalen, Valdres, Haddingjadal og Raabyggjalag. Siden, da Grœnafylki var fremſtaaet, blev ſom Veſtfolds Grændſe ved Kyſten regnet Grenmar eller Langeſundsfjorden, og længere oppe de Fjeldſtrækninger, der adſkille Dalen omkring Lögr (Elven Logen) fra de veſtligere Dale, naar undtages, at ogſaa den ſydligſte Deel af den Dal, hvis nordligſte Deel

kaldtes Sleimdalr (Slemdal) regnedes til Vestfold. Senere hen, da man mere brugte at benævne Egnene efter Sysſel-Inddelingen, regnedes den nordøstlige Deel af Vestfold, hiinsides Dröfn, nemlig Hliðir (Lier), som oven anført, til Oslóarsýsla, og den øvrige Deel af Vestfold benævntes da ligesaa ofte Túnsbergssýsla. I den ældste Tid kaldtes Vestfold, især den sydligste Deel deraf, ogsaa Vestmarar, hvilket Navn dog maaskee nærmest betegnede Kystegnene af Grœnafylki, der dengang regnedes til Vestfold.

Túnsbergssýsla grændsede saaledes mod Nord til Hliðir og Móðheimr (omkring Dröfn), og til Numadalr (omkring Lögr); mod Vest til Grœnland, Sleimdalr og Eiðangrar i Grœnafylki, mod Syd til Havet og mod Ost til Foldin (Christianiafjorden). Det var vel befolket og indbefattede flere særskilt benævnte Hereder eller mindre Districter. Disse vare, Hliðir ikke iberegnede: Eikjar (Eger), længst mod Nordøst, det brede Dalføre paa begge Sider af Dröfn mellem Móðheimr og Hliðir; Angr, eller det nuværende Sandesogns Dalføre; dertil regnedes vel og i vidløftig Forstand Skógabygð (Skouger Sogn), nærmest Dröfn; Straumsbygð (Strømmens Sogn), paa Vestsiden af Dröfn, ligeovenfor Húðrheimar; Botna (Botne) og Vála (Vaale) Hereder, søndenfor de sidstnævnte; Borró (Borre) ved Fjorden, ligeoverfor Jölund og Varna (see § 62); Slagn (Slagen) og Sæheims (Sæms) Hereder, nærmest Tunsberg; Angrheimsherað (Stokke Sogn) med Arnadalr (Arendal); Skeiðhaugaherað (Skjø Sogn), lidt sydligere; Øerne Njótarey og Tjuma (Nøterø og Tjømø) ved Indløbet til Folden; Skaun eller Sandaherað (Sandeherred), omkring Sandafjörðr (Sandefjord) og henimod Lögr; Skiringssalr eller Skirissalr (Thjøling Sogn) mellem Sandafjörðr, Lögr og Havet; Numadalr (Hedrums Prestegjeld), paa begge Sider af Lögr, nærmest dens Udløb; Lagardalr (Laurdal), paa begge Sider af Lögr ovenfor Numadalr; Sandssverf, paa begge Sider af Lögr ovenfor Lagardalr, grændsede i Nord til Flisbergs Sogn i den øvre Numadalr (man skulde næsten formode at hele Dalen ligetil Logens Udløb i Oldtiden hed Numadalr) Rá- eller Röfbygðir, saaledes kaldtes tilsammen Reyrdalr, nu Hofs Prestegjeld, Viðir, nu Vivestad Sogn, Ré, nu Ramnes Sogn og Fónes (Fons) Sogn, Andabú (Andebo) med Haugagerði (Haagjord) og Kúadalr (Kodal). Nesit (Brunlanesset), kaldtes den sydligste Deel af Sysſen, mellem Lagarvik (Laurvigsbugten) og Grenmar; dertil regnedes ogsaa Kjósar, eller

Dalen paa Vestsiden af Farisvandet. Nesjar kaldtes derimod det hele Kystland fra Tunsbergfjorden til Grenmar.

Af Elve vare ingen store, uden de førnævnte Dröfn (Drams-Elven) og Lögr (Logen). Ved Koparvik (Kobervig) i Skógabygð udvidede den sig til en Fjord, der længere nede, ved Sverðvik (Svelvigen) igjen kneb sig sammen til den saakaldte Straumr (Strømmen), hvorved den stod i Forbindelse med Folden. Lögr gjennemløb Sandssverf, Lagardalr og Numadalr, og faldt i Lagarvik. Et Vasdrag løb nordefter gjennem Reyrdalr, og dannede det store Eikrvatn (Ekern), der ved en Elv gjennem Eikjar stod i Forbindelse med Dröfn. Den fra Sleimdalr kommende Elv dannede imellem Kjósar og Numadalr det store Farisvand, hvis ældre Navn ikke kjendes.

Af Øer vare, med Undtagelse af Njótarey og Tjuma, ingen af Betydenhed. De smaa Laufeyjar (Løvøerne) laa nær ved Borró; Halvøen mellem Sandafjörðr og Midfjörðr (Midfjorden) kaldtes Velley, ligesom Halvøen mellem Miðfjörðr og Túnsbergsfjörðr kaldtes Yxney; heraf synes man at maatte slutte, at disse Halvøer i ældre Tider have været Øer; det samme maa da ogsaa have været Tilfældet med Þórsey, saa kaldtes den nuværende Halvø mellem Havet og Vigsfjorden i Thjøling Sogn. Den yderste Spids af Yxney kaldtes Tunna eller Tunnaskagi (Tønsberg Tønde). Ved det østre Indløb til Tunsberg laa de tre smaa Øer Jarlsey (Jersø), Húsey og Féey (Føyen); langsmed Østsiden af Njótarey og Tjuma laa Bjarkey (Bjerkø), Álreyjar (Aarøer), Hyningsey (Hønsø), Brjótsey (Brødsø eller Brysseland), Hvassir (Hvasserland), Sandey (Sandø); paa Vestsiden Húðey, Árey o. fl. I S. for Þórsey, ude i Havet, laa Sveinar (Svinøer), ved Indløbet til Vigsfjord Málmey (Malmø).

Af Sunde og Fjorde nævnes, foruden Dröfn og Straumr, Hundsund mellem Féey og Njótarey; Skeljasteinssund, nu Piren, mellem Fastlandet og Njótarey, ved Túnsberg; Grindhólmasund (Brengen), mellem Njótarey og Tjuma; Túnsbergsfjörðr eller Sæheimsfjörðr, mellem Njótarey og Tjuma i Ø., og Yxney i V.; Miðfjörðr, mellem Yxney og Velley; Sandafjörðr, mellem Velley og Skíringssalr; Lagarvík, mellem Skíringssalr og Nesit. Etsteds paa dette var og en lille Fjord, kaldet Marfjörðr med Marstrandir eller Malstrandir.

Túnsbergssýsla skulde vel egentlig danne en heel Syssel, lige-

som Oslóarsýsla, imidlertid blev ogsaa stundom enkelte Dele af den gjorte til Sysler for sig, f. Ex. Eikjar, der i den senere Tid oftest forenedes med Móðheimr og Tverdalene i Ringerige. Hvad Skibrederne angaar, da er det allerede ved Oslóarsýsla bemærket, at denne tilligemed Vestfold og Grænafylke tilsammen indbefattede kun 16 Skibreder. Forholder dette sig rigtigt, kommer der neppe flere end 7 paa Vestfold; af disse kjender man Vala skipreiða, der idetmindste indbefattede Botne, Vaale og Borre Prestegjeld, Slagns sk., der synes at have indbefattet Sæms, Stokke og Nøterø Prestegjelde, Rábyggja sk., der indbefattede Andebo, Ramnes og Hofs Prestegjelde, og Numadals sk., der synes at have indbefattet Laurdals, Hedrums, Brynlanesets, Thjølings og Sandeheredds Prestegjelde. Sande, Skouge og Strømmen have maaskee tilsammen dannet en Söndini eller Angrs skipreiða, en anden har vel hedet Eikja eller Eker skipreiða. Sandssverf har rimeligviis ej hørt til Skibrede-Districtet.

Vestfold nævnes allerede langt op i Tiden, før Harald Haarfagre, ja allerede paa Sigurd Rings Tid. Det var et af de Fylker, som Ynglingestammen tidligst erhvervede, thi allerede Halfdan Hvitbein fik en stor Deel deraf. Han blev høilagt paa Skæreið i Skiringssal. Hvor dette Skæreið har ligget, vides nu ej med Vished. Da et Haandskrift paa dette Sted ogsaa læser Særeið (ɔ: Sævareið), kunde man herved tænke paa Gaarden Sjávaristra eller Sævarístra (nu Sørist) i Thjøling, da Navnet i Tidens Løb vistnok kan have undergaaet en saadan Forandring i Sammensætningen. Den sidstnævnte Gaard ligger netop paa Eidet mellem Viggsfjord og Sandefjord. Ikke langt derfra, ved Indløbet til Viggsfjorden, maa, som allerede tidligere bemærket, Kjøbstaden i Skiringssal have ligget, hvor endnu Navnet Kaupang minder derom. Lidt ovenfor laa Kongsgaarden Geirstaðir, nu Gjerstad, fornemmelig bekjendt som Residens for Kong Olaf Geirstada-Alf.*) Her holdtes ogsaa hvert Aar en stor Offerfest, til hvilken Folk fra hele Viken plejede at komme sammen. Det Sted, hvor man lagde til med Skibene, for derfra at gaa op til Kongsgaarden, kaldtes Stiflusund. Hálfdan Hvitbeins Søn Øjstein blev højlagt paa Borró, i Nærheden af et Sted, ved Navn Vaðla, hvor en Aa faldt ud. Man har antaget Vaðla for det nuværende Vold, nærved Borre Kirke, men nogen

*) Om Landskabet Upsi, over hvilket Olaf Geirstadaalf skal have hersket, see §. 61.

betydelig Aa findes ikke her. Denne Øysteins Søn Halfdan blev ligeledes begraven paa Borro; hans sædvanlige Opholdssted var Holtar, rimeligviis Gaarden Holtar (nu Holtan), paa Borre, eller ogsaa Holtar paa den nysnævnte Þórsey i Skiringssal. Etsteds paa Kysten af Vestfold synes og den Høj at maatte søges, der opkastedes til Minde om Sigurd Ring, og som kaldtes Hringshaugr; rimeligviis er den at søge nær ved den nuværende Gaard Ringshaug, fordum Hringshaugr i Slagen, lidt nordenfor Tunsberg. Paa Sæheimr (nu Jarlsberg eller Sæm), boede Bjørn Farmand, Harald Haarfagres Søn, og er højlagt i Farmannshaugr, der endnu kjendes under Navnet Farmandshaugen nær ved Jarlsberg. Tunsbergs Omgivelser ere forhen omtalte (§. 20). Udenfor Nesjar, ved Grenmar, heder det, stod det Slag, hvori K. Olaf d. Hellige slog Svein Jarl 1015. Slaget maa altsaa have staaet i Nærheden af Helgeraaen, ved Indløbet til Langesundsfjorden. Nogle Mile længere mod Øst, udenfor Indløbet til Lagarvik, laa de ovenfor omtalte Sveinar (Svenøer). I Sverrers Saga nævnes oftere Steder paa Vestfold, men tildeels paa en utydelig Maade og i forvansket Form. Naar saaledes i Cap. 162 Gaarden Varir (á Vörum) og Aumd omtales, kan maaskee Gaarden Var i Stokke Sogn og Ødne i Andebo Sogn være meente, imidlertid er det dog ligesaa muligt, at der her er Skrivfejl for á Vörnu (Værne i Rygge Sogn i Borgesyssel) og Aumurð (Borge Sogn i Borgesyssel). I Cap. 169 nævnes Hafsteinssund uden at det kan sees, om det har ligget indenfor eller udenfor Grindhólmasund; man har derfor antaget det for at være Sundet mellem Aarøerne og Nøterø, nu kaldet Aarøsund, uagtet det ligger nærmere at antage det for Sundet mellem Hostien og Færder. En Rafnsvágr nævnes udentil ved Tjuma eller Tunna; men antager man det at være Vaagen mellem Ravnø og Fastlandet, ved Fitje i Stokke Sogn, saa ligger det indenfor, ikke udenfor, de nævnte Steder. I Forbindelse med de nysnævnte Navne omtales ogsaa Tunnuskógar, der maaskee kan være Gaarden Skogen yderst paa Yxney, strax nordenfor Tønsberg Tønde, men muligtviis og kan være Fejlskrift for Tunnuskagi (selve Forbjerget), der ogsaa omtales andetsteds. Naar det fremdeles heder at Baglerne sejlede ind nordenfor Yxney ind i Sandafjörðr, hvor de lagde til ved Heslivik eller Hellisvik paa Nordre-Landet (Søndrelandet efter Flatøbogen), da synes det som om de have sejlet gjennem de smale Canaler, der dengang adskilte Yxney og Velley fra Fast-

landet. Hellisvik bliver da enten en Vig indenfor den lille Hellesø strax indenfor Sandefjordens Munding, paa Østsiden, eller en Vig, der har gaaet ind i Nærheden af Gaarden Hasle, inderst i Fjorden. — I Haakon, Guttorms og Inges Saga Cap. 16 og 17 omtales Staferni, det nuværende Staværn ved Fredriksværn, Sund eller Grindhólmasund, hvor der paa Tjøme-Siden ligger en Gaard ved Navn Sund; Haugar, Thingstedet ved Tunsberg; Hrossanes, det nordligste Nes paa Njótarey eller Nøterø i Nærheden af Tunsberg (det nævnes ogsaa tidligere, i Magnus Erlingssøns Saga, Cap. 3); Fróðaáss ved Tunsberg, Ormey (Ormøen) i Nærheden af Jarlsey (Jersø) og Nesjar. Ved denne Leilighed nævnes ogsaa det ovenomtalte Marsjörðr, der dog ikke omtales i Flatøbogen, og i hvis Sted Peder Klaussøns Oversættelse har det besynderlige „Rendshavn". Saavel dette, som Marsjörðr maa være at søge etsteds paa Brynlaa-Nesset, men hvor, lader sig ej afgjøre. Det kan ej være det nu saakaldte Mørgjefjord, der fordum kaldtes Myrgjufjörðr. Árey, nu Aarø, i Tunsbergfjorden (ikke Rýgi, der er en fejlagtig Læsemaade) nævnes i K. Haaken Haakonssøns Dage Cap. 74, ved Aar 1221.

Længere inde i Landet nævnes enkelte Gaarde, f. Ex. Vervikr nu Bugaarden i Sandeherred, Guðrann (nu Gudrand i Botne Sogn), Pintslar eller Pislar, nu Pinsle i Sandeherred; her havde Smeden Thord Vetter, for hvem Odin, som det hed, aabenbarede sig 1209. Paa Ré (Ramnes Sogn) stode ikke mindre end tvende Slag, først mellem Erling Skakke og Sigurd Jarl 1163, hvor den sidste faldt, siden mellem K. Magnus Erlingssøn og Øystein Meila 1177, hvor denne ligeledes faldt. Det første Slag stod i Nærheden af Gaarden Dynduxstaðir, hvis nuværende Navn ej kjendes, men som sees at have ligget ved Elven, rimeligviis i Nærheden af det nuværende Linnestad; det andet nærmere Rafnes. I Haakon H. Saga Cap. 127, omtales et Sted, kaldet Angleysa, hvor Ribbungerne bleve slagne; det siges at ligge i Oslo Hered, medens Contexten dog viser, at det laa ej meget langt fra Tunsberg. Dette Sted er rimeligviis Gaarden Leysa, nu Løse, i Skoge Sogn, der ligger i samme Dalføre eller idetmindste Skibrede, som Sande Sogn eller Angr, og derfor kan være regnet til dette. „Angleysa" bliver saaledes kun et kortere Udtryk for Leysa i Angr. Gaarden Leysa tilhørte desuden i ældre Tider Sande Kirke. Naar det heder at den laa i Oslo-Hered, er dette vistnok en

Festlagelse, opstaaet derved, at det i geistlig Henseende hørte til Oslo Provsti.

Kirkerne i Vestfold, Hliðir og Byen Tunsberg fraregnede, vare i den sidste Tid af Middelalderen: Haugs k. á Eikjum (Eger Hovedkirke), Fiskheims k. á Eikjum (Fiskum K. paa Eger), Bergs k. á Eikjum (Berg paa Eger), Hanavals k. i Skógabygð (Skog K.), Söndvinjar, Söndini eller Sandini k. (Sande K.), Straums k. (Strømmens K.); alle disse hørte til den vestre Deel af Oslo Provsti; Hofs k. i Reyrdal (Hofs K.), Hildistaða k. (Hillestad K.), Botna k. (Botne K.), Vála k. (Vaale K.), Nýja k. á Borró (Nykirke), Laufeyja k. (Løvø), Borra k. (Borre K.), Undrheimsdals k. (Undrumsdal K.), Slagns k. (Slagn K.), Sæheims k. (Sæms K.) Fylkekirke, Hrafnnes k. (Ramnes K.), Fónes k. (Fons K.), Vifilsstaða eller Vifistaða k. (Vivestad K.), Andabús k. (Andebo K.), Haugagerðis k. (Haagjord K.), Kúadals k. (Kodals K.), Arnadals k. (Arendals K.), Stokka k. (Stokke K.), Skeiðhauga k. (Skjø K.), Njótareyjar k. (Nøterø K.), Tjumu k. (Tjømø K.), Sanda k. (Sandeherreds K.), Ístra k. (Istre i Thjøling), Þjóðalings k. (Thjøling K.), Heiðarheims k. (Hedrum K.), Fylkeskirke, Kvelds k. (Kveld K.), Hvaraness k. (Hvarnes K.), Stýrivalla k. (Styrvold K.) i Lagardal, Svarfastaða k. (Svarstad K.) i Lagardal, Hæms k. i Lagardal (Hæms K.), Túpta k. i Sandssverfi (Tuft K.), Kaupmannaness k. i Sandssverfi (Kopmandsnes K.), Elptaleytis k. i Sandssverfi (Eftelots K.), Kjósar k. (Kjos K.), Bergs k. á Nesinu (Berg K.), Túnheims k. á Nesinu (Tanums K.) Alle disse Kirker dannede Vestfoldens Provsti.

Af Gaarde i dette Fylke kunne mærkes: Paa Eikjar: Narfaruð (Narverud), Dalir, Hryggr (Ryg), Mylnudalr (Mjøndalen), Sóreysa (Soløs), Áss (Aasen), Horneið i Horneiðsgrend (Horne), Vinsvellir (Vinsvold), Mildisvík (Milesvig), Krokr (Krok), Ló (Lo), Akr, Völustaðir (Volstad), Bryn, Drambaruð (Dramsrud), Saurbýr, Smjörgröf (Smørgrav), Raukaberg (Røkeberg), Hólar (Høle), Þórðaberg (Thorberg), Heiðinstaðir (Hedenstad), Bersaberg (Besseberg), Hamarr (Hamre), Fors (Fosserholm), Gunhildarrud (Gunhilnrud), Bastvalir (Bagstevold), Roðan (Raaen), Klunduruð, Jórunnarruð (Jørunsrud), Kopstaðir (Kofstad), Teigrinn, Gulormsruð (Gullaksrud), Kolsruð, Darrabúðir (Darbo), Mögguruð (Muggerud), Ruð, Paular (Paule) á Fiskheimsströnd, Skjaldbreið (Skjeldbred), Eik, Lundar (Lunde), Spærin (Speren), Kolberg, Skarar (Skara), Berg, Reyrini (Røren), Sæheimr (Sæm), Varlár (Varlo), Sólberg, Forsheimr (Fossheim), Harstaðir (Harstad), Holtar (Holte), Jaðarr (Jaren), Verp, Úlfaland (Ulveland), Knífar (Kni-

ve), Skarð (Skar), Drafnardalr (Drammdal), Kalbrekka, Skyrbrekka (Skibrek), Klúka (Kruke), Hobolstaðir (Hobelstad), Leirberg (Leerberg), Hörgini (Horgen), Eikines (Egenes), Hæreksstraumr (Herstrøm), Viðines (Vidnes). I Skógabygð: Hanavalr (Haneval), Vestbýr, Holt, Steinn, Dæla (Dæle), Merðin (Melen), Leysa (Løse), Hólmrinn (Holmen), Flatinn (Flaten), Skjaldarheimr (Skjelbrum), Svartaruð (Svarterud), Eikiholt, Straumr (Strøm), Danavík, Koparvík (s. o.), Sólheimr (Solum), Gerpini (Gjerpen), Gunnuruð (Gunnerød), Knífar (Knive), Lindheimr (Lindem), Andrésrud (Andersrød). I Straumsbygð: Sandr, Kinn, Helgheimr, Knéhamarr eller Hnéhamarr (Knem); her stod et Kors. I Angr eller Sandinibygð: Berg, Skorfvík med et vigtigt Fiske, Hólmr, Oranes (Ørenes), Stokkar (Stokke), Teigrinn (Teigen), Laufáss (Løvaas), Refhaugr (Ræve), Gunnastaðir (Gunnestad), Timbrásss (Tømmeraas), Ábœr (Aaby), Bondini (Bonden), Skyrdalr (Skjørdal), Áss, Rygglang (Ryggetang), Haðaland (Haland), Jaðarr (Jaren), Kleifar (Klever), Grýta (Gryte), Grýtubakki (Grytebakke), Túpt (Tuft), Þengilsstaðir (Tingelstad), Gata (Gutu), Ryðaleysi (Rydløs), Klaufastaðir (Kløvestad), Eikaberg (Egeberg), Fors (Fos), Buðaruð (Buderød), Grön (Gran), Sigmundarstaðir (Simonstad), Selvík (Selvig), Sjávarruð (Sjuverud), Holtar (Holtan), Skarð (Skar), Gyltusaur (Gyltesø), Múrakatlar (Murkasl). I Botna og Hildistaða Sogne: Hvítisteinn (Hvitsteen), Gjóðakleppr (Gjøklep), Gausini (Gausen), Greipsruð (Grefsrød), Bendiktsruð (Bentsrød), Skeggjastaðir (Skjeggestad), Þverdalr (Tverdal), Fauskar (Fuske), Kaupangr (Kopang, her har altsaa været en Handelsplads), Aldheimar (Allum), Greiðakrar (Gredager), Hlöðuvellir (Løvald), Guðrann, Bringakr (Bringager), Herlaugsruð (Hellingsrud), Sperta (Sperte), Gata (Gatu), Krúna (Krone), Hvítengsruð (Hvitingsrud), Holtar (Holten), Guðakr (Godager), Fors (Fos), Grytumörk (Grytemark), Guðheimr (Gudum), Kleifaruð (Kleverud), Hrafnaberg (Ramberg), Endi (Ende). I Vála og Undrheimrdals Sogne: Sýrstaðir (Syrestad), Gretta (Grette), Snekkjusstaðir (Snekkestad), Úfeigsstaðir (Ofegstad), Klofanes (Klavenes), Kaldakrar (Kaldager), Smjördalr (Smørdal), Norðbýr (Nordby), Þorp (Thorp), Grjótruð (Grøterud), Lindaflot (Lindeflaaten), Grjótáss (Grøtaas), Gerpini (Gjerpen), Langikleppr (Langklep), Djupvík (Døvigen), Hasl (Hasle), Brekka (Brekke), Bakskyrta (Bagskjul), Kleppar (Kleppan), Saularuð (Saalerød), Ruð (Rud), Hæmr (Hæm), Glenna (Glenna), Leifsakr (Lefsaker), Holt, Amundaruð (Amundrød), Heiðheimar (Heum), Gróheimr (Grøum), Lífaruð (Løverud), Ullofaruð (Ollerud), Loftstaðir (Lofstad), Grýtunes (Grytenes), Hrossleysa (Rosløs), Þjóðólfsruð (Kjølsrød), Berg, Haraldsstaðir, Visistaðir (Visestad), Hólmr (Holm), Suðrheimr (Sørum), Haugatúpt (Hautuft), Refatagl (Rævetal), Jölluþveit (Jeltvet), Bastvallir (Bagstvold), Kálfsruð, Grýtumörk. Paa Borró: Ásgarðr, (Aasgaard), Kjörr (Kjær), Leirelta (Leret), Aðaldalr (Audal), Freyberg (Freberg), Fjúkstaðir (Fjukstad), Vestmannsruð, Glenna (Glenne), Orratúpt (Prestegaarden), Gunvararruð (Gunnerød), Reyr (Røren),

Sæheimr (Sæm), Knútsruð, Eskibekkr, Holtar (Holtan), Sleðavágr (Slæbvaag eller Falkensteen), Brúaruð eller Bráruð (Braarød), Baggaruð, Haukhlið (Høklib), Sólberg, Ryglang (Rygtang), Tjörn (Toen), Sandini (Sande), Steinbjarnarruð (Steenbjørnerud), Ljóðhús (Løse), Fauskar (Fuske), Gautúlfsruð (Gutulfsrud), Gretta (Grette), Skáneyri (Skaane), Mikligarðr (Myklegaard), Mosakvísl (Mósekvist), Ormsruð (Orsrud), Auðigstaðir (Auestad), Paular (Paule), Bákki (Bakke), Brúsaruð (Bruserød). I Slagn: Gunnlauguruð (Gullerød), Leistastaðir (Lesteftad), Rakáss (Rakaas), Brúsaruð, Eik, Vǫllr (Belle), Undaberg (Undeberg), Baldsberg (Basseberg), Ílabrekka (Ilebrekke), Haðsheimr (Hasseim), Hörgini (Hørgen), Rugaberg (Roberg), Hlíð (Lid), Rór (Rom), Haukahlíð (Høklib), Stangr (Stang), Reyráss (Røraas), Kalsvík (Karlsviken), Skallävöllr (Skallevold), Velley (Vallø), Ullarvík (Ullevilen), Reyrini (Røren), Sandini (Sande), Dysini (Døsen), Rauðhella (Raahelle). I Sæheimr: Álaborg (Aaleborg), Undrheimr (Unbrum), Þveitin (Tveten), Eikaberg (Egeberg), Gullahlíð (Gullib), Rastrinn (Rasta), Faðheimr (Fadum), Hnauð (Rauen), Áss (Aas), Freysteigr (Freste), Daumseng (Domsengen), Kjörr (Kjær), Vörmuhlíð (Vermelid), Panna (Panne), Gretta (Grette), Lánar (Laane), Lænsberg, Smeðsruð, Þórunnarruð (Tarantød), Bekkjahvarf (Bekkehvar), Öskuhaugr (Askehaug), Hestbýr (Hesby), Aulinarruð (Ullerød), Munamar (Manum), Rísar (Rise), Ældrin (Olden), Æmesruð (Emmerød), Berg, Fresjar (Fresje), Brekka (Brekke), Hreysiland (Røyseland), Jaðrateigr (Jareteig), Aulini (Auli), Kjalda (Kjelle), Akr (Ager). I Angrheimsherað ell r Stokkar med Skeiðhaugr og Arnadalr: Rakkavík (Rakkevik), Viðar (Vear), Sjávarstokki (Sjuvestok), Geilar (Gile), Mælisheimr (Melsom), Sjávarruð (Sjuverød), Lagaruð (Langerød), Aslastaðir (Hasleftad), Holtar (Holtan), Kleppar (Kleppen), Fæn, Klástaðir (Klaaftad), Tangi í Vóm (Tange paa Veirland), Stafrheimr (Stavum), Húsheimr (Husum), Dyflini (Døvlen), Reyrukolla (Rørkul), Breiðholt, Ragnhildarruð (Ragnhildrød), Langaló (Langelo), Fifangrar (Fevang), Ramsheimr (Ramsum), Búðir (Buer), Brennisruð (Brensrød), Borgar (Borger), Erlingsborgar, Tautuborgar (Tutenborg), Ámót (Aamodt), Kaldakinn (Kalkin), Bárðaborgar (Balsborge), Saurbýr (Sørby), Ginastaðir (Gjeneftad), Krókrinn (Kroken), Grýta (Gryte), Skjaldbreið (Skildbred), Geilastaðir (Gjelstad), Geinini (Gjein), Holtar (Holt), Sólheimr (Soleum), Fauskar (Fuske), Hafraruð (Hafsrød), Kvernin (Kverne). Paa Re, med Fónes og Vifastaða s.: Leifsruð (Lebsrød), Gunnhildarstaðir (Gunhildstad), Hetta (Hette), Vináss (Venaas), Freysteigr (Freste), Klof (Klov), Skeggjastaðir (Skjeggeftad), Vellir (Valde), Nollarteigr (Nunneteig), Kílar (Kile), Færini (Færing), Horn, Flærðarkleppar (Fjerklep), Skarð (Skar), Dalr, Túpt (Tuft), Heiðarnir (Heiane), Hólar (Hole), Reiðini (Reine), Furheimr (Forum), Innlagit, Ásurud (Aaserød), Kornfjöl (Kamfjor), Áss (Aas), Haugr (Haug), Jaðarr (Jare), Stangir (Stange), Leirstangr (Leerstang), Sviðningr (Svinigen), Grjótruð (Grøterud), Fjalabúð (Fjælboen),

Skeggjaruð (Skjeggerud), Tjarnaruð (Tjennerud), Hasla (Hasle), Holt, Jarpatjörn (Jerpetjøn), Sukka, Sólberg, Heiðaruðstaðir (Heierstad), Fones (Fon), Holtungar (Holtung), Hvammr, Refhaugr (Revaa), Fóstra (Fostre), Sjóir (Sjuve), Mýrar (Myre), Hvítisteinn (Hvidsteen), Skríkastaðir (Skrikestad), Varðheimsstaðir (Valumstad), Lánar (Laane), Bjarnadalr (Bjørndalen), Orravalr á Viðum (Orevol), Olaruð (Orerud), Eikþveit (Ektvet). I Reyrdalr: Nes, Haugaruð (Haugerud), Berg, Heiðarstaðir (Heierstad), Vatnsbotn (Vasbotn), Hesthamarr, (Hesthammer), Eið, Askheimr (Askim), Holt, Gausini (Gausen), Hæmr (Hæm), Grön (Gran), Sjóir (Sjuve), Haugatupt (Hutuft), Hanavalir (Haneval), Fokkastaðir (Fokstad). I Andabú med Haugagerði og Kúadalr: Holt, Grön (Gran), Skjaldbreið (Herreskjeldbred), Gásaruð (Gaaserud), Sukka, Askheimr (Askim), Tjöráss (Kjæraas), Gullahlíð (Gullid), Sámastaðir (Somerstad), Háþveit (Haathvet), Berg, Dyflini, (Døvlen), Stálaruð (Staalerød), Steinninn (Stenen), Auðn (Aadne), Arnbjarnarruð (Ambjørnrød), Hafsáss (Hafsaas), Galiza (Gallis), Hvítisteinn (Hvidsteen), Halinn (Holan). I Njótarey: Teigar (Teie), Eyranes (Orsnes), Smiðsruð (Smidsrød), Bjarnabúðir (Bjørnebo), Féey (Føyen), Eikines (Egenes), Nes, Kjöley (Kjølø), Bjarkey (Bjerkø), Hvaley (Hvalø), Gásey (Gaasø), Feykiáss (Fykaas), Skallastaðir (Skallestad), Úlfey (Ulvøen), Otrabekkr (Oterbek), Búðir (Buer), Búðaberg (Buberg), Þórðarruð (Thorrød), Sveinsruð (Svensrød), Álrey (Aarø), Haukamýri (Haukemyr), Búðarteigr (Buerteigen), Strengsdalr (Strengsdal), Tjörgröf (Tjærgrav), Tjarnaruð (Tjønnerød), Stýrsvík, Siðuvik (Sevig), Tokanes (Tokenes), Smokavík (Smovig), Tynnuvík (Tinvig), Skerpa (Skjerpe), Grjótruð (Grøterød), Timbrholt (Tømerholt), Glaumsteinn (Glomsteen), Þorbjarnarruð (Thorbjørnrød), Arnhildarruð (Annildrød), Skerfvini (Skjerven), Sæheimr (Sæm), Elgjarstaðir (Elgestad), Kallaðanes (Kaldnes), Linhólmr (Linholmen). I Tjuma: Ruð (Rød), Búðardalr (Buerdal), Sandbekkr (Sandbek), Glenna, Gerðarvágr (Gjervaag), Bukkahlíð (Bukkelid), Sundin (Sundene), Holtar (Holtan), Bjarnarvágr (Bjørnevaag), Helguruð (Helgerød), Mór (Mo), Trægðirnar (Trejdene), Otrstigr (Oterstig), Kjörr (Kjerø), Górn (Gonen). I Skaun eller Sandaherað: Torfustaðir (Torrestad), Haugheimr (Haugem), Vagalstaðir (Vagestad), Sæheimr (Sæm), Hnatvellir (Natvol), Skjalaberg (Skjæleberg), Háþveit (Haatvet), Foxareyr (Foxerø), Bjarnheimr (Bjønnum), Fifangrar (Fevang), Freyþveit (Frøtvet), Lundabœr (Lundebo), Lingileimr (Lingelem), Brekka, Góðlif (Goli), Hauknefsruð (Haukerud), Mór (Moen), Vervíkr (Bugaarden), Gaukstaðir (Gogstad), Dvergadalr (Dvergdal), Unnaberg, Fraun (From), Skriflastaðir (Skravestad), Steinsholt, Bergar í Sleðanesbygð (Bergan), Sleðanes (Slenes), Mylnuruð (Mønnerød), Sjávir (Sjove), Tufar (Tue), Róðan (Rove), Freyberg (Freberg), Benediktsruð í Velley (Bentsrød), Holtar (Holtan), Vindalr (Vindal), Kambafjöl (Kamfjor), Viðrek (Virik), Brunnheimr (Brønum), Hesistaðir (Hysstad), Hanahólmr (Haneholm), Marheimr (Marum), Fyrikstaðir (Furistad), Jáberg (Joberg), Hæmr (Hæm). I Skíringssalr eller Þjóðalyng: Re-

kavík (Rekevig), Kaupangr (Kaupang), Skreppistaðir (Skreppestad), Rauðinn (Rauan), Berg, Guðrini (Guren), Laufvini (Løve), Vitrekssyn (Vittersø), Kjörr (Kjær), Hakastaðir (Haukestad), Auðibýr (Auby), Vestaðir (Vestad), Istrar (Istre), Skarðaberg (Skaleberg), Hyppistaðir (Hyppestad), Brú, Haugrinn (Haugen), Skalistra (Skalist), Sjávaristra (Sørist), Eið (Eidet) rimeligviis netop det ovenfor omtalte Særeið eller Skæreið, Klástaðir (Klaastad), Klepakr (Klepager), Nafnasalr (Romesal), Nesjar, Sandnes í Þórseyjunni. I Heiðarheimr med Tilbehør: Unúlfsbúðir (Unelsbo), Œtilsruð (Yttersø) „á miði"; Fræsþveit (Frostvet) „á miði"; Hofland, Stufnarruð (Stubberød), Mánagerði (Maanegjorde), Nannarsetr (Ranset), Flesjar (Fritsø), Forsar (Fossene), Eiðspjölt (Eidspjeld), Hagfall (Haffalden), Gjólnes (Gjønes), Birki (Bjerke), Laufvini (Løve), Langheimar (Langhjem), Gælstaðir (Gjælstad), Skógrinn (Skougen), Hringdalr (Ringdal), Haugrinn (Haugin), Skymagi (Skinmo), Steinsvellir (Steensvold), Tjarnarruð (Tjønerød), Árkvísl (Aarkvislen), Holt, Mörk, Hnauð (Nau), Buttaruð, Ásbildarruð (Aasildrød), Reppisskáli (Reppeskaal), Bergar (Bergan), Nes, Kveld, Gjólnar (Gjone), Bolungaholt (Bonegolt), Ragnhildarruð (Ragnildrød), Yxnaholt (Oxenholt), Auðnin (Auen), Auðberg (Olberg), Virgunes (Virgenes), Skuplamór (Skoklemo), Krúka (Kruke), Kirkjuruð (Kirkerød), Skatinn (Skaaten), Hvárar (Hvaara), Hellines (Hellenes). I Lagardalr: Holtar (Holtan), Kærar (Kjærø) med Laxefisket kaldet Kærafiski, Helgaland, Greynini (Grini), Steinsholt, Loftstaðir (Lofstad), Flotinn (Floten), Hanavalr (Hanevold), Stýrivallir (Styrvold), Hvíluberg (Kvilberg), Hlíð (Lid), Heruland (Herland), Sköðini (Skudum), Krakamór (Kraakemo), Styðjamór (Styremo), Hvalr (Hvaal), Lyngisvarp (Lyngsverk), Kallaðaberg (Kalleberg), Þengilsstaðir (Thingsstad), Hæmr (Hæm), Bekkjarhvarf (Bekkehvar), Skerfvini eller Skerfheimr (Skjerum). I Sandssverf: Kaupmannanes (Kopmandsnes), Pyrt (Pytte), Viðanes (Vines), Hjargunes (Hjarnes), Meskastaðir (Meskestad), Skúlastaðir (Skulestad), Skekklar (Skjekle), Skinnanes (Skinnes), Gunnunes (Gunnes), Hof (Hof) altsaa i Hedendommen Tempel, Sæheimr (Sæm), Harðangr, Hvammr, Arnastaðir, Bjarknes (Bjertnes,) Verp, Háþveit (Haatvet), Efja (Evje), Lagaruð (Laagrød), Landar (Lande), Mögguruð (Muggerud), Bassaruð, Heiðingstaðir (Hedenstad), Brúarhvalr (Brovol), Brunstaðir (Brønstad), Bíkelda (Bikjel). I Kjósabygð: Bakkar (Bakke), Kjóss (Kjose), Sléttholt (Slettholt), Strönd (Strand), Eikines (Ekenes), Bjarney (Bjørnø), Nes, Berhögg (Berug). Paa Nesit: Túnheimr (Tanum), Steinsholt (Steensholt), Lepparuð (Lepperød), Sólberg (Solberg), Brekka (Brekke), Eikidalr (Ekedal), Hallar, á Höllum, (Halle), Guðini eller Guðheimr (Gudem), Hvatheimr (Hvatum), Askr (Aske), Birkiholt (Birkholt), Lyngheimr (Linghjem), Hagi (Haga), Haugar (Hauane), Foldvík (Foldvig), Kolbeinsruð (Kolbeinsrød), Holan, á Holunni (Holonne), Rugland, Kumsaruð (Gumserød), Fúlavík (Fulevig), Jaðarr (Jaren), Griflar (Grevle), Þórisruð (Thorsrød), Ásaruð (Aaserød), Brynlá (Brønlaa), Hjöltini (Hjelten), Pyrtrinn (Pytten), Bergar (Bergan), Ullarberg (Ulleberg),

Benediktsruð (Bentsrød), Stigsruð (Stixrød), Hávarðsruð (Haavardsrud), Þveitar (Tvetan), Bágar (Bukene), Gautaruð (Guterød), Grjótruð (Grøterød), Kleifar (Klever), Arnvíkr (Anvig), Vatnsvík (Vatsvig), Skógarþveit (Skogtvet), Paular (Pauler), Holbekkr (Hobek), Sólheimr (Solum), Myrgjuruð (Mørjerød), Myrgjar (Mørgje), Þveitadalr (Tvetedalen), Áróss (Aares), Leirungar (Leirangen), Álmhlíð (Aamlid), Veðravágr (Vervaag), Niflungar (Nevlungen), Ögmundarruð (Aamundrød), Þorp (Torp), Járneyða (Jønø), Herleiksruð (Hellesrød), Klyttrar (Kløttre), Eikivöllr (Ekevald), Bergvin (Berven), Berg, Eiðsteinn (Eidsteen), Holgheimr (Holghjem), Sveinkaruð (Svinkerød), Hlöðuvöllr (Løvald), Snœrisvallir (Snørsvold), Hválir (Hvaale), Hválakjalf (Hvaalekalv), Brúnavellir (Brunevold), Þanghorn (Tangor), Kjarr (Kjær), Ljóðhús (Lydhuus), Mannvík (Mandvig), Dólfvini (Dolven).

61. Det er tilforn bemerket, at de Dele, hvoraf det saakaldte Grœnafylki bestod, i tidligere Tid enten har tilhørt andre Fylker, eller dannet egne Landskaber, der, ligesom Haddingjadal, Valdres o. fl. ikke tilhørte noget bestemt Fylke, og heller ikke selv udgjorde noget. Det er saaledes allerede viist, hvorledes Kyststrækningen fra Nesjar indtil Rygjarbit, der senere var en Deel af Grœnafylki, endnu paa Halfdan Svartes Tider hørte til Vestfold, og rimeligviis var det saakaldte Vestmarar. Paa hvilken Tid Grœnafylki kan antages at være bleven til ved hine Landskabers Sammenfatning under denne Benævnelse, er vanskeligt at afgjøre, og det har neppe været før Olaf den Helliges Tid. Grønafylkes Bestanddele vare:

a) Det føromtalte Vestmarar, der nærmest synes at have været Kystlandet vestenfor Grœnmar eller Grenmar, den nuværende Langesundsfjord, og altsaa at have indbefattet Herederne Bamblar (nu Bamle) og Sandaukadalr (Sanikedal), med flere Øer, hvoriblandt Aur, der synes at have været det nu saakaldte Jomfruland.

b) Eiðangrar, eller Kyst- og Fjord-Egnene østenfor Grœnmar; muligt er det vel, at ogsaa dette Hered har været regnet til Vestmarar, men da „Vestmarar“ dog oprindelig maa betegne en vestenfor en Fjord (mar) beliggende Egn, synes det rimeligere at antage, at Eiðangrar i de ældste Tider har været regnet til Nesjar, i Særdeleshed da Sleimdalr, det nuværende Slemdal, hvilket saa langt op i Tiden, som man finder det omtalt, regnedes med til Eiðangrar, danner den øvre Deel af den Dal, af hvilken Kjósar og Túnheimr, der begge hørte til Nesjar, dannede den nedre, mere aabne Deel.

c) Höfund eller Hafund; saaledes kaldtes den aabne Dal østenfor den nuværende Skiens-Elv og de i den fra Norden rindende Bi-

Elve, eller det nuværende Gjerpens Prestegjeld, der endnu deles i Op-Hauend og Ud-Haugend.

d) Numadalr, det nuværende Numedal. Da, hvad ovenfor er viist, ogsaa den nedre Deel af Dalen om Elven Lögr (Logen), nemlig det nuværende Hedrums Prestegjeld m. m. kaldtes Numadalr og dannede en Deel af Numadals skipreiða, er det ikke usandsynligt, at i hine ældste Tider den hele Dal paa begge Sider af Logen har haft dette Navn, og været regnet til Vestfold, saaledes at Benævnelserne Sandssverf og Lagardalr kun have betegnet Underafdelinger.

e) Det egentlige Grœnland eller Grenland, saaledes kaldtes de indre frugtbare Dalfører vestenfor Skiens-Elven, fornemmelig omkring Indsøen Nonnsjór (nu Norsø), saavelsom ogsaa den mere afsidesliggende Drangadalr, hvis Vasdrag ej gik til Grœnmar, men faldt ud længer vestligt, nærved det nuværende Kragerø. Grenland indbefattede Herederne 1) Sólheimar med Meðalheimr (Solum med Melum), imellem den sydlige Deel af Nonnsjór, Elven og Grenmar; hertil hørte ogsaa den afsidesliggende Kilabygð eller Kilarnir om Kilavatn; 2) Hollin med Helgini og Rumanes, det nuværende Holden, paa begge Sider af Nonnsjór; den østfor dette Vand liggende Bygd kaldtes Vaðlabœr (Valebø); 3) Nesherað (Nes Anner til Saude), mellem de to nordlige Arme af Nonnsjór; 4) Sauðaherað (Saude Sogn), omkring den i den nordøstlige Arm af Nonnsjór faldende Elv og den nedre Deel af Hiterdalsvandet; den sydøstlige Deel af dette Hered kaldtes Krókrinn eller Sauðakrókrinn (Saudekroken), den nordøstlige Hjuxubœr (Hjuxebø); 5) Bœjarherað eller Bjárherað (Bøhered) om den nu saakaldte Erikſteens-Elv, der falder i den nordvestlige Arm af Nonnsjór; det grændser i Vest til Seljugerði (Silegjord) i Thelemarken, af hvis Dalføre det er en Fortsættelse. Den øverste Deel af en mod Hiterdal opgaaende Sidedal, der deels tilhørte Bœjarherað, deels Sauðaherað, kaldtes Vatnaheiðr; 6) Lundaherað (Lunde Sogn) mellem Hollin og Flóabygð (Flaabygden) i Telemarken; 7) Den ovennævnte Drangadalr ved det nu saakaldte Tokevand, en egen Dal sydvest for Hollin; dens øverste Deel, Tyrisdalr, hørte til Telemarken. Grenland kom saaledes i umiddelbar Berørelse med Søen eller Fjorden kun paa en ganske kort Strækning, af Sólheimar nemlig, langs den nordlige Side af den nu saakaldte Frierfjord, eller Langesundsfjordens indre Deel. Det synes derfor ej urimeligt, at netop denne Deel af Fjorden har været det egentlige Grœnmar, medens den ydre Deel oprindelig

kun har hedet Mar, eller Marfjörðr. Grœnland, eller som det siden kortere udtaltes, Grenland, Greland, har rimeligviis i de ældste Tider, saavelsom Höfund, været regnet med som et Anhang til Vestfold. Idetmindste ere Indbyggerne af Grœnland eller Grœnir, som de kaldes i den ældgamle Fortegnelse over de Skibe, Norges Kystboere skulde udrede, nævnte sammen med Vikverjerne, uden dog at regnes under denne Benævnelse. (See den ældre Gulathingslov § 315).

f) Þelamörk (Thelemarken). Dette vidtløftige Landskab, der indbefattede alle de indre Dale, hvis Vasdrag samledes i Grenland, foruden nogle Dale, der stode i Forbindelse med Rábyggjalög, synes i de ældste Tider at have haft en langt mindre Udstrækning, idet man til Þelamörk kun regnede lidet mere end de Hereder, der laae Grenland nærmest, eller den nu saakaldte østfjeldske Deel, nemlig Tinn (Tinn) med Höfvinjar eller Hafvinjarbygð (Hovins Sogn), omkring den øvre Deel af Tinnsø; Heitradalr (Hiterdal), omkring den nordre Deel af Hiterdalsvandet og den nedre Deel af den i dette faldende Hoved-Elv; Litlaherað (Lilleherred), omkring nedre Deel af den fra Tinn-sjór kommende Tinn-elfr; Grandássherað (Grandsherred), omkring den øvre Deel af Tinn-elfr og den nedre Deel af Tinnsjór; Suðalönd og Hjartdalr (Sauland og Hjærtdal), den øvre Deel af den samme Dalføre, hvortil Heitradalr hører; den nordlige Sidedal Þúfudalr (Tudal); den til Bœjarherað gaaende Dal, hvis øverste Deel kaldtes Ámótsdalr (Aamotsdal), mellemste Flatidalr (Fladdal) og nederste Seljugerði (Silegjord); endelig Dalstrøget om Hviteseidvandet, Nørfjorden og Flaavandet (Hviteseids og Flaabygdens Sogne), med de derfra opgaaende Dale Ordalr (Ordalen) og Mólgudalr (Morgedalen), eller det nu saakaldte Brunkebergs, forhen Bruggabergs Sogn; til det ældste Þelamörk hørte ogsaa Róadalr (Vraadal), omkring Vraavandet og den øvre Ende af Nisser-Vandet; Nizisdalr (Nissedal) om den nedre Ende af dette, og Tyrisdalr (Tyredal), omkring Bjárvatn, der gik til Drangadalr. Den vestligere Deel af det nuværende Thelemarken, og saaledes vel ogsaa hele den saakaldte Setersdal, der senere tilhørte Egdafylke, maa have været regnet til Rogaland, thi det heder udtrykkeligt i Halfssaga (c. 2) at Jösurheiðr hører til Rogaland og ligger paa Grændsen mod Þelamörk, ligeledes at det samme Strøg senere kaldtes Viðir. Jösurheiðr er det nuværende Jusureid ved Dalaaen paa Grændsen mellem Brunkeberg og Høidalsmo, og Viðir er endnu tilbage i Navnet Veum (á Viðum) paa det nordøstligste Annexsogn

til Moland, nærmest Braadal. Hele Strøget fra Veum til Jösurheiðr maa derfor have været kaldet Viðir i mere udstrakt Forstand. De vestligere Hereder, der saaledes i den ældste Tid regnedes til Rogaland, men senere til Thelemarken, vare: Lagardalr (Laurdal) omkring den øvre Deel af Bandaksvandet og den paa Nordsiden deraf opgaaende Dal; Þilskan, saaledes synes den øvre Deel af Dalstrøget om den nysnævnte Dalaa, der falder i Hviteseidvandet, at være kaldet; det indbefattede Elgjarfjalls eller Eyjafjalls (Ødefjeld) og Heydalsmóa (Høidalsmo) Sogne; Vinjar (Vinje) med Rauðaland eller Rauðalandsströnd (Raulandsstranden) og Nesland længst i N. V. Móar (Mo) med Skafsár (Skafse) og Fyrisdalr (Førisdal) med Viðir i V. og S. V. Þelamörk inddeeltes senere i Tredinger, af hvilke den saakaldte Vest-Þriðjungr netop indbefattede den nysnævnte, forhen Rogaland tilhørende, Deel; Miðþriðjungr indbefattede Róadalr, Nizisdalr, Hvitiseið, Bruggaberg, Flóabygð og Tyrisdalr; Aust-Þriðjungr det øvrige. At hiin vestlige Trediedeel af Thelemarken virkelig i fjerne Tider maa have hørt sammen med vestligere Landskaber, derom vidner den paafaldende Lighed mellem den vestthelemarkske og setersdalske, og Forskjellen mellem den vest- og østthelemarkske Mundart.

Grønafylke grændsede saaledes mod Nord og N. O. til Haddingjadal, mod Øst til Vestfold, mod Syd til Havet og Austr-Agðir, mod Vest til Rábyggjalög og Harðangr. De fornemste Søer og Elve vare: Lögr, nu Logen, der gjennemløb Numadalr og faldt ud i Lagarvik paa Vestfold; Tinnsjór (Tinnsøen) hvis fornemste Tilløb var fra Mjörsstrandarvatn (Mjøsvand) gjennem den nu saakaldte Maan-Elv; fra Tinnsjór løb Tinnelfr ud i Heitradalsvatn og dette igjen i Nonnsjór (Norsø), der gjennem Skiðuelfr (Skienselv) faldt ud i Grenmar. Heitradalsvatn optog ogsaa den store Elv fra Hjartdalr. Den nordvestlige Arm af Nonnsjór optog Hovedelven fra Ámótsdalr, Flatidalr og Seljugerði. Ved Hollin, gjennem de saakaldte Öluforsar (Ulefos) faldt en Elv i Nonnsjór, der kom fra Flóavatn (Flaa-Vandet); dette forenedes ved Fjálgusund (Fjaagesund) med Hviteseidvandet, der ganske sikkert maa have hedet Hvitir, og optog Mólgá (Morgedals-Elven) og Dalá; Hvitir stod igjen i Forbindelse med Bandakrsvatn (Bandaksvand), der optog Hoved-Elven fra Vinjar, med hvilken igjen Elve fra Móar og den nu saakaldte Toke-Elv fra Totakfjord ved Rauðalandsströnd stod i Forbindelse. Det føromtalte Fjeldvand Mjörsstrandarvatn eller Mjörs

havde igjen sit Hovedtilløb fra Hvanná (Kvenna). Hvitir var ved det smale Hvitiseið adskilt fra Nizir, der igjen optog Rósvatn (Braavand); Nizir havde gjennem Elven Nið Udløb til Austr-Agðir; Nið optog en Elv fra Vandet Fyrir i Fyrisdalr. I Fyrisdalr var Bjárvatn, der gjennem en kort Elv stod i Forbindelse med det nu saakaldte lille Hosøvand og det store Tokevand, der igjen ved en Elv, som gjennemløb Sandaukadalr, havde sit Udløb i Havet. Kilavatn i Sólheimar havde sit Udløb i Grenmar.

Hvad Skibrede-Inddelingen angaar, da synes hele Grenland tilligemed Heitradal, uagtet dette tilhørte Thelemarken, at have udgjort en eneste, den saakaldte Lindheims skipreiða; Höfund med Eiðangrar, Bamblar med Sandaukadalr synes og at have dannet tvende Skibreder, men disses Benævnelse kjendes ikke; Þelamörk og Numadalr laae udenfor Skibrede-Inddelingen. Af historisk merkelige Steder nævnes kun faa. Paa ovennævnte Jösurheiðr boede Agvald, Rogalands Konge, der højlagdes paa Agvaldsnes; paa et Sted i Tinn, kaldes Fiflavellir, hvilket Navn nu ingensteds gjenkjendes, boede Høvdingen Ulf Gylder, hvis Søn Thorstein Tjaldstøding udvandrede til Island, og seilede ud fra Grenmar. Efter Landskabet Grœnland havde Kong Harald Grenske sit Tilnavn; etsteds paa Grenland maa og Kong Ragnvald Gudrødsøn, Halfdan Svartes Halvbroder, have boet. Grenmar forstaaes rimeligviis ogsaa, hvis ellers ingen Feiltagelse er med i Spillet, ved hiint Upsi, der nævnes som et Olaf Geirstad-Alf tilhørende Fylke. Ved Elven, der her skiller mellem Höfund og Grenland, laa Kjøbstaden Skiðan (Skien, see forhen § 19), og paa en Ø i Elven søndenfor denne, kaldet Gymsey, det bekjendte Nonnekloster (see foran S. 86). Havnen Sláttunes (Slaattenes) ved Langeyjarsund, paa hvis Grund Ladepladsen Langesund siden har reist sig, saavelsom den sydvestligere, nær ved Rygjarbit liggende Havn Portyrja (Portør), nævnes stundom; paa sidstnævnte Sted blev Vatnorm Dagsøn overvunden af Sigurd Slemmedegn. Den Aur, der et Par Gange i de senere Konge Sagaar (Haak. Gutt. Inger. S. c. 16, Haak. H. S. c. 227) nævnes, synes at være Jomfruland. Bratsberg paa Höfund (Bratsberg i Gjerpen Prestegjeld) var den mægtige Gregorius Dagssøns og dennes Fader Dag Eilifssøns Familiesæde i Midten af det 12te Aarhundrede.

Grønafylke hørte, som forhen anført, under to Bispedømmer, Hamars og Oslos. Af den til Oslo hørende Deel udgjorde Eiðangrar, Höfund, det vestenfor Fjorden liggende Kystland, Grenland

og af Thelemarken Heitradalr og Tyrisdalr et Provsti, Gerpini prófastdœmi; af de øvrige Hovedsogn i Thelemarken hørte Hvitiseið med Nizisdalr og Róadalr, Fyrisdalr, Skafsár, og Móar til Oslo Bispedømme, og maae efter al Rimelighed ligeledes have dannet et Provsti; Vinjar m. m., Lagardalr, Bruggaberg, Seljugerði m. m., Tinn, Hjartdalr, Suðalönd m. m. og Numadalr hørte til Hamars Bispedømme. Kirkerne i Fylket vare mod Slutningen af Middelalderen: Selja k. í Sleimdal (Slemdals K.), Móa k. í Eiðöngrum (Eidanger K.), Gerpini k. á Höfund (Gjerpen K., rimeligviis Fylkeskirke); Baldastaða k. á Höfund (Baldestad i Gjerpen), Borgastaða k. á Höfund (Borgestad i Gjerpen), Skeiðis k. á Bömblum (Bamle K.), Móa k. í Sandaukadal (Sanikedals K.), Herekseiðs k. í Drangadal á Grenlandi (Drangedals K.), Kljúfa k. á Grenlandi (Klyve ved Porsgrund), Hakasteins k. (Hagesteen nær ved Gimsø), Sólheima k. á Grenlandi (Solums K.), Mikjalsberg á Grenlandi, en til Kirke indviet Hule ved Nonnsjór, nu kaldet St. Mikels Kirke; Meðalheims k. á Grenlandi (Melums K.), Helgini k. á Grenlandi (Helgen K.), Fenes k. á Grenlandi (Fen i Holden), Hollinnar k. á Grenlandi (Holden K.), Rumanes k. á Grenlandi (Romenes K.), Lunda k. á Grenlandi (Lunde K.), Ness k. á Grenlandi (Nes K.), Sauða k. á Grenlandi (Saude K.), Bœjar eller Bjár k. á Grenlandi (Bø K.), Gorðinnar k. á Grenlandi (Gorde K.), Rygini k. í Heitradal á Þelamörk (Hiterdals K.), Bjár k. í Tyrisdal á Þelamörk (Tyresdals K.); disse Kirker hørte til Gerpini prófastdœmi; Til Oslo Bispedømme, men ei til Gerpini prófastdœmi, hørte Hvítiseiðs k. (Hviteseid K.), Róholta k. á Róadal (Braadals K.), Þveita k. í Nizisdal (Nissedals K.), Þveita k. í Þriðjunginum (Triungens K.), Mólands k. í Fyrisdal (Molands K.), Heglands k. í Fyrisdal (Heglands K.), Viða k. (Veum K.), Skafsáa k. (Skafse K.), Móanna eller Móa k. (Mo K.), alle i Thelemarken. Til Hamars Bispedømme hørte endelig: Litlaheraðs k. á Þelamörk (Lilleherreds K.), Grandássheraðs, ogsaa kaldet Grandalsheraðs og Grandsheraðs k.*) á Þelamörk (Grandsherreds K.), Suðalanda k. sst. (Saulands K.), Bjár k. í Þúfudal sst. (Tudals K.), Hjartdals k. sst. (Hjertdals K.), Ámótsdals k. sst. (Aamotsdals K.), Flatadals k. sst. (Fladdals K.), Seljugerðis k. sst.

*) Den skal og etsteds være kaldet Grœðisheraðs k., men dette maa dog enten være Skriv- eller Læse-Feil.

(Sillegjords K.), Bruggaberga k. á Búlandi á þelamörk (Brunlebergs K.), Heydalsmóa k. á þelamörk (Høidalsmo K.), Lagardals k. sst. (Lardals K.), Eiðsborgar k. sst. (Eidsborg K.), Elgjarfjalls eller Eyjafjalls k. á þilskunni sst. (Dovefjeld K.), Neslands k. sst. (Neslands K.), Vinja k. sst. (Vinje K.), Rauðalands k. sst. (Raulands K.), Dals k. á Tinni sst. (Dals K.), Mels k. á Tinni sst. (Mels K.), Atróðrar k. á Tinni sst. (Atro K.), Höfvinjar k. sst. (Hovins K.), Svernæfis eller Svinefju k. í Numadal (Svenæ K.), Flisbergs k. á Numadal (Flesberg K.), Lyngdals k. à Numadal (Lyngdals K.), Rollags k. á Numadal (Rollags K.), Veghliðar k. á Numadal (Veglid K.), Nóra k. á Numadal (Nore K.), Uppdals k. i Numadal (Opdals K.); alle de her nævnte hørte til Hamars Bispedømme.

Af Gaarde i Grœnafylki eller Skíðusýsla kunne forresten mærkes: I Eiðangrar: Myrgja (Mørje), Bassabúðir (Bassebu), Háey (Haaø), Siktisey (Sikteso), Auðnin (Auen), Birkey (Birkøen), Sandey (Sandøen), Hrafnaberg (Ravneberg), Leiristún (Leerstang), Berg, Stafnland (Stamland), Reyrá (Røyre), Yxheimr (Oxeim), Djúpvík (Dybvig), Móar (Prestegaarden), Aðalheimr eller Aðaleiðangr (den ældre Prestegaard), Birkiþveit (Birketvet), Birkivöllr (Birkevold), Traðarholt (Traaholt), Vellir (Valler), Nordalr (Nordal), Bjarnarþveit (Bjørntvet), Hjönnuholt (Hjønholt), Gatan (Gutu), þveitin (Tveten), Kleif (Klev), Stöðulinn (Stulen), Flotin (Flotin), Konungskleif (Gunneklev), Hörðey (Herøen), Skrápukleif (Skrabeklev), Eyfjavalir (Oval), Kvæðastaðir í Björkudal (Kvæstad), þjóðólfsruð í Björkudal (Kjølsrud), Ávaldsáss (Oversaas), Seljar í Björkudal (Siljan), Grafir (Graver) alle i det Eidanger; i Slembal følgende: Hugstaðir (Hogstad), Klefaruð (Kløverød), Efribœr (Overbø), Ingulfsstaðir (Engestad), Ruð (Rød), Seljar (Siljan), Garnesholt (Gonsholt) ved Søen Garnungr (Gonungen), Yxnholt (Oxenholt), Kista (Kiste). Paa Höfund: Seylini (Søli), Borgar (Borge), Borgastaðir (Borrestad). Búðir (Buer), Mæn (Meen), Mænstaðir (Menstad), Rís (Ris), Sandini (Sanden), Hlíð (Lid), Krakató (Krageto), Svartangr (Svartangen) Baldastaðir (Ballestad), Svínholt (Svinholt), Englagröf (Engrav), Espidalr (Espedalen), Grunduruð (Grønnerød), Fullár (Follau), Bratsberg, Brekka (Brekke), Fraunar (Frougner), Grafhlíðir (Gravlid), Kjörrin (Kærra), Heymýrar (Høymyr), Hœgrahlíð (Høgelid), Kausarnaruð (Kausanrød), Sukkan (Sukken), Kastadalr (Kastdalen), Skíðfjall (Skifjeld), Sæheimr (Sæm), Greynini eller Greinvin (Grini), Rísingr (Rising), Mærðin (Mæla), Fólkheimr (Falkum), Straumdalr (Strømdal), Gúlasetr (Gulet), Hynini (Hyni), Vinstaup (Venstøb), med Bokshlutr (Buksloten), Túptir (Tufte), Skafandi (Skavand), Hyppistaðir (Hoppestad), Forsheimr (Fossum), Kísi (Kise), Dýrkolla (Dyrkoll), Áss (Aas), Fors (Fos), Óttarholt (Oterholt), Hjönnuvalr (Hjønnevald), Beruberg (Berberg),

Lundr (Lund), Lindiáss (Lyngaasen), Forsagerði (Fosfegjorde), Gaupáss (Gaupaasen), Eiríksruð (Ersrød), Duxruð (Doxrød), Báðuruð (Baursød), Fjalldalr (Fjeldalen), Glœðismýri (Gløsmyr), Mór (Mo), Bœr í Lœxisfjalli (Bø i Luxefjeld), Glámstöðull (Grumstulen), Góðidalr (Godal). I Bamblar: Seljar (Siljan), Hellesþveit (Hellestvet), Hrafnnes (Rafnes), þrælakrar (Traag), þveit (Tveten), Surtadalr (Sortedal), Skerkja (Skjerke), Berg, Garðstaðir (Gardstad), Heiðarheimr (Hærum), Seyðaholt (Sødholt), Giriksstaðir (Gjerestad), Krabbaruð (Krabberød), Rugþveit (Rugtvet), Stokkar (Stokke), Tildastaðir (Tjeldestad), Eik, Rong (Rogn), Tangarvellir (Tangvald), Hýdalr (Hydal), Skeiði (Skee), Lindabryggr (Lønnerygg), Vinjar (Vinje), Brekka, Ásstaðir (Aasstad), Ábýr (Aaby), Björkusetr (Birkeset), Tindarholt (Tindeholt), Vingríð (Vingrt), Hœn (Høn), Bamblyn eller Bamblini (Bamble), Reyrholt (Rørholt), Skarir (Skare), Mór (Mo), Grímsruð (Grimsrød), Blikalið (Blekelid), Grummunstaðir (Grummestad), Forsþveit (Fostvet), Hrossalönd (Rosseland), Hringissjór (Ringessø), Fésetr (Feset), Haukadalr (Haukedal), Vellir í Exanesi (Valle ved Exefjorden), Vágr (Vaag), Finmörk (Finmark), Meðalbýr (Melby), Breiðavík (Bredvig), Gröfstokkar (Grobstok), Svínaland (Svinland), Glitheimr (Glettum), Væsistaðir (Visestad). I Sandaukadalr: Lundareið (Lundereid), Dalr (Dal), þveitareið (Tveitereid), Holtarnar (Holtan), Litla auðn (Lislov), Mór (Mo), þórisdalr (Thorsdal), Rindar (Rinde), Lindheimr (Lindeim), Eið (Eide), Heiðabœr (Hedebø), Stöðull (Støle), Haslheimr (Hasleim), Fitjar (Fjene), Lifangrar (Levang), Djúpvik (Døvig), Langey, Gumey, þotkey (Totø). I Drangadalr paa Grenland: Akrar (Aakre), Nos, Finneið (Finnø), Sólberg, Straumr (Strømme), Sandnes (Sannes), Forsþveit (Fostvet), Nesland, Viðföll (Vedfald), Herekseið (Heresø), Tyrines (Tyrenes). I Tyridal í þelamörk: Sandvík, Bólstaðarakr (Bustrak), Hróaldsstaðir (Vroldstad), þveit, Singvisdalr (Singjusdal). I Sólheimaherað og Meðalheimr paa Grenland: Finndalir (Findal), Holtarnar (Holtan), Kljúfar (Klyve), Elfarþveit (Eltvet), Skjaldbreið (Skjaldbred), Offyssi (Aafos), Ylgisetr (Elset), Bjarnarþveit (Bjørntvet), Knarrardalr (Knardal), Rugþveit (Rugtvet), Árnaruð (Aanerud), Reyrá (Røraa), Viðholt (Veholt), Meðalþveit (Meltvet), Sjóþveit (Sjøtvet), Grjótvík (Grøtevig), Bolvík (Bolvig), Rennisund í Kílarnir, Sólheimr (Soleim), Gísholt (Gisholt), Freynes (Frønes), þveit (Tvet), Nes, Stafdœla (Stavdal), Arnbjarnarruð (Anbjørnsrud), Eiríksstaðir (Erikstad), Humlaskör (Humelskor), Marheimr (Mareim), Aspheimr (Aspeim), Stigr (Stie), Brúðarsetr (Brudset), Bergarnir (Bergen), Haukahlíð (Haukelid), Hvalr (Hvalen), Dolfvini (Dolven) í Kílarnir, Stokkar (Stokke), Melfall (Melfald), Húsaþveit (Huustvet), Geisholt (Gisholt), Dalr í Álmdalsbœ (Dal), Álmdalir (Aamdal). I Hollinnar, Fénes, Helgini og Rumanes Sogne: Sólberg, Vatnsdalr (Vasdalen), Sjávarholt (Sjørholt), Holtar (Holtan), Steinstaðir (Steenstad), Álmþveit (Aamtvet), Hvalr (Hvalen), Hjonnuþveit eller Hjoðnaþveit (Hjøntvet), Kálsstaðir (Kaalstad), Nafnlaus (Namløs), Fénes (Fen), Seyðavé (Søve), Túptir (Tufte), Vípató (Vi-

beto), Háþveit (Haatvet), þveit (Tvett), þverá (Tvara), Heiðreksholt (Heisholt), Eið (Eie), Skorrudalr (Skordal), Öluforsar (Ulefos), Hvalr (Hvale), Brenna (Brenne), Uppsalir (Opsal). I Nesherað: Holt (Holten), Lindheimr (Lindeim), Gunnheimr (Guneim), Berg (Berge), Leikvangr (Lekvam), Nýjuhús (Nyhus), Áranes (Aarnes), Prestholt, Barnahús (Baanhus), Iðungsáss (Edingsaas), Vegheimr (Veiem), Haugr í Sauðabœ (Haug), Flathús (Flathus), sammestebs Bráruð (Brorud), Klifar (Kløver), Hvannanes (Hvannes), Hæmr (Hæm), Hjuxa í Hjuxubœ (Hjuxe), Gauthaugar sammestebs (Guto), Raust sammestebs (Røst), Haugholt sammestebs, Teigrinn sammestebs (Teigen), Araruð (Arud), Völuþveit (Voltvet), Kíkin (Kikin), Holtar (Holte), þveit í Sauðakrókinum (Tveten), Sund sammestebs, Svalastofa sammestebs (Svalestuen), Flathús sammestebs, Hlöðuvellir (Løvold) sammestebs, Dalr (Dale), sammestebs, Hvalr sammestebs (Hvalen), Rœginsþveit (Ryentvet), Landsverk, Brokulsruð (Brokenrud), Haukavík (Haukevig). I Bjárherað: Eskiholt (Askilt), Gorðin (Gorde), Hvalr (Hvalen), Bilatjarn (Belletjøn), Róeimr (Brem), Skoðini (Skojen), Forberg (Farberg), Kleppar, Norðbœr (Nordbø), Gröfvini (Grivi), Staurheimr (Størum). I Lundaherað; Uppdalir (Opdal), Brenna (Brenne), Eikini (Eikin), Sofdalr (Subdal), Kleppr (Kleppen), Hvalrinn (Hvalen), Svinseið (Svensø), Helguþveit, Ingigröf (Engrav), Verp (Verpe), Ár (Aier), þveit (Tveten), Apaldarnes (Apelnes), Fornamörk (Funnemark), Skorfudalr (Skordal), Hjálmdalr (Hjambal), Óvæni (Oven), Skjaldalag (Skjelloug), Sköðini (Skojen), Handatún (Haneto). I Heitradalr: Bamblar (Bamble), Sauðar (Sauer), Ingulfsruð, Ruðin (Rui), Seljugerði (Silegjord), Gandvík (Gangvik), Nýjuhús (Nyhus), Leykini (Løken), Rygini (Ryen), Sæmr (Sæm), Heiðarbœr (Heibø), Benediktsruð (Bendixrud), Gestruð (Gjesterud), Hrafnaberg (Ramberg), Ylini (Ylen), Simjanes (Simonnes), Strönd (Strand), Tubuáss (Tubaas). I Litlaherað: Mörk, Lundsvik, Hof (Hove). I Suðalönd, þúfudalr, Grandássherað og Hjartdalr: Freyland (Frøland), Landsverk, Fors (Fosse), Tjarnáss (Tjønaas), Tjarn (Tjøn), Lónar (Lone), Grandáss (Granaas), Fulzaland (Folseland), Fulzaráss (Folseraas), Bálkasjór (Baalkesjø), Skeið (Skeie), Lopthús (Lofthus). I Seljugerði, Flatdalr og Ámótsdalr: Viðföll (Vefald), Brekka, Verp, Sandrinn í Krennum (Sanden), Nes, Garðvík (Garvig), Efraland (Øverland), þvingalín (Tvingeli), Sundbœr (Sundbø), Vatnsþveit (Vastvet), Forsheimr (Fosum), Viðhús (Vehus), Rinda (Rinde). I Bruggaberg: Bjárland (Bjaaland), Háþveit (Huatvet), Skarð (Skare), Kaldakr (Kalaak), Kjóss, Ormþveit (Omtvet), Ásmundarþveit (Aasmundstvet), Sanland. I Hvítiseiðs Sogn: Keldudalr í Flóabygð (Kjeldal), Flóar (Flom), Omnes, Fjálgasund (Fjaagesund), Austaná (Østenaa), Killinn (Kilen), Efraland (Øverland), Sund, Lundarhvalr (Lundehval), Eplaþveit (Ebeltvet). I Róadalr, Nizisdalr og þriðjungrinn; Krákunes (Kragenes), Skrið (Skre), Róar (Braa), Róahlíð (Braalid), Ormþveit, Flataland, Róholt, Grafir eller Grafarbœr (Grovum), þveit, Fjónar (Fjone), Grimsþveit, þróndarþveit (Throndthvet), Árakr (Aarak), Efraland (Øverland), Heimdalr (Hjem-

dal), Uppdalr (Opdal), Haugsjór (Haugsjaa). I Tyrisdalr: Vík, Skrið (Skre), Kílarnar (Kilan), Momarakr (Momerak), Vætan (Væting), Svalastofa (Svalesteen), Rinda (Rinde), Napar (Naper). I Skafsár og Móar: Eikiland (Egeland), Skriðuþveit (Skredtvet), Byrgþar (Børte), Selþveit (Seltvet), Háþveit (Haatvet). I Lagardalr, Eiðsborg, Heydalsmóa og Elgjarfjalls Sogne: Flekksþveit, Skjaldbreið (Skjeldbred), Háþveit (Haatvet), Bjárland (Bjaaland), Akrinn (Aakre), Igulsþveit, Eik (Prestegaarden), Lopthús, Grœnahlíð, Friðarhvammr, Landsverk, Reyrgar (Rørge). I Vinjar: Þóraldahlíð (Taraldlien), Sandakr (Sandaak), Kaldakr (Kaldaak), Húsþveit, Viðhús (Vehus), Kósþveit (Kostvet), Haukahlíð (Haukelid). Paa Rauðalandsströnd: Urðabœr (Urdebø), Vór (Vaa), Setberg, Rauðaland, Svalastofa í Hallaland (Svalestuen i Haddeland), Silþveit (Seltveit), Vatnshús (Vashus), Svalastofa í Nesland (Svalestuen i Nesland), Hrólfshús (Rofshus), Bjárhlíð (Bjaalid). Ved Mjörsströnd: Torfatjörn (Torvetjøn), Kálfasandr (Kaavesand), Vágr (Vaagen). I Tinn: Vésetr (Veset), Ingólfsland, Efraland (Overland), Bjártópt (Bjørtuft), Mælongar (Milan), Eyranes (Ørnes), Rollag, Bergnös (Bernaas), Atróðr (Prestegaarden), Marheimr (Marum), Traðar (Troer). I Hafvinjarbygð: Urðadalr (Urddalen), Suðrheimr (Søreim), Forsheimr (Fossum), Skipviðadalr (Skibdalen), Hof (altsaa Tempel-Sted. I Numadalr: Sandbekkr í Svernæfi (Sandbek), Hrafnáss (Ramnaas), Fors, Lopthús (Lofthus), Hávarðsruð, Kaupangr, Hof í Lyngdal (her har altsaa været et Tempel), Holtar í Flisberg (Holtan), Efja (Evje), Gjúfunes (Gjuvenes), Gjúfuhlíð (Gjuvelid), Lopthús í Rollag, Þraða (Traaen), Bergseið, Viðhamarr (Vidhamer), Hólmheimr (Holmen).

62. Ligeoverfor Vestfold eller rettere Tunsbergs sýsla laa paa Østsiden af Fjorden Borgarsýsla, der, efter hvad der forhen er viist, bestod af den søndre Deel af Vingulmark og den nordre Deel af Alfheim. Det udgjorde, med Undtagelse af Morsudalr, der tilhørte Oslóarsýsla, og Enningdalen, der tilhørte Ránrikissýsla, aldeles det samme som det nuværende Smaalenenes Amt, og grændsede saaledes mod Nord til Morsudalr og Raumariki, nemlig Ignardalr, Nesit, Heylönd og Seiðskógr; mod Øst til Vermeland og Dalsland i Sverige; mod Syd til Ránrikissýsla, og mod Vest til Foldin. Glymja eller Raumelf (Glommen) gjennemløb det fra Nord mod Syd omslyngende Túnir (Tune) og Hrólfsey (Rolfsøen); den løb ud af Eyjavatn eller Eyjir (Øjeren), hvis nordlige Deel tilhørte Raumariki. Vestenfor Øjeren, og ligeledes halvt tilhørende Raumarike, ved Lýsir (Lyseren); østenfor Øjeren var Ygðir (Ygderen). Morsaa dannede den store Vansjór (Vansø) mellem Valir og Þesalr. I Øst mod den svenske Grændse vare flere store Søer, hvoriblandt Lé

(Store-Lee), Úlfavatn o. s. v. De østlige Grændsebygder eller Markir gjennemstrømmedes af et Vasdrag, hvis yderste Deel kaldtes Þeistá (Tistedalselven), og faldt ud i Hellisfjörðr ved Eskivik. Flere Fjorde skare sig ind, nemlig den nysnævnte Hellisfjörðr (Iddefjorden) der dannede Syslens Sydgrændse, og paa sit smaleste Sted kaldtes Svinasund; Hornesfjörðr (Skjæbergfjord) i Skjálberg, og Þórsnesfjörðr (Thorsnesfjord). De til Syslen hørende Øer vare ikke betydelige, med Undtagelse af Hvalir (Hvaløerne); blandt de andre nævnes Rugey (Rougø), Hankey (Hankø), Krákrey (Kragerø) i Glommens Munding, og de smaa Meisingar (Misingerne).

Syslen inddeeltes i en Mængde særskilt benævnte Smaadistrikter, af hvilke neppe alle have kunne dannet egne Hereder. De vare: Jölund eller Jalund, nu Jeløn, den ved Mossesundet dannede Halvø; Varna, det nuværende Rygge Sogn, hvortil maaskee ogsaa Jölund kan have været regnet; Þesalr, omtrent det nuværende Raade Sogn, østenfor Varna; Válir, nu Vaaler, mellem Morsudalr og Vansø, egentlig den sydlige Deel af Mossedalen; Svindalir, nu Svindal, S. Ø. for Válir; Óðinsey, nu Onsø, mellem Glommen og Folden; det var i ældre Tider en virkelig Ø; Túnir og Hrólfsey, de to store, af Glommen omslyngede, Øer; paa Túnir laa Byen Sarpsborg; Ámurð eller Aumurð tilligemed Þórsnes, det nuværende Borge Sogn tilligemed Fredrikstads Landsogn østenfor Glommen, samt Halvøen Thorsnes; Skjálberg (Skjæberg) med Ullarey (Ullerø), der vel ogsaa har været en Ø, det nuværende Skjæbergs Prestegjeld; Varteigar (Varteig), østenfor Glommen, lige overfor Túnir; Skaun, det nuværende Rakkestads Prestegjeld østenfor Glommen; Lýsadalr, Egnen omkring Lyseren i Vest for Øjeren, eller Hovins Sogn; Vimar, Strækningen vestenfor Glommen ligefra Lýsadalr indtil hvor Glommen deler sig, eller de nuværende Spydebergs og Skibtvets Prestegjelde, paa Hovind Sogn eller Lysadal nær, den nordligste Deel kaldtes Uppvimar, ɔ: nuværende Spydebergs og Heli Sogne; Eið, omtrent det nuværende Askim, søndenfor Øjeren paa Østsiden af Glommen; Freylönd (Frøland), eller det nuværende Trygstads Prestegjeld, forsaavidt det ligger østenfor Øieren; hvad der laa Syd for denne, hørte til Eið; Heggin (Heggen), det nuværende Edsbergs Prestegjeld østenfor Glommen; Markir (Marker), eller de østlige Grændsestrækninger langs Søerne, der gaae til Tistedals-Elven, Rýmskógr (Rømskogen) med indbefattet; Berg, det

nuværende Bergs Prestegjeld nordenfor Svinesund, Idd, Idde Sogn, østenfor Hellisfjörðr og søndenfor Heistá, og endelig Øerne Hvalir, af hvilke nævnes Papey (Paperø), Lóndir (Lonø eller Vesterø), Spjör (Spjer), Asmalir (Asmal-Ø), Hvaley (Kirkeøen), Sandeyjar (nordre og søndre Sandø), Herfyli (Herføl) og endelig Hólmrinngrái (Holmengraa), der ligger noget sydligere, og nu regnes til Sverige.

Syslen regnedes at begynde fra Kamborn, eller Kambhorn, nu Kambo, en betydelig Gaard ved Mosse-Sundet, hvor endnu Grændsen er mellem Agerhuus og Smaalenenes Amt. Der nævnes ikke saa historisk mærkelige Punkter i denne Syssel. Beðjusund (Haak. Haak. Saga cap. 228) er Sundet mellem den lille Ø Bevø og Nordspidsen af Jölund (Jeløen). Eið eller Egnen øst for Glommen ved dens Udløb af Øieren omtales allerede under Halfdan Svarte, som det Sted, hvor han slog Gandalfs Sønner. Paa Fólkisberg eller Fólkinsberg i Heggin, nu Folkenberg i Edsberg, blev Kong Haakonssøn født, og paa Valdinsholmr, nu Valdensø, en liden Holm i Glommen lige ud for Gaarden Lindhol, var der i det 13de Aarhundrede en Befæstning. Paa Húsabýr, nu Huseby strax østenfor Edsbergs-Kirke, boede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede Erlend af Huseby, der gav Philip Baglerkonge Kongenavn og bragte Haakon Haakonssøn som spædt Barn fra Folkensberg til Nidaros. Paa Leifastaðir, nu Løvestad i Spydeberg, boede under Haakon Haakonssøn Alf af Leifastad, en af Skule Jarls Varbelger. Paa Varna boede i Begyndelsen af det 8de Aarhundrede en Konge ved Navn Skjold, og her opførtes siden Johanniterklostret, hvoraf Gaarden Værnekloster endnu har Navn. Óðinsey synes under Harald Haarfager at have tilhørt hans Morbroder Hertug Guttorm; Kysten deraf kaldtes Saltvikrstrandir efter den forbi Saltnes indgaaende Saltvik. Den sydligste Spids af Jölund, kaldet Stallr (Stolen), omtales i Haak. Haak. S. cap. 67. Ved Stangir, nu Stange i Baaler Sogn, seirede Erling Skakke 1168 over Hettesvendene. Rugey, det nuværende Rougø, omtales i Haak. H. Sagn cap. 64, og Salteyjarsund eller Skjálgsbúðasund (det nuværende Skjelsbosund), mellem Spjör og Lóndir i Hvaløerne, i Sverres Sagn cap. 51. Paa Dalr mikli, nu store Dal i Ámurð ɔ: Borge Sogn, boede paa Sigurd Jorsalfares Tid Bonden Olaf, hvis Datter Borghild med Kongen havde Sønnen Magnus (senere kaldet den blinde). Lúasund, der nævnes i Haak. Haak. S. cap. 28, efter en

enkelt Læsemaade, er rimeligviis Lauersvælget i Hvaløerne mellem Kirkøerne og Løvøerne. Hólmrinn grái er bekjendt af Sigurd Slemmedegns Endeligt. Det i Sv. S. cap. 114 omtalte Bristeinn, der maa have ligget etsteds ved Hvaløerne, kjendes nu ikke længer, ligesaalidt som det i Haak. H. S. cap. 17 omtalte Astishólmar, med mindre det skulde være Arisholmen sydligt for Krageröen. Eskivik (Eskevig) nærved Frederikshald synes i den senere Deel af Middelalderen at have været etslags Handelssted med bymæssigt Anlæg.

Borgarsýsla, eller, som man og sagde, Distriktet fra Kambhorn til Svinesund, indbefattede 16 Skibreder, hvilke rimeligviis vare følgende: Vörnu sk., indbefattende Varna med Jölund; Þesala eller Roða sk., Vála sk., Eiðs sk., Vima sk., Freylanda sk., Hegginnar sk., Skaunar sk., Túna sk., indbef. Túnir, Varteigar, Hrólfsey og Krákrey; Óðinseyjar sk., Ábyggja sk. eller Amurðar sk., indbef. Ámurð og Þórsnes; Skjálbergs (Skjæberg Prestegjeld), Hvala sk., Bergs sk., Iddar sk.; og Marka sk.

Kirkerne vare i den senere Deel af Middelalderen: I Sarpsborgs prófastdœmi eller ytri hlutr Borgarsýslu: Vála k. (Baaler K.), Svindala k. (Svindal K.), Roða k. (Raade K.), Ryggihofs k. (Rygge K.), Þufnar k. (Thom i Raade), Kolbergs k. (Kjølberg i Onsø), Borgar k. (Borge K.), Glymheima k. i Hrólfsey (Glømmen el. Glemminge K.); Hólms k. á Þórsnesi (Thosnes K.), Túna k. (Tune K.), Fylkeskirken; Varteiga k. (Varteig K.), Alnes k. (Alsnes i Tune); Skjálbergs k. (Skjæbergs K.), Bjár k. (Bø i Skjæberg), Ullareyjar k. (Ullerø K.), Ingradals k. (Ingedals K.), Hvala k. (Hvaløernes K.), Bergs k. (Bergs K.), Ásaka k. (Asak K.), Roðka k. (Rokke K.). I Eiðsbergs prófastdœmi: Askheims k. (Askims K.), Þrykstaða k. (Trøgstad K.), Boðstaða k. (Baadstad K.), Rœðanes k. (Rødenes K.), Rýmskógs k. (Romskogens K.), Klunds k. (Klund i Rødenes), Eyjamarkar k. (Ødemark K.), Aramarka k. (Aremark K.), Digranes k. (Degernes K.), Rakkastaða k. (Rakkestad K.), Gyrðinar eller Gjurðina k. (Gjurdeim eller Gjuleim i Rakkestad), Nýjakirkja utan skógs (rimeligviis paa Gaarden Rud i den sydvestlige Deel af Rakkestad), Óss k. (Oos K.), Hænes k. (Hein i Eidsberg), Treginsborga eller Treinborga k. (Trømborg K.), Eiðsbergs k. (Eidsbergs K.), Herulanda k. (Herlands K.), Folkinsborgar k. (Folkenborg i Eidsberg); Þenóls k. (Thenol i Eidsberg, nærved Slitu); Skipþveita eller Skygþveita k. (Skib-

thvet K.), Skógs k. (Skog i Skibthvet), Viflastaða k. (Visster i Skibthvet), Helini k. (Heli K.), Spjótabergs k. (Spydebergs K.), Hofinar k. i Lýsadal (Hovin K.).

Af Gaarde i denne Syssel kunne forresten mærkes: Paa Jölund: Þorðúfuruð (Thorderød), Kabbaruð (Kubberød), Áðalbýr (Alby), Kasa, Rœfsnes, Hrafnaberg (Ramberg), Kyrrlætisvík (Kjellingsvig), Reiðr (Røre), Helgaruð (Helgerød), Skallaruð (Skallerud), Skepheimar (Skiping), Rósnes (Rosnes), Órœkjuruð (Orkerød). Paa Varna i egentlig Forstand: Björðsini (Bjølsund), Völlr (Vold), Fresjar (Fresjer), Sáðastaðir (Saastad), Dillingr (Dillingen) med Dillingarey (Dillingøen), Leykini (Løken), Vangr (Vang), Hasla (Hasle), Ruð, Gunnarbýr (Gunnersbø), Grýtstaðir (Grytstad), Dýrini (Dyre), Eyri (Øre), Búðarberg (Buberg), Kura (Kure), Autu (Utne). I Válir m. m. Leykini (Løken), Fólkastaðir (Folkestad), Straumr (Strøm), Ambáttsþveit (Ombotstvet), Hiðáss (Heaas), Flekastaðir (Flekestad), Steinsruð (Steensrød), Bótlangr (Botlang), Geldar, Gjöldar (Gylder), Kakabœli (Kaabøl), Kotir (Koter), Gröf (Grav), Hlöðueng (Løding), Kjósarbotn (Kjøsebotn), Andaruð (Aanderød), Ruð, Vésetaruð (Vesæterud), Kœrsund (Kjersund), Morsárós (Mosseros), Grepparuð, Tofaruð, Nafastaðir (Navestad), Vin (Ven), Kjóss (Prestegaarden), Fors, Sjaundaruð (Syverud), Vegdalir (Vejdal), Guðríðarruð (Gurud), Belgrinn (Belgen), Kjengsruð (Kjegsrød), Vok (Vaak), Gotúlfsruð (Gutulfsrød). I Svindalir: Flesja (Flesjø), Ruðstaðir, Unheimr (Unum), Eng, Sæbœr (Sæby), Freylönd (Frøland), Foka (Foku), Ódinsakr (Onsager), Vatnsþveit (Vastvet), Eysteinsruð (Østenrud), Grjótþveit (Grøttvet), Skógr (Skog), Drellistaðir (Drillestad), Kirkjuruð (Kirkerød), Sukka (Sukke), Fljótar (Fløter), Úlfsruð (Ulsrød). I Þesalr: Grímstaðir (Grimstad), Leykini (Løken), Ásgautsruð (Asgerød), Taskorn (Tasken), Þufn (Thom), Fúluvík (Fulevig), Kolbjarnarruð (Kolbjørnsrød), Sandakrar (Sandager), Kápukot (Kaabekot), Angaberg (Angeberg), Þorp, Nórheimr (Norum), Maktildarruð (Makrelerød), Stramnes (Strømnes), Kíll (Kile). I Óðinsey: Yrmini (Ørmen), Mollastaðir (Mollestad), Krapparuð (Krabberød), Svíðuruð (Svierød), Fors (Fosse), Vallir (Valle), Kolberg, Þorp (Thorp), Áurriðabekkr (Ørbek), Sleðvík (Slædvig), Tjarnir (Tjenne), Auðn (Utne), Forsetalund (Forsetlund), Elini (Elingaard), Ingjaldsvík (Engelsvig), Skarnþorp (Skontorp). I Hrólfsey: Glymheimar (Gleminge), Miklibýr (Nøkleby), Þorp (Torp), Litlibœr (Lisleby), Hneplar (Kniple), Fúlavík (Fulevig), Smjörþúfa (Smertue), Yvini (Yven), Viðheimar (Veum), Skirnarey (Skinnerø), Hallaruð, Trosvíkr (Trosvig). I Túnir: Magasteinn (Mangesteen), Rikalstaðir (Rikestad), Straumnes (Strømnes), Ásuruð (Aaserød), Minga (Minge), Stöng (Stang), Setr (Sætre), Agnölt (Agnalt), Þórhildarruð (Trollerød), Finnstaðir (Finnestad), Bjarnarstaðir (Bjørnestad), Timbrholt (Tømmerholt), Rýðini (Ryen), Hollabýr (Holleby), Katakross (Katekros), Mylnuruð (Møllerød), Valaskjóll (Prestegaarden), Greiðakrar (Grebager), Ývini (Yven), Álfheimar (Alvim), Heydalir (Høydal),

Rjóðr (Rød), Esja (Evje), Róar (Raa). I Varteigar: Kolaþorp (Kultorp), Brunnsbýr (Brundsby), Bergaruð (Prestegaarden), Kokheimr (Kokin), þórisbœr í þorpalandsliða (Thorsby), Brúsavellir (Brusevold), Klepsdalr (Klemsdal), Spjótavellir (Spjutevold), Sikulönd (Sekeland), Birgisland (Bergsland), Solusnes (Sulusnes). I Ámurð: Bekbœr (Bekby), Móðesja (Moum), Vésteinn (Visteen), Veðraberg (Veberg), Upphús (Ophuus), Hún (Hun), Lafaruð (Laverød), Dalr (Dal). Paa þórsnes: Gljóshlið (Gloslid), Krossaberg (Korseberg), Hólmr (Holm), Heiðerni (Heieren), þórshof (Thofe) altsaa forhen Thors-Tempel, Heiðar (Heie Prestegaard), Humlakjörr (Humlekjær). I Hvalir: Brimnes (Prestegaarden), Kolluþorp (Kultorp), Rófa (Ref), Stakseng (Staffeng), Sandey (Sandø), Herfyli (Herføl), Spjör (Spjer), Langikíll (Langekile), Skjálgsbúðir (Skjeløbo). I Skjálberg med Ingradalr og Ullarey: Hornes, Sólberg, Bœr (Bø), Nálheimr (Naaleim), Vík (Vig), Fors (Fos), Jarleif (Jale), Kykla (Kykle), Nafarstaðir (Navestad), Hafslundr, Byrgini (Borgen), Hallvarðsruð (Halvardsrød), Seyla (Søle), þegnabœr (Thegneby), Guðislund (Gudslund). I Berg m. m. Baugaberg (Boberg), Hjalmungar (Hjelmungen), Flinguþorp (Flingtorp), Tofubrú (Tobro), Tofuþorp (Tothorp), Ásukjörr (Aasekjer), Glenna (Glenne), Helgaruð (Helgerød), Fismadalr (Fismedal), Úgestabýr (Ugjesteby). Paa Idd: Knarrardalr (Knardal), Hof (Hof, altsaa Tempel), Heiðar (Heier), Bersaberg (Besseberg), Lundr. Paa Vimar: Eikaberg (Egeberg), Skóðini (Skojen), Kirkjuruð (Kirkerud), Leifastaðir (Løvestad), Hof (Hov, altsaa Tempelsted), Hrafnsstaðir (Ramstad), Glenna (Glenne), Ásheimr (Aaseim), Leykini (Løken), Hallaþorp (Haltorp), Geiluþveit (Giltveit), Skersakr (Skersager), Helini (Heli), Rœfhaugar (Ræhaug), Mjalkaberg (Melkeberg), Álfheimr (Alveim), Titheimr (Teteim), Bjárefni (Børen), Mörk, Skorguberg (Skaareberg), Steinvararruð (Stenerrød), Skógarendi (Skogrim). Gröf (Grav), Kjóss (Kjøs), þornbœr (Thunby), Bjáberg eller Bœjaberg (Bjaberg), Trollaruð (Trollerud), Völlr (Vold), Kvakastaðir (Kokstad), þorp (Torp), alle disse i Uppvimar; Skygþveit eller Skipaþveit (Skibtvet), Eng, Espines (Espenes), Hœnsaþveit (Hønsetvet), Holl (Hol), Bugrinn (Bougen), Heiðinstaðir (Heiestad), Smjörþúfa (Smertue), Fróðuruð (Frougerud), Vambanes (Vammenes), Hlaðheimr (Labim), Rjúkr (Riuk). I Lýsadalr: Bœli (Bøler), Viðini (Vien), Kausabœli (Kausebøl), Galtabúðir, Hallaruð (Hallerud), Vatn, Mörk, Flatibœr (Flateby), Haugaland (Haugland), Ey (Øy), Húsabœr (Huseby), Aspar (Asper). Paa Freylönd: Gymsingaruð (Gimsingrud), Haukáss (Haakaas), Árnaruð (Aanerød), Reyjabringa (Røbringen), Sœplar (Søpler), Púkaruð (Pukerud), Krókadalr (Krokedal), Setr (Sætre), Hvessi (Hvesser), Skinheimr (Skjeneim), Möggubœr (Muggeby), Knartaruð, Boðstaðir (Bodstad), Skefrungaruð eller Skerfungaruð (Skjeringrud), Kaldakr (Kaldok), Broti (Brote), Ormsstaðir (Onstad), Leykini (Løken), Freyshof (Frøshou altsaa det Sted hvor Freys Tempel stod), Sjónarhaugr (Sjønhaug), Haugaland (Haugland), Sœtaland (Søtland), Fagráss (Faveraas), Gleymilsruð (Gimlsrud), Eikaberg (Egeberg),

Breiðegg (Bredegg), Streynes (Strønes), Hundsþorp (Hontorp), Kæsisegg (Kjersegg), Sjálfvirki (Prestegaarden). I Eið: Guðheimr (Gudim), Húðir (Huer), Skorraruð (Skaarerud), Askheimr (Askim), Kolsstaðir (Kolstad), Blönduhóll (Blandhol), Bárðarsletta (Baadslette), Bekkjarhvarf (Bekkehvar), Slegnubroti (Slengebrote), Myrkviðr (Mørkved), Þarmr (Tarm), Heiðinstaðir (Heenstad), Kastali (Kastalen, stod her et Kastel?), Hof (Hof, altsaa Tempelsted), Skjöldini (Skjolden), Ólberg, Tofeng. I Heggin: Ulliþveit (Ultvet), Elgjartún (Elletun), Hjalmörk (Hjelmark), Slétta (Slitu), Vegaruð, Sletnar (Sletner), Keysuruð (Kjeserud), Suflaruð (Sulerud), Lindihóll (Lindhol), Háey (Høie), Brandúlfsruð (Brandsrud), Mýsini (Mysen), Garðseng (Gardseg), Klunduþorp (Klontorp), Músuþorp (Muustorp), Narfastaðir (Narvestad), Möðruþveit (Mortvet), Leikhvammr (Lekom), Sölmundarruð (Salmondsrud), Kleif (Kleven), Bukkskeggsruð (Bukkildsrud), Turtur (Tutturen), Pjaguruð (Pengerud), Jöðuruð (Jerud), Pyrt (Pyt), Stjórn (Stjør), Stjórnshamarr (Stjørshamer), Þilastjórn (Tilestjør), Grænasund (Grønsund), Elgsnes (Elsnes), Ugludalr (Uldal), Raunáss (Ronaas), Brennumór (Brendemo), Filiþveit (Filtvet), Sviða (Svie), Skallaruð (Skollerud), Hnepli (Neple), Dynjandi (Dyngjen), Treginsborg (Trønborg), Grasbakki (Gresbakke), Byluþorp (Boltorp), Haldingsþorp (Hallingtorp), Refhaugr (Rævaug), Vistir (Vister), Grönini (Grini), Elgjartún (Eltun), Himiríki (Himmerige), Herulönd (Herland), Herusletta (Herslet), Skobbaruð (Skubberud). I Skaun: Guðheimr (Gudim), Flatastaðir (Flotestad), Birkines (Birkenes), Kaun (Kaan), Greinastaðir (Grinestad), Filiþveit (Filtvet), Bjarnastaðir (Bjørnestad), Ruð í Bjarnastaðakróki (Rud), Finnastaðir (Finnestad), Dölini (Dæli), Heiðar (Heier), Dótturþorp (Døttetorp), Þólfsbœr (Tolfsby), Iglaruð (Iglerud), Tyrisdalr, Hrólfsskeið (Rolfseid), Spjótlag (Spydslag), Gunulfsbœr (Gunulsby), Linastaðir (Linestad), Búadalr (Budal), Orramór (Orremo), Hnakkheimr (Nakeim), Greiðakrar (Gredager), Stumparuð (Stomperød), Gamalsruð, Lögbœr (Logby), Eiðgata (Idgutu), Sæfyssi (Sævis), Reyðiseik (Røsek), Kopprinn í Króki (Koppen), Kraufaruð (Kraugerud), Nálheimr (Naaleim), Kvöðuþorp (Kaatorp). I Markir: Kúrey (Kurøen) á Rýmsskógi, Þostaruð (Trosterud), Þorbjarnarbýr (Torneby), Flotin (Floten), Báðar (Bae), í Rœðaness sókn, Skeggjusletta (Skeggeslet), Rakkastaðir (Rakkestad), Kléaruð (Klerud), Fornaruð (Funnerud), Ertvík, Sturlaugsbœr eller Styrlaugsbœr (Stillesby), Klundr (Klund) í Klunds s., Hiðini (Heen), Úlfsbœr (Ulsby), Uppsalir (Opsal), Digranes (Dignes), Brúarruð (Braarød) á Eyjamörk, Krofstaðir (Krogstad), Nyrðstaruð (Nysterud), Valgarðsruð (Vagelsby), Slöðrubœr (Sloreby), Flióvík (Flidvig), Stikla (Stikle), Leiðangr (Ledeng), Eyjarstaðir (Dyestad), Sælivík (Silevig), Þorgrimsruð (Thorgrimsby), Gróbœli (Grobøl), Gunneng (Guneng), Jaðarr (Jaren), Önundarbœr (Anundby), Hallvarðsruð, Sölmundarbœli (Sambøl), Grýtlingsáss (Grislingaas), Bœrinn (Bøen) á Aramörk, Fanga (Fangø), Reisar (Røser), Þorlaksbœr (Tholsbø), Mósvík (Mosevig), Framminigarðr (Fremmegaard), Flataland,

Espilundr (Espelund), **Glenna**, **Aspaströnd**, **Straumr** (Strøm), **Leirvík** (Lervig), **Rifa** (Rive), **Búðir** (Buer), **Skaldaberg** (Skalleberg), **Maura-holt** (Morholt), **Eysteinsvík** (Østensvig).

63. Ránrikissýsla indbefattede den nordlige Deel af det nuværende Bohuslen, tilligemed den nu til Idde Prestegjeld hørende Enningdal. I de ældste Tider var Ránriki Benævnelsen paa hele den Deel af de gamle Álfheimar, der laa søndenfor Svinesund, men da Syssel=Inddelingen blev den forherskende i disse Egne, og Benævnelserne Álfheimar, Vingulmörk og Vestfold, især de to første, gik af Brug, da blev det ogsaa almindeligt at kalde Landet søndenfor Svinesund efter de Sysler, hvori det var inddeelt, Ránrikissýsla (den nordlige Deel) og Elfarsýsla (den sydlige Deel), ligesom ogsaa Benævnelsen Vikin, der egentlig gjaldt Kyststrækningen paa begge Sider af Skagerrak og Christianiafjorden lige til Oslo, efterhaanden indskrænkedes til den ydre Østkyst eller det egentlige Ránriki, hvis Kyststrækning kaldtes Viksiða medens den vestlige Kyst fra Lindenes til Rygjarbit sædvanligen kaldtes Limgarðssiða (Lyngørsiden). Begge Sysler udgjorde tilsammen et Kystland, der i den længste Strækning, nemlig fra Boksjór nyrðri (Nordre Bogsø) indtil Gautelfr i Nærheden af Søer Aur (Ørsjø) adskiltes ved Skov- og Fjeldstrækninger, efter nøie bestemte Grændsepunkter, fra de vestergøtske Hereder Vear (Vedbohered), Varðynjar (Valbohered) og Sunndalr, der tilligemed Þursabú (Tøsbo) og Norðdalr udgjorde Dalr, det nuværende Dalsland. Ved Akrvik, nær ved det nuværende Aakerstrøm, berørte Grændsen Gautelfr, og fulgte nu, som det synes, denne, indtil Nauðingjaóss eller Nødinge-Aaens Udløb, ikke langt fra hvilken der østenfor Elven begyndte en smal, Norge tilhørende Strækning, den saakaldte Skyrdalsbygð (Skurdalsbygden), der endnu regnes til Bohuslen (see foran S. 4); derpaa dannede Elven atter Grændsen indtil ligeoverfor det nuværende Gøteborg, hvor den svang mod Nord ind paa Øen Hising (Hisingen), og afskar de to sydligste Sogne (Húsa og Lundabœr), der hørte til de saakaldte Útlönd i Gautland (**Vetla herað**, **Sævudals herað** og **Askhêms herað**). Derpaa gik Grændsen midt efter Danafjorden til Danahólmr, hvor alle tre Riger mødtes. Søndenfor Danafjorden var Fjaru herað (Fjære Hered) i Halland. Et Sted, kaldet Glaumsteinn, omtales ogsaa som Norges sydligste Grændsepunkt; det maa være at søge i Nærheden af Danaholmen eller Brennøerne.

Blandt Fjeldhøider, som nævnes, ere Kyrjöll mellem Varðynjar og Skriksvik, lige op for Fjorden Guðmarr, og Krókaskógr, i Nærheden deraf, østenfor Besja (Bæve Sogn), hvor Jarlen Karl Sunesøn blev slagen 1137. Her var Aaen Besjá (Beveraa), hvor Gregorius Dagsøn dræbtes 3 Jan. 1161. Lidt længer i Sydøst synes den lille Bæk Fylsbekkr at have været, der ansaaes som et af Hovedgrændsepunkterne mellem Gautland og Norge. Af Indsøer vare ingen betydelige, undtagen den føromtalte Aur eller Aursjór, nu Ør-Sjø, Langr (Langen) i Nesina-sókn, Borðerna-sjór, nu Bullaren Sø, der har sit Udløb i Hellisfjörðr (Iddefjorden), de tre Kornsjóir og Boksjór (Bogsø), der vare Grændsemerker. En Mængde Fjorde trængte ind i Landet og dannede mange Øer. Af disse Fjorde kunne især mærkes: Regndalsfjörðr og Svinasund med dens Forsættelse Hellisfiörðr (Iddefjord) Salteyjarsund (Saltøsund) mellem Saltey og Tjarney i Vettaherað; Hafsteinssund og dens indre Forsættelse Sæheimsfjörðr, lidt sydligere, gik ind til Sæheimr eller Sæimr (Sæm i Tanum); Hornborusund mellem Hornbora (Hommerø) og Fastlandet, paa Nordsiden af Sotefjorden; her laa paa Fastlandet en Borg, hvor der holdtes Hornboruþing; Sótafjörðr (Sotefjorden), mellem Veðreyjar (Væderøerne) og Sótanes; den inderste Deel af Fjorden hed Botnarfjörðr. Paa dens Sydside laa Tryggvaey (Tryggø) med Tryggvahrœr, Kong Tryggve Olafsøns Gravsted; længere ude laa Sótasker. Ábýjarfjörðr (Aabyfjord) paa den sydøstlige Side af Sótanes, gik ind forbi Ábœr. Brúafjörðr (Brofjord), ligeløbende med denne, lidt sydligere, skærer sig ind i Stangarnes, saaledes kaldtes Halvøen mellem Ábýjarfjörðr og Goðmarr. Goðmarr (Gulmaren), mellem Stanganes og Boknes, gik forbi Skriksvík (Skredsvik) og deelte sig i tvende Arme, af hvilke den nordligste gik ind til Fyrileif (Ferløf). Lanasund kaldtes Fjorden nordenfor Øen Orðóst, især den inderste Deel, nu Uddevalla-Fjorden; det smaleste Sted, Sundet mellem Orðóst og Haukáss, kaldtes Nautasund. Hakafjörðr og Svanháls (Svansund) hed Fjorden mellem Þjórn og Fastlandet eller Innlönd. Haugasund kaldtes Sundet ved Høga, sydvestlig i Thoresby Sogn. Større Øer vare de nysnævnte, Orðóst (Oroust) og Þjórn, samt Hising, mellem begge Arme af Gautelven. Af mindre Øer kunne mærkes: den førom- talte Hólmrinn grái, hvor Sigurd Slemmedegn faldt; den regnedes dog som det sees, til Hvaløerne; Tjarney (Tjærnø) Usvíkseyjar (Isviksøer) søndenfor Sæimsfjörðr, Veðreyjar, Hermd (Hermenø) og allersydligst Eykr-

eyjar (Økerøerne) med en Befæstning (see S. 50); mellem den egentlige Eykrey og Bjarkey var Kálfsund.

Begge Sysler indbefattede tilsammen 16 Skibreder, hvilke rimeligviis vare omtrent de samme som de nuværende Hereder, nemlig: 1) Borðerna skipreiða eller herað (Bullarens Hered), indbefattende Dalstrøget om Bullarens Vasdrag, nemlig den nu til Idde Prestegjeld hørende Önyndardalr, ogsaa kaldet Annilladalr, Anniðadalr (Arnhildardalr?), nu Enningdalen, samt Nafastaða (Naverstad) og Móa (Mo) Sogne; 2) Saurbœja herað (Sørbygdens Hered); 3) Vettaherað (Vettahered); 4) Lúðrlags skipr. eller Túnheims herað (Tanums Hered); 5) Kvilda sk. eller h. (Kville Hered); 6) Tungu h. (Tungehered); 7) Stangarnes h. (Stangenesherred); 8) Sótanesherað (Sotenes Hered); 9) Lana h. (Lane Hered); 10) Frikna herað (Frekne H.); 11) Øen Orðóst; 12) Øen Þjórn (Tjørn); 13) Þorpa h. (Torpe Hered); 15) Innlands herað (de to sydlige Indlandsherreder); 16) Hisingar h. (Hisingen). De 7 første udgjorde Ránrikissýsla, de 9 sidste Elfarsýsla, hvis Indbyggere man kaldte Elfargrimar, medens Indbyggerne af det hele District, og fortrinsviis af Ránriki, kaldes Víkverjar.

Disse Egne omtales oftere i vor ældre Historie. Paa Vettaland nær ved Skeðjuhof (Skee Kirke) boede den bekjende Brynjolf Ulfalde, der fik denne Gaard af Kong Olaf den Hellige. Hellir, nu Helle, ved Hellisfjörðr, eller Iddefjorden, omtales som Bolig for en vis Vesete under Haakon Haakonssøn. Paa Apaldrssetr, nu Abelsæter i Lurs Sogn, Vettehered, dræbtes Gunnar Aasesøn 1221 af Birkebenerne. Paa Haukabœr, nu Haakeby ved Semsfjorden i Tanum døde K. Olaf Kyrre 1093. Salteyjarsund mellem Saltey og Tjarney (Tjærnø) i Vettaherað, Hafsteinssund ved Indløbet til Semsfjorden, Hornborusund (Hummersund) mellem Hornbora (Hommerø) og Fastlandet, Usvikseyjar (Isvigsøerne), Nautasund (Nøtsund), mellem Høgaas paa Fastlandet og Torp paa Oroust, Dyngja (nu Dyngø) en af Udøerne i Nærheden af Veðreyjar, nævnes oftere i Sverres og hans Efterfølgeres Historie. Ved Fors (Foss) i Tungehered, blev Kong Øystein II dræbt 1157, og Stedet vises endnu, paa det saakaldte Galgeberg, ved St. Østens Kilde eller Korskilden. Ikke langt derfra, ved Fyrileif (Ferløf) inderst ved Goðmarr, blev Harald Gille slagen af K. Magnus Sigurdssøn 1134. Paa Saurbœir, nu Sørbø i Krokstad Sogn, overfaldt Gregorius Dagssøn Kong Haakon Herdebred 1160, men blev selv kort efter (1161)

dræbt af Haakons Mænd, da han vilde sætte over den svage Iis paa Befjá (Beveraa ved Oddevald). Ved Veggir (Vegger) strax østenfor Sotenes Kirke blev Kong Tryggve dræbt, og begraven paa Tryggvaey i Nærheden. Ved Forsæla (Forshella) lidt søndenfor Oddevald, fældtes Baglerhøvdingen Jon Drotning 1206. Hermdarsund mellem Hermd (Hermenø) og Lafø, samt det nærliggende Ramshólmr (Ramholmen) nævnes i Haak. Haak. S. ved 1253. Haugasund eller Augusund, nu Høgasund i Thoresby Sogn, og ved nordre Indløb til Elven, nævnes allerede i Kong Olaf den Helliges Tid. Længere inde, nær ved Konungahella, var Gulley, der nu er landfast med Hisingen. Kong Haakon Haakonssøn paabegyndte her en Befæstning, og hans Søn Haakon paadrog sig her den Sygdom, hvoraf han siden døde. Paa den saakaldte Þumlaheiðr (Tummelhede) sydvestligt paa Hising, ligeoverfor Dykerøerne, holdt K. Harald Haardraade Thing med sine Mænd, strax før Slaget i Nissaa. Ved Þorskabakki, d. e. Bakken nedenfor Gaarden Þorskar (Torrskog) i Vistulanda sókn, eller rimeligviis paa Gaarden selv, ligeoverfor den gotske By Ljóðhús (Lødøse) mødtes K. Haakon og Birger Jarl 1249, og ved Sólbergaós og paa Þýjarhólmi (Tjurholmen), begge i Rómelands Sogn, holdtes Møder mellem svenske og norske Herrer 1302 og 1303. I Kalfsund stred den svenske Hertug Erik mod den norske Flaade 1309. Om Stæderne, Konungahella og Másstrandir, Befæstningerne ved Konungahella, paa Gulley og Eykreyjar er forhen talt, ligesaa om Dragsmarks Kloster. Sólbjargir og Skyrbagar ved Konungahella ere at søge i den vestlige Deel af Ytterby Sogn.

Kirkerne i begge Syeler var mod Slutningen af Middelalderen følgende: A. I Ránrikis prófastdœmi. Vettaherað: Nesinar k. (Næsinge K.), Hódals k. (Hodals K.), Lumulanda k. (Lomelands K.), Skeðjuhofs k. (Skee K.), Vettalands k. (Vettaland), Röllinar k. (Rellen), Tjarneyjar k. (Tjernø K.). Borðerna herað: Önyndardals (Arnhildardals?) k. (Enningdalens K.), der ei, som nu, stod ved Prestebakke, men langt sydligere, i Hovedalen, ved Kirkjubœr (Kirkebø), Nafastaða k. (Naverstad K.), Móa k. (Mo K.). Saurbœja herað: Krókstaða k. (Krokstad K.), Heiða k. (Hede K.), Sandaruðs eller Sanda k. (Sande K.). Túnheims herað: Lúðrs k. (Lurs K.), Túnheims k. (Tanums K.). Kvilda herað: Kvilda k. (Kville K.), Róeims k. (Brem), Botna k. (Botne K.), Sveinabœjar k. (Svenebø K.). Sótanes herað:

Berufjarðardals k. (Berfendals K.), Ábœjar k. (Aaby), Tossinar k. (Tossene K.), Askheims k. (Askums K.). Stangarnes herað: Brúa k. (Bro K.), Bragasetrs k. (Brastad K.), Lýsa k. (Lyse K.). Tungu herað: Svörtuborgar eller Svertiborgar k. (Svarteborg K.), Fylkeskirke, Aspanga k. (Aspeng), Þórseiðis k. (Tose), Haugbœja k. (Haaby K.), Fors k. (Fos K.). B. I Elfarsýslu prófastdœmi. Lana herað: Boknes k. (Boknes K.), i dette Sogn laa Dragsmarks Kloster; Haukáss k. (Høgaas K.), Skriksvíkr k. (Skredsvik K.), Hæreksstaða eller Hærastaða k. (Herestad K.), Befja k. (Bæve K.), Rjóðra eller Maggarjóðrs k. (Nyrs K.). Paa Orðóst: Þorps k. (Torp K.), Miklabýjar k. (Mykleby K.) *), Langalanda k. (Langeland K.), Rjóðra k. (Røre K.), Stöðla eller Staðla k. (Stale K.), Þegnabœjar eller Þeknabjár k. (Tegneby K.), Mólanda k. (Morland K.). Paa Þjórn: Valla k. (Valle K.), Steinkirkja (Steenkirke), Klaufadals k. (Kløvedals K.). Frikna herað: Forsœlis eller Forsœlu k. (Forshella K.), Hristarrjóðs k. (Risterøds K.), Lyngs k. (Ljungs K.), Grindarrjóðrs k. (Grinderøds K.). Þorpa herað: Hjartheims k. (Hjertum K.), Vistulanda k. (Vestelanda K.). I Innlönd: Auðsmála k. (Odsmaals K.), Auklanda k. (Uklum K.), Nórheima k. (Norums K.), Spikkarjóðrs k. (Spekerøds K.), Jórulanda k. (Jørlanda K.), Sólberga k. (Solberge K.), Holta k. (Holta K.), Rimalanda eller Rymalanda k. (Romelanda K.), Karlabýjar k. (Kareby K.), Yttrabýjar k. (Ytterby K.), Harundarstafs k. (Haresta K.), Þórisbýjar k. (Thorsby K.), Lykkju k. (Lykke K.). I Hísing m. m. Sjóvar eller Sævar k. (Sæve eller Sjøe K.), Bakka k. (Bakke K.), Bjórlanda k. (Bjørlanda K.), Þórslanda k. (Thorslanda K.), Eykreyjar k. (Økerø K.).

Af Gaarde kunne forresten mærkes; I Nesinar, Hódals og Lumulanda sóknir: Sundbœr (Sundby, Prestegaarden), Brekka (Brekke), Norðbœr (Nordby), Austbœr (Østby), Vestbœr (Vestby), Sandakrar (Sandaker), Lifrássdalr (Løveraasdal), Autn (Ytten); Sellátr (Sellater), Þorp i Oppinibygð (Torp), Gásholt (Gaasholt), Hella (Helle), Húsatypt (Huustyft), Kaflaruð (Kaflerød); Regndalr (Ringdal), Hrossholt (Rosholt). I Skeðjuhofs Röllina og Tjarneyja k. s.; Ingjaldsruð (Ingelsrød), Maðvík (Medvik), Holt (Hult), Vestbýr (Vestby), Lifaruð (Liverød), Krókrinn (Kroken), Miðmörk (Memark), Hestaskeið (Heste-

*) Mykleby Kirke var virkelig, ifølge den røde Bog fol 148, helliget St. Michael, og indviet 4de November. Den af Holmberg (II. 160) omtalte Gisning har saaledes været rigtig.

skee), Jarleif (Jorløv), Spalsþorp (Spoltorp), Bárðarruð (Baarderød eller Baalerød), Bogstaðir (Bogstad), Heiðar (Hede), Flatibýr (Flateby), Árnaruð (Aanerød), Bjœjar (Bojan), Erlendsrud (Erlandsrød), Eist (Eist), Köldukinn (Kollekinn), Bastakjörr (Bastekjær), Ásaruð (Aaserød), Sloðheimr (Sløeng), Hríseng (Riseng) í Geitagrend, Búðavellir í Skersgrend (Bovold), Vík (Vik), Húsatypt (Huustyft), Blesaskógr (Blaaskog), Uxaþorp (Oxtorp), Folkastaðir (Folkestad), Graðleysa (Grælos), Scila (Søle), Hof (Hove, altsaa Tempelsted), Strengini (Strenge), Röllini (Rellen), Gautabúðir (Gøtebo), Geirlaugarþorp (Giltorp), Holt (Hult), Heiðabœr (Heby), Varðey (Valø), Hrossey (Røsø), Langey (Langø), Daptey (Daftø), Bjelfaruð (Bjelferød), Kostar (Koster), Hrafnsey (Ramsø). I Önyndardalr: Finnsvík, Sveinungsbœr (Sveningsbø), Gollini (Gollen), Kirkjubœr (Kirkeby), þellisáss (Tellesaas), Bergbœr (Berby), Endi (Ende). I Nafastaða og Móa Sogne: Rjóðrin (Røane), Yxnadalr (Oxnedal), Vatnsbœr (Vasbø), Elgihlíð (Ellelien), Eið (Ede), þorp (Torp), Fagrholt (Fagerholt), Halvarðsruð (Halvordsrød), Skramastaðir (Skremstad), Marteinsruð (Mortensrød), Hesthagi (Hesthage), Bakki (Bakke), Teigrinn (Tegen), Elgiland (Elgeland), Sæheimr (Sæm), Snöguruð (Snøverød), Jaðarrinn (Jaren), Hrólfsruð (Rolfsrød), Tunga (Tongene), þingvöllr (Tingvald: her var altsaa Thingsted), Skakkastaðir (Skakkestad), Lifaruð (Liverød), Eiðsheimr (Edsem); Auðsmál (Odsmaal), Apaldarholt (Apelholt), þorp (Torp), þóruruð (Thorød), Freysland (Fresland), Bakki (Bakke), Hrafnaþveit (Ramtvet), Grímáss (Grimaas). I Saurbœir: Víksteinsruð (Viksteen), þorp (Torp), Háfoss (Haffos), Holt (Holt), Sæbœr (Sæbø), Sólberg (Solberg), Reiðstaðir (Restad), Hellisetr (Hellesæter), Sandakr (Sandaker), Heslibrekka (Heslebrekke), Heiðar (Hede) Saurbœir (Sørbø), Krókholt (Krokholt), þveitin (Tveten), Fiskaþorp (Fisketorp), Hella (Helle), þorbjarnarruð (Thorbjørnrud), Hermannsruð (Hermansrød), Pjexruð (Pjexrød) Birkibrekka (Bjørkebrekke), Katabœli (Kaatebøl), Gíslabúðir (Gisslebo). I Lúðrs og Túnheims Sogne: Galtey (Galtø), Vellir (Volle), Haugrinn i Valagrend (Høgar), Kíll (Kiil), Árnaruð (Aanerød), Smárisa (Smaariis), Lúðrseng (Lurseng), þorp (Torp) í Ásgrend, þórunnarruð (Taranrød), þórmóðsruð (Tormosrød), Eilifsruð (Elefsrød), Sveinsruð (Svensrød), Gíslaruð (Gisslerød), Sigurðarbúðir (Siverbo), Krákunes (Kraakenes), Búðir (Buar), Löngukjörr (Langekjær), þórisruð (Torsrød) Túnhamarr (Tannam), þúfan eller þúfarþorp (Tovan), Mjólkarruð (Mjelkerød), Skyrbúðir (Skjørbo), Görn (Gaarn), Hallini (Hallin), Sólbrekka (Solbrekke), Hvítuvellir (Hvidbevalle), Ulfaskeið (Ulveskee), Saurtunga (Surtung), Heiðr (Hede) í Vistadal, Uppini (Oppen), Forsheimr (Fossum), Hugheimr (Høghem), Svandalir (Svandal), Ruangstungur (Rungstong) í Hringsgrend, Brú (Bro), Hveitilykkja (Hvitlykke), þegnabýr (Tegneby), Elmikjörr (Ulmekjær), Helgaruð (Helgerød), Gásey (Gaasø), Otrey (Otterø), Lykkja (Lykke), Uxaþorp (Oxtorp). I Kvilda herað: Fitjar (Fitje), Sólheimar (Solhem), Dalir (Dale), Söfskinn (Søbskin), Ránsvaðsheiðr (Rabalshede), Stafbœr (Staby), Grind

(Grind), Teigrinn (Tegen), Eyvindarruð (Evenrød), Dofaland (Daveland), Hjálpasteinn (Hjelpesteen), Heiðr (Hede), Lykkja (Lykke), Bergbœr (Bergby), Brekka (Brekke), Skíðastaðir (Skistad), Auðsmál (Ødsmaal), Leirusteinn (Leersteen), Smiðsruð (Smedsrød), Sunndalr (Sundal), Túptir (Tyfte), Valabýr (Valeby), Jóra (Jore), Skeiðbrekka (Skibrekke), Eiðsteinn (Edsteen) í Eiðsteinafjórðungr; Kálfskinn (Kalvskind), Þveitin (Tveten), Humlakjörr (Humlekjærr), Þorparnir (Torpane), Auðnin (Yttene), Þórisbœr (Torsbo), Eið (Eid), Vatnsvík (Vasvik), Kerrabýr (Kærbø), Ljóski (Løske), Sunndalr (Sundal), Sólbrekka (Solbrekke), Þeklubúðir (Teklebo), Rangstaðir eller Ruangstaðir (Brangstad), Gullhaugar (Gullø). I Sótanesherað: Vælsruð (Velserød), Ruð (Rød), Berg, Hesthagi (Hesthage), Vatnaruð (Vatnerød), Skyrbúðir (Skørbo), Fjall (Fjeld), Haufaruð (Hofferød), Miðbœr (Medbø), Esja, Djúpidalr (Djupdal), Skelli (Skelle), Búðavellir (Buvall), Kjörr (Kærr), Geitstaðir (Gistad), Vellir (Valla), Varðáss (Valaas), Eplisletta (Ebbeslet), Stálaruð (Staalerud), Loðnakjörr (Lønnekjær), Bjarnarrjóðr (Bjørnerød), Lykkja (Lykke), Hrafnsvík (Ramsvik), Veggir (Vegge). I Stangarnesherað: Fyrileif (Ferløf), Akr (Aker), Hallönd (Hallin), Bládjúpuruð (Blaadjuperød), Birkibrekka (Bjørkebrekka), Gröf (Graf), Saurþorp (Søtorp), Sköðini (Skobene), Mjölberg, Bjarnarjóðr (Bjørnerød), Fiskibekkr (Fiskebek), Ormdalr (Orndal), Lykkja (Lykke), Hallvarðsruð (Halvordsrød), Sæimr (Sæm), Kjörr (Kjærr), Hlíð (Lid), Reyrvík (Rørvik), Auðsmál (Ødsmaal), Knarrarvík (Knarvik), Þufnarþorp (Tuntorp), Rjúkr (Ryk), Nautabœr (Nøteby), Heggvellir (Hegvall), Sker (Skær), Humlakjörr (Humlekjær), Lykkja (Lykke), Þrælaberg (Trelleberg), Málmey (Malmø). I Svörtuborgar, Aspanga og Þórseiðis Sogne: Skánaruð (Skaanerød), Vatnsendi (Vatsende), Ísland, Aspangar (Aspeng), Hermannsruð (Hermansrud), Heiðin (Hee), Holt, Hólmr (Holm), Dyngjuvalr (Dingval), Sandvík (Sandvik), Laufáss (Løvaas), Drymbilsruð (Drumelsrud), Þorp (Torp), Dyngla (Dingle), Túpt (Tyft), Bergbœr (Perby), Stafseng eller Stagseng (Stakeng), Róar (Rom), Lögheimr (Laghem), Leirakrar (Leeraker). I Haugbýja og Fors Sogne: Bekkjarhvarf (Bekkeval), Leirberg (Leerberg), Sköðini (Skobene), Lykkja (Lykke), Glerberg (Glæborg), Haugbœir (Haaby), Auðsmál (Ødsmaal), Geirmundarruð (Gjermundrød), Lykkja (Lykke), Holt, Stofurjóðr (Stuveryr), Bjóreið (Bjørød), Skeljarjóðr (Skallerød), Arnarbakki (Ørnebakke), Breiðivík (Bredvik), Skarnhella (Skarnhelle), Sandr (Sand), Smiðjuberg (Smedberg), Yxn (Ørne), Kambstaðir (Kambtorp), Næriðsstaðir (Nærestad), Vestbýr (Vestby), Berg, Friðþorp (Frøtorp), Skriða (Skree), Þyribœr (Toreby), Sælubœr (Sæleby), Austbýr (Østby), Skúlavík (Skulevik), Sverðvík (Sverdvik). I Bókness Sogn: Berg, Sund, Lindabúðir (Lindebo), Þórisruð (Torsrød), Sveinsruð (Svensrød), Lanaeið (Laneheb), Stöðull (Stale), Pintilsruð (Pinnerød), Kjörr (Kjærr), Kalfland (Kaflanda). I Haukáss, Skriksvíkr og Hæreksstaða Sogne: Kjörr (Kjærr), Hallaruð (Hallerød), Nautasund (Nøtsund), Kristivík (Kristenvik), Kamparuð (Kamperød), Rjóðvík (Røtvik), Tangi

(Tange), Svelti (Svelte), Hafsteinn (Haffteen), Finnsland (Finsland), Brú (Bro), Úteng (Utengen), Haugþorp (Høgstorp), Sveinsruð (Svensrud), Birki (Bjørke), Intaka (Intagan), Krákuruð (Kraakerød), Brekka (Brekke), Brennisík (Brennsik), Ýztaruð (Østerød), Trönugil (Trollgel), Laufáss (Løvaas), Syðrivík (Sørvik), Akr (Aker), Slaginn (Slan), Keldudalr (Keldal), Lanaberg (Laneberg). I Besja og Rjóðrs Sogne: Kúðarjóðr (Kurød), Sjaundaruð (Samnerød), Graskjörr (Graskjærr), Brekka (Brekke), Bjórbekkr (Bjørbek), Gróruð (Grorød), Uglaholt (Ugleholt), Espirjóðr (Esperød), Glymheimr (Glimming), Bordœlur (Bodille), Nes, Stofurjóðr (Stuerød), Glóshlíð (Gloslid), Keiparjóðr (Kjøperød), Arkvísl (Aarkvisla). I Þorps, Miklabýjar og Langalanda Sogne paa Orðóst: Stafnnes (Stamnes), Tylláss (Tøllaas), Auðsmál (Ødsmaal), Timbrholt (Tømmerholt), Nautavík (Nøtvik), Brú (Bro), Ásmundarruð (Aasmunderød), Sandvík, Búðanes (Buanes), Akr (Aaker), Káraruð (Kaarød), Bjarnaaruð (Bjørnerød), Nafaruð (Narverød), Auðn (Onne), Annanes (Andesnes), Kolungaruð (Kalungerød), Kœphaugar (Kebo), Arngrímsruð, Rjóðr (Røra), Hreiðarsruð (Rearsrød), Vestribœr (Vesterbø), Vatnsruð (Vasserød), Þretti (Trette). I Rjóðrs, Þeknabœjar og Stöðla Sogne: Brattsáss (Brataas), Dalbœrr (Dalby), Eng, Lundr (Lund), Heináin (Henaan), Bagalsbrekka (Baalsbrekke), Danadalr (Dandal), Búðir (Bua), Bestaskor (Bastesker), Skreiðisruð (Skredsrød), Rembadalr (Remedal), Kjörr (Kjerra), Gaukasetr (Gøkesæter), Hveinjar (Hvena), Nafaruð (Naverød), Akr (Aaker), Bjarnaruð (Bjørnerød), Hof (Hof altsaa Tempelsted), Iglaberg (Illeberg), Róalönd (Raaland), Eskikjarr (Eskekjærr), Strönn (Strand), Nyðjusund (Nøsund), Hvaley (Hvalø), Moldaruð (Mollerød), Haugar (Høga), Surnáss (Surnaas), Kjörr (Kjerra), Hjálmvíkr (Hjelmvik), Einangar (Enern), Varakíll (Varkiil), Svanvík (Svanvik), Bœr í Varakílsnesi (Nesby), Brandsdalr (Brandsdal), Brekka í Varakílsnesi. I Mólanda Sogn: Geitarhellir (Getrille), Gunnleiksruð (Gullekdrud), Gullberg, Húsabýr (Huseby), Vatnsdalr (Vatsdal), Helgavík (Hellevik), Ramshólmr (Ramsholmen), Hermd (Hermenø), Lafey (Lafø), Skaptey (Skaftø), Flatey (Flatø), Malley (Malø), Gásey (Gaasø). Paa Þjórn: Kíll (Kil), Refshali (Reffal), Askrey (Askø), Mjörn (Mjørn), Meðalbœr (Melby), Saurbœr (Sørby), Djúphylti (Djupholt), Hjaltabœr (Hjeltaby), Broland (Braaland), Svanvík, Gelaugar (Geluf), Kollukjörr (Kollekjærr), Furusetr (Fureset), Hoflönd (Hoflanda), Túptir (Tyft), Sæbœr (Sæby), Reflönd (Reflanda), Haukarjóðr (Høkerød), Búðadalr (Budal), Djúpvík, Hella (Helli), Ruð í Oddsnesi (Rud), Seltibúðir (Selteby), Árnaruð (Annerød), Hvalseng. I Friknar: Sund við Lanasund, Brattarjóðr (Bratterød), Þorkelsrjóðr (Torkelrud), Keiparjóðr (Køperød), Ámundarnes (Amnes), Forsœli (Forsøla*), Timbráss (Tømmeraas),

*) Saaledes udtales Navnet endnu rigtigen, da det maa udledes af for (præp.) og sól, og „forsœli" betegner altsaa et solbart Sted (apricum); saaledes siges og andsœlis, rangsœlis. Skrivemaaden Forshella grunder sig blot paa en falsk Etymologi.

Strönd (Strand), Leirbúðir (Leerbo), Búðir (Bua), Auðsmál (Ødsmaal), Görn (Garn), Hallgeirsrjóðr (Halgersrød), Helgarjóðr (Helgerød), Norðmannaruð (Nordmannerød), Ívarsbúðir (Iversbo), Vegarjóðr (Veggeryr), Bakkar (Bakke), Rjóðr (Ryr), Hristarrjóðr (Resterød), Strönd (Strand), Vilnes, Ulfssund (Ulfsund), Kolbeinsruð (Kolbensrød), Árnaruð (Arød), Þjóstólfsruð (Tjøstelsrød), Digrahöfuð (Dirhoved), Skalevuruð eller Skelelfurud (Skallekerød), Lyngr (Ljung), Skoptarjóðr (Skafterød), Akr (Aaker), Arnfastaruð (Anfasterød), Grjótá (Grøtaa), Brandsruð (Brandsrød), Rjóðr (Rød), Klef, Skjaldbreið (Skjeldbred), Grindarrjóðr (Grinderød), Kolbeinsruð (Kolbensrød), Kvatrandaruð (Kvatronerud), Bakkar (Bakke). I Þorps herað: Inntaka (Inntaga) Nes, Askaruð (Askerød), Hallaruð (Hollerød), Steinarsruð (Stenarsrød), Vésteinn (Vesteen), Þorp (Torp) Sólheimar (Solum), Hjartheimr (Hjertum), Króksþorp (Kroksторp), Brattaþorp (Brattorp), Ullarakr (Ulleraaker), Espirjóðr (Esperød), Múlaruð (Mulerød), Hafsteinsrjóðr (Hafterød), Leikvellir (Lekvall), Upsiáss (Oxaas), Straumr (Strøm), Hríshöfði (Ryshagen), Rauðsþorp (Røstorp), Ábœr (Aaby), Baldinabúðir (Ballaby), Branneið (Brenne), Vistulönd (Vestelanda), Haginn (Hagen), Gróruð (Grorød), Sveinsruð (Svensrød), Ögmundarruð (Amnerød), Grundaruð (Grunderød), Þorskar (Torskog). I Auðsmála og Auklanda Sogne: Árgrein (Aaregreen), Stærrkjörr (Starkjærr), Mjálkaruð (Mjølkleng), Vitazgjöf (Vibbesgjerde), Lunda (Lunna), Hamarr, Rjóðr (Røra), Hella (Helle), Klepp, Haugarjóðr (Huerød), Tundaruð (Tonnerød) Skjöldungar (Skjollunga), Grjót eller Grjótsbœr (Grøsby), Þorsteinsruð (Tosterød), Hergautsrjóðr (Hergusrød), Auklönd (Oklum), Pöttubakki (Pottebakka), Dagfinnsruð (Dafinsrød). I Nórheimr og Spikkarjóðrs Sogne: Götugarðr (Gategaard), Steinungar (Stenunga), Akr (Aker), Hólmr (Holm), Strandakjarr (Strandekjærr), Þorp (Torp), Nausnes (Røsnes), Smiðsruð (Smedsrød), Kjarr (Kjærr), Meðalbœr (Melby), Geyrsbœr (Gjøsby), Haráss (Haraas), Spikkarjóðr (Spekerød), Apaldaruð (Apelrød), Berg, Lundbýr (Lundby), Holt, Rjóðr (Røra). I Jórulanda, Sólberga og Holta Sogne: Berg, Þorp (Torp), Vígleiksruð (Vulferød), Kirkjubœr (Kirkeby), Kálþveit (Kaaltvet), Smiðsruð (Smidsrød), Skara (Skør), Jórulönd (Jørlanda), Tóluþorp (Totorp), Sjávarlykkja (Sævelykke), Knafrastaðir (Knaverstad), Hvítisteinn (Hvitsteen), Ormsnes (Orsnes), Kárarjóðr (Kaarød), Heiðagil (Hegærd), Heiðr (Hede), Inguþorp (Ingetorp), Löngulönd (Langeland), Kot (Kode), Þórólfsruð (Torsrud), Hamarr (Hammar), Slettbúðir (Slæbo), Skáldalr (Skaaldal), Helgaruð (Helgerød), Sólbjörg (Solberg), Ytri Reiðstaðir (Utrestad), Grannabœr (Granneby), Bárðarruð (Baarød), Vefrini (Vefre), Reiðstaðir (Restad), Gautagarðr (Gategaard), Ökuhlið (Ogeled), Bekkjarhvarf (Bekvarf), Hveinarjóðr (Hverød), Laukaberg (Løkeberg). I Rimalanda og Karlabýjar Sogne: Hrafnaberg (Ramneberg), Stígandarjóðr (Stenerød), Brú (Bro), Steinsholt (Steensholt), Húnaruð (Honerød), Haugr (Høg), Þorp (Torp), Helgaruð (Helgerød), Vellir (Vella), Dysibakki (Døsebakke), Árnabúðir (Anebo), Lundbœr (Lundby), Skorbœr (Skorby), Ruð (Rød), Lyfsuþorp (Løs-

torp), Ólafsruð (Olsrød), Karlabœr (Kareby), Viðarsþorp (Vegstorp), Bollastaðir (Bollestad), Sólbrekka (Solbrekka). I Ytribýjar s.: Sólbjargir, Skyrbagar eller Skyrfbagar, Bakkar (Bakker) i Skyrbagaliða; Teigar (Tega), Hveinar (Hvene), Uglaheiðr (Ugleheð), Ormbaugar (Ormo), Úlfasund (Ulvesund). I Harundarstafs, þórisbœjar og Lykkju Sogne: þornbœr (Thoreby), Flatibœr (Flateby), Lagarvík (Laarvik), Hamarr (Hamer), Kirkjubœr (Kirkeby), Saurhirðir (Sjøhøla), Halshirðir (Holsunge), Glosakjörr (Gløskjær), Herey (Herholm), þróndheimr (Tronum), Leirlykkja (Leerlykke), Ruð (Rød), Hrafnaberg (Ramneberg), Haugar (Høga) ved Haugasund, Rönnuruð (Runnerød), Skör (Skaar), Staðbýr eller Stafbœr (Staby), Auðunarruð (Onnerød), Skótan (Skotte), Hallbjarnarþorp (Halbjørnstorp), Hermóðsbœr (Hermandsby), þjófakíll (Tjuvekiil), Lykkja (Lykke), Skollaruð (Skollerud), Krakarey (Krakerø). Paa Hísing: Gautelfarruð (Gadderød), Lundar (Lunde), þorp (Torp), Gunnubœr (Gunnersby), Eistasléttа (Østeslet), Ingubekkr (Ingebek), Haugakelda (Høkjella), Yxnanes (Ornes), Ásgautsbœr (Askesby), Berbe (Berby), Haugr (Høgen), Sveinsbœr (Svensby), Ásmundarþorp (Aasmundstorp), Sólberg, Leirbekkr (Leerbek), Skógheimr (Skogome), Leirga (Lerjeby), Bynnjarjóðr (Bønnerød), Skör (Skaar), þingstalit (Tingstad), Bjórlönd (Bjørlande), Kutlungabœr (Kvistljungby), Leifsbœr (Lerby)*), Ljótsbœr (Laasby), Auðunarruð (Onnerød), Rjóðr (Røra), Steinabœr (Steneby), Nórvík (Norvik), Surfaruð (Sørrød), þumlaheiðr (Tummelbed), Ruð (Rød), Hestavík (Hestevig), Álmholt (Amholt). I Eykreyjar: Hrísey (Risø), Búrey (Burø), Heyney (Hønø), Eykrey (Økerø).

Norges Skatlande.

64. Blandt Norges Skatlande i Vesterhavet maa Orknøerne og Hetland før Islands Forening med Norge ansees som de fornemste, uagtet de ikke, som Syderøerne, dannede et eget Kongerige, men et Jarldømme i Einar Ragnvaldssøns, eller, som han sædvanligviis kaldes, Torf-Einars, Æt. Orknøerne og Hetland danne, som bekjendt, to særskilte Øgrupper nordenfor Skotland, Orknøerne nærmest dette Lands Kyst, kun adskilt derfra ved Petlandsfjorden (Pentlandfrith), Hetland længere mod Nord, adskilt fra Orknøerne ved det brede og farlige Sumburg Roost, i Oldtiden kaldet Dynröst. Omtrent midt imellem begge Øgrupper ligger den lille, til Orknøerne hørende Fairhill, fordum Friðarey.

*) Det sees saaledes, at Lerby ikke, som nogle have antaget, er det Leikberg, hvor Kong Øystein slog de oprørske Remar eller Rimar (ↄ: Indbyggerne af Rimalanda sókn, ikke Reinar) og Hisingsboerne 1147.

Orknøerne, Orkneyjar, kaldtes allerede Orcades af Romerne, som kjendte dem, og da det maa antages, at de havde keltisk (piktisk) Befolkning førend Nordmændene bosatte sig der, maa Navnet Orcades, hvori Stavelsen Orc er det væsentlige, — ades kun den latinske Endelse, hidrøre fra hiin Befolkning, og den norske Form Orkneyjar kan derfor neppe udledes af noget norskt Ord, som erkn, örkn, ɔ: Sælhund, men maa ansees for at være dannet af det gamle keltiske Navn paa samme Maade, som Romerne dannede sit Orcades.*) Af Orknøerne er kun een, det nuværende Mainland, fordum Hrossey, betydeligt stor, de andre ere mere eller mindre ubetydelige. Hrossey strækker sig hovedsageligt i Ø. og V., men er ved flere Fjorde paa begge Sider saaledes indskaaren, at den har en højst uregelmæssig, snoet Figur. Paa den nordlige Side ere Aurriðafjörðr med den lille Daminsey, nu Damsa, og Kirkjuvágr, der gaar ind til Byen af samme Navn (Kirkwall); fremdeles Inganessfjörðr mellem Inganes (Inganess) og Tannskárunes (Tankerness); endelig Dýrasund (Deersound) mellem Tannskárunes og Dýrnessmúli (Moul of Deerness). Paa Vestsiden var den lille Sandvík (Sandwick), og paa Sydsiden Steinsnessfjörðr (Loch of Stennis), og Skálpeiðsflói (Skalpa-Flow), saa kaldtes det hele Bassin søndenfor Øen mellem Orfjara (Orfir) og Hólmr (Holm); det gik ind til Skálpeið eller det smale Eid, som herfra gaar over til Kirkjuvágr. Paa Vestsiden af denne Bugt er Meðallandshöfn nærmere Orfjara. Af Nes omtales forøvrigt: Straumsnes, nu Stromness, i Sydvest, Steinsnes (Stennis) længer inde ved Steinsnesfjorden, Hrossnes (Rosness), sydøstligst. Af Steder paa Hrossey omtales foruden Staden Kirkjuvágr, som allerede er nævnt, Fjörðr (Frith) inderst ved Aurriðafjörðr; Rennadalr (Rendal), Egnen ved Indløbet til denne; Efja (Evie) i Nord, ligeoverfor Hrólfsey, hvorfra det adskildtes ved Efjusund; Birgisherað (Birsay), længst i Nordvest, Jarlenes ældste Sæde; Sandvík i Vest, ved Bugten af samme Navn, Steinsnes, saa kaldet efter sine uhyre Steensætninger, Orfjara (Orfir) i Syd, med en Jarlen tilhørende Gaard, ligeoverfor Háey (Hoy); Knarrarstaðir (Knarstoun), inderst i Skálpeiðs-Vaagen, og Papuli (Paplay), længst i Sydøst, ligeoverfor Borgarey (Burray). Skalpeids-Vaagen indesluttedes paa Sydsiden af de to

*) Urigtigheden af Skrivemaaden „Orkenøerne", som om det kom af Ordet „Orken", er saaledes indlysende.

store Øer Háey (Hoy), saa kaldet af dens høie Bjerge, de høieste paa Orknøerne, i Vest, og Rögnvaldsey (Syd-Ronaldsay) i Øst; indenfor laae de mindre Øer Grimsey (Græmsay), Hrisey (Risay), Kálfey (Cavay), Færey (Faray), Flatey (Flotay), Hundey (Hunday) og Borgarey (Burray), med nogle mindre Holmer.

Den sydligste Deel af Háey var fladere, og indskaaren af Havbugter, hvorfor den kaldtes Vágar eller Vágaland (Waes); en af disse Bugter, ligeoverfor Rögnvaldsey, hed Ásmundarvágr (Osmondwall), en meget besøgt Havn. Rögnvaldsey laa lige i Syd for Borgarey; paa Nordvestsiden var en dyb Bugt, Viðivágr (Widewall), og Halvøen Haugseið (Hoxa); paa Vestsiden, ligeoverfor Ásmundarvágr, var Rögnvaldsvágr, paa Østsiden Papuli (Paplay), og længst i Syd, ligeoverfor Katanes, laa Gaarden Barðsvik (Barswick). Imellem Rögnvaldsey og Háey laa Suðrey (Southay), sydvestligt for hiin, i selve Petlandsfjorden, Sviney (Swanay), og Straumsey (Stromay). I Syd for Rögnvaldsey, ved Indløbet til Petlandsfjorden, laa Petlands-sker (Pentlandsskerries), og i Nærheden af dem var den farlige Svelgr (Havstrømning), der nu kaldes Swelchie.

Paa Nordsiden af Hrossey ligeoverfor Esja, laa Hrólfsey (Rousay), med Gaarden Vestnes (Westness) ved Esjusund; i Sundet laa den lille Eyin helga, ɔ: den hellige Ø (Enhallow). Strax østenfor Hrólfsey laa Egilsey (Egilsay), hvor St. Magnus blev dræbt, lidt sydligere Vigr (Weir), med et af Kolbein Hruga, Biskop Bjarnes Fader, i Slutningen af det 12te Aarhundrede opført Kastel, hvoraf Ruiner endnu sees (castle of Cuppi Row); i Syd for Vigr laa Gáreksey (Gairsay), og lidt østligere, ligeoverfor Ingaues, Gjálpandisey (Shapinsay), med den meget besøgte Havn Elliðavik (Elwick). Om Daminsey inde i Aurridafjorden er forhen talt. Strax i Øst for Dyrnes laa Kolbeinsey (Copinsay). Alle de nævnte Øer laae ganske nær ved Hrossey og dannede ligesom Tilbehør til denne; længere borte, hiinsides en bredere Fjord, hvis vestligste Deel kaldtes Vestrifjörðr (Westrafrith), laa følgende: Vestrey (Westray), med den strax nordenfor liggende Papey meiri (Papa Westray); Eiðey (Eday), med de nærliggende Smaaøer Eiðeyjarkálfr (Calf), Færey (Faray), og Grœnihólmr (Greenholm); Strjónsey (Stronsay), i S. O., med de nærliggende Smaaøer Lynghólmr (Lingholm), Papey minni (Papa Stronsay), og Austrsker (Auskerry); Sandey (Sanday),

i N. Ø., med Gaarden Hlaupandisnes (Lopnes), hvor Thorkel Fostre boede; allerlængst i N. Ø. Rinansey (Nord-Ronaldsay) hvor Halfdan Haalegg blev dræbt. Hvor det i Svend Asleifssøns Historie omtalte Hellisey er at søge, er uvist; det synes at maatte være etsteds mellem Gáreksey og Sandey.

Friðarey (Fairhill) mellem Orknøerne og Hetland, regnedes til Orknøerne; fra den kunde man baade see til Rinansey i Syd og til Dynrastarnes (Dunrosønes) paa Hetland i Nord.

Orknøerne havde, som det synes, verdslig Jurisdiction tilfælles med Hetland, indtil 1195, da Jarlen Harald Maddadssøn afstod Hetland til Kong Sverrer; fra den Tid af havde Hetland sin egen Lagmand, eller Lagmand fælles med Færøerne.

Hetland kaldes i Oldskrifterne sædvanligviis Hjaltland, hvilket er den ældste og bedste Form; denne gik dog tidligt over til Hjatland, Hjetland, Hetland; den særegne norske Udtale af Hj gjengave Skotterne nemlig allerede længe før Pantsættelsen med Sh eller Z, Shetland, Zetland. Denne Øgruppe bestaar af fire større Øer, og en Deel mindre om og imellem disse. De fire store Øer ere: 1) Hovedlandet, det egentlige Hjaltland eller Meginland (Mainland); 2) Jali (Yell) i N. Ø., adskilt fra hiin ved Jalasund (Yellsound); 3) Aumstr, Örmst eller Unst (Unst) i N. Ø. for Jali; 4) Fætilör eller Føtalar (Fetlar), østenfor Jali og søndenfor Unst. Af mindre Øer kunne merkes: Hafgræney (Haafgruna), Ey (Uya) og Lyngey (Linga) nær ved Unst; Hafskógsey (Hascosea), mellem Jalir og Fætilör; Græney (Gruna), Lambey (Lambe), Sandfriðarey (Samfray) og Fiskhólmr (Fiskholm) i Jalasund; Hvalsey (Whalsey) østenfor Lundeið paa meginland; endnu østligere ere Húsey (Housa) og Útsker (Outskerries). Længer i Syd paa Østsiden af Meginland laa Brúsey (Brasa), og udenfor denne, adskilt ved et smalt Sund Nús (Noss); endnu sydligere laa Mósey (Mousa), med Taarnet Móseyjarborg. Paa Vestsiden af Meginland, nordenfor Sandnes, laa Egilsey (Egelsha), Rauðey (Mickle Roe), Vermundarey eller Vemundarey (Vemantra), Lyngey (Linga), Papey litla (Papa little) og Papey stœrri (Papa stour). Søndenfor Sandnes laa Valey (Valley), Langey (Longa), Hildisey (Hildasa), Yxney (Oxna), Papey (Papa), Þróndarey (Trondra), Barrey (Burra), Húsey (Housa) og Hafrey (Havera); langt ude mod Sydvest Fugley (Foula).

Meginland selv er en lang og smal Ø, der mod Vest

udskyder to store Halvøer, forbunden med Hoved-Øen ved smale Eid. Det smaleste af disse var Mæfeið eller Mjófeið (Mavie, Mavis Grind), efter hvilken de paa Halvøen nordenfor Eidet beliggende Steder kaldtes „fyrir norðan Mæfeið“ (Northmavine). Kirkesognet synes at have hedet Rauðarþing. Den yderste Spidse mod Nord af Halvøen var et fladt saakaldet Fitjaland (Feideland). Længere mod S. V. var Hafnarvágr (Hamnavoe); den sydvestligste Spidse var Esjunes (Eshaness). Den anden Halvø strakte sig fra Midten af Meginland hen til Papey stœrri, og dannede med den nysnævnte, nordligere, en stor Bugt, der nu kaldes St. Magnus-Bugten, men i ældre Tider rimeligviis har hedet Mæfeiðsvágr. I denne laa Rauðey, Vermundarey og Papey litla. Eidet, som forbandt Halvøen med den større Deel, kaldtes slethen Eið (Aith), og her laa Eiðsþings Kirke (Aithsting). Paa den vestligste Deel af Halvøen laa Sandnes, Vága (Walls) og Sandsþings (Sandsting) Kirker. Den store Bugt, som denne Halvø dannede med den søndre Deel af Hovedlandet, kaldtes Barreyjarfjörðr efter den deri liggende Ø Barrey (Burra); indenfor denne var Skálavágr (Scalloway) med et Strandsted af samme Navn, strax ovenfor hvilket, oppe i Landet, laa þingavöllr (Tingwall) med Hovedkirken, hvor Øernes Hovedthing holdtes, og hvor Lagmanden og Erkedegnen egentlig skulde bo; rimeligviis have de dog boet i Scalloway. Mellem Jalasund og sidstnævnte Sted vare følgende Sogne med tilhørende Kirke: Dalaþing (Delting), Lundeiðisþing (Lunziesting), Nesþing (Nesting), Vestdalr (Westdall) og Hvitanes (Whitness). I Nesþing, paa Østsiden, laa Gaarden Borg (Brugh) paa en Halvø, der indsluttede Fjorden Kattarfjörðr (Catfirth); denne optog en lille Aa, der kom fra Geirhildarvatn (Loch of Girlsta), hvor Islands Opdager Flokes Datter Geirhild druknede. Østligst for þingavöllr var Sognet Gullberuvik (Gulberswick), oftere omtalt i Øernes Historie; her ligger nu Byen Lerwick ved Breiðeyjarsund (Bressasound), hvor der vistnok allerede tidligt har været Strandsted. Søndenfor Kattarfjörðr var Laxafjörðr (Laxfirth), Hauksnes (Hauksness) og Dalsvágr (Dalesvoe). Gullberuvikr Sogn begrændsedes mod Syd af Hvarf (Qhuarf), en Indknibning paa Øen, derpaa fulgte Koningsborg (Coningsburg) og Sandvík (Sandwick), det sidste strax ved Mósey (Mousa). Det sydligste Sogn var Dynrastarnes (Dunrosness), med det høie Forbjerg Fitfuglahöfði (Fitfulhead) i Sydvest, og Sunnbœjarhöfði (Sumburghead) i Sydøst.

Jali deeltes ved de to dybe Fjorde Hvalafjörðr (Whalefirth) i V. og Reyðarfjörðr (Reafrith) i Øst, i to ulige Halvdele. Paa Unst var Haraldsvík (Haraldswick) i Øst, hvor Harald Haarfagre paa sit Vesterhavntog kastede Anker efter først at have landet i Funningr (Funzie) paa Fœtilör.

Af Gaarde paa Orknøerne og Hetland kunne forresten mærkes:

1) Orknøerne. Paa Rögnvaldsey: Rögnvaldsvágr (Ronaldsvoe), Þórðarekra (Thurriger), Klettr (Cleatte), Haugseið (Hoxa), Sandvík (Sandwick), Grímsnez (Grimnefs), Borg (Burgh), Hlíð (Lith), Leikakví (Lykquoy), Brúland (Brewland). Paa Vágaland og Háey: Ljánes (Lynes), Setr (Seatter), Þórðarvágr (Thurvoe), Kirkjubólstaðr (Kirkbuster), Meðalsetr (Melsetter), Réttvík (Rathwick), Kirkjuland (Kirkland). Paa Hrossey: Skagi (Skaw), Svartakví (Swartaquoy), Hrossakrar (Horsacks), Grind, Grjótsetr (Grotsetter), Svartabrekka (Swartabreck), Klettr (Clett), Bergsteinn (Birstane), Haraldsgarðr (Heraldsgarth), Brúland (Browland), Kálfadalr (Calbell), Túpt (Tofta), Vatnsdalr (Wasdaill), Setr (Setter), Þórðarsetr (Thursetter), Hvítakví (Qhuytquoy), Skarð (Skarth), Ingamýri (Ingamyre), Miðhús (Midhouse), Skeggjabólstaðr (Skegebuster), Sveinsbólstaðr (Swambuster), Meðalland (Midland), Mosakví (Mussuquoy), Þursabólstaðr (Thusbuster), Skáli (Skaill), Hrafnskví (Ramsquoy), Otrargil (Ottirgil), Litlakví (Littlequoy), Mýribólstaðr (Mirbuster), Grimstún (Grimistoun), Hrafnsgarðr (Ramsgarth), Dalabrekka (Dallabreck), Bœjakví (Beaquoy), Gorn (Gorne), Brekka (Breck), Setrkví (Setterquoy), Vatnsbólstaðr (Wasbuster), Innritún (Innertoun), Ytritún (Uttertoun). Paa Hrólfsey: Vestnes (Wesnefs), Brúland (Browland), Langiskáli (Langskaill), Vágabólstaðr (Wobuster). Paa Strónsey: Brekknr, Glettunes (Glitnefs), Húsabœr (Housbie), Eið (Aeth), Kvígarðr (Quoygarth), Miðgarðr (Midgar). Paa Sandey: Völunes, Vatnssetr (Wasseter), Skeggjabólstaðr (Skeggebuster), Setr (Setter), Garðr (Garth), Lambanes (Lambnefs), Efribólstaðr (Overbuster), Neðribólstaðr (Nibuster), Suðrbœr (Soutberbie), Stofusetr (Stowsetter), Borg (Brugh), Stofa (Stow). Paa Vestrey: Reppisnes (Rapnefs), Skáli (Skaill), Gnúpr (Noup). Paa Rinansey: Sandr (Sand), Vestnes (Wesnefs), Straumsnes (Stromnefs).

2) Hetland. Paa Meginland, regnet søndenfra: Brú, (Brow), Sunnbœr (Sumburgh), Gata (Got), Kverndalr (Quendal), Vík (Weik), Setr (Setter), Lyngssetr (Linxsetter), Breiðavík (Brewick), Mosfell (Musofeill), Strönd (Strend), Hofland (Houland), Gata (Got), Hof (Howff, rimeligviis Tempel i Hedendommen), Haugaland (Hogaland), Hús (Hous), Hamarslundr (Hamerslund), Helgasetr (Heliasetter), Þistlavellir (Thislawell), Nessbólstaðr (Nesbuster), Upphús (Uphouse), Þveit (Twait), Brekka (Brek), Grýtingr (Gruting), Silavík (Silweck), Eið (Aith), Eyndarfjörðr (Unzeafrith), Garðr (Gairth), Kollasetr (Collasetter), Meðalbœr (Melbie), Norðbœr (Nordbie), Bólstaðr (Bowstad), Höll

(Howll), Brúland (Browaland), Skarfasetr (Skarrasetter), Setr (Setter), Fótaborg (Futaburgh), Brekka (Breck), Breiðibólstaðr (Brebuster), Vestkvíar (Wesquoy), Vatnsnes (Wasness), Haugfand (Howland), Upphús (Uphouse), Kvíafjörðr (Quayfirth), Yxnasetr (Oxnasetter), Kollafjörðr (Collafirth), Torfasetr (Turvasetter), Hegrasetr (Hagrasetter), Hamarr (Hammer), Stafabrekka (Stavabreck), Tangavík (Tangwick), Hafnarvágr (Hamnavoe), Sandvágr (Sandvoe), Glettunes (Glitness), Kirkjubólstaðr (Kirkabuster), Grundarfjörðr (Grunziefrith), Voðrista (Webrista), Vágr (Voe). Paa Brúsey: Kirkjubólstaðr (Kirkebuster), Kolbeinsborg (Culbenesbrugh). Paa Barrey: Papilia (Papill), Sandvík (Sandwick). Paa Papey stœrri: Hafnavágr (Hamnevoe), Brekasetr (Bragaster), Húsavágr (Houseavoe). Paa Jali: Papilia (Papill), Reyðarfjörðr (Reafirth), Húll (Howll), Kollavágr (Culzevoe), Setr (Setter), Víðvík (Widwick), Vindáss (Windhouse), Borgarbrekka (Burrabreck), Steinssetr (Steansetter), Sandvík (Sandwick), Konungssetr (Cunungsetter), Ulstaðir (Ulstay). Paa Fœtilör: Funningr (Funzie), Strönd (Strand), Lambahaugr (Lamhoga),. Paa Unstr: Bollastaðir (Baliastay), hvor Ø ernes Thing i de allerældste Tider skal have plejet at holdes; Múnes (Mounes), Kleberg, Klebergsvík (Cliberswick), Kaldbakr (Caldback), Hegdalr (Hagdaill), Skagi (Skaw), Klif (Clif), Unstrarheimr (Unstrum), Hvalsgarðr (Quhalsgarth), Vágr (Va), Unustaðir (Ungista), Papill (Papill), Hundagerði (Hundegarth).

65. Midtveis mellem Skotland og Island, og ligesaalangt i N. V. for Hetland, som dette ligger i N. V. for Stavanger, ligge **Færøerne**, der bestaae af 18 større eller mindre Øer, foruden Holme og Skær. De ere: Fugley, Svíney, Viðey, Borðey, Kúney, Karlsey (disse sex kaldes tilsammen Norðreyjar, og sagdes at ligge „fyrir norðan fjall“); Austrey, Straumey eller Straumsey, samt Vágar, nu Vaagø (disse tre ere de største); Norsey (Nolsø), Hestr, Skoltr (Kolter) og Mykines; Sandey, Skúfey, Dímun meiri, Dímun minni, og Suðrey, den sydligste. Fugley adskilles fra Svíney ved Fugleyjarfjörðr, Svíney fra Viðey ved Svíneyjarfjörðr, Viðey fra Borðey ved Hvannasund, Borðey fra Kúney ved Haraldssund, Kúney fra Karlsey ved Karlseyjarsund, Karlsey fra Austrey ved Lagarvíkrfjörðr. Paa Svíney er Bugten Vík, paa Viðey Viðvík, paa Borðey Borðeyjarvík. Austrey adskilles fra Straumey ved Sundin (Sundene), og har paa Nordøstsiden de dybe Fjorde Funningsfjörðr, der gaar ind til Funningr, Eyndarfjörðr, (Ondafjord); i Øst Götuvík, der gaar ind til Gata, hvor Øernes fornemste Æt, Gateskjeggerne, boede; i S. O. Lambavík, og i Syd Skálafjörðr. Paa Straumey, der ved Vestmannasund og Vágafjörðr adskilles fra Vágar, vare i Øst Fjordene

Kollafjörðr og Kaldbaksfjörðr; længer i Syd Thingstedet Þórshöfn (Thorshavn); paa Vestsiden Vestmannahöfn, Hinguvik og Sagihöfn. Vágar inddeeltes i Vestrvágar, fyrir utan vatn, og Austrvágar. I Sandey laae paa Østsiden Skálavik og Húsavík, paa Vestsiden Sandsfjörðr; den adskiltes fra Skúfey ved Skúfeyjarfjörðr. Paa Skúfey var den berømte Høvding Sigmund Brestersøns Hjem; fra Klippen Þórðarenni paa denne Ø svømmede han over til Sandvik paa Suðrey, da han forfulgtes af sine Fiender og her blev dræbt. Paa Dimun meiri, ikke paa Skúfey, synes den Befæstning at have været, hvor Sigmund dræbte Assur Hafgrimssøn. Suðrey deeltes ved Kløften, kaldet Mannaskarð, i to Dele, den nordlige og sydlige. Her laa paa Nordsiden Sandvik, nu Hvalvík, hvor Sigmund Brestessøn blev dræbt; sydligere laa Hof, med Tempel, hvor Høvdingen Hafgrim boede i Midten af det 10de Aarhundrede. Lige i Syd for Suðrey laa Klippen Munkrinn.

Af Gaarde kunne forresten mærkes: Paa Fugley: Hattarvik; paa Svíney: Svína, hvorfra Peter Støpper, kaldet Svínapétr; paa Viðey: Viðareið, Åsvík, Hvannasund. Paa Borðey: Skálatúptir, Depill, Árnafjörðr, Eyri, Vágr. Paa Kúney: Skarð, Haraldssund. Paa Karlsey: Húsar, Miklidalr, Trollanes. Paa Austrey: Funningr, Elduvík, Fuglafjörðr, Lagarvík, Nes, Túptir, Sölmundarfjörðr, Skálabotnar, Sjór, Strandir, Sellátr[1], Eyri, Norðrskáli, Eið. Paa Straumey: Haldórsvík, Hvalvík, Sjór, Ragtangi, Kaldbakr, Heyvík, Kirkjubœr, Bœr, Velbœjarstaðir, Kvívík. Paa Vágar: Sandavágr, Miðvágr, Suðrvágr. Paa Norsey: Eið. Paa Sandey: Dalr, Skarfanes. Paa Suðrey: Hvalbœr, Fróðabœr, Vík, Sunnbœr.

66. Sydersøerne, Suðreyjar, der indtil 1266 dannede eet eller flere skatskyldige Kongeriger under Norges Lenshøjhed, og lige til Slutningen af det 14de Aarhundrede et lidet Bispedømme under Erkebiskoppen i Nidaros, indbefattede i videste Forstand alle til det norske Rige hørende Besiddelser vestenfor England og Skotland, og saaledes ogsaa Öngulsey (Anglesea), Mön (Man), og Halvøen Satiri eller Saltiri (Cantire), der kun ved et smalt Eid forenes med Fastlandet. Strengt taget skjelnede man dog mellem Man og de øvrige Øer, og disse deeltes igjen i de egentlige Suðreyjar, søndenfor Mull, og Norðreyjar, ɔ: Mull og Øerne nordenfor denne. Imidlertid var dog altid Suðreyjar Fællesnavnet, der, naar man udtrykte sig i Almindelighed, gjaldt saavel for Man som for Norder-Øerne, og dette var navnligen Tilfældet i geistlig Henseende, da Sydersøernes Kathedralkirke laa paa Man.

Sydersøerne bleve ikke coloniserede af vore Forfædre, som Orknøerne og Hetland; gælisk Sprog vedblev saaledes herske der, og forholdsviis faa Stedsnavne antoge en nordisk Form. Den tidlige Adskillelse fra Norge bidrog ogsaa til at udslette mange Spor af den forrige Forbindelse. Heller ikke forekomme enkelte Stedsbestemmelser fra denne Øgruppe ofte i Sagaerne. De Øer, som nævnes, ere: af Norderøerne: Ljóðhús (Lewis og Harris), Ívist (North-Uist, Benbecula og Southuist), Skið (Skye), Hrauneyjar (Rona og Raasa), Kóln (Coll), Tyrvist (Tirey), Myl (Mull) med Mylarkálfr (Calve), Kjarbarey (Kerrera), og Eyin helga (Jona eller Hy-Columkill, Jcolmkill), kaldet den hellige paa Grund af sine berømte Klostre, stiftede af St Columba (Cella Columbæ, Kolumkillekirkjur), hvor de sydersøiske Konger plejede at begraves. Af Syd-Øerne: Íl (Jla), Guðey (Gigha), Hersey (Arran), Melasey (Lamlash), paa Østsiden af Arran, og dannende en Havn med denne; Bót (Bute), Kumreyjar (store og lille Cumbray) i Clyde-Fjorden, ligeudenfor Largs, hvor Haakon Haakonssøn blev slagen den 3die Octbr. 1263; endelig Sandey (Sanda) ved Sydspidsen af Cantire. Norske Navne synes derhos følgende Øer at have haft: Bernera (Bjarnarey), Scarpa (Skarpey), paa Vestsiden af Lewis, Scalpa (Skálpey), paa Østsiden; Flota (Flatey), Rona (Hrauney), Grimsa (Grímsey), ved Northuist; Linga (Lyngey), Erisla (Eiriksey), Hellesa (Hellisey), Flatta (Flaðey), Barra (Barey) og Bernera (Bjarnarey) søndenfor Southuist; Scalpa (Skálpey) og Longe (Langey) ved Skye; Fladda (Flatey), Lunga (Langey), Gometra (Guðmundarey), Ulva (Úlfey) og Staffa (Stafey) ved Mull. Hvad Canna, Rum, Eig, Muck, Colonsay, Oronsay og Jura kaldtes af vore Forfædre, vides ikke. Den sydligste Spidse af Cantire kaldtes Satirismúli, Fjorden Loch Long Skipafjörðr, Heredet Lennox Lofnach, og Søen Loch Lomond Lokulofni. Sundet mellem Skye og Heredet Glenelg kaldtes Skiðsund, og her laa Holmen Kerlingarsteinn (Cailleachstone) omtalt i Haakon Haakonssøns Saga Cap. 319. Sundet mellem Mull og Heredet Morven kaldtes Mylarsund. Det Eid, som forbandt Cantire med Fastlandet, kaldtes Satiriseið. Hereyjarsund kaldtes Sundet mellem Arran og Cantire. I Havnen ved Melasey laa Haakon Haakonssøn en Stund paa Tilbagetoget fra Largs (Cap. 320); Vestrifjörðr paa Skye, der ogsaa her omtales, er rimeligviis den paa Vestsiden af Øen indgaaende Fjord.

Paa Eyin helga eller Jona havde der omkring Klostret dannet

sig en Art af Kjøbstad', og her synes idetmindste tvende Kirker, den store og lille Columba-Kirke, at have staaet.

Paa Man, eller rettere paa den lille St. Patricii Ø (Holm Peel), tætved dens Vestkyst laa Bispedømmets Kathedralkirke, St. Germani Kirke, opbygget af Biskop Simon i det 13de Aarhundrede. Ikke langt fra Rögnvaldsvágr (nu Derby Harbour) paa Sydøstsiden, laa St. Maria-Klostret (af Cistercienser Ordenen) i Russin, stiftet 1134. Straxovenfor Holm Peel var Þingavöllr (Tynwald) hvor Øens aarlige Thing endnu holdes. Byen Douglas kaldtes i Oldtiden, og vel endnu af Almuen, med den rette gæliske Navnform Dubhglâs, Dufglas. Det høieste Fjeld paa Man har endnu det aldeles norske Navn Snæfell.

67. Island og Grønland bleve først langt hen i Tiden (i anden Halvdeel af 13de Aarhundrede) forenede med Norge, og uden at danne nogen egentlig Provinds deraf, eller i administrativ Henseende at kunne regnes dertil; disse Landes specielle Beskrivelse ligger derfor udenfor nærværende Værks Plan. En kort Oversigt vil her være tilstrækkelig.

Islands beboede Dele vare Egnene ved Kysten, langsmed Fjordene, og ved de fra disse opgaaende Dale; det Indre derimod var vildt Klippeland, enten bestaaende af Heider eller opfyldt med Jøkler. Bygderne benævntes derfor deels efter Fjordene, deels efter Dalene og Elvene, af hvilke sidste der, ligesom i Norge, gaves mange, men kun korte og ikke synderligt dybe. Hele den sydlige, sydøstlige og en stor Deel af den østlige Side, fra Þjórsá til Eystrahorn, var saagodtsom uden Fjorde og næsten havnløs, og Kysterne saaledes meget farlige; desto flere Fjorde vare derimod paa de andre Kanter, især i den vestlige og nordlige Deel. Paa Sydøstsiden, lige ned for Klofajöklar, ligger Forbjerget Ingólfshöfði paa en Ø; længere vestligt, nedenfor Mýrdallsjökull, ligger Hjörleifshöfði. I Sydvest stikker en lang Halvø ud, der ender med Reykjanes; i Vest stikker en lignende Halvø ud, der ender med Öndverðarnes, og paa hvis Spidse den høie Snæfellsjökull ligger. I Nordvest springer Landet frem i en høj, meget udtunget Halvø, der næsten afskæres ved de hinanden mødende Fjorde, Gilsfjörðr i Vest og Bitrufjörðr i Øst; Strækningen mellem disse er neppe en norsk Miil. Det høieste Fjeld er Öræfajökull i S. Ø., andre ere Eyjafjallajökull i Syd, nærved Mýrdalsjökull; Geitlandsjökull ovenfor

Ölvusvatn, Snæfellsjökull i Vest og Drangijökull i Nordvest. Heklufjall i S. V. er bekjendt som Vulkan.

De største Fjorde paa Island ere Faxafjörðr mellem Reykjanes og Öndverðarnes, og Breiðifjörðr mellem det sidstnævnte og den nordvestlige Halvø. Men disse Fjorde kunde snarere kaldes store Havbugter, og heller ikke benævnes noget Hered efter dem; de forgrene sig derimod i deres Indre i en Mængde mindre Fjorde, hvilke ere de, som have givet Herederne Navne. De hyppigst i Sagaerne forekommende Fjord-, Dal- og Heredbenævnelser ere følgende:

I Sønderlandet, Sunnlendingafjórðungr:

Landeyjar, eller det Delta, der dannedes ved Udløbet af Markarfljót, Þverá, Eystri og Vestri Rangá, og Þjórsá; langt ud mod Kysten laa her Bergþórshvóll, længere inde paa Fastlandet i den saakaldte Fljótshlið under Þrihyrningsáss, laa Hliðarendi; højere oppe Þingskálar, hvor Heredsthinget for Rangárþing holdtes. Udenfor Landeyjar laae Vestmannaeyjar.

Mellem Þjórsá og Hvítá, der forener sig med den fra Ölvusvatn eller Þingvallavatn kommende Ölvusá, var Landskabet Flói, hovedsageligt befolket fra Gaular og Vörs i Norge, hvorom Gaardnavnene Gaulverjabœr og Vörsabœr mindre; hiinsides Hvítá, ved denne, laa Bispesædet Skálaholt, længere nede Mósfell; ved den øvre Ende af Ölvusvatn, hvor Öxará faldt ud, holdtes Althinget. Ved Udløbet af Ölvusá, der efterat have optaget Hvíta beholdt hiint Navn, laa Vikarskeið i Vest, Eyrar i Øst. Alle de nævnte Bygder dannede Árnessþing.

Indenfor Reykjanes dannede Faxefjorden Hafnarfjörðr, Skerjafjörðr, Reykjarvík, hvor Ingolf nedsatte sig, og hvor der nu er By; indenfor laa Viðey, med Kloster, Leiruvágar, Mógilsá, Esjuberg og Esjunes, samt Hof; ligeoverfor Reykjarvík, ved Indløbet til Hvalsfjörðr, laa Kjalarnes; ved Hvalsfjörðr laae Saurbœr, Reynivellir og Botn. Disse Bygder dannede Kjalarnessþing.

Hiinsiden Hvalsfjörðr var Leiruvágr og den dybe Borgarfjörðr, saa kaldet efter Gaarden Borg, hvor Egil Skallagrimssøn og hans Æt boede, paa Vestsiden af Fjorden. Dette Strøg kaldtes ogsaa Mýrar, hvoraf Benævnelsen Mýramenn. Paa Østsiden laa Melar. Borgarfjorden optager i sin Bund de to Aaer Hvítá, der kommer fra Arnarvatn og gaar forbi Kalmanstunga, Gilsbakki og Þingnes, og Norðrá, der gjennemløber Norðrárdalr. Ved Þingnes, hvor Þverá falder i Hvítá, holdtes Heredsthing. Sidedale paa Østsiden

ere Reykholtsdalr med Gaarden Reykjaholt, hvor Snorre Sturlesøn blev dræbt, Skorradalr, Svínadalr o. fl. I Gufárós paa Vestsiden af Borgarfjorden var Skibshavn. Vestenfor Borgarfjorden var Álptá, og Gaarden Lambastaðir. Alle disse Bygder hørte til þverárþing.

I Vestfjordene, Vestfirðingafjórðungr.

Hítárdalr og Hítárnes, Miklaholt, Hraunshöfn og Arnarstapi laa ved Faxefjorden; hiinsides Öndverðarnes derimod, ved Breidefjorden, laa Fróðá, bekjendt af Spøgerierne strax efter Christendommens Indførelse, Mávahlíð, Eyri, hvor de tappre Øyrbygger boede, Helgafell, saa kaldet fordi det var indviet Guderne, fornemmelig Thor, efter hvilken det nærliggende þórsnes, hvor Thinget holdtes, havde sit Navn, Álptafjörðr, Skógaströnd, Hjarðarholt, bygget og benævnt af Olaf Paa, i Laxárdalr, hvor de berømte Laxdøler boede, Hvammr, inderst ved Hvammsfjörðr, Meðalfellsströnd paa Nordsiden af denne, ligeoverfor Skógaströnd, Skarðsströnd og Gilsfjörðr allerinderst i Breidefjorden. Paa Helgafell opførtes siden det foromtalte Augustiner-Kloster. De her nævnte Bygder hørte til þórsnessþing.

Paa Nordsiden af Breidefjorden vare Króksfjörðr, þorskafjörðr, hvor Thinget holdtes, Vatnsfjörð, og vestenfor denne Barðaströnd med Gaarden Hagi. Bjargtangi kaldes det yderste Næs, der her begrændser Breidefjorden. Af de mange og dybe Fjorde i den nordvestlige Halvø kunne mærkes Patreksfjörðr, Tálknafjörðr, Arnarfjörðr og inderst i denne Geirþjófsfjörðr, Dýrafjörðr med Haukadalr, Mýrar og Alviðra; Önundarfjörðr med Sæból, Súgandafjörðr, og den store Ísafjörðr, der igjen forgrener sig i mange mindre. Paa Østsiden af Halvøen kunne mærkes Bjarnarfjörðr, Norðfjörðr med Trékyllisvík, Reykjarfjörðr, Steingrímsfjörðr og Bitrufjörðr. Alle disse Bygder hørte til þorskafjarðarþing.

Paa Nordlandet, Norðlendingafjórðungr.

Hrútafjörðr, hvis vestlige Side hørte til Vestfjerdingen, Miðfjörðr og Húnafjörðr gik ind paa Nordkysten fra den bredere Golf Húnaflói mellem Nordvestlandet og Halvøen Skagi. Disse Fjordes Kyster tilligemed de fra dem opgaaende Dalbygder dannede Húnavatnsþing. Hrútafjörðr optog Hrútafjarðará; ved dens Udløb laa Ladepladsene Borðeyri og Skipeyri; Miðfjörðr optog Miðfjarðará, der gjennemløb Núpsdalr, og faldt ud mellem Reykir og Melr. Húnafjörðr optog en kort Elv fra Húnavatn, paa hvis nordlige

Side Klostret Þingeyrar laa; Húnavatn optog Víðidalsá, der gjennemløb Víðidalr, med Gaarden Tunga. I Húnafjörðr faldt ogsaa Vatnsdalsá fra den af Vatnsdølernes Saga bekjendte Vatnsdalr, Svínadalsá fra Svínadalr og Svínavatn, Blanda fra Blöndudalr og Svartárdalr. Den vestlige, til Húnaflói stødende Kyst af Skagi kaldtes Skagaströnd.

Mellem Skagi i V. og Hrolleifshöfði i Ø. gik den brede Skagafjörðr ind. Dens vestlige Side kaldtes Reykjaströnd efter Gaarden Reykir, den østlige Höfðaströnd efter den fornemste Gaard Höfði. I Fjorden laa Øerne Málmey, Drangey, bekjendt af Gretters Død, og Lundey. Fjordens Hovedelv var Jökulsá eller Blanda, der dannedes af flere Tilløb, og under Navn af Heraðsvötn løb ud gjennem Blönduhlið, optagende Svartá i Vest, og dannede med denne et Delta, hvis yderste Spidse hed Hegranes, efter hvilket hele Thingdistriktet havde sit Navn, Hegranessþing. I Svartárdalr laa Glaumbœr, Víðimýri, Mælifell; i Hovedalen Flugumýri, bekjendt af Gissur Thorvaldsøns Historie, Grund, Miklibœr, Silfrastaðir, Tunga og Hof. Længer ude paa Vestsiden laa Reynistaðr, eller Røynenes Kloster. Paa Østsiden kom en Aa fra Hjaltadalr, i hvilken Gaarden Hólar, bekjendt som Bispesæde, var beliggende. Længer ude var Hof, ved Hofsá. Østenfor Skagafjörðr mellem Hvanneyri i V. og Siglunes i Ø. var den lille Siglufjörðr.

Mellem Siglunes i V. og Reynines i Øst gik den dybe Eyjafjörðr ind i Landet. I dens ydre Deel laa Øen Hrísey, og ligeoverfor denne, paa Vestsiden, gik Svarfaðardalr, Svarfdølernes Hjem, op mod Sydvest. Længer inde, paa Vestsiden, kom den store Hörgá, der gjennemløb Hörgárdalr, og her laa Gudmund den Mægtiges bekjendte Gaard Möðruvellir, hvor Klosteret siden blev stiftet. Ikke langt nedenfor Hørgaaens Udløb laa Laste- og Handelspladsen Gásir. I Bunden af Fjorden, ved de saakaldte Vadesteder (Vaðlar) kom egentlig Eyjarfjarðará ud; her var en Kaupangr; længer inde, paa Østsiden, laa det berømte Þverá, hvor først Víglaglum, siden Einar Øyjolfsøn boede, og hvor der tilsidst oprettedes et Kloster. Alle de nævnte Bygder hørte til Vaðlaþing.

Østsiden af Eyjafjörðr, med Svalbarði og Fnjóskadalr eller Hnjóskadalr omkring Fnjóská, hørte til Islands nordøstligste Thingdistrikt, Þingeyjarþing. Hovedbygderne i dette dannedes af Bygderne omkring de fire store Fjorde eller Bygder, Skjálfandi mellem Reynines og Tjörnes, Öxarfjörðr mellem Tjörnes og Halvøen

Slétta, og Þistilsfjörðr mellem Slétta og Jordtungen Langanes. Skjálfandi optager den brede Skjalfandafljót der kommer fra Bárðardalr og Ljósavatn, hvor Thinget holdtes, og Laxá, der kom fra Mývatn. Öxafjörðr optager Jökulsá. I Skjálfandi ligger Flatey og langt ude i Havet nordvest for denne Grímsey. Islands nordligste Spidse, den saakaldte Hraunhafnartangi ved Hraunhöfn, strækker sig ud fra Halvøen Slétta.

Paa Østerlandet, Austfirðingafjörðrungr.

Imellem Langanes og Múli eller Kollsmúli findes flere Fjorde, af hvilke Vápnafjörðr, den største og med de bedst beboede Kyster. Indenfor denne er Böðvarsdalr, Hofsdalr og Sunnudalr, efter hvilken Thinget, Sunnudalsþing, havde sit Navn. Den fornemste Gaard var Hof, den berømte Broddhelges Hjem.

Mellem Kollsmúli og Forbjerget Eystra Horn var en lang Strækning, der kan inddeles i to Hoveddele, de indre Dalbygder omkring Jökulsá og Lagarfljót, og de smaa Kystbygder østenfor disse, med en Mængde Smaafjorde. Jökulsdalr og den derfra opgaaede Hrafnkelsdalr er bekjendt af Hrafnkels Saga; omkring Lagarfljót var det velbebyggede Fljótsdalsherað, der strakte sig mange Mile op i Landet; en af de øverste Gaarde var Skriða, hvor Klostret siden oprettedes. Af Fjorde og Kystbygder kunne mærkes Njarðvik, hvor Njardvikingerne boede, Loðmundarfjörðr, Krossavik, Thorkel Geitersøns Hjem, Berufjörðr, og Álptafjörðr med Gaarden Hof, og Þváttá, Sidu-Halls Gaard. Thinget kaldtes Kiðjafellsþing

Mellem Eystra Horn og Sólheimasandr strakte sig Skaptafellsþing, Islands tyndest befolkede og havnløseste Deel. Her fandtes ingen egentlige Fjorde, med Undtagelse af Hornafjörðr i Øst, strax indenfor Forbjerget Vestra Horn. Jøkler, Klofa jöklar, Öræfi jökull, Skaptár-, Siðu jökull, Mýrdalsjökull, opfyldte det Indre, Sandstrækninger de ydre Dele af Landet. Af disse Sandstrækninger kunne merkes Breiðársandr udenfor Öræfi, mellem Ingólfshöfði og Borgarhöfn; Fljótshverfi mellem Núpsvötn og Ingólfshöfði; Lómagnúpssandr mellem Skaptá og Núpsvötn. Ved Ingólfshöfði var Indsejlingen til den egentlige Skaptafellsbygð, med Gaarden Svínafell, hvor den bekjendte Brennu-Flose boede. I Skaptárós var Indsejling til det Strøg som kaldtes Siða, med Gaarden Kirkjubœr og Hörgsland. Længst i S. V., nærved Hjörleifshöfði, var Álptanes og Strøget Alptaver med Gaarden Þykkvibœr, hvor Klostret siden oprettedes.

Over Islands uhyre Fjeldheider gik der visse bekjendte og meget benyttede Rideveje, hvorved de forskjellige Hereder, endog de fjerneste, stode i Forbindelse med hverandre. Disse Veie brugtes især paa Althingsreiserne, og kunne saaledes paa en vis Maade siges at straale ud fra Ølvus-Egnen i forskjellige Retninger. De fornemste vare: a) Vejen over Holtavörðuheiðr, der forbandt Norðrárdalr og Þverárþing med Hrútafjörðr; b) Tvídægra, der forbandt Norðrárdalr med Viðidalr; c) Vejen over Arnarvatnsheiðr, der forbandt Hvítaadalen i Borgarfjordstrakten med Viðidalr og Vatnsdalr; d) Kjalvegr fra Skálaholt forbi Hvitárvatn til Hegranessþing eller til Eyjafjarðardalr; Sprengisandsvegr, fra Skálaholt over Sprengisandr enten til Bárðardalr og Mývatn eller til Jökulsdalr og Fljótsdalsherað.

68. Af Grønland (Grœnaland), var kun den vestlige Kyst ved Baffinsbugten (Ginnungagap) beboet. Østkysten bestod af de saakaldte Úbygðir, med Klippen Gunnbjarnarsker ligeoverfor Breidefjorden paa Island, og Bláserkr eller Miðjökull noget sydligere. Det sydligste Forbjerg var Hvitserkr, nu Cap Farvel; vestenfor dette begyndte de beboede Egne, hvilke dog deelte sig i to Hoveddele, Eystri bygð, den sydligste og bedst befolkede, med 190 Bygder og 12 Kirker, det nuværende Julianehaabs Distrikt, og Vestribygð, med 90 Bygder og 4 Kirker, adskilt fra hiin ved Ubygder, og strækkende sig nordefter ligetil Polarcirklen. Nordenfor, ligetil Upernivik, strakte sig den østlige Norðseta, hvor man kun opholdt sig om Sommeren, for Jagtens og Fiskeriets Skyld; den vestlige var ved Lancastersound (Króksfjörðr), hvis Nordkyst kaldtes Króksfjarðarheiðr.

I Eystribygð vare, østenfra regnede: Skagafjörðr (Illoamiut), med Gaarden Sölvadalr og Tofadalr. Herjólfsfjörðr (Narksamiut) med Gaarden Herjólfsnes (Ikigeit), hvor Landnamsmanden Herjolf nedsatte sig. Hellisfjörðr med Hellisey, Ketilsfjörðr (Tessermiut), der optog Stórelfr ved Árós, og inderst Pétrsvik, med den derfra opgaaende Vatnsdalr, i hvilken St. Olafs-Klostret laa. Sléttufjörðr (Sermelik), løbende ind mellem Eirikshólmar (Nennortalik), og Forbjerget Hvarf (Kangek yderst paa Øen Sermersok). Den betragtedes egentlig som en Arm af Hrafnsfjörðr, der gik ind paa Vestsiden af Sermersok, og hvis indre Deel nu heder Ounartok; i Bunden, ved Sakkamiut, laa Benediktiner-Nonneklostret. Som en Arm af Hrafnsfjörðr betragtedes ogsaa Siglufjörðr (Agluitsok), hvis

inderste Deel kaldtes Vágar, og hvor der endnu findes Ruiner af Fors Kongsgaard. Miðfirðir kaldtes de strax vestenfor beliggende Smaafjorde. Einarsfjörðr (Igalikko), strakte sig nd fra Langey (Akka), og deelte sig i to Arme, af hvilke den østlige gik ind til Garðar (Kakſiarſuk), hvor Biſpeſædet, Kathedralkirken og Thingstedet var, og hvor Ruiner af Kirken endnu forefindes; den vestlige Arm naaede hen mod Eiriksförðr, til hvis Diſtrikt den hørte, og hvorfra kun et ſmalt Eid adſkilte den. Ved denne Fjord vare Gaardene Hamarr (Ekalluit), Langanes (Attekerdluk), Vik (Iterdlek), Löngunes (Kaglut), og Skjálgsbúðir (Naiæt). Hvalseyjarfjörðr (Kakortok), gik ind fra Lambeyjarsund, hvor nu Julianehaab ligger. Kambstaðafjörðr (Kangerdluarſuk), gik ind til Þjóðhildarstaðir (Siaglit). Eiriksfjörðr (Tunnudluarbik), den første og bedſt bebyggede Fjord=Trakt, gik østligt ind fra Eiriksey (Tuktotok?) og Dýrnes (Nougarſuk) forbi Sólarfjöll (ovenfor Kakſiarſuk), og adſkiltes kun ved et ubetydeligt Eid fra Einarsfjörðr (Igalikko), hvorfor, ſom nys anført, denne vestlige Deel regnedes til Eriksfjordens Diſtrikt. Her paa Eidet, men nærmere Einarfjorden, laa Grønlands Opdager Erik den Rødes Gaard Brattahlíð (Igalikko), af hvilken ſaavelſom af Heredskirken Ruiner endnu findes. Ísafjörðr (Sermelik), hvis yderſte Deel kaldtes Breiðifjörðr (Ikerſoak), Eyrarfjörðr (Inmartinek), Borgarfjörðr (Sermitſialik), Loðmundarfjörðr og Ísafjörðr, vare de vestligste i Øſterbygden.

Vesterbygden indbefattede, nordenfra regnet: Steinsnes (Aglomerſæt) hvor der ſtod en Kirke, der i en Tid endog ſkal have været Domkirke og Biſpeſæde; Rangifjörðr (Amaralik), Agnafjörðr (Baalsrevier) med en Kirke i Hóp (Ujararſoak), og Lýsufjörðr med en Kirke paa Sandnes (Iſertok).

Til Norðrsetur hørte Bjarney, nu Diſko=Øen, og Forbjergene Esjunes og Æðanes.

Alphabetisk Register.

Det bemærkes, at ingen Navnform anføres i Registret mere end een Gang, om den endog er fælles for mange forskjellige Steder, og at Talhenviisningen for disse anføres under hiin ene fælles Navnform. — Tallene angive Siden.

*) Denne Form er i et nys tilstedekommet Diplom fundet at svare til det nuværende „Offerdal", og Formen Ofradalr i Texten S. 92 saaledes at berigtige.

---

*) Et senere end Textens Færdigtrykning tilstedekommet Diplom viser, at dette Sted ikke, som et yngre Document synes at antyde, hed Hlíð, men at Lítr er den rette Form.

*) Skrivemaaden Ránríki maa ansees for urigtig.

Trykfeil i Fortalen.

S. VIII L. 17 f. o. „den øvre" læs „de øvrige".
— XII — 17 — „Skoðini" — „Sköðini".
— XIX — 10 — „ey eller y" læs „ey eller öy".
— XIX — 11 — „Omlyd ei" læs „Omlyd af ei".
— XX — 5 f. n. } „spannsmjörs" læs „spann smjörs".
— XXI — 14 f. o. }
— XXI — 8 og 9 f. n. „§ 198" læs „Side 198".

